

A vel ouile, de quo supra diximus. In pontis initio stabant Diribitores, qui tabellas populo ministrabant. Consistebat & in ponte Magistratus ille, qui comitia habebat, ilq; cistam deferbat, colligendis per tribus suffragiis, atque rogatoris munereungebatur. Non enim alij his comitiis erant rogatores, quod in centuriatis fiebat, quam ipsi Magistratus, qui comitia habebant, id quod ex auctore Rhetoricorū ad Herennium lib. 1. Cicerone 1. de natura Deorum, Alconio in Cornelianam, & Suetonio in Cesare apparet. Aderant autem custodes, qui animaduertent, ne quid fraudis, vel in diripiendis, vel in colligendis suffragiis committeretur, quique suffragiorum numerum pro Candidatis inirent. Hi custodes erant, vel candidatorū amici, qui amicitie causa, vel etiam magistratus, qui pro Magistratu suo comitiis sese interponebant, atq; hoc munereungebantur. Ceterum quod ad suffragia attinet, colligebatur ea viritum, ita vt omnes, qui ex eadem tribu essent, rogarentur. Postquam autem tota tribus suffragium dixerat, sententia numerabantur, atque describebantur: hoc est, tot puncta in tabella notabantur, quot tabellæ similes reperirentur: atque in quam plures confesse videbantur, ea tribus sententia renunciabatur.

Quod Lilius libro quadragesimo scribit, de censoribus M. Emilio Lepido, & M. Fulvio Nobiliore, mutasse eos suffragia, regionatimque generibus hominum, causisque, & quæstibus tribus descripsisse, ex eo colligit Nicolaus Grucchius, libro 2. de comitiis capite quarto cum primum consulē homines vnus tribus suffragium confueuissent, id mutatum ab istis quos dixi, censoribus esse, & constitutum, vt non amplius confusē, sed quadam distinctione, & quibusdam gradibus, vnus tribus ordines, & genera sententias dicerent, ita quidem, vt seorsim ferrent suffragium Patricij, seorsim Plebeij, seorsim ingenui, seorsim libertini (sic enim genera interpretatur) tum, vt causis etiam distincti suffragium ferrent, hoc modo, vt seorsim ferrent Senatores, tum publicani, scribæ, Tribuni æriarj, atq; agricolæ. Hos enim causis, id est, negotiis distinctos fuisse, Lilius affirmare vult, quod negotia inter sese gererent diuersa. Tandem, vt seorsim etiam suffragium ferri distincti homines quæstibus, id est, qui artes exercebant inter ciues receptas, & inter se diuersas, vt puta, lictores, Præcones, fabri, tibicines, argentarij, numularij, alijq; Sellurias enim, siue manuaras artes exercere ciuibus Romanis non licebat, quemadmodum Dionysius lib. 2. & 9. refertur. Atque hac quidem distinctione, quæ Ciceronis etiam tempore obseruari solebat, ratio habebatur aliqua dignitatis nobiliorū hominum, ne in cætera turba promiscuē suffragium ferrent: quod autem ad suffragiorum vim attinebat, nihil mutabatur, nec erat eorum maior auctoritas, quam prius. Siquidem ea tandem tribus sententia renunciabatur, in quam plures cuiusque generis inclinassent, ac numeri, non dignitatis suffragantium hac in re habebatur ratio. Quæ omnia prolixè explicat, & adductis veterum scriptorum testimoniis committat Grucchius. Atque hæc in genere de tributorum comitiorum modo dicta sint. Nunc etiam specialia quædam de singulis sunt subiicienda. Primum de magistratum comitiis.

In his tot dabantur tabellæ, quot erant candidati, quorum nomen receptum esset. **E**t quoniam triginta quinque tantum tribus erant, oportebat decem & octo tribus ferre quemque candidatum, vt à maiore parte populū creatus diceretur. Vt autem quisque prior eum numerum tribuum tulerat, ita prior renunciabatur: cūque tot creati erant, quot ex lege in eo magistratu esse oportebat, tum finis fiebat comitiis. Veluti Edilitiis comitiis, quia duo tantum creandi erant, statim, vbi ex omni Candidatorum numero duo ab octodecim tribubus facti Ediles erant, finis fiebat vocandarum tribuum. Ac si consensissent in eo illæ octodecim tribus, quæ primæ sorte exierant ad suffragium ferendum, reliquæ tribus non vocabantur: Sin variassent octodecim illæ tribus, quia alios candidatos aliæ tribus fecissent, eousque vocanda erant tribus, dum legitima suffragia duo confecissent, hoc est, donec duo ab octodecim tribubus creati Ediles essent. Quod idem etiam de tribus plebis decem, viginti quæstoribus, viginti quatuor tribunis militaribus, & alijs, quotquot creandi essent, ordinarijs, extraordinarijsque magistratibus intelligendum est.

Verum in Tribunorum plebis renunciatione, primis quidem temporibus, id proprium erat, vt si euocasset, ex numero candidatorum decem non confecisse legitima-

suffragia, tum ab iis, qui legitima suffragia confecerant, cooptabatur, absque suffra- A
 gio populi, quot erant necessarij ad perficiendum uumerū decem Tribunorum. Do-
 cet hoc Lilius lib. 3. de comitiis M. Duillij in hunc modum scribens. M. Duillius
 comitia habuit. Et quinque Tribunis plebis creatis, cum præludijs apertè peten-
 tium nouem Tribunorum, alij candidari tribus non explerent, concilium dimisit,
 nec deinde comitorium causa habuit. Satisfactū legi aiebat, quæ numero nusquam
 præfinito Tribunis, modò vt relinquerentur, sanciret: & ab iis, qui creati essent, co-
 optari collegas iuberet. Recitabaturque rogationis carmen, in quo erat: Si Tribunos
 plebis decem rogabo, si quos minus hodie decem Tribunos plebis fecerint, hi tum,
 quos sibi collegas cooptassent, ita illi legitimi eadē lege Tribuni plebei sint, vt illi,
 quos hodie Tribunos plebei feceritis. Verum ea ratio lege à L. Trebonio, Tribuno B
 plebis lata anno proximo, postquam hæc, quæ de M. Duillio diximus, gesta erant,
 mutata est, vt idem Lilius lib. 3. paulò post scribit: L. Trebonius Tribunus plebis ro-
 gationem tulit, vt, qui plebem Romanā Tribunos plebis rogaret, is vsque eò roga-
 ret, dum decem Tribunos plebi faceret. Hac lege cooperationem sublata esse, ma-
 nifestū est. Si itaque post eā legem accidisset, Tribunos plebis ad numerū legitimum
 factos non esse, reuocandæ erant tribus ad suffragium conuocari; dum decem Tribuni
 plebis creati essent. Appian. lib. 1. libellorū ciuiliū etiam scribit, C. Gracchum, se-
 cundum Tribunatū obtinuisse per legem quandā, qua cautū sit, vt, si quis ex candi-
 datis legitima suffragia non confecisset, tum liberum esset plebi, quæ uellet Tribu-
 num plebis nominare. Erat enim legitima suffragia conuocare, octodecim tribuum C
 suffragia ferre. Explere autem suffragia, erat, non quidē octodecim tribuum suffra-
 gia ferre, sed tamen eum numerum tribuum conficere, vt tandem plures tulisse iudi-
 carentur, quàm alius. Si itaque tum duo, vel tres cādidiati parem numerum suffragio-
 rum haberent, nec alter alterum numero suffragiorum excederet, reuocandæ erant
 tribus, quæ ex illis candidatis, qui tribus nō expleuerant, vnū aliquem tribunum, vel
 quotquot adhuc necessarij erāt, crearent. In Ædilitiis comitiis hoc non obseruaba-
 tur. In iis enim, si aliquandò accidisset, pares suffragiis cādidos esse, nō reuocaban-
 tur tribus, sed forte decernebatur, cui cederet magistratus, quod ex Cic. pro Plancio
 intelligitur. In quæstoriis comitiis idem factitari solitum, uersimile est, quod in tri-
 butiis, vt reuocaretur potius tribus, quàm vt sorti res cōmitteretur. In tribunorum D
 militarium comitiis si ad legitimum numerū non peruenerant, qui creati erant, con-
 sulus hac in re iudicio stabatur. Erat enim is magistratus, quem consul creare posset.

In extraordinariis uerò Magistratibus idem factum fuisse, quod in Tribunis ple-
 bis sentiendum est. Id enim totum sui iudicij esse populus uolebat, vt Cicero ora-
 tione 2. Agraria indicat.

In legum comitiis tributis, idem modus omninò, qui centuriatis seruabatur.

Quod uerò attinet ad comitia iudiciorum, Cicero pro domo eam docet fuisse ra-
 tionem, vt nemo nisi prædicta die accusaretur: tum vt Magistratus ter reum ante ac-
 cufaret, quàm multam irrogaret: ea uerò interrogata trinundino prodanda erat,
 dies, qua ad populū multa certandum esset: quæ dies cum aduenisset, quarta ac-
 cufatio fiebat à Magistratu. Tum atratus reus, siue, vt Cicero ait, sordidatus, barba, &
 capillo promisso (hic enim reorum habitus esse solebat) à magno amicorum item
 atratorum comitatu in forum deducebatur. Magistratus interim in rostris sedebat,
 reus sub rostris stabat, populus ante rostra in comitio erat. Præco igitur, cum Magi-
 stratus iusserat, ex rostris reum citabat. Qui, si uellet pro se dicere, in rostra ascen-
 debat, vt inde orationem haberet ad populū. Sin per alium se uellet defendere, is
 item iussu magistratus in rostra ascendebat, reūque defendebat. Quòd si oratio-
 nibus tempus vsque eò consumeretur, vt non satis uideretur restare temporis, quo
 ante noctem peragi comitia possent, dies producebatur: hoc est, in alium comitia-
 lem diem differebatur populi iudicium. Qui dies cum uenisset, idem quod priori die, F
 peragebatur: nisi quòd spacium ferè dicendi magistratus constituebat. Cum dicen-
 di finem uirique fecissent, populus in suffragium mittebatur. In quo non eadem da-
 bantur tabellæ, quæ Iudicibus, Condemnandi, Absoluendi, Ampliandi: sed quales in
 legibus ferendis, VT I ROGAS; & ANTI QVO. Lege enim lata multa dicebatur: quæ
 lex,

A lex, si à populo acciperetur, tantæ pecuniæ damnatus erat multa, quam dixerat Magistratus: si populus antiquaret, absoluebatur. Neque verò ex eo, quod supra rôstra, comitiûmque appellauimus, in iudicio populi describendo, existimatum est, eo tantum in loco comitia demulcta haberi. Nam aliis quoque in locis haberi, docuimus antè: sed quia eo in loco sæpius id vsu veniebat, propterea eum locum potissimum accepimus: sed ita, vt de aliis locis idem vellemus, quod de hoc, intelligi. Ad modum etiam horum comitiõrum pertinet, quod Cicero scribit pro domo sua: Si qua res illum diem aut auspiciis, aut excusatione sustulisset, totam causam, iudiciûmque sublatum esse. Ex hoc enim loco apparet, in reorum fauorem propriè institutas fuisse has duas rationes effugiendi iudicij: quarum vna erat in auspiciis, quæ si diem iudicij diffunderent, totum iudiciûm sublatum erat, benigna scilicet voluntatis Deorum interpretatione, quasi nollent omninò de hoc reo damnando cum populo agi, quando bona auspicia non dedissent. Altera causa etiam in excusatione legitima: quæ si die iudicij obtendi poterat, tota causa (inquit Cicero) tollebatur: ita, vt reus non posset hoc nomine causam dicere, nisi reuocato de integro toto iudicio, perinde, ac si nihil priore actum esset. Erant autem excusationes legitimarum moribus: quomodo excusatum dicit fuisse P. Africanum T. Liuius: exilium voluntarium, quomodo Cæso Quintus excusatus est, teste eodem Liuius li. 3. Item funeris familiaris procuratio, aliæque huius generis, quæ ex iure ciuili colligi possunt.

C Quod attinet ad sacerdotum comitia, in his id iam diximus proprium fuisse, quod septem decem tantum tribuum suffragio staretur, earû quibus id sorte obtigisset. Itaque propter incertum sortis beneficium omnes tribus conueniebant, vt nulla se exclusam conqueri posset: sed in sortem tantum id reiciere poterant, quæ in suffragium vocatæ non erant. Statim ergò vt vnus competitorum nouem tribus, tulerat, sacerdos renũciabatur. Aut si ita variassent tribus, vt nullus competitorum nouem ferret tribus, tum qui plures tulerat, reliquos superabat. Sin suffragiis paræs essent, tum reuocari tribus oportuisse existimari licet, nisi potius hac in re collegij iudicio staretur, vt is sacerdos esset, quem potissimum cooptassent. Cæteram ex Cicerone 2. Philippica, & in Bruto dicimus iis, qui petitionem sacerdotij profiteri volebant, nominationem fuisse necessariam, hoc est, non potuisse quenquam petitionem sacerdotij profiteri, nisi sibi vnum aliquem, aut plurimum, duos, nam plures lex non concedebat, ex collegio conciliaisset, à quo, vel à quibus, in concione nominaretur. Oportebat autem eum, qui nominaret aliquem, iuratum id facere, hoc est, publicè iurare, dignum esse eum, quem nominaret, eo sacerdotio, de quo ageretur. Quod iuramentum fortasse eò fuit institutum, ne quem suffragiis suis populus indignum sacerdotio crearet. Denique inauguratos oportebat esse omnes, cuiuscunque sacerdotij candidatos. Ita autem dicebantur inaugurati, si adhibitis ad Deos consulendos Auguribus, pronunciarentur Diis ad fungendum sacerdotium. Atque ante legem quidem Domitiam omninò cooptabatur in collegium, qui inauguratus erat. At post legem Domitiam omnes competitores inauguratos esse oportebat, sed is solus cooptabatur, quem populus creasset, quod pluribus probat Nicolaus Grucchius li. 2. de comitiis. c. 4. & ita ferè populus iudiciûm sacerdotum confirmabat. Qua ratione factum, vt apud Latinos auctores totum hoc creandum sacerdotum negotium verbo inaugurandi contineretur: ita, vt inauguratum fuisse aliquem sacerdotem dicant, cum factum fuisse sacerdotem dicere volunt.

Post dicta Suffragia, in magistratum creatione, eadè ferè quæ post centuriata, fiebant. Postquam enim à præcone & à magistratu renunciari erant, quos populus creâret, domum à frequenti amicorum comitatu deducebantur.

Post legum comitia, id modò restabat, vt publicarentur, id quod æneis tabulis per fora, & templa fixis fieri solebat, teste Cornelio Tacito libro 11. Annalium.

F In iudiciõrum comitiis, si damnatus erat reus, illicò prædes dare, soluendæ multæ cogebatur: alioqui in vincula duci iubebatur à magistratu, quod ex historia L. Scipionis Asiatici, apud Liuium lib. 38 & Agellium lib. 7. cap. 19. intelligi potest.

Atque hæc quidem de comitiis hæctenus. Sequitur de Magistratibus.

LIBRI SEXTI FINIS.

REVERENDIS VIRIS, PIETATE ET ERVDI-
tione præstantibus D. Magistro Bartholomæo, D. Theodorico, &
Bonæ indolis ac spei adolescentibus, Petro Christophoro & Abra-
hamo Rosinis, Parenti, Patruo, ac Fratribus suis Charissimis. S. D.

SEMPER mihi cura fuit, Reuerende Domine patres, ac patruæ, cum
sacro sancto Theologia studio, cui me ab ineunte pueritia mea manci-
pauï, etiam aliarum humaniorum literarum, in primis historia &
antiquitatis scientiam coniungere. Videbam enim summos viros idem fecisse, &
ea ratione alijs, quibus dediti erāt, studijs non parum dignitatis addidisse. Au-
diebam præceptores nostros, sicut idem nos ad id cohortari, & suo exemplo nobis
præire, atque viam monstrare, qua sequi tuto possemus. Intelligebam etiam hoc
studium non carere amplissima utilitate. Accedebat huc iudicium tuum, reue-
rende pater, quod, uti debui, nunquam non magnifici, qui sic sentiebas, me non
posse illos prime iuuentutis annos melius collocare, quam si præter alia, quibus
dediuis essem, studia, aliquid temporis tribuerem lectioni & cognitioni historia-
rum & antiquitatis, requirente præsertim id ipsum eo, in quo versarer, vitæ statu.
Valuerunt hæc apud me tantum, ut quicquid oci mihi esset à grauioribus studijs
& operibus vocationis, id totum huic rei tribuerem. Nec vero legebam tantum
ea, quæ à grauissimis scriptoribus prodita erāt: verum etiã, quæ morem aliquem
antiquum continebant, enotabam. Quæ cum T. reuerentia & post alijs amicis,
ac Præceptoribus etiã meis ostendere, placebant vobis iua, ut me cohortaremini,
sic pergere, & plura colligerem, fore ea, si aliquando in publicum darentur, non
inutilia studijs discentium. Obtemperas igitur præceptis vestris, feci quod potui:
quid præstiterim, iudicent alijs. Cum autem ea in lucem edenda essent, non posse me
insignem impietatis & ingratiuidinis notã effugere iudicauï, si non & tui ratio-
nem haberem, & aliquid harum primitiarum tuo nomini publicè inscriberem:
quas, etiam si absque vlla nuncupatione mea rectè vindicare posses, ut cuius sum-
ptu, cura & diligentia à prima pueritia liberaliter educatus, & in celebribus
aliquot scholis, quantum tẽpora illa studijs nostris iniquiora tulerunt, institutus
sum, & à quo præcipuo auctore, hoc, quicquid est, laboris, in me recepi: Volui ta-
men etiã publicè hoc mea in te obseruatiã & pietatis monumentũ extare, id quod
tibi non improbatũ iri spero. Coniunxi tecum Reuerẽdum fratrem tuum, Patruum
colendũ, & fratres meos charissimos, tum ut & illis beneuolentiã & fraternum
meũ amorem ostenderem: tum verò ut iuniores ætate fratres cohortarer, darent
operã, ne præclarã descendi occasionem negligerent, sed spartã, quam nacti sunt,
ornarent, insisterent vestigijs tuis, Parens dilecte, & fratrũ, Magistri Bartha-
lomei, Ioachimi, cuius immatura mors nobis omnibus propter summã expecta-
tionẽ, quã de ipsius præclaro ingenio cõceperamus, acerbissima fuit, & etiã meis.
Nolo enim cuiquã malo exemplo ad ignauiã sectandam auctor esse. Quod si fe-
cerint, & Deo gratũ facient, & tuã senectutẽ oblectabunt, & nos fratres ad om-
nia studia & officia ipsis præstanda redent promptissimos, & suis etiam rebus ac
saluti maxime consulent. Valete in Domino, Parens optime, Patruæ Reuerende,
& fratres charissimi, meumq; hoc, qualecunque id est, studium, boni consule.
Ratisponæ Idibus Ianuarijs, anni à nato Christo. 1580.

Ioannes Rosinus Isennacensis.

ANTIQUITATVM ROMANARVM LIBER VII.

DE MAGISTRATIBVS.

PERVENIMVS ad Magistratum descriptionem, quorum ordines, munia, dignitates, & priuilegia sunt nobis hoc libro explicanda. Digna profecto res, in cuius indagatione & consideratione non parum operæ ponatur. Polybius lib. 6. inter rerum Romanarum scriptores non postremus, si modo omnes eius libri ad nos peruenissent, maximè pulcherrimam huius populi Politiam miratur, & omnibus aliarum gentium Rebus publicis, Lacedemoniorum in primis, antepone non veretur. Vtinam autem nos tantam in hac tractatione diligentiam adhibere possemus, quantum rei dignitas requirit. Sed difficultatem maximam parit, sæpius Magistratum variata ratio, & veterum monumentorum, in quibus hæc perspicue tractata sunt, amissio. Fuerunt quidem, & ante hoc sæculum, & nostra etiam memoria plurimi, qui in harum rerum consideratione maximos labores exantlarunt, quique ea, quæ summo studio & labore inuenerunt, aliis liberaliter communicarunt. Inter quos, ut aliquorum tantum nomina recitem, fuerunt Flavius Blondus Foroliuensis, qui in libris de Roma triumphante plurima, obseruatione dignissima exposuit: Pomponius item Latus, Alexander ab Alexandro Neapolitanus, & Dominicus Floccus Florentinus, qui scriptor librorum de Magistratibus & Sacerdotiis Romanorum, qui sub nomine Fenestellæ circumferuntur, iam à plurimis proditæ. Et hi quidem ante tempora vixerunt. Nostra autem memoria Vvolfgangus Lazius Historicus Casareus, cuius illis aureis Reipublicæ Romanæ commentariis, & Onuphrius Panvinus Veronensis Fastorum commentariis tanta diligentia in hac scriptioe versati sunt, ut veteres illos longo interuallo post se reliquisse dici iure possint. Quædam etiam hinc inde sparsa, in optimis de antiquo iure ciuium Romanorum, Italiæ, Prouinciarum, de iudiciis, & alibi habet doctissimus Sigonius, Vlricus Zasius in scholiis ad legem 2. FF. Pomponij de origine iuris, & Lexicon illud iuris ciuiliis, quod primam à Pardulpho Prætoro delineatum, nouissimè auctum, ex officina Martini Lechlery Francofurti prodit. Horum igitur doctissimorum virorum exemplum quid vetat me quoque sequi, & aliquam operam in harum pulcherrimarum rerum consideratione ponere: præsertim, cum institutus ordo id requirat: & illi libri qui diligentissimè de hac materia scripti extant, non cuius sint obuij. De Fenestellæ enim, vel potius Dominici Flocci Florentini, & Pomponij Lati libris, qui iam omnium manibus tenentur, doctissimorum virorum iudicia nemini sunt ignota. Editus etiam non ita pridem est libellus de Magistratib. ad eoque Reipublicæ Romanæ statu, Lausannæ: qui si liberè licet quod sentio, cicere, haud quaquam perfectus est, & plurimis in locis à grauissimis scriptoribus dissentit. Quod vero ad hunc meum tractatum attinet, affirmare possum, me, quæcumq; ex illis quos nominavi, clarissimorum virorum scriptis, tum ex veterib. rerum Romanarum historicis, & ex publicis etiam clarissimi

virii Ioannis Rosæ, piæ memoriæ, præceptoris quondam mei lectionib. didicerim, A
 fideliter hic in vnum contulisse, & cum omnibus harum rerum studiosis candidè
 communicasse. Sed de mea fide candore, & studio aliis iudicium permittens des-
 criptionem magistratum ordiar: si prius de Politia & eius speciebus quædam gene-
 ralia præmiserò.

De generibus Politiarum CAP. I.

OCABVLVM Politia: vt Plutarchus in libro de tribus Reipublica: ge-
 neribus annotat, tria præcipuè significat: Primum communicationem iu-
 ris, quod in aliqua est Republica: sic dicimus, impetiri alicui Politiam, B
Einen in seine Stadt nehmen, einem das Stadtrecht mittheilen. 2. Politia etiam
 dicitur hominis ciuilib, qui Rempublicam administrat, vitæ ratio sic Siantis proliam
 (*seine Policy*) in laude ponimus, ac Hyperboli & Cleonis, vituperamus 3. Significat
 ordinem & constitutionem ciuitatis, ad quam diriguntur actiones. Iuxta hanc ter-
 tiam significationem politia est legitima ordinatio Reipublicæ secundum quam alij
 præsent, alij parentifici Aristoteles lib. 3. Polit. cap. 4. definit: Est descriptio, seu or-
 do ciuitatis & magistratum, cum aliorum, tum præcipuè summi gubernatoris. Eius
 tres à plerisque referuntur species: Regnum, siue Monarchia Aristocrata, & De-
 mocrata: quarum tamen singulis contrariæ sunt oppositæ: Monarchiæ Tyrannis
 Aristocratiæ Oligarchia: Democratiæ Ochlocratia. Hinc fit, vt ab aliquib. non tres,
 sed connumeratis vitiosis, sex politia: species recenscantur, tres rectæ & tres vitiosæ: C
 cuius sententia est etiam Inter lib. 6. qui de politiarum speciebus & reuolutionibus eru-
 ditè & eleganter disputans inter alia sic scribit: Quapropter sex sunt politiarum di-
 cenda genera: quorum tria decantata sunt omnibus: tria reliqua istis sunt cognata:
 Monarchia s. Oligarchia, & Ochlocratia, &c. Monarchia siue regnum est imperiū ad
 communem utilitatem spectans. Notandum hoc loco est, licet iuxta naturam voca-
 buli, omnia imperia, vbi vnus aliquis cæteris imperat, & supremam potestatem habet
 Monarchiæ appellari possint, quemadmodum nostro seculo regnum Turcicum,
 Persicum, Mosconiticum, Tarranicum, Gallicum, Danicum, Hispanicum, Suenicum,
 &c. item Principatus, Ducatus, & Electoratus: quo etiam referuntur Episcopatus &
 Comitatus, &c. In iis n. singulis vnus aliquis præ reliquis potestatem eminentem suæ di-
 tionis incolis imperat, qui Monarcha dici rectè potest: tamen iam vnus obtinuit, vt
 quatuor tantum summa in mundo imperia, quæ à Deo per Prophetam Danielem
 prædicta sunt, Monarchiæ nomine censeantur: Asyrium Persicum, Macedonicum, &
 Romanum. Polybius distinguit inter Monarchiam & Regnum, ita, vt Monarchia
 dicatur, si quis robore corporis & animi virib. præstans, sibi ipsi imperium & prin-
 cipatum alicuius populi sumat & obtineat, sine voluntario consensu populi, Re-
 gnum vero quando voluntario subditorum consensu imperium & principatus vni
 alicui conceditur: Quo in loco etiam docet, quomodo Regnum ex Monarchia oria-
 tur, atq; hæc illo sit prior, quæ harum rerum studiosus ipse poterit legere. Opponi-
 tur primò huic Politia: generi Tyrannis, quæ est aberratio Monarchiæ imperium ad
 utilitatem vnus spectans. Qui huiusmodi imperium tenet, Tyrannus dicitur, E
 ducto nomine, vt quibusdam placet, à Tyrrenis, quod hi atrocissimis quondam in-
 signes fuerint: vel à Græcis, à quibus quicunq; in ciuitate, quæ libera soleret esse, do-
 minabatur, Tyrannus appellabatur, non Rex. Trogius Pompeius auctor est, Reges
 olim, quos ad maiestatis fastigium non ambitio popularis, non vis, sed spectata inter
 bonos moderatio prouideret, quiq; æquo iure omnia administrarent, ob fortudi-
 nem Tyrannos esse dictos: cæterum, cum vrbes & regna oppressa, vi magis, quam
 legib. gubernarentur, ita vt, quod libido, non quod equum dicitaret, pro lege ratum
 haberetur, Tyranni nomen verti cœpisse, & cum notasse, qui nullam legib. & iuri re-
 uerentiam haberet, sed pro suo libitu omnia ageret, & in immeritis crudeliss. contra F
 ius, falsq; fauere. Altera Politia: species est Aristocrata, quæ est imperium paucorum,
 ad communem utilitatem spectans. Ad dicitur Aristocrata, vel quia optimi imper-
 rant, (Latinis optimatum imperium) vel quia ad optimum publicum imperantes
 spectans. Polybius Aristocratiam definit, cum Respublica secundum electionem à

Aristote-
 les lib. 3.
 Politico-
 rum.

Polyb. lib.
 6.

Aristote-
 les lib. 3.
 Politico-
 rum

Aristote-
 les lib. 3.
 Politi-
 Polybius
 libro 6.

A iustissimis ac prudentissimis viris æqualiter administratur. Quando hæc degenerat, fit Oligarchia, quæ est imperium ad vilitatem paucorum, sc. diuitem, spectans. Tertia species est Democratia, quæ definitur imperium populi, communem vilitatem spectans. Hæc cum degenerat, fit Ochlocratia, cum vulgus auctoritatem suam confert ad augendam potentiam tenuiorum ciuim contra optimates. Politia in genere contraria est Anarchia, in qua nemo præest aliis, nec quisquam alteri, tanquam legitimo magistratui obtemperat, sed quilibet facit, quod sibi rectum videtur, aut iuber. Hæc politia genera omnia Respublica Romana experta est. Monarchia fuit sub Regib & quando Dictatores summam in Republica potestatem obtinuerunt, postremum etiã sub Imperatorib. Augusto & aliis. Hæc in Tyrannidem versa est Tarquinio Superbo, Romæ regnante, Dictatore Sulla, & imperantibus Tiberio, Nerone, Caligula, & aliis. Liberata à tyrannide Regum Repub. & Consulibus, mox etiã Tribunis militarib. Cõsulari potestate, & Decemviris, legibus scribendis, creatis, Aristocrata fuit: quæ tamen aliquot ante secessionem plebis in montẽ sacrum annis, tertio Decemviro anno: & sub Triumviroreum Reipub. constituendæ imperio, in Oligarchiam degenerauit. Tribuni autẽ plebis in Republicam inductis, quãdiu quidem illi intra metas sese contrinuerunt, Democratia fuit: quando verò contra Patricios & maiores Magistratus tumultuarii sunt, & seditiones excitarunt, vti tum sæpe aliàs, tum paulò ante Decemviroreum creationẽ, & Gracchorum Tribunatu factum, Ochlocratia effecta fuit. Ab anno verò vrbs cccclxxvi. impeditis per totum quinquẽniũ, vt Lilius: vel quadrienniũ, vt alij malunt, Magistratum Curulium comitiis, & à Trib. pleb. Repub. administrata, fuit Anarchia, quemadmodum etiã à Diodoro Siculo illius temporis status expressẽ nominatur: Scribit Polybius suo tẽpore Reipub. Romanæ formam non simplicem, sed mixtam & compositam fuisse, ex Monarchia, Aristocrata, & Democratia, ita vt in Consulum potestate Monarchia siue Regnum: in Senatus auctoritate Aristocrata: in populi maiestate Democratia apparuerit: quam sententiam ex veteribus quidem Dionys. & Cic. ex recẽtioribus, autem, Carolus Sigonius, Paulus Manutius, Nicolaus Gruchius & alij sequũtur. Sed Ioannes Bodinus contrã multis rationibus probare nititur, toto illo liberæ Reipub. præcipuẽ Polibij, & post Cic. ac Dionysij tempore, Democratiam Politia formam vixisse: in cuius viri sententiam, me quoq; grauius adductum argumentis pedibus ire non diffiteor. His ita præmissis, Magistratus Populi Romani à diuisione eorum initium facientes, quanta fieri poterit diligentia, ordine explicabimus.

Lilius libro 6. Decad. 1. Sextus Rufus, Cassiodorus & Eutropius. Polybius lib. 6. Ioannes Bodinus in Methodo historica, cap. 6.

Magistratum Romanorum diuisio.

CAP. II.

MAGISTRATVM Romanorum non vna fuit ratio: alij enim in ipsa vrbe fuerunt, siue vrbani: alij extra vrbem, seu provinciales: rursus Vrbanoꝝ magistratum alij fuerunt maiores, alij minores. Vtiorumque alij fuere ordinarij, alij extraordinarij.

E Magistratus maiores ordinarij fuerunt: Rex, Præfectus, vel Trib. Celerum, Consules, Censores, Prætores, Imperatores, Cæsares Augusti, donati Tribunicia potestate, Nobilissimi Cæsares, vel principes iuuentutis, Præfectus vrbs.

Magistratus maiores extra ordinem fuerunt: Præfectus vrbs absente ordinario magistratu, Interrex, Dictator, magister Equitum, Decemviri legibus scribendis, consulari potestate, Tribuni militum Consulari potestate, Triumviri Reipublicæ constituendæ.

F Magistratus minores ordinarij. Quæstores vrbani, vel ærarij, Trib. plebis, Ædiles plebis, Ædiles curules, Ædiles cereales, Curatores omnium tribuum, Triumviri capitales, Triumviri nocturni, Triumviri valetudinis, Triumviri monetales, A. A. A. F. F. Quatuorviri viarum curandarum, quinque viri cis, & vlt. Tiberim, Decemviri litibus iudicandis, Centumviri litibus iudicandis, Præfecti ærarij, Curatores operum publicorum, Curatores aluei Tiberis, & cloacarum, Curatores viarum singularum extra vrbem, Præfectus prætorio, Præfectus frumenti populo diuidendi,

Præfe

Præfectus vigilum, Curatores regionum, Denunciatores regionum, Magistrum vicorum 14. regionum vrbis, Aduocatus, fisci.

Magistratus minores extra ordinem: Duumviri perduellionis, Quæstores parricidij, vel rerum Capitalium, Præfectus annonæ, Quinquéviri mensarij, Triumviri mensarij, Duumviri nauales, Triumviri, qui conquirerent iuvenes idoneos ad arma ferenda, militæsq; facerent, Quinquéviri turribus murisq; reficiendis, Triumviri legendi Senatus, Triumviri recognoscendi turmas Equitum Romanorum.

Magistratus populi Romani extra urbem, vel prouinciales: Proconsules, Proprætores, Legati proconsulum, Legati Proprætorum, Quæstores prouinciales, Proquæstores, Præfectus Ægypti, Præfecti præfecturam, Cõsulares quatuor, qui per Italiam ius diceret, Iuridici Italicæ, Triumviri, vel Quinquéviri, vel Septemviri, vel Decemviri coloniarum deducendæ, Quinquéviri, vel Septemviri, vel Vigintiuviri, agris dandis attribuendis, Quinquéviri, vel Quindecimviri agrorum metiendorum, diuidendorumque, Triumviri, vel Quinquéviri ad inspiciendos fines, litæsq; dirimendas.

Ministri Magistratum populi Romani: Scribæ, Accensi, vel adcesij, Præcones, Lictores, Viatores, Carnifices. Hos omnes quantum quidem fieri poterit, ordine explicabimus.

Qui sunt Magistratus Maiores, & ordinarij, & de Rege.

CAP. III.

Agell. lib. 13. ca. II.
Cicero lib. 3. de legibus.

MAIORES Magistratus dicuntur, quorum maiora sunt auspicia, quiq; comitis centuriatis creantur, vel qui imperium potestatemque habent: hoc est, qui non obedientes & noxios ciues multa, & vinculis coercendi ius habent. Ordinarij autem, qui singulis annis ad munus suum ordinarium in vrbe obeundum à populo creantur: vel qui ordine legibus instituto solemniter creantur, & perpetuò vsurpantur. Inter ordinarios igitur magistratus principem locum tenet Rex, de quo primum nobis agendum. Respublica Romana primum à Regibus gubernata fuit, consentientibus omnibus, qui eius populi historiam scripserunt. In eorum verò creatione hic mos Dionysio teste, fuit obseruatus. Defuncto Rege aliquo, Senatus à populo accipiebat potestatem constituendæ, ad quam placeret formam Reip. Senatus Interreges creabat. Illi virum eligebant optimum, nullo ciuium, sociorum, aut exterorum discrimine, quem regem constituerent: in quem, si Senatus, populusque consentiret suffragia, & ad dicerent auspicia, assumebat is imperium. quòd si horum trium aliquid desisset, alter nominabatur, & post hunc tertius, nisi secundus ille probaretur Deorum, hominumque iudiciis. Et hæc quidem ratione omnes Reges post Romulum, imperiũ adepti sunt; præter Seruum Tullium, & Tarquinium Superbum, qui non legitime ad regnum peruenerunt. Romulus autem, cum nullus adhuc Senatus esset, à populo communi consensu Rex declaratus fuit: cui tamen populi declarationi obtemperare prius noluit, quam Deus auspicio certo comprobaret illam electionem: ac deinde hunc morem instituit, ne quis nisi auspiciatò, regnum assumeret, magistratũve iniret, vt scribit Dionysius: qui etiam addit, obseruatum hoc apud Romanos esse longo tempore, non solum sub Regibus verum etiam sublata Monarchia, in Consulum, Prætorum, cæterorumque magistratum comitis. Potestas atque officia Regis fuerunt, primum, vt sacra curare, atque sacrificia, pèrque eum gereretur, quicquid ad placandos Deos attineret. Alterum, vt legum ac morum patriorum haberet custodiam, & iuris, siue naturalis, siue quòd scripta & pacta continet: vtq; de iniurijs grauissimas causas ipse decerneret, leuiores permitteret Senatoribus prouidendo interim, ne quid peccaretur in iudiciis: vtq; Senatum cogeret, populum in cõcionem conuocaret, primum sententiam diceret, quòd pluribus placuisset ratum haberet. Hæc Regi munia Romulus attribuit, & præterea summum in bello imperium. Dionys. Liu. & alij, Insignibus autem quibusdam, vt præ cæteris internosci, & à reliquo populo discerni possent, Romulus, Decad. 1. & post eum alij Reges vsi fuerunt, qualia sunt hæc: Incedebant ornati purpura, & toga

Dionys. lib. 2. Liu. lib. 1.
Plutarch. in vita Romuli.

Dionys. lib. 2. Liu. lib. 1.

Plutarch. in vita Romuli.

Dionys. lib. 2.

Dionys. lib. 2.

Liu. lib. 1. Decad. 1.

De Senatoribus, eorum numero, & lectione: item, qui sunt A
patricij maiorum, qui minorum gentium: qui patres
conscripti: quis princeps senatus, & qui Se-
natores pedarij. CAP. V.

DICENDVM iam de Consulibus esse: cum autem augustū Regum, & alio-
rum etiam Magistratum consilium fuerit Senatus, & ex eo plerique, de
quibus ordine dicitur, magistratus creati: operæ precium videtur, vt
prius de Senatoribus pauca annotentur, & quinam candidati fuerint ex- B
plicetur, quo factō ad descriptionem magistratum reuertemur.

Liu. lib. 1. Senatores à Romulo primū institutos esse, *Liuius. Dionys. Plut. aliq;* auctores
Dion. l. 2. tradunt, eosq; qui tum generis amplitudine, tū prudentia, tū etiā instituto vitæ cla-
Plutar. in Romulo. riores essent, electos, hac quidem ratione: primū ipse Romulus ex omnibus vnū
principium declarauit, cui rerum vrbānarum regimen cōmitteret, quōies ipse foras
exercitū duceret, & deinde iussit tribū vnāquamq; tres viros seligere, qui per arātem
maximē saperēt, & genere præcellerēt: post hos IX. mandauit singulis curijs, vt ē pa-
tricijs ternos eligerēt, maximē idoneos, adiectisque ad illos IX. quos tribus legerāt,
his nonaginta, & omnibus præfecto duce, quem ipse secreuerat, centenariū expleuit
Senatorum numerum: vel quia eum numerum satis esse putaret, vel, quia c. tantū ex C
illa multitudine creati Patres possent. Hoc Consistorium siue Concilium Senatum
appellauit, de quo postea ipsos autem, qui electi essent Senatores & patres, Senatores
quidem, vel propter ætatem eorum, vel propter virtutem. Quia prius viros ætate &
virtute præstantes senum appellatione honorarunt. Patres autem, vel quod hi so-
lūm, qui legitimi patres essent, creati, vel quod illi patres suos ostēdere possent, quod
non multis contigit, ex primis illis aduenis: vel à patrocinio hoc nominis accepe-
rūt, vel etiā, quid primores & potentes illos oporteret paterno officio & indulgētia
humiliorum causam, in fidem suam curāmq; suscipere, quōdque cæteri edocerentur,
vt tutiorem sibi vitam in eorum præsidio viuendam statuerent, neq; quibus virtute
cederem, eorum honore auerentur, sed beneuolō & amico animo in eos forent, pa- D
trēsq; illos honoris gratia & appellarent, & esse opinarentur. *Dionys. Liui. Plutar.* Fe-
stus ait, eos patres dictos fuisse, quōd agrorum partes attribuerint tenuioribus, ac si-
liberis propriis. Hæc de primis Senatoribus, quorū centū fuerunt, Auctus autem hic
numerus non multō post fuit, confecto bello Sabino. Cum enim Sabinorum, Etru-
scorum, & aliorū indies ad Asylum confugientū aduentu vrbs valdē creuisset, eosq;
Romulus in ciuitatem æquo iure suscepisset, atq; in Lucerum, Tariensiumq; tribus
coniecisset: placuit Romulo, & Tatius, quem ipse paulō antè victum, in societate reg-
ni Romam adsciuerat, vt Patriciorum duplicato numero, Senatorum quoque nu-
merus aueretur. Ex illustrioribus igitur familiis viros centum Curiarum suffragijs
deligentes, in Patres cooperarunt, & veteribus Senatoribus adscriperunt: atq; hac ra- E
tione Senatorū numerū ad ducentos auerūt. *Dionys. Neq;* verō hic numerus reten-
tus diu fuit. *Tarquinius enim Priscus, mox vt principatū accepit, ad conciliandū sibi*
plebis fauorem, selectos ex omni plebeiōrū numero viros centū, spectatæ vel forti-
rudinis, vel prudentiæ, in Patriciorum primo allectos ordinem, Patrū etiā adscripsit
numero: ac tum primum Roma trecentos habuit, qui ducenti antè fuerant, Dionys.
Dion. l. 3 Hic numerus postea aliquādiu māsit. Nā quid legitur de L. Iunio Bruto, & P. Valerio
Poplicola, quod præcipuos ex plebe allegerint in patriciorum ordinē, & ex his Se-
natum à Tarquinio Superbo cædibus & expulsionibus imminutum, suppleuerint, ij
Plutarch. numerum veterem non auerunt, sed tantū diminutum suppleuerunt. Lōgo tēpore
in Gracch. post, à C. Graccho Trib. pleb. allectis ex Equestri ordine trecentis, sexcenti Senato- F
Florus E- res lege primū facti sunt, testibus *Plut. & Floro:* qui tamē sexcentos equites Senato-
picomo li. ribus additos fuisse scribit. Verū hæc lex aut à populo antiquata, aut non ira multō
60. post abrogata esse videtur, cū eadē à M. Liui. Druso Trib. pl. fit relata, vt est apud Ap-
Liuius. pianum. Sed & illa lex, vnā cū cæteris Liuianis Philippo consule referentē vno S. C.
sublata

- A** sublata fuit. Facta etiam lectio Senatus est, teste App. L. Corn. Sulla, Quinto Pompeio Ruffo Cos. Ita enim scribit, eos Consules in Senatum, tum maxime propter infrequentiam contemnendum, trecentos ex optimatibus legisse: quã tamẽ lectionem non à Consulibus, sed à Censoribus qui tũ fuerunt, L. Iul. Cæs. & P. Licinio Crasso factam fuisse, opinatur Sigonius. Idẽ etiam Appianus memoriã prodidit, ipsum Sullam Dictatorem Senatum exhaustum trecentis Princip. equestris ordinis lectis, dato tribus de singulis suffragio, suppleuisse. Quanquã antem certus Sullani Senatus numerus afferri non potest, tamen supra quadringentos fuisse, ex epistola quadã Cic. ad Attic. elici posse videtur, vbi sic scribit: Homines ad xv. Curioni nullum S. C. facienti assenserunt: facile ex altera parte, cõ. affuerunt. Hęc ille. Auctum inde ad nõ-
- B** gentos à Cæs. Dictatore Senatum, & post necem eius, à Triumuiris Reip. constitutum, indignissima etiam turba repletum, & Dionis, & omnium propẽ loquitur historiã. Vnde est & illud Suetonij: Augustum Senatorem affluentem numerum deformi, & incondita turba (erant enim supra mille, & quidam indignissimi, & post necem Cæs. per gratiam & præmium allecti, quos Orcinos vulgus vocabat) ad modum & splendorem pristinum redeßisse. Hęc de numero Senatorum, quantum quidem ex antiquis auctoribus sciri potest, quã omnia diligenter tractat Carolus Sigonius, ex quo ferẽ ad verbum hęc descripsi. Ceterum legi solebant Senatores à Regibus, cõsulibus & censoribus, aliis tamen atque aliis temporibus, vt ex his, quã dicta sunt, & ex Dionysio, Liviõ & Festo, aliisque manifestum est. In iis verõ legendis, generis, ordinis, census, ætatis & magistratus habita fuit ratio. Genetis quidem, vt ex iis familiis legerentur, quibus Senatus parebat. Paruit autem primum Patriciis, post etiam Plebeis. De Patriciis nullum est dubium, de plebeis, quando illi primum in Senatum allecti fuerint, valdẽ discrepant auctores, Zonaras à Tarquinio Prisco primum factũ fuisse scribit, Festus à L. Iunio Bruto, & P. Valerio primis Consulibus. Eos tamen antequam in Senatum allegarentur, patricios factos fuisse, Dionysius aperte tradit: ex quo etiam colligitur post annum A. V. C. CC. LX. & ante annum cccxx. vti ex Liviõ pater, plebi Senatum communicatum fuisse. Sigonius coniectura ductus putat, Decemvirum consularium tempore id institutum fuisse ex quo, aliquot ex plebe fuerit, quos in Senatum propter magistratus ipsius amplitudinẽ ascitos esse, atq;
- D** eorũ exemplo post alios etiam adscriptos, præsertim verõ, postquã plebij, de Tribunatu militari, quã erat par consulari potestas, capiẽdo peruicerint. Ordinis ca ratio fuit, eum in Senatum legendi essent, maxime ex Equestri ordine, qui proximus dignitate erat, legeretur, quod ostendunt, Liviõ & alij.
- Censum autẽ in legendo Senatu spectatum declarat Seneca iniquiens: Senatorum gradum cõsus ascendere facit. An verõ hoc antiquum fuerit institutum, in dubiũ reuocare videtur Plinius, cũ ait: posterius laxitas mundi, & rerum amplitudo dampno fuit, postquã Senator censu legi cõceptus, possum iere vita pretia, &c. Laudatur autem Censum in Senatore, ne splendor amplissimi ordinis rei familiaris angustiis obscuretur. Ceterum ante Augustũ, censum Senatorium sestertium 800. millia fuisse, eumq;
- E** ab Augusto ampliatum, docent Suetonius & Dio. Neque solum, si quis Senatorium censum non haberet, Senator legi non poterat: sed si, posteaquam lectus esset, censum labefactasset, ordinem amittebat, Cic. Epist. ad Q. Valerium.
- Quin etia ætatẽ in legendo Senatore certam esse obseruaram, ex eo suspicari possumus, quod scribit Agellius, præfectum vrbs ea ætatẽ factum, quã non esset Senatoria, & ex Cic. oration. pro lege Manilia de Pompeio. Quã tamen hæc ætas esset, dubium videretur. Sigonius ex Valerio Max. & Cicero. Phillip. probat, senatoriã propẽ eandem fuisse cum Quæstoria. Quæsturã autem capiendã annus fuit vicessimus primus, vt post demonstrabitur. Rationẽ huius suã sententiã Sigon. offert etiã hæc, quod illi maxime in Senatum legi consueuerint, qui magistratus exissent: Quæstorum vero primũ vrbanũ fuisse magistratum, extra controuersã est. Hinc etiam intelligi potest, Senatorem legi ex ordine, nisi qui magistratum gessisset, non fuisse solum. Quare cõgruenter Cicero sanxit in legibus suis, e magistratibus senatũ esse oportere. Probat idem in oratione post reditũ in Senatu Est tamen illud animaduertendum, quanquam hæc omnia in aliquo constarent: non tamen idcirco necessariõ.

Appianus
lib. 1. bel-
lorũ civil.Appianus
lib. eodẽ.Sigon. li. 2.
de anti-
quo iure
ciuium.

Rom. cap.

2. Dionys.

lib. 43. &

52. extre-
mo. Suetõ.in Augu-
sto, ca. 35.

itẽ Dio.

lib. 54. Si-
gonius lib.2. de anti-
quo iure
ciuium.

Rom. c. 2.

Dionys. li.

5.

Etu. lib. 2.

& 43.

Seneca de

clamatio-
nis, lib. 2.14. prolo-
go.

Agellius

li. 14. c. 8.

Sigonius

lib. 2. de

antiquo

iure ciuiũ

Romano -

rum ca. 2.

Cic. li. 3.

de legib.

Valerius
Maxim.

Senatorem eum fuisse. Opus enim fuit lectione Censoris vsque adeo, vt ne qui magistratus quidem gefissent, nisi à Censoribus lecti essent, Senatores esse possent. Valerius. Neque vero legendi solùm Senatoris arbitrium fuit Censorium, sed etiam prætereundi & monendi, ita vt, quem in recitando senatu nominassent, is lectus in Senatum: quem præterissent, idem Senatu motus putaretur. Atque hæc legendi Senatorum ordinaria fuit ratio, vt & à Censoribus, & eo, quo dictum est, modo, legeretur. Appij Claudij Cæci Censoris, qui libertinorum filios legit, & Fabij Buteonis Dictatoris Senatus legendi causa dicti, lectiones fuerunt extraordinariæ: sicuti & Gracchi, atque Drusi, Tribunorum pleb. Sullæ Dictatoris, Cæsaris Dictatoris, Triumuirum Reip. constituendæ, & Augusti Cæsar.

Plin. libr.

33. cap. 2.

Sueton. in

Augusto,

& Tiber.

Lin. l. 12.

Cicero 7.

Verrina.

Lin. lib. 1.

Lin. lib. 2.

Plutar. in

Poplicola.

Corn. Tacit.

11. li.

Annal.

Agell. lib.

3. cap. 18.

Insigne Senatorum fuit tunica lati clauī qua ab equitibus sunt separati, Plinius, Suetonius. Quæstus omnes in senatore indecorus fuit, teste lege Q. Clodij trib. plebis, de qua Lilius, & Cicero. Denique in petendis honoribus fuerunt occupati, unde multa ornamenta domi forisque pepererunt, Cicero pro Cluentio, & pro Posthumo. Finem capiti imponam, si prius dixero, qui Patricij minorum, qui maiorū gentium, qui que Patres conscripti fuerunt: quis princeps Senatus, & qui pedarij Senatores. Patricios maiorum gentium dictos fuisse ducentos illos Senatores à Romulo primū, lectos, eorūque progeniem, dubium non est. Eos verò, qui à Tarquinio Prisco, v. Romanorum rege ex plebeis in Patriciorum primū ordinem allecti, deinde Patrum numero adscripti fuerunt, Patricios minorum gentium appellatos, testis est Lilius. Allectos autem in Senatum à L. Iunio Bruto, & P. Valerio Poplicola primis consulibus post pulsos vrbe Reges, Patres conscriptos vocitatos, Lilius & Plutarchus docent, cumque his Cornelius Tacitus, cuius hæc sunt verba: Isdem diebus in numerum Patriciorum asciiuit Cæsar vetustissimum quemque è Senatu, aut quibus clari parentes fuerant. Paucis iam reliquis familiarum, quas Romulus maiorum gentium, L. Tarquinius minorum, Brutus Conscriptorum appellauerant. Sic enim legendum hunc locum monuerunt Ludouicus Viues, Guilhelmus Canterus, & nouissimè Iustus Lipsius. Alij aliter sentiunt, quorum opinioniones hic recenseri non est necesse. Princeps Senatus dictus fuit is, qui in lectionem Senatus, quæ per Censores peracto censu fiebat, primo loco recitabatur. Qui honor ferè nemini, nisi Consulari, & Censorio tribuebatur: & qui semel Principatum hunc acceperat, is, dum viuebat, locum illum etiam apud alios Censores retinebat, nec nisi eo mortuo alius Princeps Senatus declarabatur. Pedarij Senatores qui sunt, docet Agellius, ex Varronis Satyra Menippæa, quod videlicet equites quidam Pedarij Senatores appellati sint, qui nondum à Censoribus in Senatum lecti, & ita Senatores quidem propriè non fuerint, honoribus tamen populi vsi sint, & propterea in Senatum venerint, & sententiæ ius habuerint: & quia in postremis scripti essent, sententias non rogati fuerint, sed in eas, quas principes dixissent, discesserint. Vbi etiam diuersas ab hac sententias aliorum recitat, vt, quòd quidam opinati sint, Pedarios Senatores appellatos esse, qui sententiam in Senatu non verbis dixerint, sed in alienam sententiam pedibus iuerint: quidam autem, inter quos C. Bassus, eos Pedarios dictos fuisse, qui cum Curulem magistratum non gefissent, pedibus in curiam itauerint, non Curuli sella vesti fuerint, sicuti illi, qui Curulem magistratum gesserat. Quorum omnium sententias improbat: priorem quidem, quòd inde sequeretur, si quando Senatusconsultum per discessionem fieret, omnes Senatores esse Pedarios: quia tum vniuersa sententiam pedibus ferant: posteriorem verò ex Varrone, qui scribit etiam Curulibus magistratibus functos, si nondum à Censoribus in Senatum lecti essent, Senatores non esse. Festus scribit pedarium Senatorem appellatum fuisse, qui tacitus transeundo ad eum, cuius sententiam probet, quid sentiat, indicet. Hactenus de Senatoribus. Reliquum est, vt de Senatu quoque, eius potestate, & Senatusconsultis quædam addantur, quod capitibus duobus proximè sequentibus fiet.

De

A *De Senatu, & eius potestate, item per quos more malorum, quo loco, & quo tempore Senatus habitus fuerit. CAP. VI.*

O T V M illud Senatorem collegium, siue concilium, Senatus dicitur est, cuius quæ fuerit potestas, paucis indicat Dionysius lib. 1. inquit, Senatus dignitatem ac potestatem eam addidit Romulus, ut de iis de quibus à Rege ad ipsum relatum est, decerneret, & ferat calculum. ita ut semper plurimum obtineat sententia, & ita Senatus erat potestas in negotiis ad Rempublicam pertinentibus, & alio loco scribit, lib. 6. legem semper ab vrbe condita fuisse Romæ, ut Respublica omnis in potestate Senatus esset, præter magistratum creationem, legum lationem, & belli pacisque arbitrium. Polybius lib. 6. verò pluribus eam Senatus potestatem exponit, cuius verba sunt hæc: Senatus primum ætatis potestatem habet. Etenim in ipsius arbitrio sunt & reditus & sumptus. Neque enim Quæstoribus ad particulares quidem usus, integrum est aliquid expendere, sine ipsorum decreto, nisi in Consulibus tantum: Vniuersalis verò, ac maximus quisque sumptus, quales plerumque Quæstores in iarta recta, ad publicum pertinentia, singulis quinquennis facere solent, in Senatus est potestate, & per hunc indultum est, quicquid conceditur censoribus. Confimiliter & quæcunque flagitia per Italiam commissa, publicam animaduersionem requirunt, ut puta prodicionis, coniurationis, veneficij, cadis dolo perpetrata, horum puniendorum cura Senatui concernit. Præterea, si quis priuatus, vel ciuitas quæpiam ex Italicis, vel conciliatione aliqua, vel æstimatione, vel auxilio, aut custodia opus habet, horum omnium procuracionem habet Senatus. Denique si legatio quædam aliquò mittenda sit extra Italiam, quæ vel conciliet quosdam, vel adhortetur, siue omnino imperet aliquid, aut accipiat, vel bellum denunciet, de his prouidet Senatus. Confimiliter cum legati Romam veniunt, quomodo tractandi sint quilibet, quidque respondendum, cuncta hæc perficiuntur per Senatum. Hactenus Polybius. Quæ omnia etiam confirmantur à Cicerone in Vatinium testem, & pro domo sua, exceptis iis, quæ de iudiciis à Polybio dicuntur: quæ tamen sic intelligenda sunt, quòd Indices ex Senatu lectos fuisse dicere velit. Eo enim tempore, quo Polybius hæc scripsit, nondum cõmunicata fuerunt iudicia ordini Equestri, ut alibi ostenderur, alioqui maximè obscurus hic locus esset. Non minima etiam Senatus potestas fuit, quòd in comitiis maioribus & legibus ferendis, necessaria fuit & cognitio & auctoritas eius. Livius li. 1. & 8. & Appian. lib. 1. de bellis ciuilibus, & Dion. li. 1. & maximè commendant Senatus dignitatem ea, quæ à Plutarcho scripta sunt in Pyrrho, de Cynea, quòd cum à Pyrrho Romam legatus missus esset, & inde reuersus, à Pyrrho interrogaretur, quomodo placuisset sibi Senatus Romanus: responderit, sibi Senatui illum visum fuisse confessum Regum. Sed reliqua etiam videantur.

Per quos autem Senatus more maiorum haberi & consuli consueuerit, exponit Agellius ex Varrone, dicens: Senatui haberi solitum fuisse à Dictatore, Consulibus, Prætoribus, Tribunis pleb. Interrege, & præfecto vrbis, neque alij, præter hos, ius fuisse facere Senatui consultum. Quoties autem vsu venisset, ut omnes isti magistratus, eodem tempore Romæ essent, tum quo supra ordine scripti fuerunt, qui eorū prior alius esset, ei potissimum senatus consulendi ius fuisse. Extraordinario autè iure Tribunos quoque militares Consulari potestate, item Decemviros legum scribendarum, Triumuiros etiam Reip. constituendæ, ius consulendi Senatui habuisse. Idem tradit, de Præfecto vrbis Latinarum causa dubitatum fuisse, vtrum ius id habuerit, sensisse tamen & Capitonem, Tuberonem, contra Mutium, Præfectum vrbis Latinarum causa, & Tri. ple. quanquam hi ante Atinium Plebiscitum senatores non essent, Senatui tamen habere potuisse. Docet etiam Senatum nisi in loco per angures cõstituto, quod templum appellaretur, haberi non licuisse: quòdque Senatus consultum aliis locis factum esset, iustum non fuisse, & propterea in curia Hostilia

& Pompeia; & postea in Julia, cum profana ea loca essent, templa fuisse per Augures constituta, ut in iis Senatusconsultis, more maiorum iusta fieri possent. Loca autē ea Senacula dicta fuisse, habet Festus iniquens: Senacula Romæ tria fuisse in quibus Senatus haberi solitus sit, memoriæ prodidit Nicoftratus in lib. qui inscribitur, de Senatu habendo vnum: ubi nunc est ædes concordiæ inter Capitolium & forum, in quo solebant magistratus, ut dicit Titinius, cum senioribus deliberare. Alterum ad portam Capenam: tertium intra ædem Bellonæ, in quo exterarum nationum legatis, quos in urbē admittere volebant, Senatus dabatur. Hæc Festus. Sed tamen etiam magistratibus iis qui ad urbem esse dicebantur, datum in Bellonæ templo Senatū fuisse, ex Livio cognoscitur. Memorabile est, quod Plinius fertur, cum esset nuntiarum bbaeni loquutus, (quod frequens in priscorum prodigiis fuisse ait) Senatum sub dno haberi fuisse solitum.

Liv. libro 38. & 49.
Plin. libro 8. cap. 35.
Sueton. in Augusto. cap. 35.
Iulius Capitolinus in Gordiano.
Agell. lib. 14. cap. 7.
Seneca li. 1. de tranquillitate vite.

Cæterum, ut de tempore etiam habendi Senatus aliquid dicatur, sciendum est, Senatū, alium fuisse legitimum, alium indictū. Legitimus dicebatur, qui vel lege, vel more certis semper diebus habebatur, Kal. Nou. Idib. Suet. ait: Sanxisse Augustū, ne plus quam bis in mēse legitimus Senatus haberetur, scilicet Kalen. & Idibus. Neve Septembri, Octobri mense vltos adesse alios necesse esset, quam sorte ductos. Indictus autem dicebatur, qui reliquis diebus mensis, qui modo comitiales nō erant, magistratum vocari cogebatur. Lul. Capitolinus. Comitialibus autem diebus iecirco Senatus non indicbatur, nec Senatores a suffragio ferendo auocarentur. Præterea Angelus docet, Senatūconsultum nec ante exortum, post occasum solem factum, Curatum fuisse: Opus etiam censorium fecisse existimatos, per quos eo tempore Senatūconsultum factum esset, quod confirmat his verbis Seneca: maiores nostri inquit, novam relationem post horam decimam in Senatu fieri vetabant. Quin & totum mensem Februæ legationibus exterarum gentium audiendis attributum fuisse, ex Ciceronis Epistola ad Lentulum, ad Q. Fratrem, & aliis locis multis collat.

Quomodo sententiæ in Senatu & rogata, & dicta fuerint.

Item de Senatusconsultis. CAP. VII.

SENATVSCONSULTA duobus modis fieri solita, Agellius lib. 14. cap. 7. ex Varione docet, aut per discessionem, si consentiretur: aut si res dubia esset, per singulorum sententias exquisitas. Singulos autem debere Consulti gradatim, incipique à consulari gradu: ex quo gradu semper quidem regulariter primū rogari solitum, qui Princeps in Senatu lectus esset. In Senatu consulto verò per discessionem faciendo, moris fuit, ut is magistratus, qui de aliqua re ad Senatum reulerat, diceret: Qui hoc censetis, illuc transire: qui alia omnia, in hanc partem: quibus verbis præibat omnis causa, ne diceret: Qui non censetis, Festus, Hircius, Suetonius, Plinius Iunior, Agellius, Cicero, & alij. Quod si singulorum sententia exquirenda essent, tum hoc ordine procedebatur. In mose erat, ut post comitia consularia, Consules designati primū sententias rogarentur, & eorum is prior, qui priore loco declaratus esset: ante Comitia vero is, qui à censoribus Princeps Senatus lectus erat: ij deinde, quos Consulibus videbatur: ita tamen, ut ne Prætorium consulari, Adilitium Prætorio, Tribunitium Adilitio, anteferret, quemadmodum ex Salustio, Agellio, & Ciceroe s. Phil. cognoscitur. Memorabile autem est quod Suetonius scribit in Iulio Cæsare, consuetudinem obtinuisse, ut quem ordinem rogandarum sententiarum Consul. Kalend. Ian. tenuisset, eundem toto anno vsurparet, quem tamen morem à Cæsare non observatum fuisse ibidem annorat.

Cum rogatus Senator dicere sententiam veller, assurgere, stantem dicebat, & non modo de ea re, de qua relatum fuisset, verum etiam quacunque de re volebat, & quādiu volebat dicendi potestatem habebat. Agellius lib. 4. cap. 10. Tacit. lib. 3. & 13. Ananiam, & Plutarch. in Catoe. Forma autem sententiæ dicenda, quemadmodum

A ex Phil. oration. apparet, ferè hæc erat: Quòd verba facta sunt de literis, &c. de ea re ita cenſeo. Neque verò prætereundum illud est, quod Pedianus in Milonianam docet, cum aliquis in dicenda ſententia duas, pluresve res complexus eſſet, ea ſi non omnes probarentur, poſtulari ſolitur à quouis ſedente, vt divideret, id eſt, vt de rebus ſingulis referretur. de quo more etiam Plinius lib. 8. Epist. ad Ariſtotelem, & Cicero lib. 1. epistoliarum ad Lentulum habent.

Cæterum qui numerus Senatorum ad Senatusconſultum faciendum neceſſarius fuerit, non videtur alienum ab hoc loco inquirere. Quis numerus Senatorum inde ab vrbe condita ad Auguſti tempora Romæ fuerit, capite ab hoc tertio annotatum eſt. Quia verò non omnes Senatores ſemper adfuerunt, idè certus numerus eorum

B conſtitutus, qui neceſſariò præſens eſſet, ad Senatusconſultum faciendũ. Is autè diuerſus fuit pro diuerſis Reip. temporibus Liviũ vbi de Bacchanalib. loquitur, innuere videtur, Senatusconſultum fieri poſſe, ſi centum, nõ minus, ſenatores in ſenatu eſſent. *Liviũ li. bro 39.*

Pedianus autem de re non ita magni momenti loquens, in Corneliaua ſcribit, lege Cornelia cautum fuiſſe, ne quis in ſenatu ſolueretur legibus, niſi ducẽti adfuiffent.

Posterioribus temporibus 400. adfuiffent oportere, docet Dio. de Auguſto ſcribens: Cũ videret, ſenatum non ſemper frequentem conuenire, decrevit, vt eius conſulta etiam à paucioribus, quàm à quadringentis fierent. Prius enim non aliter, quàm eo numero conſtante, rata eſſe poterant: hætenus ille. Qui igitur Senator non aderat, is legitima excuſatione agebat, aut in culpa erat, teſte Cicero. Si in culpa erat, tum

C multa ei indicebatur, quæ dum ſolueretur, pignus ab eo capiebatur. Hinc Agellius de Varrone ſcribit, quod in ſtagogico ſuo de ſenatu habendo, item in Epistolis etiam de pignore capiendo diſſeruit, de quæ multa dicenda ſenatori, qui tũ in ſenatum venire deberet, non adeſſet. Meminit huius moris etiam Cicero, apud quem eſt cadere vel concidere pignora, pro ita capi, vt auctione distraherentur, & conſumerentur. Sed pergamus ad reliqua. Diſceſſione facta, ſiue ſententiis ſingulorum exquisitis, præſcribatur ſenatusconſultum. In eo autem ſcribendo moris erat, vt ea res, de qua rogata ſententiæ fuerant, ſummatim exponeretur. Exempli gratia: Quod M. Marcellus Conſul verba fecit de Prouinciis D. E. R. I. C. quæ verba ſic interpretatur Valerius Probus, De ea re ita cẽſuerunt. Quòd verba facta ſunt

D de Philoſophis & Rhetoribus, D. E. R. I. C. Quod M. Pomponius ſenatum conſulit, &c. Quòd ſi quis Conſulibus ſenatus mandaret, addi ſolebat: Si eis (Conſulibus) videatur, Donatus in Terentium. Cuius rei exemplum eſt in Ciceronis Philippi- ci: Vtique C. Panſa, A. Hircius Coſs. alter, ambòve, ſi eis videatur, Quæſtoribus vrbaniſ imperent. Quinquam ex eodem apparet, eam interdum formulam prætermiſſam. Quoniam autem ſenatusconſultis intercedere Tribuni plebis poterant, propterea moris erat, vt illa clauſula adderetur: Si quis huic ſenatusconſulto interceſſerit, ſenatus placere, auctoritatem præſcribi. & de ea re ad ſenatum, populũque referri. Ac ſi quis interceſſiſſet, addebatur. Huic ſenatusconſulto interceſſerunt C. Cœlius, C. Panſa Tribuni plebis. Et tum quidem non ſenatusconſultum, ſed auctoritas præſcripta dicebatur, Dio. Quòd ſi forte uſa venirent, vt non tam multi, quàm

E opus erat, conuenirent, ſenatus quidem habebatur, decrevĩmq; præſcribatur, non tamen quaſi rarum effectum habebat: ſed erat auctoritas, vt ſenatus ſententia nota ac reſtata eſſet. Tale enim quiddam viſ huius verbi declarat, quod vno verbo Græcè exprimi non poteſt. Idem etiam obſervatum eſt, ſi quando in loco aliquo non legitimo, aut die non idoneo, aut non legitimo edicto, ſed ambitioſè ſenatus coactus eſſet, aut nonnulli Tribuni plebis interceſſiſſent. Tum enim ſenatusconſultum fieri non poterat, quid tamen placuiſſet, reſtari reliqui volebant. Hæc Dio. quibus conſentanea ſcribit, Cicero Epistolis ad Lentulum.

Notari quoque eũ nominatim oportuiſſe, in cuius ſententiã ſenatusconſultũ factum eſſet, colligitur ex epist. Cic. ad Atticum. Scripto ſenatusconſulto, eorum omnium nomina, qui adfuiffent, adſcribi ſolebant, quod notum eſt ex Epistola Cœlij ad Ciceronem, & ex ipſo Cicero. Fieri autem id ad Conſulis pedes ſolitur fuiſſe, Lampridius ſubindicare videtur. Ex ijs quæ hætenus dicta ſunt, intelligi etiam poteſt, quæ impedimenta fuerint, quò minus ſenatusconſultum fieri potuerit, vt pura, i. ſi

gabalo. legiti

F

ad Attic. Epistola. Cic. lib. 3. de Orat. Lamprid. in Helio- gabalo.

legiti

legimus Senatorum numerus nõ adesse: quo tempore cuius Senatori dicere Con- A
suli licebat, nouera Senatuum: 11. Cum dies tolleretur: hoc est, cum quis adusque
solis occasum orationem produceret, quo tempore Senatusconsultum fieri non po-
terat. 111. Cum quis Tribunorum plebis morem interponeret, hoc est, tempus sibi
ad deliberandum postularet. 1111. Cum quis intercederet. Nam vt scribit Agellius
lib. 14. cap. 7. intercedendi, ne Senatusconsultum fieret, ius fuit iis, qui eadem pote-
state, qua ij, qui Senatusconsultum facere uellent, maiorẽ esse. Memorabile au-
tem est, quod Valerius lib. 2. cap. 2. scribit, vetustis temporibus ius non fuisse Tri-
bunus plebis curiam intrare: ante ualvas autem, postis sublellis, decreta Parrum
examinasse, vt si quæ ex iis improbassent, rata esse non sinerent. Itaque ueteribus
Senatusconsultis, 7. literam subscribi solitam, qua tota significabatur, illa Tribunos B
plebis quoque cõsuisse. Liuius li. 3. etiam auctor est, anno A. V. C. CCC. IV. institutum à
Valerio & Horatio Cõs. fuisse, vt Senatusconsultum in ædem Cereris ad Ædiles ple-
bis deferrentur, quæ antè arbitrio Consulũ supprimebantur, uitiabanturq;. Post-
ea tamen ad ædium ea delata fuisse, & Cicero 5. Philippic. Suetonius in Augusto,
& Tacitus libro 3. Annalium testantur. Hæc de Senatu, ex quo, vt ait Dionysius,
Sacerdotes & magistratus creati sunt. Ij uerò, qui magistratum aliquem petebant,
candidati dicebantur, de quibus capite sequenti.

De Candidatis. CAP. IIX.

CANDIDATI dicebantur, qui magistratum aliquem petebant: id no-
minis adepti à toga candida, quam gestabant, qui se Magistratum petere
professi essent. Professio autem ista fiebat ad populum, eã ratione, vt quis
impetrata ab aliquo magistratu concione, vel per se, vel per amicos, oratione de-
clararet, uelle se magistratum populi beneficio obtinere. Nemini autem prohibi-
tum erat profiteri in candida toga petitionem, quia populo in candida ueste sup-
plicare, cuius liberum erat, qui se à populo obtinere posse sperabat. Sed tamen non
semper habebatur ratio eorum, qui professi essent. In quo magistratum ac Senatus
cognitio locum habebat. Ne enim populus magistratum alicui mandaret indigno, D
aut contra leges, publicè intererat considerari, candidatorum causas à magistrati-
bus & consilio publico: quæ deinde ad populum allegatæ, efficiebant, vt eorum
tantum qui digni essent, rationem comitis habere uellet. Ac sæpè etiam, contra pop-
uli studia manifesta, magistratus iudicio aut Senatus decreto excluderentur suffra-
giis populi nonnulli candidati. Oportebat enim eos ante comitorum diem, sua no-
mina etiam profiteri apud magistratum illum, qui comitia habiturus erat. Tum si
digni iudicarentur, quibus pars aliqua gubernationis reipublicæ à populo comitte-
retur, nomina eorum à magistratibus recipiebantur: in minus, nõ recipiebantur, ne-
que tum populus, etiam si maximè uellet, creare eos poterat. Professio porro, quæ
integrum annum, ante comitia nonnunquam incipi solebat, posita erat, vt apud Ci- E
ceronem de petitione Consulatus, Q. Cicero prolixè disputat, in amicorũ, & populi
uoluntate concilianda. Amicorum nomen latius in hoc genere patuit, quam in reli-
quæ uitæ consuetudine. Nã & propinqui, & necessarii, & omnino, qui aliquid uolun-
tatis ostenderunt, inter amicos habiti sunt. Hi omnes conciliandi erant. Studia enim
eorum plurimum ad petitionem ualebant. Qui uerò aliquid uoluntatis ostenderunt,
ij seime, aut salutatores, aut deductores, aut sectatores fuerunt. Salutatores prima
diei hora domũ petitoris ueniebant, atq; salute dicta, inde discedebant. Deductores
præterea tantisper expectabant, dum illum domo exenatẽ in forum deducerent,
atque hi etiam obseruare eum dicebantur. Sectatores assidui cum eo omnibus horis
erant, eiũque latera stipabãt. Hic petitorum mos erat, vt summo manẽ domi inami- F
bularent, ac sui copiam saluatoribus facerent. Popularis ratio, siue uoluntatis po-
puli conciliatio, quatuor habebat partes: nomenclationem, blanditiã, assiduita-
tem, & benignitatem. Nomenclatio eam habuit vim, vt petitor suo quemque ci-
uem nomine appellaret ac saluaret. Fuit ergo illud in primis petitori elaboradum,
vt

A ut singulos ciues nosset, eorumque nomina teneret. Si quidem, qui aut non teneret, aut oblitus est nomen alterius, is parum eius rationem videtur ducere. Sed quoniam in tanto populo, & tantis vitæ occupationibus fieri non poterat, ut æquè omnes cogniti essent: hinc ministrum instituerunt, qui Petitori nomina omnia ciuium, ut quisque occurrebat, suggereret, eumque nomenclatorem vocarunt. Cicero pro Muræna monitorem, Festus farrotem appellat, quod clam, veluti infarciret in aures candidati nomina salutariorum, ciuium. Altera pars popularis rationis est blanditia. Est autem blandè appellare, non proprio nomine, sed honestiore salutare, ut patrem aut fratrem, aut patronum. Ad assiduitatem pertinebat ambire, preñare, ac rogare. Ambire erat circuire. Ambibant autem Petitores non solum Romæ & in foro, sed etiam in Conciliabulis Italici, in quibus ciues multi negotiandi causa versari solebant. Preñare erat rogandi causa singulorum dextram prehendere. Rogare erat precibus petere, ac beneficium reposcere. Atque in hoc quidem munere supplicationibus, vel ad monitionis, aut ipsi versabantur, aut alios claros viros adhibebant, qui vices suas sustinerent, qui suffragatores dicti sunt. Ij cum virtutes Petitorum populo commemorabant, tum beneficia accepta exponebant. Attulit etiam aliquid ad hanc rationem Toga candida, qua sumpta petitores nudinis veniebant in comitium, & in colle confidebant; vnde coram possent ab vniuersis videri. Narrat etiam Plurarchus in Coriolano, Petitores cum in campum descenderunt, tunicam deposuisse; siue quemadmodum idem inquit, in Problematis, Problemate 49. ne in sinu pecuniam gestare possent, qua suffragio emerent: siue ut cicatrices aduerso pectore acceptas commodius possent ostendere omnibus qui occurrerent: aut quemadmodum preñationibus & supplicationibus, sic etiam habitu & mutatione corporis se deprimerent. Benignitas posita in conciliando populo, congrariis dandis, prandiisque præbendis, gladiatoribus exhibendis, locis parandis & pecuniis diuidendis, quibus muneribus dandis multi patrimonium consumpsisse leguntur: Fuerunt etiam, qui locis tribulibus suis, cum gladiatores darentur, in foro commodandis, gratiam eorum quaesierunt. Quin etiam postremis temporibus consuetudo obtinuit, ut præsentii pecunia populi suffragia emerentur, ad eamque rem ministri adhiberentur, interpretes, sequestres, & diuiores. Interpretes, teste Asconio, erant, per quos pactio inducebatur: Sequestres, apud quos pecunia deponebatur: Diuiores, qui singulis nummos distribuiebant. Hæc omnia Cicero, de petitione consulatus, & alibi. Asconius, Plurarchus, & alij.

De consulibus. CAP. IX.

S VPREMVM inter reliquos Reipublicæ Romanæ Magistratus Ordinarios locum rerumque imperium; post Reges Contules obtinebant: de quorum institutione, dignitate, & potestate, hic nobis dicendum est. Postquam Regum imperium per L. Junij Bruti & sociorum ipsius Tarquinij Collatini, Spuriij, Lucretij, atque Valerij, qui Poplicola postea dictus est, operam, Roma excessit, re cum Patribus, vniuersoque populo deliberata: visum fuit commodissimum fore, ut deinceps, suprema potestas duobus committeretur, idque ad anni solummodo spacium: quos tum quidem Prætores (cum nõdum Prætorium nomen peculiarem haberet magistratam à Consulibus distinctum) quod summæ rerum præsentent, vel quod populo prærent, aliquot annis interpositis, Iudices à iudicando: ac tandem Consules, à consulendo, vel quod alios consulerent, vel quod ab alijs cõsulerentur, appellatos esse, ex Sexto Pompeio, Iustini Imperatoris Nouellis, Cicerone & Varrone discitur. Græci eos *ἀρχαίους* appellare maluerunt, quàm *συνβουλεύς* siue *πρόσβουός*: à potestatis præcellentiæ hic creabantur comitijs centuriatis, ut præcedenti libro ostensum est. Legitimus annus eius *Μα* 24. 25. gistratus capiendi fuit quadragesimus tertius ætatis. Nemini enim Consulatus regulariter contingebat, nisi ad minimum annos ætatis *xlii* expleuisset, & prudentia atque virtute singulari cõspicuis, gradatim per Quæsturam, Aedilitatem, ac Prætoribus. tiam antea gestam, sibi aditum fecisset; ad petitionem huius muneris. Ideo profusus peculiare, & extraordinarium quiddam fuit, quando honoris & præmij causa, Valerio Coruino, lingua

Lat. & lib. 2. de vita populi Romani. apud Nonium. Vide etiã Antonii Contium lib. 2. lectionum successuarum iuris civilis, ca. 19.

Tito Flaminio, Scipioni, & Pompeio contingit. Nec licebat absentem aliquem A Consulem creari. Qui Candidatos se profitebantur, eos oportebat esse presentes. Inter Consulatum etiam, & Præturam ad minimum intercedebat spacium biennij: sicuti & tandem etiam inter Ædilitatem, & Præturam interponebatur. Nefas erat denuò anno sequente Consulem fieri, qui anno proximo hæc dignitate fuerat perfunctus. Quanquam in persona Marij, propter molem ex bello Cymbrico imminentis periculi hoc non fuit obseruatum. Et hæc quidem ad hunc modum se habuerunt, dum Respublica fuit sui iuris. Nam de eo tempore, quo cepit Cæsaris imperium, hic non loquimur. Rarò quoque hæc dignitas bis, aut ter in vnum quempiam collata est. Quanquam in quosdam toties collata fuisse legitur. Rarius verò quater, aut quinquies. Vnius Marij hoc est proprium, quòd septies Consulatum B gessit. Initio etiam hæc dignitas non nisi in Patricios conferebatur: quæ postea cum Plebeis quoque communicari cepit, anno ab v. c. CCCXXXCVII. Anno autem D LXL. eò res deducta legitur (cum id multis annis antè, lege Licinia fuisset obtentum) vt tum primùm nouo quodam exemplo ambo Consules Plebei eligerentur. Sed tamen nihilominus plerumque euenit, vt iungerentur Patricius, & Plebeius.

Insignia Consulum fuerunt, sella curialis regia, & eburnea, in qua ius dicebatur, et trabecula purpurea prætexta, dictores præferentes ipsis fasces. Fuit & hoc maxima dignitatis, quòd hic magistratus esset, *impruò*. hoc est, quo annorum solebant differentia notari: non aliter quàm apud nos Christianos annorum series à natiuitate C Saluatoris nostri sumitur.

Ceterùm quæ potestas Consulum fuerit, tum multi alij, tum verò Polybius, libro 6. exactè describit, cuius hæc sunt ex versione Vuolfgangi Muculi: Consules, inquit, antequam exercitus educatur, Romæ præsentem omnium publicarum actionum potestate funguntur. His reliqui principes cuncti subiiciuntur, & obediunt, præter Tribunos plebis. Et in Senatam illi legationes ducunt, & urgentia consilia proferunt, ac totum edictorum, (sive Senatusconsultorum) negotium ipsi exequuntur. Denique quicquid per plebem, quòd publica negotia concernat, perficiendum est, huius cura pertinet ad ipsos. Illorum est conuocare concionem illorum proferre edicta (sive Senatusconsulta) illorum ea, quæ à pluribus decreta sunt dispensare. Denique & bellicus apparatus ad eos pertinet, ac vniuersæ, quæ sub cælo est, æconomiz, prope Imperatoriam, ac regiam habent potestatem. Licet enim ipsis constituere millenarios iudices (sive Tribunos militum) quæ videntur imperare belli sociis, cõscribere exercitus, ac seligere socios ac necessarios. Et præterea in ipsorum potestate est, quemlibet ex subditis vbi libet commorantibus, punire. Et id quòque potestatis habent, vt sumptus ex ærario publico, quantum ipsis videtur, faciant. Quæstores ipsos ad hoc cõsequente, & imperata cunctanter faciente. Hactenus Polybius. Quæ omnia etiam ab alijs scriptoribus confirmantur, & à Cicerone libro 3. de Legibus paucis comprehenduntur, cum inter alias leges hæc quoque recitat: Regio impetio duo sunt, istæ præcundo, iudicando, consulendo. Prætores Iudices, E Consules appellantur: militia summum ius habent: nemini parent: ollis salus populi suprema lex esto. Eum magistratum, nisi interuenerint decem anni, ne quis capiat. Veritatem annali lege seruant, &c.

Restricta tamen plurimum est Consularis potestas, quod ad Senatus auctoritatem fuit alligata, & quòd mature est constituta prouocatio à Consulibus ad plebem lege Valeria. Qui consulatum gesserant, Consulares appellabantur, sicut, qui Præturam, Prætorij: qui Ædilitatem, Ædilitij: qui Quæsturam, Quæstorij. Et erat eximij honoris Symbolum, dici Consularem, hoc est, agnosci pro eo, qui dignus fuisset habitus, cui se legitimis suffragiis Respublica Romana, maxima partis orbis terrarum, Domina aliquando commisisset. Ex illis electi sunt, Dictatores, Magistri Equitum & Censores.

Non est hoc loco silentio prætereundum, quòd de Consulibus Honorariis Dio libro 43. scribit, quos anno A. v. c. DCC LIX. primùm creatos fuisse docet. Eius verba sunt: hæc Consulatum, inquit, Cæsar continuo, antè etiam, quàm urbem intraret, cepit.

A accepit. Non tantum toto anno gessit, sed postquam in urbem venit, eo se abdicavit, Consulésque fecit Q. Fabium, ac C. Trebonium: Fabiôque extrema Magistratus sui die mortuo, statim in residuas horas C. Caniniû substituit. Hac in re duplicitor præ-narioatum est à Cæsare contra instituta maiorum, quod consularatus non toto anno, neque omni reliquo anni tempore gestus est, sed ipse vivus, ac neque legibus patriæ, neque edicto quodam iussus, eo se abdicavit, aliûmque subrogavit. Deinde quod si Caninius simul & Consul creatus est, & gessit magistraturam, & deposuit, quod Cicero cautillatus, tanta fortitudine ac cura Consulem eum in suo magistratu xum. dixit, vt ne breuissimum quidem in eo somnum admisit. Verum ab eo cœptum est, vt per-pauci toto anno consularum gererent, sed alij pauciores, alij plures menses, diésque, prout casus tulisset, eo magistratu fungerentur. Ac nostro quidem tempore, nemo, neque ad integrum annum, neque ampliùs duobus mensibus ferè cum Collega aliquo Consul est: in cæteris ab antiquo more nihil discrepamus. Annorum autem numerus his, qui initio eius Consules fuerunt, adscribitur, &c. Auctum verò fuisse hoc institutum à Triumviris R. P. C. L. Marcio C. Calvisio Coss. vt ipsi gratiæ causa multos in eundem annum Consules designarent, qui in paucos menses, aut etiam dies magistratum gererent, idem scriptor tradit alio loco his verbis: Consules electi sunt, non vt mortis erat, duo qui annum eum magistratum gererent, sed ipsis comitiis tum primùm plures designati simul sunt. Equidem iam antè quoque, nonnulli alijs in consularu substituti fuerant, neque mortuis, neque per ignominiam, aut alijs eo depositis. Verum hi tamen ipsi ex arbitrio eorum, quibus consularatus in totum annum mandatus fuerat, constituti: tum verò annuus Consul nullus est creatus, sed alij ad alias partes temporis eius designati, quorum primi nomen Consulum per totum annum gerebant, vt nunc quoque fit: reliquos ij, qui Romæ aut in Italia erant, sui quemque magistratus tempore Consulem nominabant, reliqui aut omaes istos, aut plerisque ignorabant, iccircoque eos Consules minores appellabant. Hæc ille. Hinc Suetonius de Domitiano, cap. 2. In sex cõsularibus non nisi vnum ordinarium gessit. Quem locum Adrianus Turnebus aduersariorum libro 5. cap. 10. explicans scribit, Ordinarium Consulem dici, ex cuius nomine anni supputatio ordinaretur, id est, cuius nomen in literis, & instrumentis, & in factis scriberetur, qui denique Kalen. Ianuar. honorem iniret. Nam, inquit, etate Imperatorum annus in multis diuidebatur Consules: sed soli, qui anni initio inibant honorem, ordinarij censebantur, honoratióresque erant. Sic & Seneca: Consulem me fecit, sed non ordinarium. Atque tantum de Consulibus.

Dio libr. 48.

De censoribus. CAP. X.

A NNO eccx. primi Censores constituti sunt, quod Consules negotiorum mole impediti, vacare censendis ciuibus non poterant, idèoque totos annos septemdecim nullus fuerat habitus census. Partem igitur hanc Consularis muneris, & alia quædam officia iudicauerunt Patres transferenda esse in peculiarem magistratum, cui hinc censuræ nomen est impositum, quod ad eorum censionem, id est, arbitrium, censeretur populus, vel quod quisque rem suam tanti æstimare solitus sit, quantum illi censuissent. Livius lib. 4. scribit: Censores eos dictos, quod censui præssent. Fuit hic vnus de magistratibus maioribus, & Romanæ Reipublicæ propter disciplinæ custodiam, cuius seuera cura Censoribus inter cætera, sine prouocatione commissa fuit, admodum salutaris. Ipsorum officium erat describere facultates cuiusque ciuis, obseruare singulorum hominum, etiam eorum, qui Senatorij, aut Equestris erant ordinis, mores & vitam: & notare ignominia ciuem quemcumque: Senatorem loco mouere, & Equiti adimere equum, & anulum, si quid in vita eius deprehenderet honestati contrarium, tollere quoque omnia, quæ prohibiti morum pestem, & perniciem illatura videbantur, vnde Magistri morum solebant nominari. Si quis etiam, ait Agellius lib. 4. cap. 12. agrum suum passus fuerat sordescere, eumque indiligenter curabat, ac neque arauerat, neque purgauerat, siue quis arborem suam vineamque habuerat derelictam, non is sine pena fuit: sed erat opus censorum, censorésque ærarium faciebant. Item. sui

Varro lib. 4. de lingua Latina. Festus.

quis eques Romanus, equum habere gracilentum, aut parum nitidum visus erat, in-
 pollicia, id est, incuria notabatur. Plinius libro 34. cap. 6. scribit, statuas circa forum
 omnes; quæ non essent populi aut Senatus sententia postæ, per Censores Scipio-
 nem & Populium sublatos fuisse, ne scilicet quis temerè sibi honores, & eorum insi-
 gnia vendicaret. Et alibi Plinius libro 33. cap. 4. docet, quomodo lege Censoria de
 numero metallicorum hominum, ne nimis multi ad aurifodinas adhererentur, fue-
 rit constitutum. Apud eundem lib. 33. cap. 17. legitur etiam, Fullonibus modum in-
 pingendis vestibus à Censoribus fuisse præfixitum. Porro, ut constaret quinam è Se-
 natu, aut ordine Equestri relicterentur, visitatum erat, peracto censu recitare om-
 nium Senatorum, qui tali ordine digni haberentur, postea & Equitum nomina: ubi,
 qui in recitatione præteriti erant, sua dignitate exuri intelligebantur. In Senatorum
 catalogo eximius honor erat primo loco recitari. Quod ideo notandum est, quia
 talis vocabatur ob eam dignitatem Princeps Senatus, de quo supra. Eadem ratione
 princeps Equestris ordinis dicebatur is, quem Censores primo loco scripserant in
 Equitum tabulis, siue catalogo. Hoc tamen etiam obseruandum, quod licet quis à
 Censoribus esset notatus, non tamen propterea fuerit ut infamis per omnem vi-
 tam à redivit ad honores exelusus. Eum enim vel successores, vel Iudices, re co-
 gnita & iudicata (siquidem Censores plerunq; fama solummodo laborantem,
 etiam si causa non dixisset, ab officio remouebant) vel populus iis suum locum red-
 dens, aut nouum honoris gradum decernens, poterat restituere. Et habent Valerius
 libro 2. capite 9. ac Cicero pro Cluentio duo exempla virorum, qui per Censores è
 Senatu, eiekti, postmodum ipsi ad censoriam dignitatem peruenerunt, ubi multa
 de censoria animaduersionis correctione afferunt. Et Valerius grauitè ait in illis
 duobus, qui ita notati fuerant, ignominiam virtutem acuisse: Rubore enim eius
 excitatos omnibus viribus incubuisse, ut digni ciuib; viderentur, quibus dari po-
 titus, quam obici censura deberet. Sed & alia ad Censorum munus pertinebant,
 ut puta, addere tribus, tueri vrbis templa, vias, pontes, aquarum ductus, & alia
 quædam publica ædificia: elocare item vectigalia, & fundos publicanis, quod in
 conspectu populi Romani fieri oportebat, ut ex Cicerone, oratione 11. in Rulum
 patet. Precia quoque Sacrificiorum procurare, & alere sacros anseres, iustum
 condere. Habuerunt etiam potestatem leges condendi, aut abrogandi, & cogno-
 scendi de certis causis, ut, de matrimonialibus: Equitibus quoque emeritis voca-
 tionem dederunt: quorum omnium probationem qui desiderat, legat Liuium, Plu-
 tarchum, Valerium, Agellium, Plinium & alios. Cicero libro 3. de Legibus pau-
 cis verbis hæc omnia complectitur, quando de Censorum munere eiusmodi legem
 proponit: Censores populi æuitates, soboles, familias, pecuniásque censent.
 Vrbis templa, vias, aquas ararium, vectigalia tument: populique partes in tri-
 bus distribuunt: ex in pecunias, æuitates, ordines partiuunt. Equicum, pedi-
 rumque prosem describunt: celibes esse prohibent: mores populi regunt: pro-
 brum in Senatu ne relinquunt: bini sunt: Magistratum quinquennium habent:
 reliqui magistratus anni sunt: eaque potestas semper esto, &c.

Fuit autem obseruatum, ut ad hoc munus non eligerentur, nisi duo viri, virtu-
 te & auctoritate insignes, & ut plurimum Consulares: nec post Martium Censo-
 rium ylli licuit bis hanc dignitatem capere. Cùm etiam Censor moreretur, id pro-
 infrausissimo habebatur omine: propterea quod eo anno, quo Roma à Gallis occu-
 para est, mors censoris calamitatem eam præcesserat. Id eoque post occupatam à
 Gallis vrbem; tanta religione obitus Censoris accipiebatur, ut confestim Colle-
 gam quoque magistratu illo abire oporteret, nec quisquam in demortui locum suf-
 ficeretur: Liuius lib. 4. §. 6. Plutarchus in vitis.

Creabantur autem quinto quoque anno, Liuius libro 4. & 9. Et quanquam pri-
 mis & posterioribus temporibus integro quinquennio, quod spacium dustrum di-
 cebatur & magistratum retinerent: tamen anno vrbis cccxix. Mamercinus Dicta-
 tor eam potestatem annuam, & semestrem fecit.

Communicatus fuit hic Magistratus, qui initio solis Patriciis fuit delatus, cum
 plebe, anno vrbis cdvii. Liuius libro 7.

A. Cæterum cum ingratum sit licentiam quærentibus, rigidore disciplinæ custodia continerit: accidit, ut aliquando, & ut verisimile est, post annū vrbis DC LXXVII. intermitteretur censura, quæ tamen anno DC XC I. restituta, Clodium quoque Tribunalium inter cæteros perniciosos conatus censuram tantum non sustulisse, cum legem tulisset, ne quem Censores Senatu mouerent, neque qua ignominia afficerent, nisi qui apud Tribunos accusatus, & illorum quoque sententia damnatus esset, ex Dione lib. 38. & 40. & Cicerone in Pisonem, & pro Sestio intelligitur. Sed anno cccc. Q. Metellus Scipio, Pompeij in cõsulari collega, eam denuo integram reddidit Reipublicæ: quæ postea vsque ad Decij Imperatoris tempora retenta est, usurpantibus sibi hunc honorem ipsis Imperatoribus, non tamen omnibus. Et scribit Dio lib. 54. de iis, qui postremi de personis priuatis Censores fuerunt, sub Augusto Cæsare, tribunal ipsorum, cum prima Magistratus die conscenderent, corruisse, & contrafactum esse, omni non obscuro, quod deinceps eorum similes censuram non essent gestari. Apud Halicarnassum libro I. etiam mentio fit commentariorum, quos Censores in sua familia reliquerint, vbi scribit: Sicut apparet, cum ex aliis multis, cum ex Censoris commentariis, quos à Patribus filij per manus accipiunt, & ipsis posteris pari cura tradunt, haud secus quam sacra paterna, & gentilitia. Hi per viros illustres seruantur, in familiis Censoris. Hactenus ille.

De Prætoribus. CAP. XI.

C. ONSULES primū Prætores appellatos fuisse à præeundo, ante dictū est, testantib. id Festo, Iustiniano Imperatore, & Varrone lib. 4. de Ling. Latina, qui inquit, Prætozem dictū eum, qui præret iure & exercitu. Dixisse enim Cõsules primis temporibus ius, ex plurimis Liuij Dionys. & aliorū locis est manifestum. Post autem, ut scribit Pomponius ff. tit. 2. de origine iuris l. 2. anno A. v. ccccxxvi. cum Cõsules auocarentur à bellis finitimis, neq; esset qui in ciuitate ius reddere posset, factū est, ut prætor quoq; crearetur, qui ius in vrbe diceret, quod idem etiam Liuius lib. 6. testatur. De hoc Cicero lib. 3. de Legibus: iuris disceptator, qui priuata iudicet, iudicariue iubeat, Prætor esto; ius iuris ciuilitis custos esto; huic potestati parento. Post aliquot verò annos, non sufficiente eo Prætoze, quòd multa turba peregrinorū, ad ius petendum in vrbe veniret, creatus est & alius Prætor. Ita Prætores duo facti: vnus qui ciuibus, alter qui peregrinis ius diceret. Vnde ille Vrbanus, hic peregrinus vocatus. Quod factum post DC XL. annum fuisse Liuius epitomā lib. 19. ostendit. Hi comitiis centuriatis creati, à populo iuris dictionē, sed incertā accipiebant. Vbi verò designati erant, ex Senatusconsulto duas iuris dictiones, vrbanam, & peregrinam sortiebantur, quàmq; sorte adepti erant, eam exercebant. Itaque licet apud Liuium legere, quotannis iurisdictiones in sortem coniectas, easque Prætores designatos sortiri iustos. Factum tamen aliquando est, ut ambas iuris dictiones vnus Prætor ex Senatusconsulto sortitus sit, easque exerceat: idque non antiquis solum temporibus, E quorum testis est Liuius, sed etiam vltimis. Cæterum Prætores, priusquam ius dicerent, ut cuique notum esset, quemadmodum anno suo, ius dicturi essent, in albo edictum constituiebant, atque proponebant, (quod ab edicendo, id est antè denunciano, ac prædicendo sic dictum est) quasi tanto antè populo denunciaret, quæ esset in iure dicendo obseruaturus. Hoc autem initio Magistratu, habita concione, & iuratus in leges faciebat, teste Cicerone lib. 2. de Finibus iuris dicendi munus tribus hisce continebatur verbis: Do, Dico, Addico, de quibus libro de Iudiciis. Insignia Prætorum, quibus utebantur fuerunt: prætexta, sella curulis, hasta & ministri, scribæ scilicet accensi & lictores. Prætexta fuit toga purpurea prætexta, quam Kalendis Ianuariis in Capitolio, votis solemnibus nuncupatis, vna cum cæteris insignibus acceperunt, quod eis commuæ cum Cõsulibus fuit. Sella curulis fuit sella eburnea, qua in publico & priuato loco sedendi causa utebantur. Propria autem Prætorum insignia duo fuerunt, hasta, & gladius: illa ad iurisdictionem, hic ad quæstionem significandam, Cyprianus epistolarum libro 2. Seneca de breuitate vite. Licetoribus duobus Prætor vrbanus vsus est, teste Censorino de Diænalibus

Polybius tamen & Plutarchus eisdem sex lictores datos tradunt. Vfus scribarum fuit, ut in fabulas actiones referrent: Accensorum, vt citarent, & horam esse tertiam, aut meridie[m] admonerent: lictorum, vt coercerent, assensum mouerent. Ceterum licet hi duo Prætores Urbanus & peregrinus parem potestatem habuerint, ideôq; alter alterius decreto intercedere potuerit, teste Asconio in 3. Verrinam, si quis eos appellaret indignitas tamen Urbani maior fuit, quam ob causam Prætor Urbanus maior. Peregrinus minor appellatus fuit. Horomanus res ferè differentias inter Prætoriam Urbanam, & peregrinam fuisse tradit: Primam, quod soli ciues Romæ agere apud Urbanam potuerint, peregrini non item. Alteram, quod apud Urbanam lege ageretur, apud peregrinam autem nequaquam. Tertiam, quod Prætor Urbanus editum in albo proponeret, quibus de rebus ius anno suo dicturus esset: rum alter nullamquam legatur proposuisse, (sed vt idem opinatur) ex Urbano edicto ius diceret. Et hæc quidem de duobus Prætoribus, qui primùm soli creati fuerunt, & iudiciis priuatis præfuerunt. Publicis enim iudiciis primis temporibus ante constitutas quaestiones perpetuas solebant illi præesse, quos populus creasset, Quæstiores (Pomponius Quæstiores Parricidij appellat) vt quodq; crimen publica animaduersione dignum incidere: aut, verò ab aliquo magistratu ad populum vocabatur is, quo cum iudicio publico agendum esse videbatur. At post constitutas quaestiones perpetuas (quod Cicero in Bruto factum esse ait. Censorino & Manilio. Coll. qui est annus urbis DCV.) ad Sulla vsque tempora sex Prætores creati fuerunt, quorum duo Urbanus & Peregrinus de priuatis causis agerunt: reliqui quatuor iudicia publica exercuerunt, ea nimirum, de quibus non videbatur extra ordinem quaerendum esse: Vnus de repetundis, alter de ambitu, tertius de maiestate, quartus de peculatu. Nam propterea quaestiones perpetua dicebantur, tum quod lege erat præscripta quædam forma perpetua iudicij de his rebus exercendi, vt noua semper lege non opus esset: tum verò, quod annuam prouinciam in his quaestionibus exercendis illi Prætores peragerent: Non quemadmodum antè fieri solebat, vt, cum ita casus tulisset, vt quaerendum videretur, tum primùm crearetur, qui quaereret: statimque hoc absoluto iudicio potestatem de eadem re quaerendi non haberet. L. Verò Cornelius Sulla Dictator, cum videret non satis esse aucto perpetuarum quaestionum numero, vt quatuor modò Prætores publicis iudiciis præessent, adiecit alios quatuor, vt vult Pomponius: atque ita decem Prætores coeperunt Romæ esse, quorum duo, Urbanus & peregrinus, priuatis potissimum iudiciis præerant: reliqui octo quaestionibus publicis. Erant autem, si Pomponium scititulo 2. de origine iuris, lege sequamur, illi octo Prætores, quos ex Ciceronis oratione pro Cluentio colligere ferè possumus, duo qui inter Sicarios ius dicerent: vnus qui de repetundis quaereret, alius qui de peculatu: alius qui de ambitu; alius qui de falso: alius qui de maiestate; alius qui de vi. Quidam tamen volunt, quatuor quidem Prætores à Sulla Felice prioribus additos, verum ex ijs tantum duos retentos, atque ita Sullæ tempore octo Prætores creatos fuisse, quibus duo Prætores Cereales à Cæsare Dictatore addit, testibus Tranquillo, Dione & Pomponio: ab Augusto item, duo, testibus iisdem & Tacito, & à Claudio Imperatore duo, qui de fidei commissio ius dicerent: quorum tamen vnum detraxerit Titus, in cuius locum restituit Nerua, qui inter fiscum & priuatos ius diceret, & postremum adiectus Prætor tutelatis à Marco Imperatore, vt habet Iulius Capitolinus, quindecim Prætorum numerum effecerint.

De Imperatoribus, Caesaribus, Augustus, donatis,

Tribunitia potestate. CAP. XII.

ROSTRYAM Respublica Romana, cunctis Regibus, per annos CDXLV. habet sex Rufus, & alij, à Consulibus, Decemuius legibus scribendis, & Tribunis militum Consularibus fuisse gubernata, secuta alia est eius mutatio, & summa potestas quæ hætenus penes populum fuerat, in vnum transata, atque ita popularis Respublicæ status in Monarchiam conuersus est, hæc

A hac quidem ratione. Cùm C. Julius Cæsar deuictis Pompei in Hispania filiis, & reliquis ciuilibus bellis confectis, Romam reuersus esset: Senatus, qui magna ex parte Pompeium secutus fuerat, metuens ne ipse victoria elatus, crudele quid in se statueret, nouos quosdam, ac singulares honores decreuit, inter quos fuerunt hi vel præcipui: vt Pater Patriæ diceretur, Consul in decennium (quæ tamen honorem post æternatus est) Dictator in perpetuum esset, sacrosanctus haberetur: Quin et illis mensis ab eius nomine Julius appellaretur: Vt comitia Tributa in sua haberet potestatem: In acta sua Magistratus incuentes iurarent: & vt Imperator appellaretur. Quæ omnia post necem Iulii in Octauio, postquam Triumviratum deposuisset, sunt confirmata, & alia insuper addita. Nam & ipse Imperator est dictus. Quam quidem appellationem Suetonius in Tibemio scribit, Prænotium fuisse, quò primum Julius Cæsar, deinde filij eius, ac nepotes Senatorum fuisse affecti. Intelligi autem Imperatoris vocabulo non eum voluerunt, qui re bene gesta id hominis, vel militari studio, vel Senatûs auctoritate consequutus, sed qui potentiam & auctoritatem in Republica summam adeptus esset: quo factum, vt quotquot post Octauium summum ius in Republica obtinuerunt, Imperatores appellarentur. Quamquam etiam priorum tituli vsus non penitus abolitus, sed cum in aliis, tum in ipsis principibus fuerit retentus; & obseruatus, cum scilicet, rebus in bellis præclarè gestis, pro victoriarum numero Imperatores, p. III. IV. V. nuncuparentur. Quemadmodum de Octauio legimus, quod xx. (id est vicesimum) Imperator propter res præclarè gestas, & toties reportatam ex bellis victoriam fuerit appellatus. Idem etiam Augusti dicti sunt, quo nomine primum Octauium appellatum fuisse. Dio libro 53. Suetonius in Augusto, & alij tradunt. Cùm enim Senatus & populus Romanus cum singulari aliquo nomine ornare vellent, & alij censerent, Romulum eum appellari oportere; quia & ipse conditor urbis esset, quo quidem nomine, Octauium valde defecturum fuisse scribitur: ne tamen ea occasione, in suspitionem regni incideret, præualuit ipsa Munatij Plancij sententia, vt Augustus potius vocaretur, non tantum nouo, sed etiam ampliore cognomine; quod loca quoque religiosa, & in quibus augurato quid consecratur; & omnia quæ maximo honore digna sunt, Augusta dicantur. Conserinus a. d. xv. Kalend. Febr. d. Bruar. alij Idibus Ianuarij id factum fuisse scribit, Cn. Octauio vsq. M. Vipsiano Agrippa Coss.

Præter hæc, quæ commemorauimus, Tribunicia etiam potestati Imperatoris donabantur Pontifices Maximi creabantur, & Partes Patriæ appellabantur. De quibus omnibus & de potestate, quæ his ipsis appellationibus ad eos deferretur, exte-ganter & prolixè scribit Dio, cuius verba, cum ad intelligendam Imperatorum potestatem maxime faciant, omnino adscribenda esse putauit. Sic autem Dio libro 53. Imperatores omnia, quæ in populari forma Republicæ multum valuerant, & Senatu, populoque volentibus, ea cum ipsis hominibus in se recipiunt, excepta dictatura: Consules enim sunt sapienter, & quoties extra pomerium fuerint, Proconsoles dicuntur, nomēque Imperatoris, non modo, si quis aliquam victoriam retulerint; sed & alijs reliqui omnes ad significandam plenam suam, & perfectam potentiam, semper gerunt, loco nominis Regij, & Dictatoris, quæ semel è Republica sublata, vt non imponunt sibi, iracorum vim ac non ipsam Imperatoris titulo confirmant. Horum nominum ratione exercitus scribendi, pecuniam conficiendi, bella suscipiendi, pacem faciendi, peteque etiam que vrbis rebus perpetua, & in omnia valente potestate imperandi, atque etiam in extra pomerium equites, Senatoresque necandi, aliæque omnia, quæ Consulibus, autique cum pleno Imperio magistratibus facere licet, agendi ius habent. Ex Censoria autem appellatione in vitam & mores inquirendi, census agendi, in equestrem ac Senatorium ordinem adscribendi, aliisque ex iis reuocandi pro suo arbitrio, licentiam consequuntur. Quod autem omnibus sacerdotibus inaugurati sunt, ac plebiscitumque in ea collegia adsciscunt, semper vnum eorum (siquidem duo, vel tres non nunquam simul Imperatores sunt) diuinum Pontificatum gerunt, sicut omnes religiones, & sacrificia in sua habent manu. Ita Tribunicia potestas, quam præ-

clarissimus quisque Imperator habuit, efficit, ut intercedere iis, quæ ab aliis contra A
 ipforum placitum mouentur, possint, ac sacrosancti fiant, ita ut si vel minimo sermo-
 ne se ab aliquo lætos existiment, indicta eum causa, tanquam qui se piaculo ob-
 strinxerit, necate queant. Gerere quidem Tribunatum plebis nefas ducunt Impera-
 tores; cum utique ipsi Patricij sint, omnem verò Tribunatum potestatem, quanta
 vnquam maxima fuit, accipiant: & quia quotannis eam cum Tribunis plebis eius
 anni renouant, amorum Imperij ipsorum hinc summa concipi solet. Hæc igitur
 singula, cum legibus fuerint stabilita in ea Reipublicæ institutione, qua penes po-
 pulum est summa rerum, Imperatores cum ipsis nominibus sibi sumunt, ut nihil
 sibi à subditis nou datum habere videantur. Aliud portò quoddam ius habent, nulli
 vnquam Romano apertè & liti omnibus rebus concessum. Legibus enim soluti sunt
 Imperatores: quo ipso solo, & ea quæ retulimus, ac reliqua etiam omnia agendi
 licentia eis datur. Ad hunc itaque modum, ratione eorum nominum, quæ in po-
 pulari ciuitatis statu usurpantur, omnem totius Reipublicæ potestatem accipiunt,
 ac regiam etiam, nisi quòd inuidiam nominis vitant. Nam cæsaris, & Augusti vo-
 cabula; nihil eis quidem ea potentie adiiciunt peculiaris, sed alterum successionem
 stirpis, alterum splendorem dignitatis significat. Patris autem nomen, tametsi eis
 aliquod ius in subditos tribuit, quale est parentum in liberos: tamen initio non in
 hunc finem eis impostum est, sed honoris gratia, utq; admonitioni esset ipsis, ut
 subditos liberorum loco, hique rursus ipsos, veluti parentes suos, charos haberent.
 Hæc sunt appellationes istæ, quibus Imperatores secundum leges, ac instituta nostri
 etiam temporis vtuntur; nostra verò ætate, omnia eis hæc tribuuntur, Censorio ex-
 cepto: ac olim singula ex legibus decreta eis sunt. Hactenus Dio. Brevius Zonaras
 Annalium Tomo 2. Omnis autem, inquit, potestas, quæ Consulium, Tribunorum
 plebis, Censorum, cæterorum denique omnium olim fuerat, in Imperatores est
 translata: atque illud etiam eis datum, ut legibus soluti essent, nec vllò præcepto
 renentur. Ex quibus intelligitur, quanta Imperatores potestate præditi fuerint:
 quæ quidem potestas, ut & hoc addam, ipsis quando iam ab exercitu Imperatores
 proclamari & consalutari (id enim plerumque primùm fieri solitum legimus) & à
 Senatu comprobati fuerant, lege Regia, quæ quod sublato veterè comitorio mo-
 re, à Senatu ferebatur, nonnunquam etiam Senatusconsultum dicitur, tributa fuit,
 teste præter alios Cornelio Tacito lib. 12. Annalium, qui de Nerone sic scribit: Illa-
 rufque castis Nero, & congruentia temporis præfatus, promisso donatiuo, ad exem-
 plum p. Senæ largitionis, Imperator consalutatur. Sententiam militum secuta Pa-
 trum consulta. Et de Vespasiano: At Romæ Senatus cuncta Principibus solita, Vesp-
 asiano decernit, &c. Qualis autem ea lex fuerit fragmento legis de Vespasiano Im-
 perio, quod ærea tabula incisum, adhuc hodie in Laterani Basilica asseruari dicitur,
 & ad quam legem Cornelius Tacitus iis verbis, quæ de Vespasiano paulò antè cita-
 uimus, respexisse videtur, aliquo modo intelligi potest: quòd ut gratiam aliquam
 ab harum rerum studiosis meam, libet, hic adscribere, ac tum hunc de Imperatoris
 potestate tractatum concludere. Fragmentum verò illud est huiusmodi.

Tacitus
 4. His-
 toriarum.

Vide Ma-
 rium Sa-
 lamoniū
 lib. 6. de
 Principa-
 tu, & An-
 tonium
 Vaccam à
 capite s-
 licis, vo-
 lumine 1.
 expositio-
 num loco-
 rum ob-

POEDVSVE CVM QVIBVS VOLET, FACERE, LICEAT, ITA VTI LICVIT DIVO
 AVG. TI. IVLIO CAESARI AVG. TIBERIOQVE CLAVDIO CAESARI AVGVSTO
 GERMANICO VTIQVE EI SENATVM HABERE, RELATIONEM FACERE, REMIT-
 TERE, SENATVSCONSVLTA PER RELATIONEM, IN DISSESSIONE QVE FACERE
 LICEAT, ITA VTI LICVIT D. AVGV. TIB. IVLI CAESARI TIB. CLAVDIO CAE-
 SARI AVG. GERMANICO, VTI QVIBVS CVM EX VOVNTATE, ATQ; ORATATVE,
 IVSSV, MANDATOVE, EIVS PRÆSENTEVE, EO SENATVS HABEBITVR, OMNIVM
 RERV M IVE PER INDE HABEATVR, SERVETVR, AC SIVE IFFGE SENATVS EDI-
 CTVS ESSET, HABERETVRVE VTIQVE, QVOS MAGISTRATVM, POTESTATVM, IM-
 PERIVM, CVRATIONEMVE CVIVSVEI PETENDES, SENATVL, POPVLOQVE RO-
 MANO COMMENDAVERTIT, QVIBVSVE SVBERAGATIONEM SVIAM PDERIT,
 PROMISERIT, EORVM COMIDIS QVIBVSQVE EXTRA ORDINEM RATIO H AGI
 BEATVR, VTIQVE EI FINES POMERII PRODEHRE, PROMOVERE, CVM EX REQ
 PUBLICA CENSERT ESSE, LICEAT. ITA VTI LICVIT TI. CLAVDIO CAESARI
 AVG.

A AVG. GERMANICO. VTIQUE QUAEVNOVE EX VSV REIPUBLICAE, MAIESTA-
 TE DIVINARVM HVMANARVM PVBLICARVM, PRIVATARVMQUE RERVM ESSE
 CENSEBIT, EI AGERE, FACERE IVS POTESTAS QUE SIT. ITA VTI DIVO AVG.
 TIBERIO QUE IVLIO CAESARI AVG. TIBERIO QUE CLAUDIO CAESARI AVG.
 GERMANICO FVIT. VTIQUE QUIBUS LEGIBVS PLEBEIVE SCITIS SCRIPTVM
 FVIT, NE DIVVS AVG. TIBERIVSVE IVLIVS CAESAR AVG. TIBERIVSVE
 CLAVDIVS CAESAR AVGVST. GERMANICVS TENERENTVR IIS LEGIBVS,
 PLEBISQ. SCITIS IMP. CAES. VESPASIANVS SOLVTVS SIT. QUAEQUE EX QUAE-
 QUE LEGE ROGATIONE DIVVM AVG. TIBERIVMVE IVLIVM CAESAREM AVG.
 TIBERIVMVE CLAVDIVM CAESAREM AVG. GERMANICVM FACERE OPOR-
B TVIT: EA OMNIA IMP. CAESARE VESPASIANO AVG. FACERE LICEAT. VTI-
 QUE QUAE ANTE HANC LEGEM ROGATAM ACTA, GESTA, DECRETA, IMPE-
 RATA AB IMP. CAESARE VESPASIANO AVG. IVSSV, MANDATA VE EIVS A
 QVOQUE SVNT: EA PERINDE IVSTA, RATAQ. SINT, AC SI POPVLI, PLEBIS-
 VE IVSSV ACTA ESSENT. Sanctio. SI QVIS HVIVSOE LEGIS ERGO ADVERSVS
 LEGES, ROGATIONES, PLEBISVE SCITA, SENATVSVE CONSVLTA FECIT, FE-
 CERIT, SIVE, QVOD EVM EX LEGE, ROGATIONE, PLEBISVE SCITO, S. VE. C.
 FACERE OPORTEBIT, NON FECERIT, HVIVS LEGIS ERGO, ID EI NE FRAY-
 DI ESTO, NEVE QVID OB EAM REM POPVLO DARE DEBETO. NEVE DE EA
 RE CVI ACTIO NEVE IVDICATIO ESTO, NEVE QVIS DE EA RE SE AGI
C SINTO.

securio-
rum, &
paratu-
lorum in
Pandectas
ad tit. 4. l.
1. Quod
principi
placuit,
&c. Geor-
gius Fa-
bricius
Antiqui-
tatum li-
bro I. scri-
bit. videri
hac alte-
ram ta-
bula par-
tem esse,
priori
omissa.

*De Principibus iuventutis, Caesaribus, & nobilissimis
 Caesaribus. CAP. XIII.*

NON erant hi propriè magistratus, sed tamen ad capiendos magistratus
 designabantur: ideoque nolui eos hoc in loco silentio præterire. Con-
 fuerant Imperatores ex filiis, vel nepotibus vel aliis languine iunctis,
 vnum atque alterum, quorum præclaram indolem conspexerant, creare,
D ad quos imperium transferri volebant: eosque primùm Principes iuventutis, post
 extincta ferè Cæsarum familia, Cæsares tandem nobilissimos Cæsares appellabant
 Primus huius instituti fuit auctor Octavius Augustus, de quo sic Cornel. Tacitus
 lib. 1. Annal. Augustus subsidia dominationi Claudium Marcellum sororis filium
 admodum adolescentem, Pontificatu & Curuli Adilitate: M. Agrippam ignobi-
 lem loco, bonum militia, & victoriæ socium, geminatis consulatibus extulit: mox
 defuncto Marcello, generum sumpsit: Tiberium Neronem, & Claudium Drusum
 prinignos Imperatoris nominibus auxit, integra etiam dum domo sua. Nam geni-
 tos Agrippæ Caium ac Lucium in familiam Cæsarum induxerat: nec dum posita
F puerili prætexta, Principes iuventutis appellari: destinare Consules specie refusan-
 tis, flagrantissimè cupieverat. Hæc Tacitus. Ex quibus hoc intelligitur, Octavianum Au-
 gustum primum auctorem esse huius instituti, quod deinde reliqui Imp. retinuerunt
 vt, quem velent successorem habere adoptarent, Principem iuventutis nuncupa-
 rent, ac deinde variis honoribus, Consulatibus, Pontificatu. Tribunicia etiam po-
 testate, & aliis ornarent. Sic Nèro Princeps iuventutis à Claudio dictus est. Et ex-
 tant in Hüberti Goltzij Augusto numismata aliquot cum his inscriptionibus: C. L.
 CAESARES, AVGVSTI. F. COSS. DESIG. PRINC. IVVENT. item C. CAESAR, AV-
 GVSTI F. PONT. COSS. DES. PRINC. IVVENT. item, L. CAESAR AVGVSTI F.
 AVGVST. COSS. DES. PRINC. IVVENT. &c. vt taceam de lapidum inscriptionibus,
 quas & Hübertus Goltzius & Onuphr. Panuinius adducunt. Aliquanto post, trans-
F lato imperio à Cæsarum familias ad alios, ii, qui ab Imperatoribus adoptati, & suc-
 cessores destinati erant, non amplius Principes iuventutis, se Cæsares tantum appel-
 labantur, nouo prorsus more, cum ex Cæsarum familia non essent, atque ita poste-
 rioribus temporibus Cæsarum appellatione non familiar, sed dignitatis fait. Do-
 cet hoc Ælius Spartianus in Ælio Vero, his verbis: Ælius Verus ab Adriano

adoptatus, nihil habet in sua vita memorabile, nisi quòd tantum Cæsar est appellatus, non testamento, vt antea solebat, neque eo modo, quo Traianus est adoptatus: sed eo propè genere, quo nostris temporibus à vestra clementia (de Diocletiano loquitur) Maximianus, atque Constantius Cæsares dicti sunt, quasi quidam Principum filij viri, & destinati Augustæ Maiestatis hæredes, &c. Idem Orosius lib. 7. cap. 25. confirmat, eodem modo de Diocletiano scribens, quòd Maximianum Cæsarem legerit, & post eundem ex Cæsare Augustum fecerit, atque in eius locum Constantium & Maximianum Galerium Cæsares legerit. Non addam plura testimonia, quorum plena est illorum temporum historia. Retinuerunt autem hoc nomen etiam tum, cum ad Imperatoriæ Maiestatis fastigium peruenerunt. Nouissimè Cæsares nobilissimi appellati sunt, vt in Fastis Onuph. Panuinij & imaginibus Imp. quas ex antiquis numismatibus Jac. de Strada Mantuanus Fastis illis adiecit, liquidò cognosci, vt de aliis taceam, potest. Fuerunt ergo tum Principes iuuentutis, Cæsares & nobilissimi Cæsares, iidem, qui hodie Reges Romanorum.

De Præfecto Vrbs, CAP. XIV.

P RÆFECTVS vrbs, de quo hoc capite agendum, magistratus est ordinarius, primùm ab Octauiò Augusto, consilio Mecœnatis institutus, restib. Suetonio in Augusto, Dio. lib. 52. & aliis. Occasio eius creandi, dignitas & munia facillè intelligi possunt ex Oratione Mecœnatis ad Augustum, qua suadet, imò hortatur eum, vt solus Imperium retineat: & simul rationem constituendæ Reipubl. monstrat, vbi inter alia dicit, Præfectum vrbs ex primariis viris quendam creandum esse, qui omnes magistratus, quos geri ante hunc conueniret, gessisset: non, vt per absentiam magistratum Reipublicam administraret: sed vt cum reliquis in rebus, vrbi præficeret, tum causas quoque eas, quibus pronocatio competeret, capitalisque etiam omnes, paucis exceptis, in vrbe, ac extra eam, vsque ad xx. millia passuum diiudicaret, &c. Huius igitur sapientissimi viri consilium Augustus securus, vbi Reipublicæ curam & gubernationem omnem in se recepit, Præfectum vrbs instituit, quem etiam sequentes Imperatores retinuerunt. Plurima eius officia Vlpianus ff. de officio Præfecti vrbs, ex epistola Diui Seueri Augusti, ad Fabium Cilionem Præfecti vrbs recenset, quorum hæc ferè sunt præcipua, vt seruorum de dominis querelas, vicissimque horum in illos criminationes audiret: Vt patronis de libertis ingratis querentibus ius diceret: Vt de tutorum, curatorumue criminibus cognosceret: Vt nummulariorum, argentariorumque fraudes coerceret: Vt carnis curam gereret: Vt quietem in populo procuraret, illicitaque Collegia coerceret: Vt spectaculorum disciplinæ præficeret. Denique quicquid non modo intra vrbs, verum etiam intra centesimum ab vrbe lapidem commissum esset, animaduerteret: sic, vt & vrbe, & Italia interdicens potestatem haberet, itè que in Insulam deportandi. Hæc pluribus Vlpianus explicat. Primus Præfectus vrbs hac potestate ab Octauiò Augusto creatus est Cilnius Mecœnas Equestris ordinis, eum secutus Messalla Coruinus, tum Taurus Scatilius, dein. L. Piso, vt est apud Tacitum lib. 6. Annalium. Cæterum constituto hoc nouo & ordinario magistratu, non planè abolitus est vetus ille, quando Præfectus vrbs Latinarum causa creabatur: sed retentus etiam Augusti, & aliquot sequentium Imperatorum temporibus est, vt ex Tacito ibidem constat. De eo igitur capite sequenti agemus. Sequuntur Magistratus maiores extra ordinem.

De præfecto vrbs absente ordinario Magistratu.

CAP. XV.

U T extraordinarij Magistratus fuerint, ex superioribus intelligi potest, videlicet, qui non singulis annis creati fuerunt, nec annum habuerunt potestatem, sed qui tum demum, cum necessarius ipsorum videbatur vltus à populo electi fuerunt, & quando curationem illam, cui præfecti erant

A absoluisse, magistratu abierunt. Inter eos primus & antiquissimus est Præfectus vrbis. Alius vero est hic à superiore: cuius institutio prima refertur ad Cn. Octavianum Augustum: hic enim magistratus ante Augustum in Republica fuit, & extraordinarius quidem, sicut ille ordinarius. Prima mentio huius Præfecti vrbis fit apud Livium cum ait, Lucretium a Lucio Tarquinio Superbo Rege contra Ardeates profecto, Præfectum vrbis institutum fuisse, ac imperium in vrbe, Rege absente habuisse. Tacitus libro 6. Annalium primam eorum originem ad Romulum refert, & demonstrat sub Regibus semper vñtatum fuisse, Præfectos vrbis creari. cuius verba quia notari digna sunt, & ea tradunt, quæ ab aliis scriptoribus sunt omiſſa, adscribam: Antea, inquit, profectis domo Regibus, ac mox magistratibus, ne vrbis sine imperio foret, in tempus diligebatur, qui ius redderet, ac lubditis moderaretur, feruntque ab Romulo Dentrem Romulium, post ab Tullo Hostilio Numam Marcium, & ab Tarquinio Superbo Spurium Lucretium impositos: dein Consules mandabant, duratque simulachrum: quoties ob ferias Latinas præficitur, qui Consulare munus vsurper. Hæc Tacitus. Constat igitur Præfectos vrbis sub regibus, quoties illi ad bellum profecti, ab vrbe absentes, creari solitos, quod & Dionysius libro secundo indicat, quando de Romulo & prima Senatus lectione hæc scribit: Ex omnibus vnum præcipuum ipse declaravit, cui rerum vrbianarum regimen committeret, quoties ipse foras duceret exercitum, &c. Eiectis autem Regibus, etiam à Consulibus, ante institutam Præturam, quotiescunque ipsis ad bellum proficiscendum erat, Præfecti vrbis declarabantur: & domi relinquebantur, qui absentibus Consulibus, munus Consulare in vrbe obirent, & ius dicerent. Hi vero non vt reliqui magistratus Comitibus, siue Curiatis, siue Centuriatis, siue Tributis creabantur, sed à Regibus & Consulibus eligebantur, quod ex Taciti & Dionysij iam citatis locis perspicuum est: habebantque absentibus Consulibus, vel legibus ferendis, vel iudicio exercendo ius Centuriatis Comitibus cum populo agendi. At post introductum Præturæ magistratum, desit Præfectus vrbis fieri, nisi quod Latinarum causa profectis vrbe Consulibus, relinquendus domi erat Præfectus, idque religionis causa potius, quam quod eo magistratu magnopere opus esset. Et quoniam feriis agi cum populo non licebat, idcirco planum est, huic Præfecto vrbis, cui non nisi tempore Latinarum (de quibus alio libro diximus) imperium erat, ius non fuisse agendi cum populo: tamen si vocandi Senatus (si quid interim accidisset, cur extra ordinem vocandus videretur) ius habebat, vt ex Agellio libro decimoquarto, capite vltimo discimus. Reliquo vero anni tempore, quamquam absentes Consules, nullus locus reliquus erat huic magistratui, sed summa potestas erat penes Prætorum vrbianum, vt ex Cicerone, libro 10. Epistolarum ad familiares dicitur.

Horomanius tria Præfectorum vrbis genera facit, vnum eorum, qui sub Regibus, & primis Consulibus temporibus extraordinarij magistratus fuerunt: aliud eorum, qui posterioribus temporibus, libera tamen adhuc ciuitate, eius magistratus procuracionem habuerunt, & Præfecti vrbis Latinarum causa dicti sunt: tertium genus eorum, qui Imperatorum temporibus ordinarij magistratus fuerunt. Nos priora duo genera hæc coniunximus.

De Interregno, CAP. XVI.

INTERREGNUM, ait Festus, appellatur spacium temporis, quousque in loco Regis mortui alius ordinetur. Is autem qui præerat cum Regia potestate & insignibus, Interrex dicebatur. Origo interregum antiquissima est. Nam Romulo (de cuius obitu variaz diuersorum sunt sententia, quas hoc loco recensere non est necesse) defuncto, vt tradit Dionysius libro 2. antequam nouus crearetur Rex integrum annum Interregnum fuit, Sequenti, in-

F qui, anno (post Romuli mortem) nemo Romæ regnauit, ad nouum interregum magistratum delata administratione Reipublicæ, in modum hunc: Ducenti Patres conscripti, ex quibus Senatus Rege Romulo constitutus erat, distributi in decurias Decemviris sorte committebant vrbis Imperium: Hi non simul, sed vnus post alium quibus diebus hactores habebant, cæteraque insignia regia, quæ re-

per manus tradebantur, à primo deinceps vsque ad vltimum: tum quinque duanus A
 ille magistratus migrabat ad sequentum decuriam, & inde rursus ad aliam, &c.
 Hæc Dionysius, quæ & Liius libro 1. tradit, sed paulò aliter. Obseruatumq; hoc fuit
 sub Regum imperio, vt quoties Rex vita defunctus esset, priusquam nouus eligeretur.
 Interreges vicem Regis obirent. Mansit postea hæc appellatio etiam sub Con-
 sulum imperio. Cum enim ordinarij Magistratus abessent, & Comitijs interesse non
 posset, siue vitio creati abdicassent, neque placeret Dictatorem dici, tum res ad
 Interregnum veniebat. Atque hi etiam Interreges, qui sub Consulibus erant, eodem
 modo quinqueduanum habebant magistratum, vt illi superiores. Morem hunc fuisse
 obseruatum etiam tempore Ciceronis, lib. 7. ad familiares, apparet ex Epistola ad
 Trebarium, vbi sic scribit: Nisi antè Roma profectus esses, nunc eam certè relin- B
 queres. Quis enim tot Interregnis Iureconsultum desiderat, &c. Interreges autem
 non nisi à Patricijs eligebantur, vel probebantur (hoc enim verbum propriè de iis
 vsurpabatur) vt ex plurimis Liiij, Ciceronis, & aliorum locis cognoscitur. Mutata
 verò veteri Reipublicæ forma, & summa rerum ad vnum delata, Interreges creati
 desierunt.

De Dictatore CAP. XVII.

A NNO vrbs condita cclv. Coss. T. Lartio (vel Lartio Flauo, Q. Clælio
 Siculo, cum omnes Latini populi, auctore Octauio Mamilio, conspira-
 tione facta, bellum Romanis mouerent: Senatus autem in tantis angustijs C
 & periculis constituto, etiam à domesticis in apparando bello, & mili-
 tum delectibus, non nihil difficultatis obiceretur, non omnibus pari alacritate dan-
 tibus nomina. Nam egeni, præsertim ære alieno pressi, quorum ingens erat nume-
 rus, citati non parebant, nihil sibi cum Patricijs esse dicentibus, nisi Senatufconsulto
 remitterentur debita: immò non deerant, qui deserturos se vrbe dicerent, seque
 inuicem hortabantur ad non immorandum in vrbe, in qua nullius bonæ rei sint
 participes. Ad hunc modum constitutis rebus, & ad seditionem spectantibus, cum
 etiam in Senatu plurimum discrepantes sententiæ audirentur: alijs, quorum prin-
 ceptis M. Valerius erat, æquum esse censentibus, inopibus debita remitti, & hac ra-
 tione paruo dispendio ciuium benevolentiam rediui, magnopere vtilem futuram, D
 tam priuatim, quam publicè: alijs autem, inter quos Ap. Claudius Sabinus primus
 erat, diuersum sentientibus, & obnixè contendentibus plebi seditionis nihil quic-
 quam concedendum esse: alijs mediam viam quærentibus vbi nihil proficeretur,
 nec feditio tolleretur, facta in Senatu mentio est eiusmodi magistratus, cui ali-
 quanto plus auctoritatis & potestatis esset, quam Consulibus, quibus multum dig-
 nitate & potentia, lege Valeria ademptum erat. His in Senatu disceptatis, Sena-
 tufconsultum tandem de creando Dictatore, vt refert Dionys. lib. 3. factum tale est:
 T. Lartium, vel Lartium & Cælium Coss. & si quis alius magistratus sit in Reipubl.
 potestatem deponere. Vnum autem virum à Senatu electum, approbatumq; suffra-
 gijis populi, habere scemestrem potestatem rerum omnium amplioem, quam sit Con-
 sulum. Hoc S. C. ad plebem perlato, & ab ea probato, T. Lartius, vel Lartius, primus E
 Dictator à collega Cælio dictus est. Liius tamen, Eutropius & Eusebius triennio
 antè, anno scilicet ccl. i. ab V. C. primum Dictatorem creatum scribunt, quos se-
 quitur in Fastis suis Hubertus Goltzius. Appellatus autem est Dictator, teste Var-
 rone lib. 4. de Ling. Lat. vel quòd à Consule diceretur, vel quòd eius dicto omnes
 audientes essent: quod idem Liius lib. 2. & Plutarchus docent, & Dionysius, qui
 etiam hoc addit, cauissè Senatorem, ne inuidiosum & molestum nomen imponerent,
 magistratui gubernaturo ciuitatem liberam, tum subditorum causa, ne offende-
 rentur, odiosis vocabulis: tum ipsorum, qui id imperium assumunt, respectu ne im-
 prudentes vel efferatior plus æquo ab alijs, vel ipsi ab eos traherent insolentiam, si-
 cut in tanta potestate fieri solet. Alio nomine Magister populi dictus est, sicut is, F
 quem ipse postea Dictator asciuit, quique proximam à Dictatore potestatem ha-
 bebat, Magister Equitum vocatus est, testibus Varrone, Cicerone, Sex. Pomp. & Seneca.
 Et primum seditionis, quidem sedandæ, & rei gerendæ causa hic magistratus est
 institutus

A institutus: unde in posterum obseruatum fuit, ut quoties aut belli externi, aut seditionis domesticae vis quaedam maior Reip. immineret cui auertendae, maiore seueritate & potentia, quam Consulari opus esset, crearetur Dictator. Hinc toties in Fastis scriptum reperitur: Dictator rei gerendae, item seditionis sedandae causa creatus, &c. Postea vero, etiam propter alia quaedam ardua negotia, Dictator dictus inuenitur, ut clauis figendi causa, in pestilentia aut seditione de quo more Liius lib. 7. haec scribit: C. Genutio, L. Aemilio Mamercio 11. Coss. cum piaculorum magis conquisitio animos quam corpora morbi afficerent repetitum ex seniorum memoria dicitur, pestilentiam quondam clauo ab Dictatore fixo sedatam. Ea religione adductus Senatus, Dictatorem clauis figendi causa dici iussit. dictus L. Manlius Imperiosus, L. Pinarium Magistrum Equitum dixit: Lex uetusta est, priscis literis, uerbisq; scripta, ut qui Praetor maximus sit, Idibus Septembribus clauum pangat. Fixus fuit dextro lateri adis Iouis Opt. Max. ea parte, qua Mineruz templum est. Eum clauum, quia rarae per ea tempora literae erant, quia numerus Mineruz inuentum ferunt, eoque Mineruz templo dicatam legem, quia numerus Mineruz inuentum sit. Volturnis quoque clauos indices numeri annorum fixos in templo Nutriae Hertruscæ Deae comparere, diligens talium monumentorum auctor Cincius affirmat. M. Horatius Consul ex lege templum Iouis Opt. Max. dedicauit, anno post Reges exactos. A Consulibus postea ad Dictatores, quia maius Imperium erat, solenne clauis figendi translatum est. Intermissio deinde more digna etiam per se uisa est res, propter quam Dictator crearetur. Haec ille 111. Comitiorum habendorum causa, Dictator creabatur, mari magistratu absente. 11. Latinarum feriarum causa. 11. Ludorum Romanorum causa qui signum daret mittendis quadrigis. 11. Senatus legendi causa: quod bello Punico 11. propter solitudinem curiae infirmiturum fuit. Quorum omnium exempla in Fastis Capitolinis, Sigonij, Onuphrij Panuinij, Huberti Goltzj, & aliorum reperiuntur. Conferrebat autem Dictatura alicui uero consulari, spectatae uirtutis, non à populo, aut per suffragia, nec à Senatu (quanquam is interdum nominaret quem uellet Dictatorem dici) sed à Consule, uita uoce (nonnunquam etiam per literas, sed rarius) sic, ut cessantibus interim exteris magistratibus omnibus, praeter Tribunalium plebis (qui tamen eo anno, quo primus Dictator creabatur, nullus fuit) summa ei permetteretur, atque plena potestas belli ac pacis, aliorumq; omnium negotiorum, eaq; prorsus libera, & absq; omni prouocatione, & sic etiam ius animaduertendi pro sua sententia in cuiuscunque ciuis Romani caput, indicta causa & inconsulto populo, mandandi, edicendi, praescribendi, creandi in semestre magistratus, prout ipsi uidebatur esse ex commodo Reipublicae. Et hoc intelligit Festus, cum scribit: Optima lex **** in magistro populi faciendo, qui uulgò Dictator appellabatur, quam plenissimum posset ius esse significabatur.

Sed tamen non perpetua, nec etiam diurna, sed regulariter semestris fuit haec potestas: quanquam aliquando in magnis periculis, ad annum nonnullis fuit continuata, ut Camillo, quando iterum fuit Dictator, & bis L. Papirio Cursori, & Q. Fabio Maximo. Hinc illa Ciceronis lex: At quando duellum grauius, discordiaue ciuium escunt, unus ne amplius sex menses, nisi Senatus creuerit, idem iuris, quod duo Consules teneto, isque aue sinistra dictus populi magister esto, &c. Sic enim legit Lambinus: paulò aliter Guilhelms Canterus lib. 2. Nouarum lectionum, cap. 4. eodem tamen sensu. Quin etiam de pluribus legitur, quòd ante legitimum tempus, decimo quarto, uel quinto die postquam Dictaturam adepti fuerant, eandem deposuerint. Nec licebat Dictatori equum, nisi ituro ad bellum, conscendere, aut ullos sumptus facere ex arario, sine Senatusconsulto, uel populi iussu, alioqui omnes fasces, ut plus terroris haberet, & maiorem parendi necessitatem hominibus incureret, usurpabat: quare Polybius lib. 3. praeter alia discrimina hoc inter Consulem & Dictatorem fuisse scribit, quòd Consulem duodecim seces praecesserint, Dictatorem uero uiginti quatuor.

Est & hoc de Dictatoribus obseruatione dignissimum, quod Dionysius lib. 5. refert, ubi tradit Sp. Largium (uel Larrium) Dictatorem primum sopito bello Latino Dictaturam designatis prius Consulibus, deposuisse, nemine ciuium à se occiso, nec

pulso in exilium, nec moleſtato grauius. ibi enim hæc addit: **Id exemplum omnes po-** A
ſtea Dictatores ſecuti ſunt, vſque ad ætatem ab hac noſtra terriam. Nuſquam enim
 in omni hiſtoria proditum reperimus, aliquem in hoc magiſtratu ſe geſiſſe immo-
 deſtè, vel inciuiſiter, quamuis ſæpè Reſpublica ſolemnibus magiſtratibus abrogatis,
 omnia vnus poteſtati permiferit: qui ſi in externis tantùm bellis Dictaturam adepti,
 benè patriam defendiſſent, nil corrupti magnitudine imperij, minus mirum eſſet.
 Nunc inter multas magnas ſeditiones ciuium, vel regnum, tyrannidè mve affectan-
 ribus quibuſdam ciuibus, vel imminentibus innumeris aliis calamitatibus ad prohi-
 bendas eas poteſtate accepta, omnes ad vnum ſine reprehensione, vſi, primum illum
 Dictatorem æmulari ſunt, vt vulgò crederetur vnicum id eſſe cuiuſvis inſanabilis B
 mali remedium: & extremam hanc ſalutis ſpem reliquam, cæteris deficientibus. Sed
 Patrum ætate quadringentis annis elapſis à Dictatura Titi Largij, odioſa res viſa
 eſt omnium mortaliũ iudicio, quando Lúcius Cornelius Sylla primus & ſolus
 acerbè crudeliterque vſus eſt ea, vt cum primum ſentirent Romani, quod ſuperio-
 ribus temporibus ignorauerant. Dictaturam eſſe tyrannidem. Nam & Senatũ ex
 qualibuſcunq; conſtituit, & Tribunitiam poteſtatem fecit quàm minimam, & vr-
 bes deſolauit integras, & regna aliis dedit, aliis abſtulit, aliãque multa ſuperbè ge-
 ſit, de quibus longum eſſet dicere. Ciuium quoque præter eos, qui præliis abſumpti
 ſunt, deditiorum interfecit non minus quatuor millia, & his excruciatos prius ali-
 quot. Haſtenus Dionyſius. Poſt Caij autem Iulij Caſaris, qui poſtremus Dictator,
 & quidem perpetuus, contra leges patrias fuit, Dictatura penitus è Republ. eſt C
 ſublata.

De Magiſtro Equitum.

CAP. XIIII.

V A M primum Dictator, ita vt dictum eſt, creatus eſſet, eligebat ſibi
 ipſe Magiſtrum Equitum, virum aliquem, vt plurimum Cõſularem,
 aut, ſi ita poſtularer neceſſitas, aliqui virum induſtrium, qui Magi-
 giſter Equitum nominabatur, quod ei poteſtas in Equites coman-
 tebatur: ſicuti de Dictatore iam memorauimus, eum Magiſtrum po-
 puli vocitatum, quod penes ipſum ſumma in populum Romanum poteſtas fuerit.
 Sed ad dignitatem & poteſtatem Magiſtrorum Equitum, quod attinet, tradit Pom-
 ponius Iuriſconſultus, ferè eandem eos habuiſſe, quàm regum temporibus Tribuni D
 Celerum & poſt, imperio vniuerſo in vnus manu poſito Præfeſti Prætorio. Subiecti
 certè fuerunt Dictatorum imperio, & ſine ipſorum mandato & permiſſu nihil moli-
 ri aſi ſunt. Vnde legimus de Q. Fabio & M. Minucio Magiſtris equitum cum ab-
 ſentibus Dictatoribus, & ab ipſis prohibiti, prælium cum hoſtibus commiſiſſent,
 quod in grauiffimum vitæ diſcrimen venerint: & niſi populi precibus liberati, & ſa-
 lure donati fuiſſent, capitis ſupplicium ſubire fuerint coacti, vt Liuius, Plutarchus,
 Eutropius & alij teſtantur. De Magiſtro Equitum quidam etiam Ciceronis legem
 intelligunt, quàm cum in vulgaris exemplaribus ſic concepta ſit, Equitatè quicun-
 que regat, habeto pari iure cum eo, quicunq; erit iuris diſceptator: ſic legendam pu-
 tat Guilhel. Canterus lib. 2. Nouellarum lectionum, cap. 4. Equitatum, quicunq;
 regat, habeto pari iure, vel par ius cum eo, quicunq; erit iuris diſceptator. Volũt-
 que Ciceronem parem Magiſtri Equitum poteſtatem facere imperio, Prætorio,
 Nonnunquam, ſed raro, Dictatores ſine Magiſtris Equitum creati ſunt. Peculiarè
 hoc fuit, quod M. Minutio tempore ſecundi Punici belli æqua poteſtas, cum Dicta-
 tore commiſſa eſt, quod tamen ante nunquam factum fuiſſe teſtantur Plutarchus in
 Fabio, & Polybius, Liuius, Florus, Eutropius & alij.

De Decemuiris legibus ſcribendis conſulari poteſtate.

CAPVT XIX.

OCCASIONEM creandorum Decemuirorum primam dedit C. Terentius, vt
 Dionyſ. cum nominat, vel vt Liuius, C. Terentillus Arſa Tribunus plebis.
 Is enim anno ab vrbe condita cccxi. Conſulibus L. Lucretio Tricipitino,
 & T...

A & T. Veturio Gemino legem se promulgaturum, professus erat de quinqueviris legum de consulari imperio scribendarum causa creandis. Sed resistentibus acriter primum patribus & præfecto vrbis Q. Fabio, deinde etiam Consulibus, perlata ea non est. In sequenti autem anno P. Volumnio. & Seruio Sulpitio Camerino Consulibus legē Terentillā à toto collegio relata, Livijs lib. 3. docet, quibus tamē non nihil diuersa scribit Dionys. lib. 10. Is enim non relata Terentij legem hoc anno fuisse, sed collegium Tribunalium ad populum tulisse, de Decemviris legum scribendarum creādis, ex quorum scripto omnia, tam priuatim, quàm publicè gererentur. auctor est. Causa autem rogationis Tribunalium hæc erat: Nodum, inquit Dionys. erat apud Romanos ius æquū omnibus ciuibus, nec omnes ex æquo ordine admitterebantur ad tractandam Rempublicā, nec ius scriptū extabat: sed quandiu regnum est in vrbe, Regū arbitrio lites dirimebantur, quod tum erat pro legibus. Translato deinde à Regibus, ad annuos magistratus imperio, inter cætera officia regia, iuris quoq; reddendi munus ad eos deuenit. Id ius maxima ex parte cōstabat virorum potestate præditorum præiudicijs, minima pars eius habebatur in libris Pontificum quarū legum scientia penes solos erat Patricios, quod hi soli huiusmodi libros versarent. Reliquum vulgus negotiatorum & agricolarū, quod non nisi mercatus gratia in vrbe staret diebus cōueniebat, profus imperium erat rerū talium: Capita rogationis Tribunalium fuerunt hæc decem viros legitimis Comitibus à populo eligi, ætate prudentia, dignitate præstantissimos, & qui bonæ suæ famæ rationem habeant maximā. eos viros leges de negotijs tam priuatis, quàm publicis promulgare, quibus legibus sua iura præscriberentur tam priuatis ciuibus, quàm annuis magistratibus. Certatū deinde aliquot annos inter Patricios & plebem de huius legis promulgatione donec tandem anno cccxix. Coss. Sp. Tarpeio. A. Æternio cum Tribuni plebis lenius cum patribus agerent, & eos rogarent, vt finem certamine facerent, si plebeix leges displicerent, vt illi communiter legumlatores & ex plebe, & ex Patribus, qui viq; vitia ferrent, quæq; æquandæ libertatis essent, sinerent creari, suadente T. Romulio, qui prioris anni Consul fuerat, senatusconsultum factū est, vt legati mitterentur ad Græcas vrbes, qui sunt in Italia, alij Athenas, qui peterēt à Græcis leges optimas, & instituto suo conuenientissimas. Quibus reuersis referēdum ad

D Senatū de legislatoribus eligendis, & quodnā eorum futurū sit imperium quamue diuturnum, de que cæteris rebus ad id negotium pertinentibus. Missi itaq; legati ad Græcas vrbes sunt Sp. Posthumus, Ser. Sulpitius, A. Manlius, tritemsq; eis assignata, & ornata sunt, ex arario pro maiestate Romani imperij. Quibus anno tertio reuersis Tribuni plebis vserunt, vt legumlatores crearentur. Post aliquot igitur cōtentiones Tribunalium & Consulū, senatusconsultum in designatorum Consulū subsequētis anni sententiam factum est; eligendos Decem viros è Senatu primoribus: eorum annum esse imperium ex eo die, quo creati fuerint, cum ea potestate, quam modò Consules, olim Reges habuissent: interm cessare omnes magistratus alios, donec iuxta leges creati fuerint: Decem viros verò priuatis iura reddere, & Rempublicam constituere. Hoc Senatusconsulto à Tribunalibus ad populum relato, Ap. Claudius, & T. Genurius, qui insequentem annum Consules designati erant, magistratum eiurarunt, & Tribunalium Quæstorum magistratibus, aliisque, ad tempus antiquitatis, Comitibus centuriatis Decemviri creati sunt, de quorum imperio Dionysius libro octauo hæc tradit: Sequenti anno (qui fuit ab vrbe condita cccxi. Decemviri assumptis ciuitatis gubernaculis, aggressi sunt Rempublicam constituere: penes vnum fasces erant, & reliqua consularis potestatis insignia. Is Senatū conuocabat, decreta confirmabat, ceteraq; agebat, pro imperio. Reliqui (quibus singuli accensi apparebant, teste Livijs libro tertio) ad minuendam potestatis inuidiam non multum à priuatis differēbant habitu. Deinde alius in potestatem succedebat, seruatis vicibus, idque ad certos dies, donec elaberetur tempus annum. Omnes autem à manē pro tribunali cognoscebant causas priuatas & publicas (Livijs decimo quoque die id à singulis factum fuisse docet, tum quæ ad subditos pertinerent, & socios.) Et lites controuersias dirimebant de singulis disceptantes, summa æquitate, atq; iustitia: visumq; est ciuitati optimum eius anni

Decemviralem imperium. Sed maximè laudabatur cura plebeiõrum hominũ, & præsentaneum contra omnem vim atque iniuriam auxilium. Iactabaturque à multis non fore opus ciuitati alijs magistratibus, cum vnus ad obeunda omnia munia mira prudentia sufficiat. Et mox: Hi Decemviri leges conscriptas tum ex Græcorum iure, tum è patrijs consuetudinibus proposuerunt in x. tabulis cognoscendas cuiuslibet, ferentes admoneri se à priuatis hominibus, & hoc agentes, vt leges placerent omnibus: diuque consultauerunt cum proceribus, reuocantes ad exactissimum examen singulas. Vbi verò: visæ sunt benè habere, primùm Senatu coactõ, nemine contradicente, Senatusconsultum de eis fecerunt: deinde Centuriatis Comitijs in præsentia Pontificum, Augurum, aliorumque Sacerdotum à re diuina exorsũ, calculos dederunt Centurijs, tum plebiscito quoque confirmatas, & in æreas columnas incisas, vna serie proposuerunt in loco fori maximè conspicuo, & c. Hactenus Dionys. Finito annuo eorũ imperio, cum videretur aliquid deesse iis legibus (quæadmodum idem auctor, & cum eo Liuius, Plutarchus, & alij testantur) annuõibus etiam nonnullis ex Patribus, vt ea ratione Tribunitia potestas abrogaretur, consensu Senatus & plebis etiam in sequentum annum Decemviri creati sunt. pars quidem eorum ex prioribus resecti, pars in aliorũ loca subrogati, vt id quod x. tabulis deesse, supplerent, & legum iam latarum obseruationem à volentibus, nolentibus, exigerent. Cum verò: hi statim initio suæ administrationis clandestinum fœdus inter sese iureiurando ferirent, ne quis ex collegio vlla in re alteri aduersaretur, sed quod vni eorum placuisset, idem probaretur omnibus: neve Comitias haberent, perpetuõq; retinerent imperium: neve quemquam alium ad id admitterent, ipsiq; pari honore, pari potestate essent, Senatusconsultis, Plebiscitis non nisi raro, idq; necessario vrentur. Maximam partem rerum pro imperio, multa tyrannicè agerent, cumq; primo honoris die post peracta sacra solennia singuli cum singulis insignijs regijs prodirent, prælatis cuique duodecim fascibus & securibus, quod antea antiquatum fuerat, accedente etiam cæde Siccij, & iudicio Verginiæ, Decemviri damnati, & hæc potestas in vniuersum sublata est, tertio anno postquam primum in Rempub. fuisse introducta.

De Tribunis militum consulari potestate. CAP. XX. D

Vt plurimorum aliorum magistratum: ita etiam huius, de quo agendum est, auctores fuerunt Tribuni plebis. Dicuntur Tribuni militum, vel Tribuni militares consulari potestate, ad differentiam eorum, qui castrenses magistratus erant. Causam autem iis creandi dederunt Tribuni plebis, qui, vt referunt Liuius lib. 4. initio, & Dionysius lib. 11. cum multa alia priuilegia Patribus & Patricijs antè extorquissent, tandem etiam hoc ad populum tulerunt, vt alterum Consulem ex plebe fieri liceret. Rogarunt hoc Tribuni plebis, & grauissimè viferunt anno ab vrbe condita ccc. lxx. Coss. M. Genucio, & C. Curtio. Cum autem Patricij Tribunis sese grauissimè opponerent, nihil tamen efficere possent, Tribunis nihil de suo seruire remittentibus, tandem suasu C. Claudij, viri consularis, ne consulatus cum plebe communicaretur, senatusconsultum factum est, vt in locum Consulum alij magistratus, vel præfecti, pars ex plebe, & pars ex Patribus crearentur, consularem potestatem habentes, quorum imperium cum finitum esset, Senatus plebesque conuenirent, & cognoscerent, vtrum Consules, an præfectos malent imperium suscipere: & quod omnibus suffragium ferentibus videretur, firmum esset. Quod Senatusconsultum cum Tribuni plebis summis laudibus extulissent, plebsque accepisset, in annum sequentem, qui fuit ab vrbe condita ccc. lxx. Tribuni militum tres, & quidem omnes Patricij, A. Sempronius Atratinus, T. Clælius Siculus. L. Atilius Longus creati sunt. Plebs eo primùm contenta fuit, quòd sui ratio in Comitijs habita fuisset. Sed iidem paulo post, cum vitio facti essent abdicarunt, inque eorum locum Consules sunt creati. Post aliquot annos rursus Tribuni creati, & primùm quidem tres, mox quatuor, & tandem sex. Nec plures creatos fuisse vnquã Sigonius Comment. in Fastis demonstrat, licet diuersum reperiatur apud

A apud Liuium lib. 7. initio, qui vno in loco dicit octo creatos fuisse: quem tamen locum corruptum esse credibile est, cum apud nullum alium auctorem eius rei mentio extet. Idemque in Fastis etiam Onuphrij vanuinij, & Huberti Goltzj tantum sex eo anno, quo Liuius octo fuisse Pici, ponuntur. Fueruntque hi Tribuni nonnunquam omnes Patricij, nonnunquam ex patribus & plebe simul creati. Post annum cccxcvi. nulli amplius Tribuni militum reperiuntur: vt non sit dissimile vero, eos qui anno cccxcvi. creati fuerunt vltimos fuisse. Ita hic magistratus post annum lxxvi. quam in Rempublicam introductus esset, frequentari desit. De potestate & insigniis eorum, quia iisdem, quibus consules vsi fuerunt, quod ex verbis illis consulari potestate intelligitur: non opus est vt hic à me multa afferantur.

De Triumuiris Reipublica constituenda. CAP. XXI.

RIVMVIORVM Reipublicæ constituendæ magistratus (si modò magistratus dicendus est) vt contra leges fuit institutus, ita etiam non fuit diuturnus. Initium eorum incidit in annum ab vrbe condita 1000. Causæ propter quas ij in Rempublicam inducti fuerint, hæ ab auctoribus Dione libro 46. Appiano lib. 3. & 4. Bellorum ciuilium, Suetonio in Augusto, Plutarcho in M. Bruto & Antonio, & aliis recensentur. Cum C. Iulius Cæsar in Senatu vigintribus vulneribus esset confossus, C. Cæsar Octavianus qui à C. Iulio adoptatus, & in Cæsarum familiam transfatus erat, anno 1001. Consul cum Q. Pedio Hirco & Pensæ ad Mutinam occisis suffectus in toto suo consulatu nihil aliud moliebatur, quam vt patris Iulij Cæsaris interfecturos vlciceretur. Q. igitur Pedium collegam legem ferre iussit de quæstione habenda in eos, quorum ille opera occisus esset, postulatque ea lege M. Brutus, C. Cassius & D. Brutus, absentes damnati sunt. M. autem Antonij opes C. Asinius Pollio, qui Hispaniæ, & L. Munatius Plancus, qui Galliæ præerant, cum suis exercitibus adiuncti auxerant, & D. Brutus, cui Senatus, vt persequeretur M. Antonium, mandauerat, relictus à legionibus suis profugerat, & tandem iussu Antonij, in cuius potestatem venerat, à Capeno

C natu vigintribus vulneribus esset confossus, C. Cæsar Octavianus qui à C. Iulio adoptatus, & in Cæsarum familiam transfatus erat, anno 1001. Consul cum Q. Pedio Hirco & Pensæ ad Mutinam occisis suffectus in toto suo consulatu nihil aliud moliebatur, quam vt patris Iulij Cæsaris interfecturos vlciceretur. Q. igitur Pedium collegam legem ferre iussit de quæstione habenda in eos, quorum ille opera occisus esset, postulatque ea lege M. Brutus, C. Cassius & D. Brutus, absentes damnati sunt. M. autem Antonij opes C. Asinius Pollio, qui Hispaniæ, & L. Munatius Plancus, qui Galliæ præerant, cum suis exercitibus adiuncti auxerant, & D. Brutus, cui Senatus, vt persequeretur M. Antonium, mandauerat, relictus à legionibus suis profugerat, & tandem iussu Antonij, in cuius potestatem venerat, à Capeno Sequano, ad Aquileiam interemptus erat. Cæsar igitur cum M. Brutum, qui Macedoniam, & C. Cassium, qui Syriam ex Senatusconsulto obtinebant, nullo pacto armis vlcisci posset, cum M. Antonio, & M. Lepido, pace facta, postquam Consul creatus esset, vtrumque ex Gallia in Italiam accersiuit. Congressi omnes in agro Bononiensi, vt Dio. libro 46. vel Mutinensi, vt Appianus libro 4. Bell. ciuil. initio docet, consultationes summas de ordinanda & corrigenda Republica habuerunt, & tandem ita inter eos conuenit, vt publicè quidem ipsi tres constituendis, administrandisque rebus præficerentur, idque non in perpetuum, sed in quinquennium: ita vt omnia ex animi sui sententia, etsi neque ad Senatum, neque ad populum de his retulissent, agere, magistratus aliisque honores quibus ipsi vellent, tribuere possent:

E priuatim autem neve viderentur omnes prouincias sibiipsis arrogare velle, Cæsari Africa, vtraque Sardiña & Sicilia: Lepido Hispania omnis, ac Gallia Narbonensis: Antonio reliqua omnis Gallia, quæ cis & trans Alpes iacet, tribueretur: vt inimicos suos proferberent, ac cæderent: Lepidus in locum D. Bruti Consul fieret, Romamque & totam Italiam in custodia haberet: Antonius verò & Cæsar Brutum & Cassium bello persequerentur. Atq; his consultationibus perfectis, cum cõfestim omnes Romam venissent, singuli interiectis diebus, urbem ingressi, quæ decreuerant executi sunt. Sui à quoque inimici, plurimi equites cxxx. Senatores proscripsi sunt: inter quos fuerunt L. Paulus, frater M. Lepidi, L. Cæsar, auunculus Antonij, & qui Cæsarem suis sententiis ornauerat M. Cicero: cuius occisi à Popillio legato milite, cum haberet

F anno: lxxvi. caput cum manu dextra in rostris positum est. Inierunt Triumviratum v. Kal. Decemb. anno ab v. c. 1000. Cum autem quinquennium hunc magistratum gessissent, teste Dione, semetipsos in alterum quinquennium renunciauerunt: quod factum est anno 1001. Carolus Sigonius scribit. Sed non multò post dissidiis ortis inter Octavianum & Lepidum, Octavius fugato Sexto Pompeio, Lepidum

bello persequutus est, eique victo Triumuiratus honorem abrogauit, supplicem A tamen factum vita donauit. Postea etiam Antonio bellum intulit, eoque victo, cum ipse solus rerum potitus esset, Triumuiratu abiit. Hunc finem habuit Triumuiratus, qui non ultra annos x. in Republica Romana fuit. Sequuntur Magistratus minores ordinarij.

De Quæstoribus urbanis duobus, vel Quæstoribus ærarij. CAP. XXII.

QVÆSTORES, inquit Varro lib. 4. de ling. Lat. à quærendo dicti sunt, B qui conquirent publicas pecunias & maleficia, quæ Triumuii Capitales nunc cõquirunt: ab heis postea, qui quæstionum iudicia exercent Quæstores dicti. Tria eorũ fuerunt distincta genera. Alij enim Quæstores urbani, vel ærarij: alij Quæstores parricidij, vel reũ capitalium: alij Quæstores Provinciales fuerunt. Sed nobis de Quæstoribus ærarij, vel urbanis hoc loco dicendum est. De eorum autẽ prima institutione dubitatur. Vlpianus quidem ff. lib. 1. tit. 13. de Quæstoribus, sic scribit: Origo Quæstoribus creandis antiquissima est, & penè ante omnes magistratus. Iunius Gracchanus lib. 7. de potestatibus refert, etiam ipsum Romulum, & Numam Pompiliũ bonos Quæstores habuisse, quos ipsi non sua voce, sed populi suffragio crearent. Sed sicut dubium est, C an Romulo & Numa Pompilio regnãtibus Quæstor fuerit: ita Tullo Hostilio Rege Quæstores fuisse certũ est: & sanè crebrior apud veteres opinio est, Tul. Hostilium primum in Rempubl. eos induxisse. Et à genere quærendi, Quæstores initio dictos, Iunius, & Trebatius, & Fenestella scribunt. Hæc Vlpianus. A quibus tamen nonnihil discrepant ea, quæ Cornel. Tacitus scribit in Annalibus. Plutarchus in Poplicola eorum primam institutionem ad P. Valerium Poplicolam refert, inquit: P. Valerium cum Saturni ædem ædem ærarium constituisset, populo concessisse, vt Quæstores duos creare posset: creatõque primos esse P. Veturium, & M. Minucium, & pecuniam multam coactam, &c. Hæc ille. Erat autem Quæstura primus magistratus urbanus, qui perebatur, postquã quis x. annua stipendia fecisset non ante annum ætatis xxv. I. D Sed vigesimũ tamen se primo & sequentibus peti poterat. Ac primum quidem ex patriciis, Comitibus Curiatibus, vt ex Lio lib. 3. 1. & Plutarcho manifestum est, creabantur: postea verò cum duobus prioribus alij duo adicerentur: qui Consules in bellum euntes sequerentur, eisque ad ministeria belli præstõ essent, de quibus post dicam: à plebe obtentum est, vt pars ex Patriciis, pars ex plebe Comitibus Tribuitis crearetur, quorum posterior ex epistola etiam Cic. ad Curium, cuius initium: Ego verò te iam nec horror, &c. intelligitur. vbi Cic. lib. 7. ad Famil. Epist. 30. scribit: In campo certè non fuisti, cum Comitibus Quæstoribus institutis, &c. subiungit enim: Ille autem, qui Comitibus Tribuitis auspiciatus esset, Centuriata habuit, &c.

Officia Quæstoris urbani fuerunt varia, ex quibus hæc ferè sunt præcipua: Curam E gerere ærarij, & vectigalium populi Rom. pecuniam publicè vel priuatim erogare, vel in ærarium condere, atque in tabulas accepti & expensũ referre: cum exercitus scribi, & in campum legiones duci oporteret, signa militaria ex ærario depromere, Atque ad Cõsules in expeditionem ituros mittere: legatis ex vltimis oris terrarum Romam profectis, publicum hospitium curare, & munera, sæpe comæatus, largè & hospitaliter, & vestimenta publico nomine exhibere, ac ne quid ipsi eorũq; comitibus deesset, prospicere: Ægrotantium legatorum peregrinorum curam suscipere, mortuisque funus è publico facere. Apud Quæstores urbanos, Imperatores ab expeditione redeuntes, ac triumphum petentes, iurare cogebantur verè fuisse scriptum ad Senatum de hostium occisorum, & ciuium amissorum numero, alio- F qui triumphus ei negabatur. Ad eorum etiam munus pertinebat, prædam ex hostibus captam vendere, pecuniãque inde redactam in ærarium referre: tandem translata etiam ad eos est cura asseruandorum Senatusconsultorum, cum antea Tribunorum plebis, & ædilium id munus fuisset: Plutarchus, Lius, Valer. Maximus, Dio, Agellius

Sigon. lib. 2. de antiq. iur. ciuũ Rom. cap. 2. & alij.

Lius. lib. 7. Plutarch. Probl. 43.

Val. Maxim. libro 2. cap. 8.

A Agellius lib. 13. cap. 13. & alij. Sed nullum imperium habebant hi Quæstores, non vocationem, nec prehensionem, non sella curuli, vt plerique magistratus, neq; licitoribus aut viatoribus utebantur, & apud Prætorem poterant à priuato in ius vocari. Conuocandæ tamen concionis ius habebant, vt Dionysius Halicarnass. lib. 8. docet. Post constitutam autem Romæ Monarchiam, Quæstura sæpe abrogata, & rursum instituta fuit, vt ex Suetonio & Tacito discimus. Sub Imperatoribus Augustis cœpit aliud genus Quæstorum, qui dicebantur Quæstores Candidati: eorum officium erat libros hoc est, epistolas, sine orationes Principis in Senatu legere. Vlpianus, Ælius, Lampridius, Dio & Tacitus. de his vide etiam Barnabam Brissonium libro primo Antiquitarum, capite 17.

B De Tribunis plebis decem. CAP. XXIII.

MULTAS in Republica Romana dedit turbas nimia fœneratorum in egenos & obzatos crudelitas, quod manifestum est omnibus iis, qui diligenter Romanas Historias legunt, vt non necesse sit, multa de ea re hoc loco verba facere. Illud tantum iam ostendam, eandem crudelitatem etiam causam fuisse creandorum Tribunorum plebis. Cùm enim, vt docent Dionysius libro 6. Liuius lib. 2. & alij Romani post eiectos Reges continuis bellis vexarentur per multos annos, plurimi, quibus tenuis res erat cogebantur, tum propter

C continuas illas expeditiones, tum propter tributa, aliâque onera, nomina facere: reuersi autem ex bellis iisdem tractabantur. His miseris mota plebs aliquoties petebat, se illis subleuari. minabatur etiam, nisi leuationem, vel remissionem debitorum impetraret, non daturam nomina ad expeditionem, quòd primum anno ab vrbe condita cclv. Cofs. Titio Lartio Flauo, & Q. Cloëlio Siculo factum esse habet Dionysius. Delinita tamen Patrum pollicitationibus plebs, sæpe de suo seruore remittebat, & imperata faciebat. Cùm autem Patres, secum ipsi dissidentes, nullis egenorum querelis mouerentur, vt ipsorum curam habuissent, res tandem ad seditionem venit, ita vt cum anno vrbe condita cclix. Cofs. A. Virginio Tricofto Cælimontano, T. Veturio, vel Veturio, Gemino Ccurino, bellum cùm Volcis & Æquis esset, plebs

D auctore Siccio & ex castris, & ex vrbe in montem vrbi vicinum, qui postea sacer dictus fuit, secesserit, & non prius inde reuocari potuerit, quam patres per legatos plebi debitorum leuationem, & nexorum solutionem obrulissent, eique insuper Tribunatum plebis, cuius constituti tunc primum facta est mentio: item Ædiles plebis permittentes: quo facto sublata est discordia, & plebs in urbem rediit: creatique primum Tribuni plebis quinque, anno ab vrbe condita cclx. Sp. Cassio Viscellino II. Aul. posthumio Aurunco II. Cofs. qui Tribuni dicti fuerunt, vt docet Varro lib. 4. de ling. Lat. quòd primi ex Tribunis militum creati fuerunt. Eorum nomina, vt recenset Dionysius libro sexto fuerunt hæc: L. Iunius Brutus C. Sicinius Belutus, C. & P. Lucinij, & Sp. Icilius Ruga: refertque Dionysius, eos Comitibus Curiatibus à plebe creatos, A. D. 4. Id. Decemb. potestatem tribunitiam accepisse. Duplicatus deinde hic numerus fuit, & pro quinque decem creati, cum magno Optimatum dispendio, anno ab vrbe condita ccxcv. Cofs. M. Valerio, Sp. Virginito. Primi autem tribuni plebis his conditionibus creati sunt: Cùm in illa plebis cum patribus transactione plebi meruerent, ne soluto cœru, vel promissis non staretur, vel aliqui comprehensi raperentur ad supplicium, securitatis suæ causa potestatem illam postularunt, & adepti sunt, vt ipsi sibi è suo corpore contra patriciorum potentiam ac vim, creare peculiarem magistratum possent, à quo auxiliij latio aduersus Consules esset, vrque hic magistratus sacrosanctus esset, hoc est, talis, quem vel vi, vel verbis violare capitale esset, & scelus inexpiabile: vt ita magis ad impediendum, quàm ad agendum initio Tribuni fuerint creati hoc fine, vt si quid vel de publico negotio, vel de priuato animaduertent à patribus agi, quod fraudi posset esse plebi, interponerent suam auctoritatem, & illud auerterent: non autem ipsi & alia

E & noua molirètur, sicut sæpe fecerunt. Ideo in Halicarnassæo aliquoties ipsis obicitur, quòd non sint memores, quas metas ea potestas habeat. Nam in veteri iure non

habuerunt Tribuni potestatem vocandi: qua de re legi potest Agellius lib. 13. cap. A
 32. & Cic. in Rullum, & lib. 3. de Legib. dicit, Tribunum plebis maiores præsidem
 liberatis, custodémque esse voluerunt, & alibi de Tribunis verba faciens, inter aliã
 comparat eos cum Ephoris, quod & Val. Maximus libro 4. cap. 1. facit. De potesta-
 te autem Tribunorum hæc inuenimus: Quòd quamuis potuerint tueri contra vim
 inentatam à superiore, & quòd licuerit illis quibusuis decreteris, quæ improbabant,
 intercedere: licuerit etiam ipsis quemcunque veilent, arreptum in concionem pro-
 ducere, & cogere quibus de rebus esset interrogatus, de iis respondere: hac tanta
 potentia & immunitate, tanquam telo quodam acerrimo armati, si qui natura in-
 quieti, aut aliàs Patribus iniqui essent, valdè abusi sunt sua potestate, & paulatim la-
 tius progrediendo, & multò plus sibi iuris vendicando, quàm initio fuerat concess- B
 sum, multum labefactarunt auctoritatem Consulium & Senatus, & auctores crebri
 fuerunt maximorum tumultuum, & malorum, vt non raro pestis & perniciës Re-
 publicæ nominentur. Et ferè semper, quoties aliquid affulsit quietis Reipublicæ,
 illud turbarunt, vbiq; opponendo se importune Senatui, & res mouendo nouas, &
 rixarum subministrando materiam perpetuam: quanquam ipsa Tribunorum con-
 stitutio, si intra limites suos mansisset, & iustè fuisset administrata fuisset saluti Rei-
 publicæ, & frænnum Patrum, ne discederent ab officio, sicut & Dionysius eam habet
 pro saluberrima, & quæ multum ad insolentiam Patrum reprimendam potuerit. Ibi-
 dem tamen addit, id eatenus se iudicare, quatenus illa potestas cadat in bonos &
 prudètes viros, quia improbis & stolidis non rarè fuerit ad pessimos conatus occa- C
 sio. Sed & hoc de Tribunis memorabile est, quòd si vnus cæterorum rogationibus
 refragaretur, impedire poterat omnia. Vnde & Claudius apud Halicarnassæum spe-
 rat fore, vt ipsa Tribunicia vis à se ipsa destruat, si scilicet aucto Tribunorum nu-
 mero incidant inter ipsos dissensiones. Gestârunt Tribuni plebis purpuram, vt af-
 firmat Cicero pro Cluentio, quanquam contrarium asserti Plutarchus Problemate
 81. Domûsque Tribunicia non fuit clausa, sed noctu. & interdiu semper tanquam
 portus quidam & perfugium iis, quibus opitulandum esset, patuit. Nec licuit Tri-
 buno integrum diem ab vrbe abesse, nisi in Latinis feriis, Halicarnassæus li. 8. Agel.
 lib. 3. cap. 2. & Macrobius lib. 4. Saturnaliorum, cap. 3. Potestas etiam Tribunorum
 terminata fuit mœnibus, nec extra urbem quicquam valuit, vt docent Halicarnas & D
 Liuius lib. 3. Cæterùm quòd Sulla Dictator totam hanc potestatem aboleuerit, quæ
 tamen à Pompeio restituta sit, videmus in Plutarcho in Pompeio, & Cicerone lib. 3.
 de Legibus, ne plures nunc producam. Sub Constantino autem Imperatore in vni-
 uersum Tribunatus cessauit.

De Ædilibus plebis duobus. CAP. XXIV.

VON, hæc tamen in hisce libris religiose obseruauit, vt singula munia
 Reipublicæ quæ aliqua ex parte distincta fuerunt, etsi in nomine
 similitudo quædam esse videretur, distinctè etiam traderem, atque E
 explicarem: idem mihi & hoc loco faciendû puto, vbi de Ædiliũ
 officiis differendum erit. Cùm enim tres ordines eorum fuerint,
 alij Plebei, alij Curules, alij Cereales: qui licet vnum nomen ha-
 beant, quoad officia autem multum à se inuicem differant: de iis singulis singulatim
 dicere instirui, & primùm quidem de Ædilibus plebis. Ædilis dictus est, teste Var-
 rone lib. 4. de Ling. Lat. qui ædes sacras & priuatas curaret. Ædiles autem plebis di-
 cti sunt, quòd ex plebe crearentur, & plebis proprii magistratus essent. Duo igitur
 Ædiles plebis primùm creati sunt anno ab V. C. ccc. x. Sp. Cassio Vicellino 11. A
 Posthumio Aurunco 11. Consulibus, eodem anno; quo primi Tribuni plebis. Cùm
 enim, vt Dionys. lib. 6. testatur, iñita inter Patres & plebem concordia, plebs, quæ in
 montem sacrum secesserat, in urbem rediisset, & impetrasset à Senatu, vt liceret sibi
 quotannis è suo corpore creare Tribunos plebis, de quibus iam dictum est: petierunt
 etiam sibi à Senatu permitti, vt quotannis duos è plebe crearent subministraturos
 Tribunis, quicquid opus esset, & lites nonnullas, eorum permissu, diiudicatos,
 ædilia

A ædiūque sacrarum, locorum publicorum, atque annonæ curam habituros. Quo per Senatum concesso, creauerunt, quos tum ministros & socios Tribunorum, ac iudices appellabant. Nunc verò ab officiorum vno Ædiles vocant, potestatem habentes alterius magistratus ministræ, vt antea. Curant autē multas magnas res, sūntq; maxima ex parte Græcorum Agoranomis similes, &c. Hactenus Dionysius. Primi Ædiles plebis creati fuerunt Comitiiis Curiatis, idque obseruatum vsque ad legem Voleronis Iaram. Post illam verò legem Tributis Comitiiis creati eos solitos, consentiunt scriptores ferè omnes.

B Officia Ædiliū plebis fuerunt, vt ex Dionysio audiuius, & alij etiam scriptores confirmant, Tribunis plebis ministrare, & de leuibus quibusdam causis, & licibus ipsorum permissu iudicare: iis, qui plus quàm lege definitum erat, agri possiderent, diem dicere: maronas probri accusare, sceneratores coërcere, popinas & ganeata obsonia inhibere, in facta dictaque inciuilia, atque improba animaduertere, atque multam inducere: ædificia publica priuataque fierent: vt cloacæ publicæ, aqueductus, & cætera ædificia, laura, munda, integra, & expedita asseruaretur, curare: iniqua pondera corrigere, mensuras minores frangere, & multare, de alex lusbis cognoscere, conuehere frumentum & oleum: ne vrbs penuria annonæ, aut caritate laboraret: vt que comæatus, quæque bello vsui forent, in castra deferrentur ipsorum numeris erat: Plebiscita vt in æde Cereris asseruarentur, ad ipsorum curam spectabat. Quare Pomponius Iurisconsultus, ff. titulo de Origine iuris, scribit, eos ob hanc causam potissimum creatos fuisse. Postea etiam Senatusconsultorum cura, ne pro Consululū arbitrio supprimerentur, ipsis est demandata, quæ tamen ad extremum Quæstoribus vibanis, vt in ærarium reponerentur, sunt commissa. In tantum etiam honoris culmen Ædilitas est prouecta, vt aliquando vrbe peste laborante, maiestas Consularis, quemadmodum Liuius libro 3. habet, ad Ædiles plebis deciderit. Hanc verò eorum potestatem à Claudio & Nerone Imperatoribus Augustis, plurimum accisam fuisse, Cornelij Tacitus, & Suetonius produnt.

De Ædilibus Curulibus duobus, & Ædilibus Cerealibus duobus. CAP. XXV.

D

A LI I erant Ædiles, qui Curules appellabantur, à sella curili, qua vti solebant. Plutarchus in Mario, eos maiores Ædiles appellat. Creabantur autem ex Patriciis, non ex Plebeiis. Quærentibus autem de ea iniuria Tribunis plebis, conuenit inter eisdem & Senatum, vt alternis annis ex plebe necent: postea promiscuum fuit. Eorum origo, vt Liuius lib. 6. extremo habet, hæc fuit: Cùm concordia inter Plebem & Patres inita, senatus ludos in eius honorem decreuisset, & Ædiles plebis se eos facturos recusassent, conclamârunt Patricij iuuenes, se id honoris Deū immortalium causa libenter acturos, vt Ædiles fierent. Quibus cùm ab vniuersis gratiæ actæ essent, factum senatusconsultum vt duos viros Ædiles ex Patribus Dictator populum rogaret. Primi igitur Ædiles Curules creati sunt anno vrbs conditæ cccxxv. Cn. Quinrius Capitolinus, & P. Corn. Scipio, L. Sextio, L. Emilio Mamerco Consulibus. Liuius libro septimo, initio. Horum munus fuit ludos sacros & solennes instituere, ac procurare. Sacrarum ædiū, & priuatarum curam gerere. Quod tum ex iis, quæ dicta sunt, tum ex his Ciceronis verbis actione septima in Verrem intelligitur. Sic enim scribit: Nunc sum designatus Ædilis, habeo rationem, quid à populo Romano acceperim, mihi ludos sanctissimos maxima cum cerimonia Cereri, Libero Liberæque faciendos: mihi Floram matrem populo plebique Romanæ ludorum cælebritate placandam: mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati maxima cum dignitate, ac religione Iuoni, Mineræque esse faciendos. Mihi sacrarum ædiū procuracionem: mihi totam vrbein tuendam esse commissam. Ob earum rerum laborem & sollicitudinem fructus illos daros, antiquiorem in Senatu sententiæ dicendæ locum, togam prætextam, sellam curulem, ius imaginis ad memoriã,

posteritatemque prodeadam. Hæc Cicero. Ex quibus etiam, quæ insignia honorum **A** **E** **D** **I** **L** **I** **B** **U** **S** concessa fuerint, cognoscitur. Cæterum illos ludos quisque **E** **D** **I** **L** **I** **S** sua impensa & sumptibus pro modo patrimonij, ac dignitatis suæ celebrandos procurabat, ut ex alio Ciceronis loco, libro secundo Officiorum, patet, ubi etiam docet, vitandam esse suspensionem avaritiæ. Multi enim, ut ludorum sumptum vitarent, **E** **D** **I** **L** **I** **T** **A** **T** **E** **M** non petebant. Mamerco, inquit, homini ditissimo prætermisso **E** **D** **I** **L** **I** **T** **A** **T** **E** **M**, **C** **O** **N** **S** **U** **L** **A** **T** **U** **S** repulsam attulit: & addit, Murænam, qui **E** **D** **I** **L** **I** **S** non fuerat, propterea ludos in Prætura fecisse, ut à se suspensionem avaritiæ remoueret, & sibi populi Romani beneuolentiam, ac studium conciliaret. Est & hoc obseruatione dignum, quod Lucius Ioannes Scoppa in Collectaneis annotat, legem Romæ latam fuisse, ne quis Romanorum quid scriberet, nisi prius ad **E** **D** **I** **L** **I** **S** Curules accessisset, & scribendi veniam impetrasset, cum illi prius scriptoris vires perpendissent, & secundum ingenij capacitatem, ac doctrinam, componendi potestatem dedissent. quod de fabulis Scenicis intelligendum esse, ex omnibus ferè Terentij Comædiarum inscriptionibus colligi potest. Eas enim **E** **D** **I** **L** **I** **S** emebant, & ut publicè agerentur, curabant.

Erat etiam **E** **D** **I** **L** **I** **U** **M** Curulium officium, curare, ut Tempia, Theatra, Stadia, Fora, Porticus, Curia, & Basilicæ, atque Mœnia, magnificis operibus reficerentur, & ornarentur. Sed non contenti his muneribus, etiam annonæ, aliarumque rerum curationem & cognitionem sibi vindicarunt, & multa cum **E** **D** **I** **L** **I** **B** **U** **S** plebeis communia habuerunt. Omnium autem maximè ad eos pertinebat, causas & lites redhibitionum, id est, in quibus agebatur de rei corruptæ vitio, quam quis aut vendidisset, aut commutasset, dirimere. idèoque ubi Kalendis Ianuariis magistratum inierant, non aliter atque Prætores edictum proponebant, in quo quemadmodum de singulis controuersis ius dicturi essent, populum præmonebant. Vnde apud Iuriconsultos peculiaris titulus est de **E** **D** **I** **L** **I** **T** **A** **T** **E** **M** edicto. Annus quo hic magistratus peti solebat, erat, ut colligunt Paulus Manutius, & alij, xxxv i i. Atque hæc de **E** **D** **I** **L** **I** **B** **U** **S** Curulibus.

De **E** **D** **I** **L** **I** **B** **U** **S** Cerealibus pauca, quæ admoneam, habeo. Cereales dicti, quòd **C** **E** **R** **E** **R** **I**, hoc est, frumento præsent. Et primùm à Caio Iulio Cæsare instituti, & ex Patriciis creati sunt, anno ab vrbe condita dccix. Testis est Suetonius Tranquillus, cum in Iulio scribit: Prætorum, **E** **D** **I** **L** **I** **U** **M**, Quæstorum, minorum etiam Magistratum numerum ampliavit. Et Dio libro 43. qui paulo clarius id ipsum docet, sic scribens: Eodem anno primò sex **E** **D** **I** **L** **I** **S** sunt constituti duo Patricij, qui Cereris **E** **D** **I** **L** **I** **S** vocarentur, quatuor Plebei. Isque mos ad nostram vsq; ætatem exinde perductus est, &c. Hæc ille, quæ etiam confirmat Pomponius Iuriscòsultus ff. tit. de Origine iuris.

De Curatoribus omnium Tribuum.

CAP. XXVI.

C **U** **R** **A** **T** **O** **R** **E** **S** Tribuum erat, qui Tribuum commoda procurarent, perinde atque in vicis vicorum Magistri. Eorum Terentius Varro libro quinto de Lingua Latina meminit, in recitatione verborum, quæ dicit Censor præconi, conditurus iustrum: Omnes Quirites, pedites, armatos, priuatoque, Curatores omnium Tribuum, si quis pro se, siue altero dari rationem volet, voca Iulicium huc ad me, &c. Apud alios scriptores non facile est eorum mentionem inuenire.

A De Triumuiris Capitalibus. CAP. XXVII.

R I V M V I R I Capitales, qui & Tresuiri, seu Treuiri Capitales, eo quòd tres viri simul ad munus illud obeundum crearentur, sunt dicti, fuerunt, quemadmodum scribit Pomponius ff. de Origine iuris, qui carceris custodiam haberent, vt cum animaduerti oporteret, id interuentu eorum fieret. Horum sæpe fit mentio apud Liuium, Ciceronem, Plautum, & alios. Creati sunt primùm, vt Onuphrio Panuino in Festis, & Huberto Goltzio in Fastis placet, ab vrbe condita anno CDLXV. Eorum nõ tantùm erat, vi ex Pomponio audiuius, carceris custodiam habere, sed etiam latomiarum. Ad columnam item Mænam, vt Cicero docet, de eorum scelere cognoscebant, qui cum ciues Romani non essent, in vrbe habitarent: ac de vilibus, & abiectæ tantùm conditionis hominibus, vt de furi- bus & seruis nequam ius dicebant, teste Aconio in diuinatione. Primis autem temporibus, etiam de aliis maleficiis cognouisse eos, nondum constitutis quæstionibus publicis, colligitur ex Plauto in Asinaria, & Varrone libro 4. de Lingua Latina, qui de Quæstoribus agens scribit: Quætores à quærendo qui conquirent publicas pecunias, & maleficia, quæ Triumuirii Capitales nunc conquirunt. Quod autem addit Pomponius, animaduersum in delinquentes, ac scelerosos, ipsorum interuentu fuisse: intelligendum sic est, non quòd ipsi Triumuirii quenquam supplicio affecerint, sed vsi ad eam rem sint opera licitorum, quorum octo sub se habebant: vnde

C apud Plautum in Amphitruone Sofia:

Quid faciam nunc, si Tresuiri me in carcerem compegerint?

Inde cras è promptuaria cella depromat ad flagrum.

Nec causam liceat dicere mihi, neque in hero quicquam auxilij fieri?

Nec quicquam sit, quin me omnes esse dignum deputent.

Ita quasi inchoantur octo licitores homines octo validi cadent, &c.

Hic enim per octo homines octo licitores intelligunt, ministrantes Triumuiris. Quòd verò etiam sacramenta exegerint Triumuirii Capitales, atque in diuinos vsus, & ad tuenda sacra ciuitatis eam pecuniam contulerint, constat ex Lucij Papirij Tribuni plebis, apud Festum, quam quomodo legendam putant Lucas Fruterius, & Iosephus Scaliger, huc scribam: Queicunque Prætor posthac factus erit, quei inter ciueis ious dicitur Tresuiros Capitales populum rogato, usque Tresueiri Capitaleis, queicunque posthac factei erunt, sacramenta exigunto, iudicare oque, eodemque ioure sumpto, vtei ex legibus, Plebei que sciteis exigere, iudicare esse oportet. Addit enim Festus, sacramenti nomine id æs dici coeptum esse, quòd & propter ararij inopiam, & sacrorum publicorum multitudinem consumeretur in rebus diuinis. Creabantur porro Comitibus Tribubus Capitales Triumuirii, vt alibi est ostensum. Vide etiam de hac lege & Triumuiris Capitalibus Iacobum Ræuardum libro secundo Vario- rum, capite 18.

E De Triumuiris nocturnis, Triumuiris valetudinis, & Triumuiris monetibus. CAP. XXIIII.

V A N D O Triumuirii nocturni creati fuerint, certum non est hoc constare, aut quomodo eum magistratum esse. Meminit eius Liuius libro nono, vbi de C. Flauio Scriba, quomodo Ædilis Curulis factus sit agens, inter alia dicit, eum prius Tribunatum gessisse, & duos Triumuiratus, nocturnum alterum, alterum coloniarum, deducendæ, &c. Meminit eius & Tacitus libro 5. Annalium, his verbis: Triumuirii nocturni, quod ad incendium in sacra via ortum tardè venerant, à Tribuno plebis die dicta damnati sunt. Quod eorum officium fuerit, Paulus Iurisconsultus ff. libro primo tit. 44. Apud vetutiores, inquit, incendii arcendis

Trium

Triumviri præerant, qui ab eo, quod excubias agebant, etiam nocturni dicti sunt. A Interueniebant nonnunquam & Ædiles, & Tribuni plebis. Erat autem familia publica, circa portas & muros disposita, vnde & si opus esset, vocabatur. Fuerant & priuata familia, quæ incendia, vel mercede, vel gratia exstinguerent: deinde Diuus Augustus maluit per se huic rei consuli instituto Præfetto vigilum cum cohortibus. Hæc ille.

Triumviri valetudinis.

De his cum nihil quietam in veteribus scriptoribus inueniam, nec satis sciam an magistratus fuerint: quia tamen ab Onuphrio Panuino in magistratuum numerum referuntur, nolui eos prætermittere, & cum mihi, quia iam illi fuerint, cogniturum non sit, Onuphrij verba lib. 2. Commentariorum Reipublicæ Romanæ, adscribere libet, quæ hæc sunt: Huius, inquit, magistratus nulla apud veteres auctores, quod sciam, mentio est. In antiquo verò argenteo nummo sic scriptum est: M. ACILIUS III. VIR. VALETIV. Hi nostræ ætate pestis causa creati solent, atque Domini fanitatis vocantur, quibus temporibus de morbo suspectis, magna potestas concedi solet. Nummi autem verba sic ego interpreto: M. ACILIUS III. VIR. VALETUDINIS TUENDÆ. Hæc Onuphrius.

Triumviri monetales.

De Triumviris monetilibus Pomponius Iurisconsultus ff. tit. 2. de Origine iuris, sic scribit: Constituti sunt eodem tempore & Quatuorviri, qui curam viarum agerent, & Triumviri monetales, æris, argenti, auri flatores, &c. Præfuerunt eudendæ monetæ: dicti fuerunt Triumviri monetales, & Triumviri A. A. A. F. F. quod est auro, Argento, Ære, flando, feriundo. De iis etiam intelligendus locus apud Cic. in epist. ad Trebarium Iurisconsultum, vbi sic scribit: Treuiros vites censeo, audio capitales esse, mallet auro, argento, ære essent. Triumviro enim Treuiros dici, & Treuiros solitos, non est obscurum: & sic hunc locum interpretatur, Bembus in Epistola ad Paulum Manurium, & Alij. Quamuis etiam hoc verum sit, intelligi simul per Treuiros, populos illos in confinibus Germaniæ, quorum metropolis fuit Treuirum, vrbs adhuc celebris propter Archiepiscopum Treuirensis.

De Quatuorviris viarum curandarum, & Quinqueviris cis & vls Tiberim. CAP. XXIX.

MAXIMA priscais temporibus Senatus diligentia fuit in faciendis faciendisq; viis, tam intra, quam extra urbem. Earum autem curandarum munus primum Censoribus à Senatu commissum fuit, vnde supra, cum de Censorum officio diceremus, addidimus hoc, eorum munus fuisse tueri vias, &c. post verò cum Censores aliis rebus pro officio occupati, huic muneri sollicitè vacare nequirent, ex senatusconsulto magistratus alius speciatim ob eam causam creatus est. Ij Quatuorviri viarum curandarum vocabantur, quòd viis vel muniendis, vel sternendis præessent. Eorum non multa mentio est in scriptoribus, quos habemus: in antiquis autem Epigrammatibus plurima. Pomponius I. C. & Dominicus Floccus Florentinus sic de iis scribunt: Constituti sunt & Quatuorviri, qui curam viarum agerent. Vide etiam de his Barnabam Brissonium libro quarto Antiquitatum, capite 12.

Quinqueviri cis & vls Tiberim.

Non fuerunt hi Magistratus, sed Magistratuum vicarij de quibus Põponius I. C. & eum sequutus Dominicus Floccus, sic scribunt: Et quia magistratibus vespertinis temporibus in publicum esse inconueniens erat, Quinqueviri constituti sunt cis Tiberim, & vls Tiberim, qui possent pro magistratibus fungi. Est horum memoria obscura, nisi quòd præter Pomponium & Floccum Lilius etiam alicubi eorum meminit. Ceterum vt & hoc addatur, veteres vsi sunt particula vls, pro quo nos dicimus vltra, teste Festo.

A De Decemuiris litibus iudicandis, & Centumuiris litibus
Iudicandis. CAP. XXX.

D E C E M V I R I litibus iudicandis Magistratus fuerunt, vt docet Pomp. ff. tit. 2. de Orig. iur. Cùm esset, inquit, necessarius Magistratus, qui hasta præfesset, Decemuiri litibus iudicandis constituti sunt. Hic Magistratus post Quæsturam captus est, vt colligitur ex Suetonio in Augusto, & ex antiqua inscriptione: SCAEVA QVAESTOR. DECEMVIR. LITIBUS IUDICANDIS TR. PL. &c. Adhibuerunt autem hi Decemuiri hastam Prætoriam, atque ea posita iudicârunt, & ea iudicia exercuerunt, quæ Centumuiralia dicta sunt, de quibus plura libro de iudiciis. Quod ad vocabulum litibus attinet, significat illud idem quod super lites, testatibus Quintiliano & Festo. Centumuiri autem Magistratus non erant, sed Iudices de quibus sic scribit Festus: Centumuiralium iudicia à Centumuiris sunt dicta: nam cùm essent Romæ xxx & v. Tribus, trini ex singulis Tribus electi ad iudicandum, qui Centumuiri appellati sunt: & licet quinque amplius quam centum fuerint, tamen quod facilius nominarentur, Centumuiri sunt dicti. De quibus controuersis illi iudicârunt, docet Cicero libr. 1. de Oratore, his verbis: Iactare se in causis centumuiralibus in quibus vsucapionum, tutelarium, gentilitatum, agnationum, alluuiorum, circumluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum, cæterarumque rerum innumerabilium iura versantur &c. Posterioribus autem temporibus multum creauit eorum iurisdicctio, vt in Fab. Quinti. lib. 4. cap. 1. & lib. 5. cap. 2. lib. 11. cap. 4. videre licet, atque eorum numerus auctus ad cxxc. manente tamen semper nomine Centumuirorum, vt testatur Plinius Iunior lib. 6. Epistolarum, epist. 33. ad Romanum. Diuidebantur porro Centumuiri in quatuor consilia, vti alio libro ostendetur.

De præfectis ærarij. CAP. XXXI.

S Q V V N T V R alij Magistratus ab Octauio Augusto instituti, inter quos non postremum locum obtinent Præfecti ærarij, de quibus hoc capite dicam. Origo eorum creandorum hæc fuit: Cùm ad vrbis præsidium, & tuendos Imperij fines plurimæ legiones alendæ essent, nec Augusto suppetere tot sumptus, consuluit Senarum de reditu quodam perpetuo constituendo, vnde citra vllius iniuriam stipendia ac præmia militibus sufficerent. Quia verò nullus reditus excogitari poterat, quem omnes probarent, quin imò omnes eum quæri indignarentur. Augustus ipse certum ac proprium ærarium constituit, quod militare appellauit, atque in illud pecuniam pro se & Tiberio intulit, promissitque se quotannis id facturum. Quem secuti aliquot Reges & populi, idem sunt polliciti. Post verò, cùm neque ipsius pecunia, neque ea, quæ à Regibus & populis mittebatur, satis locupletari ærarium, nec alia ratio inueniri posset, constituit vt pars hæreditatum ac legatorum vicefima eò referretur, exceptis iis, quæ proximis cognatis aut pauperibus relinquebantur. Huius igitur ærarij administrationem tribus Prætoriis, sorte lectis, ad triennium mandauit, qui binis lictoribus, aliisque ministris, quos conueniebat, vterentur, vt Dio lib. 55. scribit: Quod & Suetonius in Augusto, cap. 49. confirmat his verbis: Quicquid vbique militum esset, ad certam stipendiorum, præmiorumque formulam adstrinxit: definitis pro gradu cuiusque, & temporibus militiæ, & commodis missionum: ne aut ærare, aut inopia post missionem sollicitari ad res nouas possent: vt quæ perpetuò, ac sine difficultate sumptus ad tuendos eos, persequendosque suppeteret, ærarium militare cum vestigalibus nouis constituit. Hæc ille. Postremis autem temporibus eosdem Præfectos à Principe eligi, & sine lictoribus creati solitos, docet Dio libro 55.

De curatoribus operum publicorum, curatoribus Aluei Tiberis,
& cloacarum & Curatoribus viarum singularum,
extra urbem

CAP. XXXII.

HORVM sicut & sequentium, nulla mentio est, nisi in lapidibus & apud Suetonium, qui in Augusto cap. 37. sic scribit: Quoque plures partem administrandæ Reipublicæ caperent, noua officia excogitauit, curam operum publicorum, viarum & aquarum, aluei Tiberis, frumenti populo diuidendi, præfecturam vrbs, Triumviratum legendi Senatus, & alterum recognoscendi turmas equitum, quotiescunque opus esset. Hæc Suetonius.

Curatores Aluei Tiberis, & cloacarum.

Officium horum fuit curare ne quid detrimenti Cloacæ caperent, & vt purgarentur, & aquam transmittere possent. Cloacam, vt id obiter adiciam, primus fodere Tarquinius Priscus, qui montibus subfossis ac vrbe pensili fornibus suspensa recepraculum omnium vrbs sordidum cloacam fecit, inque tres ductus diuisit, maxima ea cloaca dicta est, fossæ deinde sunt aliæ, vt plures essent. Sed post urbem à Gallis captam & incensam, dum sibi quisque domicilium reedificare, qua parte primum potuit, festinat: vicorum nulla, vt ante fuit ratio obseruata, neque ciuitas, vt prius, in certas regiones diuisa, neque Cloacæ, quæ olim per publicum ducebantur, animaduersæ, vbi essent, postea priuata subintrarunt tectis: vnde factum, vt quæque domus hodie suam ferè habeat cloacam. Earum cura primum penes Censores fuit, vt alibi est dictum, postea publici earum curatores ab Augusto sunt instituti. Plura de Cloacis habent Dionysius lib. 3. Plinius lib. 36. cap. 15. Bartholomæus Marlianus lib. 3. cap. 18. Liuius lib. 1. & alij.

Curatores viarum singularum extra urbem.

Quatuoruiros viarum curandarum creatos fuisse primo dicitur est dictum. Crescente verò viarum numero, quum hi non sufficerent, singulis vel duabus, aut tribus, pluribusve viis restituendis, faciendisque, prout temporis necessitas exigeret, singulis ciues præpositi fuerunt, qui curatores earum viarum appellabantur. Quorum Magistratus cum prius incertus esset, nec nisi ad tempus crearentur, tandem eum ordinarium fecit Cæsar Augustus, vt docet Suetonius in Augusto cap. 27. Meminit eorum Cicero ad Atticum, Plinius iunior, & Plutarchus in Gracchis, & Tacitus. De viis multa habent Georgius Fabricius, & Onuphrius Paninius.

De Præfecto Prætorio.

CAP. XXXIII.

VETERES, inquit Asconius Pædianus, omnem magistratum, cui pareret exercitus, Prætozem appellauerunt: vnde & Prætorium tabernaculum eius dicitur, & in castris porta Prætoria, & hodie quoque Præfectus Prætorio. Præfectus igitur Prætorio dicitur, qui militibus iis præerat, quos Imperatores in sui custodiam allegerant. Fluxit autem hoc institutum primum ab Octauius Augusto, vt ex Suetonio & Dione cognoscitur, deinde à Tiberio Cæsare stabilitum est. Et primum quidem ex Equitibus tantum Romanis Præfectus Prætorio legabatur: postea verò, cum ex Præfectis quoque Imperatores creati cœpti sunt, quorum primum fuit Macrinus, tum non Senatoribus modò, sed consularibus etiam ea dignitas paruit. Durauitque hic magistratus ad Imperium vsque Constantini, quo tempore, cum Prætoriani pro Maxentio contra Constantinum steterissent, post victum & occisum Tyrannum, castro Prætorio diruto, cohortes Prætorianæ ex auctoritate sunt, atque ita Præfectorum Prætorio dignitas est sublata, in quorum locum, quum ipse Imperator nouam quandam orbis Romani diuisionem commentus esset, vt eum in quatuor præcipuas partes, siue diœceses diuideret, quatuor quoque Præfectos Prætorio creauit, qui singulis præessent: quorum vnus Præfectus Prætorio Galliarum, alter Præfectus Prætorio Italiae, tertius Præfectus Prætorio

Illyri

- A Illyrici, quartus Præfectus Prætorio Orientis, dicebatur, de quibus alij. Sed vt ad Præfectum Prætorio, qui in vrbe cohortibus Prætorij præerat, reuertar, maxima eius dignitas & potestas fuit, vt tum ex alijs, tum ex Aurelio I. C. intelligitur, qui sic scribit: Breuiter commemorare necesse est, vnde constituendi Præfectorum Prætorio officium origo emanarit. Ad vicem Magistri equitum Præfectos Prætorio antiquitus institutos esse, à quibusdam scriptoribus traditum est. Nam cum apud veteres Dictatoribus ad tempus summa potestas crederetur, & Magistros equitum sibi eligerent, qui associetari principali curæ, militiæ causa, secundam post eos potestatem gereret, Regimentis Reipub. ad Imperatores perpetuò translatis, ad similitudinem Magistrorum equitum Præfecti Prætorio, à Principibus electi sunt, datæque est eis plenior licentia, ad disciplinæ publicæ emendationem. His cunabulis Præfectorum autoritas initiata, in tantum meruit augeri, vt appellari à Præfectis Prætorio non possit. Nam cum antè quaesitum fuisset, an liceret à Præfectis Prætorio appellari, & iure liceret, & extarent exempla eorum, qui prouocauerant: postea publicè sententia principali electa, appellandi facultas interdicta est. Credit enim Princeps eos qui ob singularem industriam explorata eorum fide, & grauitate, ad huius officij magnitudinem adhibentur, non aliter iudicatos esse pro sapientia ac luce dignitatis suæ, quàm ipse foret iudicaturus. Subnixi etiam sunt alio priuilegio præfecti Prætorio, ne à sententijs eorum minore ætate ab alijs Magistratibus, nisi ab ipsis Præfectis Prætorio restitui possint. Hactenus ille. Plura de præfectis Prætorij vide apud Vuolfgangum Lazium Commentariorum Reipub. Romanæ libro 1 & 2.

Notandum & hoc est, quamprimum Præfectus Prætorio lectus esset, dari ei ab Imperatore cingulum cum gladio solitum, vnde memorabilis illa Traiani vox literis mandata est, qui cum præfectum suum cingulo donaret, ita dixisse fertur: Accipe hunc ensẽ, & siquidem rectè, atque è Republica imperauro, pro me: sin secus, in me vtere. Plinius Iunior in Panegyrico, & alij.

De Præfecto frumenti diuidendi, & præfecto vigillum

CAP. XXXIV.

D

T I A M hic magistratus nonus est, institutus à Augusto, vt ex Suetonio in Augusto cap. 27. apparet, vbi dicit, Augustum multa noua officia excogitasse, & inter ea etiam curam frumenti populo diuidendi. Cum enim lege Gracchi esset obtentum, vt frumentum populo diuideretur, & quidem senis æris trientibus in singulos modios veniret, Publij autem Clodij rogatione effectum esset, vt gratis frumentum populo daretur: Octauius Augustus, vbi Imperium est adeptus, tum moperè curauit, vt illud institutum obseruaretur, & ea liberalitate populus beneuolentior sibi redderetur, idèoque frequenter populo frumentum distribuit, cui distributioni qui præerat, Præfectus frumenti populo diuidendi est appellatus. De frumenti diuisione sic Suetonius in Augusto capite 40.

E

Ac ne plebs frumentationum causa frequentius à negotijs auocaretur, ter in annum quaternum mensium tesseræ dare destinauit: sed desideranti consuetudinem veterem concessit rursus, vt sui cuiusque mensis acciperet. Et paulò post: Frumentum quoque in annonæ difficultatibus sæpè leuissimo, interdum nullo pretio viritim admensus est, tessaræque nummarias duplicauit. Hæc ille. Et sic Dio lib. 54. quòq; refert, cum vehemens Romæ fames esset ab Augusto viros Consulares frumento & pani Præfectos fuisse, qui certam singulis summam venderent, &c. Ceterum cum in loco Suetonij à nobis citato mentio fiat tesserarum frumentariarum, sciendum est, fuisse eas signa, quæ qui exhiberent, frumentum pro portione Romæ à Principe accipiebant. Adrianus Turnebus Aduersariorum lib. 19. cap. 26. existimat, fuisse frustilla lignea quadrata, certa insignita & notata forma, quæ data sint iis, quibus ius fuerit petendi frumenti publici, idèoque à Græco *πρωταρι* dictas putat: quam & rotunda etiam fuerint, cum à Dione *σφαίρα* dicantur, id est, globuli, & pilulæ. Sed hæc præter rem.

F

1111

Etiã Præfectus vigilum ab Augusto institutus est, testibus Suetonio in Augusto capite 30. Dione libro 55. & aliis. Nam cum septem cohortes opportunis locis constituisset, ut binas regiones vrbis vnaqueque cohors tueretur: præposuit eis Tribunos, & super omnes spectabilem virum, qui Præfectus vigilum appellaretur. Is cognoscebat de incendiariis, effractoribus, furibus, raptoribus, receptoribus: nisi si qua tam atrox, tamque famosa persona esset, ut præfecto vrbis remitteretur. Et quia plerumque incendia culpa sunt inhabitantium, aut fastibus castigabat eos, qui negligentius ignem habuissent, aut seuera interlocutione comminatus, fastium castigationem remittebat. Idem per totam noctem vigilare debebat, & coerrare calciatius, cum hamis & dolabris, & curare omnes inquilinos admonendos, ne negligentia aliqua incendij casus oriatur: Præterea ut aquam vnusquisque inquilinus in conaculo habeat. Hæc Paulus ff. titulo de officio Præfecti vigilum. Quæ confirmat etiã Dio libro 55. his verbis: Cum eo tempore multa in vrbe essent vastata, libertinos septem locis ad ea curanda instituit, equitem eis præfecit, quos etsi haud diu id officium gerere, pari statuerat: tamen ipsa expertus, vtilissimum ac maximè necessarium esse eorum munus perdurare iussit: sunt quæ nostra ætate etiam nocturni hi custodes, non ex libertinis tantum, sed ex aliis militibus, muròsque in vrbe tenent, & mercedem publicè accipiunt. Eadem Suetonius tradit, sed breuius.

De Curatoribus regionum, Denunciatoribus regionum, & Magistris vicorum vrbis, regionum. I 4. CAP. XXXV.

VM vrbem in quatuordecim regiones Augustus diuisisset, per singulas eas duos curatores, & duos denunciatores creauit. Curatorum munus erat procurare apud principem commoda regionum, decorem, & elegantiam vicorum & vicorum vrbis, ne à priuatis nouis ædificiis interrumpenterentur, pronidere, & alia eiusmodi facere. Denunciatorum verò officium erat, quicquid regioni tam publicè, quam priuatum accideret, denunciare. Magistri verò vicorum, qui & vicomagistri appellati sunt, quatuor per singulos vicos creabantur, ut illos tuerentur, de quibus quod prætextati soliti fuerint ludos Compitalicios facere in DE ORVM Larium honorem, scribit Asconius in Pisonianam. Eorum omnium mentio fit sæpissimè in Sexti Rufi, & P. Victoris libris xiv. vrbis regionibus. Et Suetonius in Augusto cap. 30. scribit: Spacium vrbis in regiones, vicòsque diuisit instituitque, ut illas anni Magistratus sortitò tuerentur: hos magistri è plebe cuiusque vicinæ electi. Magistratus enim annuos regionum Curatores, & Denunciatores intelligit: magistròs autem è plebe, magistròs vicorum, vel vicomagistros.

De Aduocato Fisci. CAP. XXXVI.

ISC I, fiscinæ, & fiscellæ, ait Asconius in I. Verrinam, sparteæ sunt vtensilia ad maioris summæ pecunias capiendas: vnde quia maior summa est pecuniarum, publicæ quàm priuatæ, ut pro censu priuato loculos & arcam & facellos dicimus, sic pro publico thesauro ærarij dicitur Fiscus. Hæc illè. Propriè autem Fiscus Principis erat, ut ærarium populi. Qui huic Fisco patrocinabatur, Fisci patronus vel Aduocatus dicebatur, isque à Marco Antonio philosopho primus institutus est, teste Iulio Capitolino in ipsius vita. Sequuntur Magistratus minores extra ordinem.

De Duumviris perduellionis, & Quæstoribus Parricidij, vel rerum capitalium. CAP. XXXVII.

VI Magistratus minores, item qui extraordinarij fuerint, dictum est antè. Inter Minores autem magistratus extraordinarios primi sunt Duumviri perduellionis, siue Capitales, quorum origo est antiquissima, ut patet, qui à Tullo Hostilio IIII. Romanorù Rege primùm Creati sunt. Cū enim Horatius parta de Curiatis victoria vrbem Romam triumphans ingressus, foro

A rem sibi obuiam & vnum de Curiatis lamentantem interfecisset, posteaquam à quibusdam reus factus neque absolui iuste, nec honestè damnari à Rege posset: Rex Duumuiros creauit, qui de perduellione certarent verba Liiij lib. 1. sunt hæc: Rex ne ipse tam tristis, ingrati que ad vulgus iudicij, ac secundum iudicium, supplicij auctor esset, Concilio populi aduocato, Duumuiros, inquit, qui Horatio perduellionem iudicent, secundum legem, facio. Lex horrendi carminis erat, Duumiri perduellionem iudicent, si à Duumuiris prouocârît, prouocatione certato si vincant, caput obnubito: infelici arbori recte suspendito: verberato vel intra pomerium, vel extra pomerium. Hæc Lilius. Fuit etiam post Reges eiectos hic mos aliquandiu retentus, vt in iudicio perduellionis Duumiri crearentur, qui perduellionem iudicarent, vt ex Liiuo constat donec tandem vetustate obsoletus, prorsus intermissus fuerit, quem tamen à Labieno Tribuno plebis postremis temporibus, in Republicam relatum, Cicero grauissimè quæritur. Meminit eorum præter Liiuum lib. 1. & 6. & Ciceronem pro Rabirio, Plutarchus quoque, Suetonius & Dio lib. 37. De Perduellione & Perduellibus alibi dicitur.

Quæstores Parricidij, vel rerum capitalium.

C Quæstores Parricidij, vel rerum capitalium, qui & Quæstores dicti, fuerunt qui iudicia quæstionum exercerent. Eorum magistratus non fuit ordinarius, sed extraordinarius. Cum enim Consules de Capite ciuis Romani iniussu, populi iusdicere non possent, iccirco, quoties vsus postulabat, ex Senatusconsulto, vel Dictator vel consul alter, amboue, vel Prætorum aliquis de crimine publico quærere iubebatur: qui iussus erat, is Quæstor dicebatur. Docet hoc Pomponius Iurisconsultus ff. titulo de origine iuris his verbis: Quia de Capite ciuis Romani in iussu populi non erat lege permillum Consulibus ius dicere, propterea Quæstores constituebantur à populo, qui Capitalibus rebus præessent. Hi appellabantur Quæstores Parricidij quorum etiam meminit lex duodecim tabularum. Hactenus Pomponius. Quæ etiam confirmat Festus sic scribens: Parricidij Quæstores (sic enim legendum esse, monet Iosephus Scaliger non Parici) appellabantur, qui solebant creari causa rerum capitalium quærendarum. Nam Parricida non vtrique; is, qui parentem occidisset, dicebatur, sed qualemcumque hominem. Id autem fuisse indicat lex Numæ Pompilij Regis, his composita verbis: Si quis hominem liberum dolo sciens morti duit, Parricida esto, &c.

D Hoc autem modo publicæ quæstiones tractatæ sunt vsque ad annum v. c. DC. IV. quo constitutæ sunt quæstiones publicæ de ambitu, maiestate, peculatu, repetundis & singulis sui Prætores Præfecti, atque tum, si de aliquo horum criminum esset quærendum, non nouo Quæstore, qui extra ordinem quæreret, opus erat: sed Prætor ille, qui ei quæstioni præffet, adibatur, isque, vt antè, cum consilio de eo crimine cognoscebat, dicebaturque tum ipse Prætor quærere & quæstionem ac iudicium exercere, quæstioni præfesse, & Quæstor esse, vt ex multis Ciceronis locis intelligitur. Sed de his plura dicitur libro de Iudiciis.

E *De Præfecto Annonæ* CAP. XXXIIX.

PRÆFECTVS annonæ extraordinarius Magistratus fuit. Eius munus erat, vt videret, ne plebs annonæ inopia & caritate laboraret, vtique panis copia redundaret, ponderèq; iusto, ac mundicia debita panis veniret. Itaque si quid ad annonam pertinens commissum erat, ipse cognoscebat. Mentio eius fit à Liiuo li. 4. & alibi sepe, item à Pomponio ff. titulo de origine Iuris, & Martiano ff. li. 13. de causat. Eundem Magistratum gessit Cn. Pomponius magnus eo anno quo Cicero, reuocatus est ab exilio, vt constat ex oratione eius pro domo.

De Quinqueuiris Mensarijs, & Triumuiris Mensarijs.

F CAP. XXXIX.

QVINQVEVIRI mensarij à dispensatione pecuniæ dicti, vt tradit Lilius lib. 7. creati sunt, eodem teste anno A. V. C. CD. I. Coss. Valerio Poplicola, C. Marcio Rutilio, ex plebe. Causa eorum creatorum fuit, feneratorum im-

probitas, & æris alieni plebis Romanæ magnitudo, cui quidem rei cum Principes A plebis succurrere sæpenumero tentassent, sed nihil proficere potuissent, hoc anno, scribit, Lilius, inclinatis semel in concordiam animis, noui Consules scœnebrem quoque rem, quæ destinere vnanimos videbatur, leuare aggressi, solutionem alieni æris in publicam curam verterunt, Quinqueuiris creatis, quos mensarios à dispensatione pecuniæ appellarunt. Meriti autem æquitare curaque sunt, vt per omnium annalium monumenta celebres nominibus essent. Fuere C. Duellius, P. Decius Mus, M. Papirius, Q. Publius, & T. Æmilius, qui rem difficillimam tractatu, & plerunquæ parti vtrique, semper certè alteri grauem, cum alia moderatione, tum impendio magis publico, quam iactura sustinuerunt. Tarda enim nomina, & impeditiora inertia debitorum, quàm facultatibus, aut ærarium, mensis cum ære in foro positis dissoluit, vt populo prius caueretur: aut æstimatio æquis rerum precii liberavit, vt non modo sine iniuria, sed etiam sine querimonis partis vtriusque exhausta vis ingens æris alieni sit. Hæc Lilius libro 23. Idem alibi tradit anno DXXXVII. tempore 11. belli Punici Triumuiros mensarios creatos fuisse. Verba eius sunt: Et Romæ quoque propter penuriam argenti, Triumuiroi mensarii, rogatione Minurij Tribuni plebis facti, L. Ænilius, qui Consul, Censôrque fuerat, & M. Attilius Regulus, qui bis Consul fuerat, & L. Scribonius Libo, qui tum Tribunus plebis erat, & c. Creabantur hi comitiis Tributis.

De Duumuiros naualibus, Triumuiros, qui conquirerent iuuenes idoneos ad arma ferenda, militesque facerent, ac Quinqueuiris turribus, murisque conficiendis

CAP. XL.

VVMVIRI hi sic dicti sunt, quod duo viri simul idem munus obirent, non fuerunt ordinarij magistratus, sed extraordinarij. Eorum prima mentio fit à Lilio lib. 10. in historia anni A. V. C. DXXII. Coss. C. Iunio Bupalco 111. & Q. Æmilio Barbula 11. quo tempore accerrimum populo Romano bellum cum Samnitibus erat, vbi scribit, rogante M. Decio Tribuno plebis, Duumuiros nauales classis ornandæ, reficiendæque causa populum iussisse. Quod eorum officium fuerit, non est difficile videre: Reficere scilicet, & ornare classem, vtq; naualibus sociis impleatur, commearumque instruat curare. Creati hi magistratus, quemadmodum ex Lilio libro 40 & libro 41. intelligitur, & postea sunt, bello contra Ligures, Item bello Illyrico, qui tuendam xx. nauibus, mari superiore Anconam velut cardiæm habent, vti Lilius docet: ex quo etiam intelligitur, non certum ac definitum tempus magistratum hunc habuisse, quod in aliis magistratibus fuit obseruatum: quippe hi, quorum posteriore loco ex Lilio mentionem feci, biennium illum magistratum tenuerunt: vnde extraordinarium eum fuisse liquide apparet.

Triumuiros, qui conquirerent iuuenes idoneos, ad arma ferenda militesque facerent. E

Hi creati sunt, secundi belli Punici tempore, Anno A. V. C. DXXI. Q. Fulvio Flacco 111. & Appio Claudio Pulchro Coss. causam eorum creandorum Lilius lib. 25. tradit. Consules, inquit, cum egrè delectum conficerent, quod inopia iuniorum non facile in vtrunque, vt & nouæ urbæ legiones & supplementum veteribus scriberetur, sufficiebat: Senatus abistere eos incepto vetuit, & Triumuiros bi-creari iussit: alteros, qui vltra quinquagesimum lapidem in plateis, forisque, & in conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicerent, & si qui roboris satis ad ferenda arma habere viderentur, etiamsi nondum militari ætate essent, milites facerent. Tribuni plebis si ijs videretur, ad populum ferrent, vt qui minores septem, F & decem annis sacramento dixissent, ijs perinde stipendia procederent, ac si septem & viginti annorum, aut maiores milites facti essent. Ex hoc Senatusconsulto creati Triumuiroi bini, conquisitionem ingenuorum per agros habuerunt. Hæc Lilius præter quæ nihil de ijs reperio.

A *Quinqueviri turribus, murisque reficiendis.*

Meminit & horum *Liuius* lib. 2 §. eo loco, ubi præcedentium: *Comitia* deinde, inquit, à *Prætoribus* urbano de *Senatus* sententia plebique scito sunt habita, quibus creati sunt *Quinqueviri turribus, murisque reficiendis*, &c. *Quod* *Liuius* dicit, *Comitiis* eos creatos fuisse, *Tributa* intelligit, officia eorum titulus indicat.

*De Triumviris legendi Senatus, & Triumviris recognoscenditur
Turmas Equitum Romanorum.* CAP. XL I.

B **D**E his, quod ab *Octavio Augusto* instituti fuerint, *Suetonius* in *Augusto* 37. scribit, cuius hæc sunt verba: Quoque plures partem administrandæ Republicæ caperent, nova officia excogitavit, curam operum publicorum, viarum & aquarum, alvei *Tiberis*, frumenti populo dividendi, Præfecturam urbis, *Triumviri* legendi *Senatus*, & alterum recognoscendi *turmas Equitum* quotiescunque opus esset. Hæc ille. Vnde etiam manifestum est, extraordinarios eos magistratos fuisse. Sequuntur *Magistratus Prouinciales*.

De Proconsulibus. CAP. XL II.

C **A**CTENVS de iis *Magistratibus*, qui in ipsa urbe potestatem habuerunt, quantum quidem ex veterum monumentis cognosci potuit, mediocri diligentia diximus: restat vt *prouincialium* explicationem subiungamus. *Dicuntur* *prouinciales*, quod non in urbe, sed extra eam, in *Prouinciis* scilicet, potestatem habuerint, & exercuerint. Quid autem *prouinciæ*, quotuplices, & quomodo constitutæ fuerint, libro de *Milicia* explicandum erit. Nos hoc capite de *Proconsulibus* dicemus, ubi primùm consideranda venit ipsa appellatio. *Plurimum* enim de ea discrepant *viri* huius nostri sæculi doctissimi quomodo ea scribenda, & pronuntianda sit. *Quidam* volunt esse duo distincta vocabula, alterum præpositionem, alterum nomen, atque in singulari numero in omnibus casibus de *Proconsule*, in plurali, *Proconsulibus*: alij contrà contendunt esse vnum nomen compositum, & insecti regulariter, *Proconsul*, *Proconsuli*, &c. sicuti, *pronepos*, *pronepoti*, &c. dicimus. Cuius sententiæ est *Aldus Manutius iunior* in *Orthographia*. Vide etiam *Paulum Manutium* *Commentariis* in primam *Epistolam* *Cic.* ad *Lentulum*. Qui priorem sententiam amplectuntur, pro se adducunt *Augustini* & *Ciceronis* auctoritatem. *Augustini* hæc est: Ab *E* litera vocali, nullum *Latinum* nisi iuncta præpositione masculinum inuenitur, vt *proconsule*, *propratore*. Ergo iuncta præpositione sunt *Latina*, vt dixi, *pro prætoribus*, *pro Quæstore*. Nam veteres nominatio casu *Proconsul* dicebant, attendentes, nullum nomen apud *Latinos* virilis generis in *E* exire. Hæc ille. Apud *Ciceronem* autem extat testimonium, ubi *L. philippus* dicit, *E se* *Cn. pompeium* *pro Consule*, non *pro Consulibus* ad bellum *Mithridaticum* mittere: & alibi apud eundem *Gellius* *proconsule* vocatur. Ad quas auctoritates quid respondeat *Aldus Manutius*, videri potest. Legimus quidem etiam in *Ciceronis* *epistolis* ad *Familiares*, quas *Dionysius Lambinus* emendauit, sæpè *M. T. C. P. Lentulo* *P. R. O. C. O. N. S. V. L. E.* Sed de vocabulo non est tanti: rem ipsam videamus.

Proconsules quatuor modis dictos fuisse inuenimus. Primùm eos, quibus vltra legitimum, & annum tempus *Magistratus* prorogatus fuit: deinde eos, qui ex priuatis in *prouincias*, vel ad gerendum bellum missi sunt: tum eos, qui ex magistratu in *prouinciis* sunt profecti, postremùm qui constituta *Monarchia* à *Senatu* in *prouinciis* eas, quæ populi fuerunt, missi sunt.

F Ad primam huius vocis significationem quod attinet, primus eiusmodi *proconsul* fuit *Q. publius philo*, vt in *Tabulis Capitolinis* extat, & in *Liuii* libro 8. cuius verba in *historia Belli palæopolitani* hæc sunt: Itaque cum & *Comitiorum* dies instaret, & *publium* imminetent *hostium* *muris* auocari à *soc* capiendæ in dies urbis, haud è *Republica* esset, actum cum *Tribunis* est, ad *populum* ferrent, vt cum *publius philo*

Philo

Philo Consulatu abiisset, Proconsul rem gereret, quoad debellatum cum Græcis esset, &c. Unde constat, Proconsules primò fuisse eos, quibus post Consulatum magistratus prorogatus esset.

Alio modo Proconsules dicti, qui ex priuatis, nullo antè gesto Magistratu urbano, ad bellum mittebantur, qualis fuit P. Cornelius Scipio, de quo Lilius libro 26. Et hos quidem verè magistratus fuisse, aut dici potuisse, Sigonius negat. Nec etiam nullus, ante hunc Scipionem in Romana historia reperitur, cui priuato, quiq; antea nullum in vrbe magistratum gessisset, Proconsulatus hoc modo fuerit concessus, id quod etiam Carolus Sigonius in posteriori cum Grucchio disputatione fatetur.

Tertio modo, Proconsules dicti fuerunt, qui proximo post Consulatum in vrbe gestum, anno in prouinciis Consulares profecti sunt, easque pro Consulibus gubernarunt. Fuit enim constitutum lege C. Sempronij Gracchi, atque postea usque ad Augusti imperium obseruatum, vt antequam noui Consules atque Prætores designarentur, Prouinciæ duo consulares & sex vel octo, vel plures Prætoriarum, prout numerus Prætorum postulabat, à Senatu futuris Consulibus, & Prætoribus decernerentur, quas illi designati sortirentur, vel inter se compararent, ita vt finito annuo magistratu urbano in eas proficiscerentur: Consules quidem in Consulares, vnde Proconsules, Prætores autem in Prætorias, vnde Proprætores appellabantur, vti ex multis scriptorum veterum locis manifestum est. Atque hæc tum ordinaria Prouinciarum administratio fuit. Quod si qui non proximo anno à Consolato in vrbe gesto, quemadmodum sæpe fiebat in quinto, vel sexto, vel alio post Consulatum anno in Prouincias proficiscerentur: Si etiam Prætores non proximo à gesta in vrbe Prætura, sed aliquantò post in prouincias proficiscerentur, tum priuati in Prouincias ire dicebantur, ab ordinariis verò Proconsulibus, aut Proprætoribus nihil discrepabant. Antequam autem ad quartum ordinem Proconsulatum accedamus, quædam de his qui ex Consolato in Prouincias sunt profecti, eorum creatione vel electione, potestate, imperio, & alijs, huc pertinentibus dicenda nobis sunt.

Ad creationem igitur eorum quod attinet, non eligebantur à populo, vel plebe Centuriatis, aut tribus comitijs, vt de Q. Publilio, Philone, & P. Scipione legimus: sed quando comitijs centuriatis, Consules in annum sequentem designati erant, tum alter Consul qui magistratum gerebat, ad Senatum de Prouincijs referrebat, quæ futuræ Consulares, quæ Prætoriarum essent. Quod vbi constitutum esset, tum illæ, quæ Consulares erant, Consulibus designatis decernebantur, vt eas vel sortirentur, vel inter se compararent, vtram quisque ex Consolato obtineret. Quo facto, Consulatus sui tempore quem Romæ gerebat, legem ad populum per curias congregatum ferebant, de imperio militari, sine qua lege bellum gerere nõ poterant, tum Prouinciæ Senatusconsulto ornabantur. Pertinebant autem ad ornamenta illa, latitudo prouinciæ, magnitudo exercitus, stipendium in milites, viaticum in legato, & cohortem, comitatus & cætera generis eiusdem: quæ quidem, quoniam non omnibus eadem amplitudine, numeroque concessa sunt, propterea, cum ea decernebat. Senatus, tum prouincias, aut præfides ipsos prouinciarum ornare dicebatur. Ad viaticum pertinebat annulus aureus, qui teste Zonara magistratibus peregrè proficiscensibus de publica dabatur, item, vestes, vasa, vehicula, muli, tabernacula, & reliqua eius generis, quæ instrumenta locata fuisse, indicio est P. Venditius, qui vt Agellius lib. 15. cap. 4. scribit, viaticum quæsiuit comparandis mulis, vehicula Magistratibus, qui sortiti prouincias forent, præbenda publicè conduxit. Itaq; etiam Alexander Severus, vt tradit Capitolinus, exemplo veterum, argento & necessarijs magistratus, quos in prouinciam mittebat, instruebat, ita vt præfides prouinciarum acciperent argenti pondo vicena, phialas senas, mulos binos, equos binos, vestes forentes binas, domesticas singulas, aureos centenos, Cocos singulos. Quanquam ex verbis Appij apud Ciceronem lib. 1. ad familiares conici possit, extremis Reipublicæ temporibus eos, qui legem curiatam non habuissent, rem militarem quidem attingere potuisse, viaticum autem publico fraudatos fuisse, atque ita suo sumptu in prouincias iussit.

Comitatus complectebatur adiutores, ministros, comitesque eorum omnes, quos

A cum usus ratioque provinciarum, tum dignitas ipsa magistratuum ac Reipublica postulat. Fuerunt autem legati, Tribuni militum, Centuriones, Praefecti, Decuriones, alique militarium operum, rationumque adiutores, atque ministri. Praeterea vero Scribae, Accensi, Praecones, lictores, interpretes, tabellarii, Aruspices, Cubicularii, medici & qui quotidianae vitae propè socii fuerunt, quae cohors praetoria, & quasi praetoria dicta est. Inter quos referendi contubernales quoque sunt, qui erant adolescentes, rei militaris percipiendae, & provinciae cognoscendae gratia Magistratus in provinciam sequuti. Ideoque familiariter cum iis vixerunt, neque ab eorum lateribus discesserunt, teste Cicerone. Atque hac quidem ratione proconules provincias obtinebant, atque ornabantur. Quomodo autem in eas sint profecti, & quod ipsorum munus atque officium in provinciae administratione fuerit, iam explicabimus.

B Vbi provinciam Senatusconsulto atque in ea Imperium Proconsules obtinuerat, tum verò extremo Consulatu anno, aut sua sponte, aut Senatusconsulto Paludari exibant. Verum antequam id facerent, in Capitolium venientes, ibi solemnia pro Republica vota nuncupabant, atque inde Paludamento, lictoribus duodecim, cum totidem securibus ac fascibus, insignibusque caeteris imperii assumptis, recta ad portam urbem ibant, ad quam veteri instituto salutari, inde aut continuo, amicis officij causa aliquanto via spacio prosequentibus, ac bene ominantibus, in Provinciam iter ingrediebantur: aut si quid negotij in urbe haberent, ad urbem per aliquot dies, aut menses manebant, quod cum imperio in urbe esse non possent. Hoc tamen etiam sciendum, ut Senatusconsulto exire Consules iussi sunt, sic, ne irent, Tribunorum plebis edicto, aut ditatum annuntiatione prohiberi potuisse. Itaque M. Crassus cum P. Arceo primum edicenti, deinde obnuntianti non paruisse, ipse post, ac filius cum Parthis dimicans iustas dedisse poenas existimatus est.

C Verum ubi iter in Provinciam iam erant ingressi, moris fuit, ut proconsules eos, quibus succedebant, de adventu suo facerent certiores: scilicet, ut cum iis congregantes, de statu cognoscere provinciae possent: quo verò die in provinciam accedebant, eodem provincialis muneris initium capiebant. Erat autem id in duas partes distributum, in potestatem & imperium. Potestas fuit facultas cognoscendi, imperium exercitui imperandi, bellumque gerendi: quorum alterum pacis, alterum belli temporibus congruit. Aestatem ferè rei militari, hiemem praetoriae cognitioni, quae in iurisdictione potissimum est versata, dicebant. Iurisdictionem autem, (de imperio enim militari alibi dicam) ita instituebant, ut aut intra praetorium, & in cubiculo querelas provincialium audirent, ministrante atque admittente cubiculario: Quaeque ibi transigebantur, ea ferè per diplomata annulo obsignata perficiebantur: aut in Basilica, atque in Tribunali, scribis, Accensis, praconibus, & lictoribus apparentibus, ius dicerent. Hoc commodè facere possent, institutum erat, ut proconsul, posteaquam in provinciam venerat, in aliquam civitatem, vel in plures ex iis, in quibus conuentus agi solebat, conuentum, siue forum in certam diem edicto indiceret, eoque provinciales homines euocaret, atque ita aut vno in oppido plures conuentus, aut in singulis singulos ageret, atque omnes percurreret. Ius verò

D reddebat, & iudicium dabat vel ex legibus, quas aut Imperator ab initio ex decem Legatorum sententia provinciae dederat, aut postea è re nata Consules, aut Tribuni plebis tulerant, quod etiam Senatusconsulta pertinent: vel ex edictis quae ipsi in provincia, ingressi singulis de rebus diligenter scripta proposuerant: quae si ex Urbani aut provincialibus edictis sumpserint, transactitia: sin minus, nova dicebantur. Tota autem iudiciorum forma eadem erat in provinciis, quae erat Romae: vnde ex libro de iudiciis, intelligi facile poterit. Et privatarum quidem causarum cognitionem nonnunquam, Vicariis quibusdam, puta Legatis suis, Quaestoribus, vel aliis, delegabant: Publicarum autem causarum siue quaestionum exercitationem mandare aliis non poterant, nisi fortè lege, quae de quaestione illa scripta esset nominatim cautum esset, ut is, cui exercitio eius quaestionis obugisset, posset eam alij mandare.

Praeter iurisdictionem habebant etiam curationem, quae consistebat in caeteris rebus curandis, atque provinciae imperandis, ut in re frumentaria, triburaria, Vectigali,

& varia: quæ omnia per edicta sua administrabant Frumentum aliud vendebant, aliud emebant, aliud in cellam suam æstimabant, aliud imperabant, aliud honoris causa accipiebant: quo frumentum honorarium, sicut etiam vinum, quod honoris causa accipiebant, vinum honorarium dicebatur. Extra ordinem autem interdum vectigalia noua instituebant, ac tributa improbant, verum non sine crimine. Saepe etiam naues, nauas, militesque prouinciæ ciuitatibus ex fœdere imperasse eos, sumptum autem ex ordine nauarcho à sua quaque ciuitate suppeditatum fuisse, Cicero alicubi docet. Sed tamen, vt Præsides multi, libidine atque auaritia obcaecati, noua vectigalia, ac noua tributa prouinciis imposuerunt, aliâque ad perniciem earum plurima imperarunt: sic nonnulli tanta caritate, atque abstinencia fuerunt, vt non solum publica vectigalia sustulerint, sed etiam prætorium ipsum vectigali, in quo præcipue Cicero gloriatur, remiserint, neque vlli alij rei, quam commodis, ornamentisque fociorum studuerint. Vnde honores summos ab ipsa prouincia reulerunt, legationes Romani honoris sui causa missas, statuas, fanâ, dies Festos, euiusmodi fœ affecti ornamentis ipse in Cilicia Cicero prohibuit.

Cæterum, quomodo etiam de prouincia decesserint proconsules apertendum est: quia de re hæc à veteribus scriptoribus traduntur. Annuus prouincialis Imperij munere terminato, proconsul successorem, si mature venturus erat, in prouincia expectabat, atque ei aduenienti obuiam prodibat, ac præsentem præfens prouinciam, atque exercitum tradebat, deinde intra triginta dies (tot enim lex Cornelia Sylla dedit) decesserat: verum interea nihil in prouincia, quod ad administrationem attrineret, attingebat. Quod si decessor ante successoris aduentum decessisset, tum verò aliquem, qui prouinciæ præfesset, vt quaestorem, aut legatum cum imperio est relinquere coactus. Constituto successore, aut imperij Vicario, rationes pecunie confectas apud quos prouinciæ ciuitates reliquisset: quibus rebus peractis, et prouincia decessit, ac Romam venit, & nisi triumphum petere in animo habuisset, lictoribus dimissis, & paludamento deposito, urbem priuatus ingressus est. Vbi autem de triumpho postulando cogitaret, aliquandiu ad urbem manebat, & lictores fascisque laureatas quandiu triumphasset, habebat: ac senatu in eadem Bellonæ euecto, res à se gestas exponebat, ac triumphum petebat. Vbi verò, siue triumphans, siue priuatus urbem introisset, tunc alio die rationes referre ad ærarium cogebarur, nec multo post, centuriones, cæterisque prouincialis curæ focios ad ærarium in beneficis, si liberet, deferrebat. Ac ante legem quidem Iuliam libertor referendi ratio fuit: Lege autem Iulia cautum est, vt rationes, quas in prouincia apud deos ciuitates reliquissent, eas, statim, atque urbem introissent, ad ærarium totidem verbis referrent, atque triginta diebus, quibus rationem reculissent, comites in beneficis deferrent: quod tamen non Proconsulum proprium, sed Quaestorum commune fuit, quem admodum ex Ciceronis scriptis intelligitur.

Verum, quemadmodum proconsulibus, qui se optime gessissent, magni & in prouincia, & in vrbe honores habebantur: sic contra, si quid deliquissent, atque à legibus recessissent, multis iudicio sum laqueis irretiti sunt. In primis autem tribus obnoxij legibus ac quaestionibus fuerunt, peculatus, maiestatis, & repetundarum. Peculatus, si prædam aut pecuniam publicam auertissent, quo iudicio etiam Quaestores, Legati, & Scribæ eorum obstricti fuerunt: Maiestatis, si aut exercitum aut prouinciam hosti prodidissent, aut aliter exercitum à prouincia eduxissent, aut bellum sine S. C. intulisset: Repetundarum, si se in focios, aut auarè, aut superbe, aut libidinose, aut crudeliter, aut iniuste gessissent. Quæ lex maxime socialis fuit, & prouinciarum salutem continuit, quo iudicio postulat plurimi, damnati multi, nonnulli etiam absoluti sunt: de quibus alio libro disputabimus. Atque hæc quidem de his proconsulibus, qui libera adhuc Republica prouincias gubernarunt, dicta sunt: restat, vt de his qui constituta Monarchia prouinciis præfuerunt, quedam addam.

Octavius Augustus, cum senatus, ac populi Romani voluntate compelleretur, vt solas Rempub. regeret, prouinciarum administratione aliam à priori instituit. Alias enim sibi reseruaui, eas scilicet, quæ potentiores erant, & plus peculi ostendebant,

A ac vel hostes accolas habebant, vel novos per se ipsæ aliquos motus turbare poterat. Quæ autem infirmiores, & pacatiores erant, populo attribuit, vt in eas, quos vellent, mitterent, eosque qui ipsis præessent, proconsules appellauit: de quorum potestate quid Dio lib. 53. scribat audiamus: Annuas, inquit Dio, eorum præfecturas Augustus esse iussit, nisi quis multitudinis liberorû, aut nuptiarum ratione priuilegium haberet: vtq; de communi senatus consilio mitterentur, neque gladio accincti, neq; militari habitu vrentes. Proconsules autẽ eos dici voluit, non modò duos istos Consulares, sed reliquos etiam Prætorios, aut qui Prætoriorum loco haberentur: vtq; lictores vtrisque tot, quot in vrbe permissum est legibus habere, adessent, vt imperij insignia statim atque extra pomerium essent, adsumerent, & vsque ad reditum in vr-
B bem ea seruarent. Et post: Senatus autem, & seorsum quidem consularibus Africam atque Asiam concessit, & prætorijs reliquas prouincias adscripsit. Vtrisque autem ex æquo interdixit, ne ante quintum annum à gesto in vrbe Magistratum prouincias sortirentur: ita fiebat, vt etsi eorum numerus, quàm prouinciarum erat maior, tamen ad omnes tandẽ imperium pertineret. Post Cæsaris autem Octauiani tempora, cum nonnulli eorum malè gessissent magistratum suum, Imperatori istè quoque prouinciæ adiectæ sunt, ac sic his etiam ipsis quodammodo is prouincias assignabar. Cæterum & Legatos, seu assessores quosdam sibi adscisciebant, quorum consilio in administratione prouinciæ vterentur, vnicum quidem Prætorius, ex sui, aut inferioris ordinis hominibus, tres autem Consularis, ex eiusdem dignitatis viris accipiebantur, eos, qui ipsi Imperatori probarentur. Erat etiam hoc generaliter de omnium prouinciarum potestate constitutum, ne quem delectum militum agerent: ne pecuniam, præter eam quæ constituta erat, exigent, Senatus, Imperatorisve iniussu: Cum successor missus esset, is vt statim ex prouincia abiret, ac ne in redeundo domum tempus tereret, sed intra tertium mensem Romam reuertetur. Hæc Dio. plura de his traduntur à Iurisconsultis, titulo de Proconsulis officio, qui propriè huc pertinere

De prætoribus prouincialibus & Proprætoribus.

CAP. XLIII.

D NITIO prouincijs præfecti sunt Prætores, vt & ius prouincialibus dicerent, & si res eogeret, bellum administrarent. Itaque prætorum numerus ob id creuit, quia prouinciarum numerus creuit. Cum enim duo Romæ prætores essent, vnus, qui inter ciues, alter, qui inter peregrinos ius diceret, ac prouinciæ dux Sicilia atque Sardinia esset instituta, visum est facies dum vt prætores alij in eas duo adicerentur. Inde duabus ad Imperium adiunctis Hispanijs, totidem alij accesserunt, qui quaterni quaternas in singulos annos prouincias gubernarent. Quoniam autem in ipsis prouincijs sæpè singulos annos bella grauiora excitabatur, quæ bella iam inde ab initio geri per Consulibus erant solita, hinc etiam prouinciæ Consulibus ordine sunt commissa. Et sic duo potissimum ordinarij fuerunt prouinciarum Rectores: Prætores qui in prætura, & Consules, qui grauiore vigente bello, in Consulatu prouincijs præfuerunt. Prætores igitur prouinciales, sicut & reliqui, creati sunt Comitibus centuriatis, quibus, vbi erant designati, decretis à Senatu prouinciæ, quas sortirentur. Insignia fuerunt eadẽ, quæ prætorum Vrbanorum, Lictores videlicet sex, totidem fasces, atque secures, vnde ab Appiano *sexanulæ* est, sex securium appellantur. Tempus Ordinarium, quo prouincias tenuerunt, sui annum. Si verò prorogato post Præturam imperio in prouincijs remansissent, Proprætores sunt appellati. Atque hoc quidem ultra annum vrbs de. sic est obseruatum. Postea verò, cum L. Calpurnius Piso, Tribunus Plebis, L. Marcio Censorino, M. Manilio Coss. anno ipso ne i. v. teste in Bruto Cicerone, primus de quaestione perpetua repetundarum tulisset, id est, vt Prætoribus iis, qui prouincias sortiri soliti erant, vnus Prouinciæ loco, quaestione repetundarum sortiretur, ei que per annum in vrbe præesset: & cum idem postea eadẽ in alijs quaestionibus ac prætoribus alij alia lege factissent, institutum

N.N. 2.

est, vt Prætores, qui quotannis adhuc seni tantum creabantur, iurisdictiones duas, A
quæstiones quatuor, aut plures ex legibus, quæ de quaque quæstione latae erant, in
formem conicerent, easque per annum in vrbe exercerent: extremo autem anno,
ex senatusconsulto prouincias in posterum fortirentur, & inde Proprætores appel-
lati cepti sunt.

Ceterum ad ipsam appellationem quod attinet, vtrum Proprætor, an Propræto-
re dicendum sit, ea hic repetantur, quæ Proconsulibus monuimus. Non autem vno
modo Proprætores dicti sunt. Primum enim Prætores prouinciales, qui imperio
prorogato in prouinciis vltra legitimum tēpus manserunt, Proprætores sunt appel-
lati: tum etiam illi, qui ex priuatis ad bellum gerendum, non autem ad gubernan-
dam prouinciam, missi sunt. vt C. Octavius. Et hi propriè magistratus non fue- B
runt. Tertio Proprætores dicti, qui prætura in vrbe gesta, sub finem anni in prouin-
cias profecti, eis præfuerunt: hi ordinarij Magistratus prouinciales fuerunt: quo-
rum imperium & potestas eadem fuit, quæ Proconsulum, nisi quòd sex tantum li-
ctoribus, totidem fascibus, & securibus vsi fuerunt, & quòd prouincias minores
obtinuerunt. Cætera, quæ capite proximè præcedenti de proconsulum in prouin-
cias profectio, & comitatu diximus, item de imperio, iurisdictione, curatione
& decessione, illa omnia etiam ad Proprætores pertinent. Quarto Proprætores
etiam dicti sunt illi, quos C. Octavius Augustus, & post eum reliqui Imperato-
res in eas prouincias, quas sibi reservabant, miserunt. Et hi maiorem, quàm pro- C
consules, qui prouinciis populi præficiebantur, habebant potestatem: de quibus
Dio libro 53. in hunc modum scribit, de Augusto verba faciens: Qui neque con-
sulares neque prætorij erant, ipse (Augustus scilicet) delegit, ac legatos suos &
proprætores nominauit. Nam cum hæc omnia diu admodum in priori Republicæ
forma florissent, prætores, inquam, & Consules: prætoris nomine, vt bellis
maximè ab antiquis temporibus conueniens, à se delectos insigniuit: propræto-
res eos nuncupans: Consulum appellatione reliquos, vt paci propinquiore affe-
cit, proconsules dicens. Hæc nomina in Italia Cæsar referuauit: qui extra Ita-
liam imperarent, quasi eorum locum tenentes, præfectos, appellauit, A se porro
designatis, præter nomen proprætorum hoc etiam tribuit, vt plus, quàm annum
essent cum imperio, quatenus videlicet ipse statuisset, vt militarem habitum ge- D
starent, gladiumque, & ius capite plectendi militis haberent. Omnes autem pro-
prætores, ac qui non sunt proconsulibus, sex vtuntur lictoribus, nomēque inde
apud Græcos habent *ἑξαπλεκτες*. Vtique autem imperij insignia statim, atque vene-
nerint in prouinciam ipsis destinatam, accipiunt, perfunctique eos statim depo-
nunt. Hæc ille. Qui etiam paulò post addit, proprætores cum vrbanijs legionibus,
pluribus instructis præfectis in prouincias à Cæsare missos, additōsque eis curato-
res, qui publicos redditus colligerent, & certas impensas facerent. Quin etiam de
ipsis constitutum ait, ne quem delectum militum agerent, ne pecuniam præter
eam, que constituta erat, exigerent, Imperatoris iniussu, cui successerit missus esset,
is statim ex prouincia abiret, ac ne in redeundo tempus terreret, sed intra tertium E
mensem Roma reuerteretur. Plura de his proprætoribus habentur in pandectis ti-
tulo de officio præsidij, quæ inde petantur.

De Legatis Proconsulum, & Proprætorum

CAP. XLIV.

INTER Comites proconsulum & proprætorum primum locum obtine-
runt legati, de quibus hoc capite agemus, reliquos ad alium & commo-
diorem locum differentes. Legati, inquit Varro libro 4. de lingua Latina
dicuntur, qui lecti publicè, quorum opera, consiliòque vteretur peregrè F
Magistratus, quidē nunciij Senatus, aut populi essent. Quibus ex verbis intelligitur,
duplices fuisse apud Romanos Legatos: alios, qui Senatus voluntatem ad alios de-
tulerunt, alios, qui præsidibus, proconsulibus scilicet, & proprætoribus operam qua-
cunq; ratione nauarunt. Sunt autem & aliq; Legati significationes, verum de ea
tantum

A tantum dicemus, cuius priori loco Varro meminit. Illi igitur Legati, qui proconsules, prætoresque in prouincias euntes comitabantur, aut à Senatu iis dabantur, aut permissu Senatus ab ipsis præsidibus adscisciebantur, aut lege aliqua extra ordinem deligebantur, Cicerone teste. Numerus Legatorum prouinciarum Rectoribus assignatorum, qui minimus, fuit trium. Nec verò dubiū est, quin in eo sit habita ratio Prætorij gradus, & Consularis, & prouinciæ, & belli, ipsius denique hominis. Vnde legimus, nonnullis legatorum numerum auctum esse. Obseruatum & hoc est, vt Legatos libenter sibi quisque legaret, qui rei militaris periti essent, quique ipsi prouinciis aliàs cum imperio præfuisent. Itaque Consulares Consulibus, Prætorij Prætoribus legatos se poscentibus adiunxerunt, & frater fratrem, filius patrem sibi legauit. Cæterum, quod ad munus ipsorum attinet, Vicarij quidam erant Proconsulum, ad molem rerum prouincialium sustinendam, vnde etiam ipsi licitoribus ac fascibus utebantur. Ad iurisdictionem autem quod attinet, priuatarum tantum causarum cognitionem habebant, in quibus non sua, sed mandata utebantur auctoritate: & si quid occurreret, quod maiorem diligentiam expostularet, id ad Proconsulem remittebant. Publicarum autem quæstionum cognitio & exercitatio iis à Procons. mandari non poterat, nisi in lege istius quæstionis nominatim scriptum esset. Ius nullum habebant animaduerti in caput cuiusquam, nec atrociter verberandi. Id enim proconsulis erat. Si tamen contigisset proconsulem abesse à prouincia, tum legatis committebantur, quæ animaduersionem postulabant. Sed & hoc notandum, si proconsules aut prætores ante successoris aduentum, de prouincia decederent, eos Legatos vel Quæstos interim prouinciis præfuisse, qui & ipsi tum Proconsules aut Prætores appellabantur.

De legatis decem, quorum consilio & ope Duces exercituum utebantur prouinciis constituendis alio loco dicam. Illud hoc loco, antequam ad alia progrediar, admonendum videretur, quod de legatione libera interdum legitur, moris fuisse, vt Senatores Romani, quibus priuata negotia in prouinciis erant, veluti hæreditates, aut legata persequendi, vel nomina exigendi, honorario titulo liberæ legationis à Senatu donarentur, vt ira sub legatorum personis commendabiliores controuersias haberent, atque fauorabiliores. Qui etiam voti soluendi, & periculi vitandi causa eas Delegationes sæpe impetrabant, & lictores à Prouincialibus magistratibus ceterorumque Legatorum insignia accipiebant. Cicero autem libro tertio de Legibus, in suo Consulatu omnino extinguere & tollere eiusmodi legationes voluit, vnde etiam inter alias suas leges hæc ponit: Rei suæ ergo ne quis Legatus esto. Sed intercessit Liius Tribunus plebis, &c. Et hæc de legatis.

De Quæstoribus Prouincialibus & Proquæstoribus.

CAPVT XLV.

E VAESTORVM tria genera fuisse, supra diximus. Alij enim Quæstos ærarij vel vrbani: alij Quæstos Prouinciales, de quibus hoc capite dicemus, eo ordine, vt primū, qui Quæstos Prouinciales fuerint, quomodo creati sint, & Prouincias obtinuerint, tum quam potestatem habuerint, ostendamus. Quæstos Prouinciales erant, qui vnā cum Proconsulibus, aut Proprætoribus in Prouincias exibant. In singulas enim prouincias singuli Quæstos mittebantur, præterquam in Siciliam: quæ cum duplex fuisset, Prouincia vetus & noua, duos etiam habuit Quæstos, vnum qui Lilybæi, alterum qui Syracusis curabat. Legebantur autem eodem modo, quo Prætores prouinciales. Nam cum legitimus Quæstorum numerus in annū populi suffragiis esset creatus, iubebat Senatus vt prouincias in sortem conicerent: Prouinciæ verò duæ erant vrbane eorū, qui ærario populi Romani præfessent, reliquæ ferè prouinciales, eorum, qui cum Consulibus, aut cum Prætoribus in prouinciis irent. Quemadmodum autem Præfides non semper prouincias ex Senatusconsulto, & sorte, sed aliquando lege obtinuerunt: sic etiam Quæstos non semper ex S. C. eas sortiti, sed aut S. G. aut lege aliqua extra ordinem nomi-

ominari adepti sunt, cuius rei exēpla non paucā apud Liuium & Ciceronē extāt. A

Ministris Quæstores vsi sunt, Scribis & Licitoribus: Scribis ad conficiendas tabulas publicas, licitoribus ad maiestatem magistratus tuendam. Nec verò semper Quæstor cum suo Præsede in prouinciā proficiscebatur: verum sæpe, aut multo ante, multo post eum in prouinciā veniebat: vnde fiebat, vt nō idem semper Quæstori muneris ineundi dies fuerit, qui Prætori: quod vbi euenit, simul illud etiā contingere potuit, vt duos Quæstores Præses vnus eodē anno habuerit, Cicerone teste.

Potestas horum erat publicam pecuniam, quam ex ærario, à Tribunis ærarij accipiebant, quæque attributa pecunia dicebatur curare, & inde stipendia, & viaticum legatis, cohorti Prætoris, & exercitui suppeditare: tum etiam vectigalem pecuniam ex re frumentaria & ex portorijs, cæterisque, quæ Publicani exercent, veltigalibus exigere, & Romam in ærarium referre. Nonnunquam etiam Proprætores Quæstoribus iuris dictionem, imperiumque suum mandarunt, & totius rei frumentariæ administrationem commiserunt. Quod si Quæstores à Proprætoribus vel Proconsulibus ante successorem aduentum de prouincia decedentibus, prouinciæ præponerentur, tum & ipsi Proconsulis aut Proprætoris nomen ferebant, prout huius, vel illius vices sustinebant. Si verò Quæstores non expectato successore de prouincia decederent, non erat eorum suæ prouinciæ aliquem præficere: sed eius, pænes quem summum erat prouinciæ imperium, Proconsulis aut Proprætoris. B

Ceterum quanta intercesserit necessitudo Quæstori cum Præsede suo docet Cicerō, cum sæpe alias, tum verò in Diuinatione in Verrem his verbis: Sic à maioribus accepimus, Prætozem Quæstori suo parentis loco esse oportere, nullam neque iustiorē neque grauiorē causam necessitudinis posse reperiri, quàm coniunctionem sortis, quàm prouinciæ quàm officij, quàm publici muneris societatem. Idem alibi dicit, maiores hanc Quæsturæ coniunctionem liberorum necessitudini proximam esse voluisse. Inter vrbanos, & prouinciales Quæstores hanc differentiam notat Horomanus, primùm quòd illi, neque lictores, neque viatores habuerint, cum neque vocationem, neque prehensionem haberent: hi verò & lictores, & togam prætextam habuerint. Deinde quòd Vrbanius non dixerint: prouinciales autem iure dicuntur conuentus circumiuerint, vt scribit Suetonius, & quæcunque commissa populo Romano essent, exquiserint, deq; iis iudices ac recuperatores dederint, quæmadmodum videmus in Diuinatione, Q. Cæcilium Verris Quæstorem in Agonidem iudicium dedisse. C

Porro ad Proquæstores quod attinet, nam & de his me dicturum aliquid promissis, sic appellati sunt ij, qui mortuo Quæstore Præsidi ipsi Quæstores loco esse ceperunt, item qui, Quæstore, non expectato successore, decedente prouinciæ ipsius in reia præfecti sunt. Hi verò prouinciā suā non à Senatu, aut populo, vti Quæstores, verum ab ipso Proprætoze vel Proconsule, acceperunt, ideoque inferiori grada fuerunt. Legimus etiam præsentibus nonnunquam Quæstoribus, tamen etiam Proquæstores fuisse, sed rarò. D

De præfecto Ægypti, Præfectis Præfecturarum Consularibus quatuor, qui per Italiam ius dicerent; E

¶ Juridicis Italiae CAP. XLVI.

PRÆFECTI vocabulum latè patet. Nam & in re militari magnus eius vsus est, & in hoc de Prouincialibus Magistratus loco variè vsurpatur. Scribit enim Dio, Octauium Augustum eos omnes, quos Prouinciis extra Italiam suis præposuisset, Præfectos appellasse. Verum cum eorum eadem quæ Proprætorum in Cæsar's Prouincias missorum ratio fuerit, nihil de ijs hîc dicam, sed tantum de præfecto Ægypti, pauca monebo. Præfectus Ægypti, qui & Augustalis dictus est, ab Augusto primùm fuit institutus & Ægypto, quam Antonio & Cleopatra victis in prouinciæ formam redegerat, præpositus. Diuersus fuit à reliquarum prouinciarum rectoribus, quod non Senatorij, vt illi, sed, equestris. E

A equestris ordinis fuerit. Senatoribus enim eam prouinciā Augustus committere, vt Dio lib. 51. docet, noluit, veritus, ne si violentiores Senatores præsides nacta esset, occasionem rerum nouandarum afferret. Quin etiam, vt idem ait, proficiscendi in Ægyptum potestatem, nisi ipse nominatim alicui permisisset, omnibus ademit. Primus, qui ei præfuit sub præfecti nomine Cornelius Gallus fuit, à quo deinceps omnes, qui eam prouinciā administrarunt, Præfecti sunt Appellati. Meminit eorum Vipsianus ff. titulo de Præfecto Augustali, his verbis: Præfectus Ægypti non prius deponit Præfecturam, & imperium, quod ad similitudinem Proconsulis lege facta sub Augusto est datum est, quam Alexandriam ingressus sit successor eius, licet in prouinciā uenerit, & ita in mandatis eius continetur, &c. Reliqua ferè omnia cum Proconsulibus vel Proprætoribus communia habuit.

Præfecti præfecturam dicebantur ij, qui Præfecturis præerant, & in iis ius dicebant: propriè quidem prouinciales Magistratus non erant, Præfecturæ enim, vt Festus docet, in Italia appellabantur illæ vrbes, in quibus & ius dicebatur, & nundinæ agebantur, & erat quædam earum Respublica: neque tamen magistratus suos habebant, in quas legibus Præfecti mittebantur quotannis, qui ius dicerent. Quorum genera fuere duo: alterum, in quas solebant ire Præfecti, populi suffragio creati: alterum, in quas Prætor urbanus quotannis Præfectos mittebat. Sed de Præfecturis, alio loco plura dicemus.

Consulares quatuor, qui per Italiam ius dicerent, ab Imperatore Hadriano instituti sunt. Cum enim in Italiâ in quatuor regiones distribuisset, in singulas Præfectos misit, potestate ferè proconsulari, qui, quod prius Romæ Cōsulatum gessissent, Consulares dicti. Ælius Spartianus in Adriano: Quatuor Cōsulares per omnem Italiam iudices constituit. Iulius Capitolinus de M. Antonio Pio: Ab Adriano inter quatuor Consulares, quibus Italia committebatur, electus est ad eam partem Italix regendam, in qua plurimum possidebat. Ex quibus constat Consulares hos tantum iudicium habuisse, hoc est, iudicandis Italorum contouersis occupatos fuisse, rem uero militarem non attigisse. Neque diu post Adrianum hæc ordinatio mansit, id quod testatur Appianus libro 4. de Bellis civilibus, cum in historia belli Marisci sic scribit: Apparet, tunc quoque regiones Italix distributas fuisse Proconsulibus, quem morem imitatus Adrianus Imperator, renouauit post ætates aliquot, non diu duraturum post eius obitum.

Hæc ille. In horum Consularium locum iuridicos Italix præposuit M. Antoninus Philosophus testante Iulio Capitolino his verbis: Datis Iuridicis Italix consuluit, ad id exemplum, quo Adrianus Consulares viros reddere iuta præceperat. Plura de iis non memini me legere.

De Triumuiris, Quinquuiris, Septemuiris ac Decemuiris, Coloniae deducendæ. De Quinquuiris, Septemuiris, Vigintiuiris agris dandis, attribuendis. De Quinquuiris, Quindecimuiris agrorum meliendorum.

CAP. XLVII.

DE COLONIIS, earum diuisione, iure, & deducione libro vltimo dicendum nobis erit, ideoque hic breuiores erimus, Appianus libro primo bellorum civilium scribit, morem Romanis fuisse, nunc hos, nunc illos Italix populos subiugando parte agri mulctare, in eumque colonias deducere: aut in iam antè condita oppida novos colonos sui generis adscribere. Hæ colonix tanquam præsidia partis bello prouinciis imponebantur: in quibus, quantum erat culti agri colonis diuidebatur, aut veniebatur, elocabaturve: quod uero incultum supererat, vt ferè bellum sequi solet vastitas, quia sub sortem mittere non vacabat, per præconem inuitatis assignabant, quibuscumq; liberet colere, excepta sibi tributum nomine in singulos annos ex arbutis prouentus parte quintâ, frugum uero decima: Quin & gregibus uetigal indictum erat, tam minoris, quam

majoris pecorisita prospiciebatur frequentia generis Italici, quod laboris patientissimum est habitum, ne careant auxiliis domesticis. Haecenus Appianus, ex quibus intellegere licet, qua occasione colonia fuerint deduci coepit. Cum igitur aut lege aliqua à plebe scitum, aut Senatusconsulto decretum esset, Coloniam aliquam deduci, & numerus colonorum scriptus esset, creabantur Comitris Tributis, v. libro superiore ostendimus, modò per Consulem, modò per Praetorem vrbatum: Curatores, qui Coloniam deducerent, interdum quinque, septem, decem, viginti etiam, qui inde Triumviri, vel Quinquaviri vel Septemviri, vel Decemviri, vel Viginviri Coloniae deducendae, aut agris dandis, attribuendis appellabantur. Hi postquam creati erant, colones, qui vel sua sponte nominat dederant, vel sorte exierant, agros lege definitos, atque in Coloniam sub vexillo, quasi exercitum aliquem deducebant. Dux autem deductionis aliquis è curatoribus agrariis erat. Appianus, Plutarchus, Cicero. Signa cohortium, in antiquis nummis, quibus Coloniae alicuius deductio significatur, impressa adhuc etiam cernere possumus, Vbi verò colono agris, quò deducendi erant, collocarant, tum aratro vrbem, & agrum circumscribebant, testibus Varrone, Dionysio, Plutarcho & Cicerone, ac aliis: nummis etiam antiquis in quibus aratro deductio coloniae demonstratur, quales in Fastis, & Julio, Augusto Huberti Goltzj multi cernuntur in quibus etiam hi quorum pri-

mus representat nobis vexillum, aquilam, & signum cohortis, secundus item vexillum, aquilam, aratrum, decempedam, siue pericam agri mensuram, tertius sacerdotem agentem iugum bouum, & sulcum aratro ducentem, vrbe, agròque, quomodo dixi, circumscripto: tum verò agri diuisionem, ac suae cuique partis assignationem sunt aggressi, vnde agros coloniarum diuisos, & assignatos dici notauit Frontinus. Quod in unum difficilimum, ac molestiae saepe plenissimum videtur fuisse, propter odium colonorum, in quod illi facile poterant assignationis eius causa incurrere. Atque haec omnia fiebant auspiciato: qua de causa curatoribus illis pullarius dabatur, qui cum ipsis proficisceretur. Tantum de illis. Ministri magistratum Romanorum.

*De Scribis, Apparitoribus, Accensis, Interpretibus,
Praeconibus, Licitoribus, Viatoribus & Carnificibus. CAP. XLIIII.*

MAGISTRATVVM explicatione ad ministros transibimus: Fuerunt autem ministri magistratum Scribae, Apparitores, Accensis, Interpretes, Praecones, Lictores, Viatores & Carnifices.

Scribae, vti Festus docet, fuerunt librarij, qui rationes publicas scribebant in tabulis. Apparuerunt autem singulis magistratibus eo nomine, vt rationes publicas in tabulas.

A tabulas referrent & leges, actaque omnia perscriberent: vnde dixit Cicero in 5. Ver-
rina. Scribarum ordinem esse honestum, quod eorum hominum fidei tabulæ publi-
cæ periculæque magistratuum committantur. Leges quodammodo in manibus Scri-
bas habuisse, & magistratibus ius suggestisse, ostendit idem, cum in tertio de Legi-
bus extremo scribit: Animaduerto quosque in magistratibus ignoratione iuris sui
tantum sapere, quantum apparatus velint, quod ipsum de Scribis esse dictum docet
Plutarchus, ubi Scribarum arrogantiam à M. Cicerone minore fractam, ac repressam
esse narrat, in hæc verba: Cato cum Quæsturâ inisset, ministros, & Scribas coëcruit,
qui publicas tabulas, legesque tractantes, cum adolescentem nacti essent, quibus ma-
gistratibus appareat, quod ij propter inscientiam magistris egerent, potestate non
cedebant, sed ipsi erant magistratus. Eos verò Cato Apparitorum loco, vt erant, tra-
ctauit, cum alios fraudis, alios inscientiæ insimularet: cumque illi auxilio collega-
rum Catonis vsu resisterent, Cato primum eorum damnarum de fraudata hereditate
ab ærario expulit, alterum verò de inertia postulauit: qui cum gratia Catuli Censoris
fultus euassisset, eo nunquam vsus est Cato. Adde illud, scribas ferè à quæstoribus
mercedem apparitionis accipere solitos, id quod ex fragmento veteris huius tabulæ
intelligitur.

**Q. VRB. QVEI AERARIVM PROVINCIAM OBTINENT EAM MERCEDEM DE-
FERTO QVAESTORQVE QVEI AERARIVM PROVINCIAM.**

OPTINEBIT EAM PECVNIAM EI SCRIBAE SCRIBEISQVE HAEREDIVE.

**C. EIVS SOLVITO IDQVE EI SINE FRAUDE SVA FACERE LICETO QVOD.
SINE MALO PECVLATV FIAT OLLEISQVE HOMINIBVS EAM PECVNIAM CA-
PERE LICETO.**

Omnium autem, vt scribit Festus, minimæ dignitatis fuit scriba naualis, quod
periculis quoque eius ministerium esset obiectum. Cum ergo multi essent scribæ
in ciuitate, factum est, vt in decurias multas sint trāsati, Quæstoriorum, Ædilio-
rum, prætoriorum, prout à quæstoribus, Ædilibus, Prætoribus essent lecti. Nam hoc
ius eorum Magistratuum fuisse, non obscure innuit Cicero pro Cluentio cum scri-
bit: Nuper hominem tenuem scribam Ædilicium D. Matrinium cum defendissem,
apud M. Iunium. **Q. publicum Prætores, & M. Prætorium, C. Flaminium Ædiles Cu-
rules: persuasi, vt scribam iurati legerent eum, quem iidem isti censores ærarium re-
liquissent. Et Lilius libro 40. Q. Petilius Prætor urbanus eos libros à L. Petilio scri-
ba sumpsit, & erat familiaris vsus, quod scribam eum Quæstor Q. Petilius in decu-
riam legerat. Sed tamen aliquot etiã decurias pretio emptas fuisse, apparet ex Ora-
tione quinta in Verrem. Non admodum autem grauem, atque honestum fuisse Ro-
mæ scribarum ordinem, duæ res iudicio sunt: vna, quod Æmiliius probus in Eumene
scribarum munus malrò apud Græcos honorificentius fuisse, quàm apud Romanos,
prodit: Nam apud Romanos reuera, sicut essent, mercenarios habitos, apud Græcos
neminem, nisi honesto loco, & fide, & industria cognita admissum. Altera, quod Piso
apud Agellium lib. 6. cap. 9. de Cn. Flauio scriba ita scribit: Cn. Flavius, patre liberri-
no natus scriptum faciebat: isque in eo tempore Ædili curuli apparebat, quo tem-
pore Ædiles subrogantur. eumque primæ tribus Ædilem curulem renunciauerunt,
atque Ædilis, qui Comitibus habebat, negat accipere, neque sibi placere, qui scriptum
faceret, eum Ædilem fieri. Cn. Flavius dicitur tabulas possuisse, scriptu sese abdicasse,
isque Ædilis curulis factus est. Non tamen aditum omnino scribis ad maiores
honores fuisse interclusum, Cicereij, qui Scipionis Africani maioris scriba fuerat,
exemplam ostendit, qui auctore Valerio, cum in campum Africani filium Candida-
tum Prætoris Comitibus deduxisset, seque omnibus centuriis Scipionis anteferri vi-
disset, è templo descendit. Quin etiam Cicero quendam memorat, qui, cum in Sullæ
dictatura scriba fuisset, post in Cæsaris, Prætor urbanus fuit.**

E APPARITORES magistratuum dicebantur, qui magistratuum imperio præstò-
erant, vt scribæ, accensi, interpretes, præcones, viatores, lictores, serui publici, carnif-
ces. Hæc autem munera libertis ferè suis magistratus quisque more maiorum man-
dauit. Quod cum ex aliis multis locis colligitur, tum maximè ex Oratione Sena-
toris cuiusdam apud Tacitum lib. 13. Annalium, de libertinorum ordine ita disse-
○○○

rentis: Hinc plerunque tribus, decurias, ministeria magistratibus, & sacerdotibus, A cohortes etiam in vrbe conscriptas, & plurimis equitum plerisque Senatoribus non aliunde originem trahi. Quibus verbis satis planum facit, libertinis tribus & decurias, credo scribarum & præconum, & viatorum, aliquando esse repletas, ex libertinis ministros magistratibus & Sacerdotibus datos eosdem esse aliquando in cohortes ad bellum descriptos, atque inde plurimos equites, multos senatores originem deduxisse.

Scribas autem ex hoc numero exemimus: non quòd non apparitis numero fuerint, sed quòd eorum ordinem ex ingenuis potius, quàm ex libertinis constituisse animaduertimus. Siquidem & antiquus ille scriba Pontificum Cn. Flavius, non libertinus fuit, sed libertini filius, & Cicereius scriba Scipionis, Prætor legi non potuisset, nisi ingenuus fuisset. Neque enim stante Republica magistratus vlli libertinorum ordini paruerunt. Cicero tamen M. Tullio liberto suo scriba visus est. B

ACCENSOS hoc loco intelligimus magistratum ministros, qui accenti. Sic enim Varro libro 4. de Lingua Latina, Consul loquitur ad exercitum: Impero, qua conuenite ad Comiticia centuriata. Quare hic accenso, illic præconi dicit, hæc est causa. In aliquot rebus idem vt præco, accensus acciebat, à quo accensus quoque dicitur. Accensum solitum ciere Bæotia ostendit, quam Comœdiam Ælij esse dicunt, hoc versu:

Vbi primum accensus clamavit meridiem, &c.

Liuius de Decemuiris consularibus: Penes præfectum iuris duodecim fascies erant, C Collegis nouem singuli accensi apparebant. Et Cicero in Epistola illa nobili ad fratrem: His rebus nuper C. Octauius iucundissimus fuit, apud què primus licitor quietuit, tacuit accensus, quoties quisque voluit, dixit, & quam voluit die. Quo in loco cum de accenso, Tacuit, dixit, significat, accensi officium fuisse non solum vt accieret ad Prætorem, qui ius poscerent: sed etiam, vt molestis interpellatoribus silentium imponeret. Libertis autem hoc muneris datum esse, idem ille in eadem ostendit: Accensus sit, inquit, eo etiam numero, quo eum maiores nostri esse voluerunt, qui hoc non in beneficij loco, sed in laboris, aut muneris non temere nisi libertis suis deferebant, quibus illi quidem non multo secus, ac serui imperabant: vnde ad Ap- D pium cum scribit Pausaniam, Lentuli libertum, Accensum suum vocat.

INTERPRETES fuerunt, quos inter exteras gentes, ad externorum populorum orationem interpretandam adhibuerunt: quos ex apparitorum & libertinorum numero fuisse, Ciceronis verba, quæ sequuntur, ostendunt primum ad Thermum inquit, se pro Cos. in Sicilia, in longa apparitione singularem, & prope incredibilem interpretis sui Marcilij fidem cognouisse. Deinde in Corneliana: C. Publicium Mémandum, libertinum hominem, apud maiores legatos in Græciam proficiscentes interpretem secum habere voluisse.

PRÆCONVM in ciuitate vsus fuit varius, ac multiplex: in actionibus, vt ad hastam starent, & precia oblara nunciarent: in concionibus, vt audientiam facerent: in Comititiis magistratum, vt tribus ad suffragia in eunda citarent, & eos, qui designati erant, renunciarent: in legibus ferendis, vt subiiciente scriba leges populo recitarent: in iudiciis & quæstionibus, vt iudices, reos & accusatores, & testes citarent: quòd vnicique planum esse potest, qui non cursim, sed attentè antiquorum scripta perlegerit. Liberos autem fuisse præcones, exemplo sit Sex. ille Næuius, de quo Cicero pro Quintio. Hi à Consulibus & ciuibus Romanis legebantur, eorumque multæ erant decuriæ.

LICTORES dicuntur, ait Festus, quod fascies virgarum ligatos ferunt, hi parentes magistratibus, delinquentibus plagas ingerunt. Vñ sunt licitoribus Consules, Prætores, Interreges, & Dictatores & si qui alij magistratus non potestatem solum habuerunt, sed etiam imperium. Viatoribus ij, quorum preestas potius quàm imperium extitit. Eorum munus erat, vt populum summouerent, fontes virgis cæderent, & securi ferirent, quæ ex Liuiò multis locis eliciuntur, qui eos etiam alicubi aditus summotores vocat. Hos in plebe Romana fuisse, idem ostendit, apud quem aliquis ex plebe queritur, quatuor & viginti lictores apparere Consulibus, & eos ipsos plebis homines:

A homines: Punico autem bello confecto, qui magistratibus in provincia apparerent, eos ferè Brutios fuisse, vnde Brutianos dictos, tradit Agellius. Plurima de lictoribus collegit obseruatione dignissima Iustus Lipsius libro singulari Electorum capite 23.

VIATORES appellantur, inquit Festus, qui magistratibus apparent eò, quia initio omnium trium cum agri in propinquo erant vrbis, atque assidue homines rusticabantur, crebrior opera eorum erat in via, quàm vrbe: quòd ex agris plerumq; homines vocabantur à magistratibus, & frequens eorum erat ab agris ad urbem via: cum quo etiam Columella & Cicero, cuius hæc sunt verba: E via ad Senatum accersebantur. Curius & ceteri senes, ex quo, qui eos accersebāt, viatores nominati sunt.

B Hi alij erant à lictoribus, si antiquam vrorumque originem respiciamus. Valgius tamen eosdem ferè viatores cum lictoribus existimavit, vt est apud Agellium. Lictorem enim dicit à ligando appellatum esse, quòd cum magistratus populi Romani virgis quempiam verberari iussissent, crura eius, & manus ligari, vinciriq; à viatore solita sunt, isque qui ex collegio viatorum officium ligandi haberet, lictor sit appellatus, vtriusque ad eam rem testimonio M. Tullij. Viatoribus vtebantur Còsules vocandi & nunciandi causa. Eorūque sicut etiam præconum, decuriæ erant, quæ à Consulibus legebantur, & mercede afficiebantur, vti testis est antiqua tabula, quam habet Carolus Sigonius, ex cuius etiam doctissimis de antiquo iure ciuium Romanorum commentariis hæc de ministris magistratum omnia transcripsimus.

C Erant etiam serui publici, quorum ministerio magistratus ferè omnes vtebantur, de quibus passim loquuntur historiæ. Eos alios fuisse à lictoribus ostendit verus Senatusconsultum, quod ponitur à Frontino libro de aqueductibus: Placere Senatui, eos, qui aquis publicis præssent, cum eius rei causa extra urbem essent, lictores binos & seruos publicos ternos, architectos singulos & scribas & liberarios, accensos præconesque totidem habere, quod habent ij per quos frumentum plebi datur. Sed de his quoque videndus Iustus Lipsius in lib. singulari Electorum cap. 22.

VNVS fuit CARNIFEX, qui non modo ciuis non fuit, sed ne domiciliū quidem in vrbe habuit, si teste M. Tullio stamus in Rabiriana illa de perduellione ita loquente: Sed moreretur prius acerbissima morte millies Gracchus, quàm in eius

D concione carnifex consisteret, quem non modo foro, sed etiam cælo hoc, ac spiritu Censoriæ leges, ac vrbis domicilio carere voluerunt. Est autem Carnifex ferè is, per quem in crucem egerunt, vt lictor, per quem securi percusserunt. Hæc habuimus, quæ de Magistratibus eorūque ministris diceremus.

Sequuntur Leges.

LIBRI SEPTIMI FINIS.

REVERENDIS VIRIS,
PIETATE ET ERVDITIONE PRÆ-
STANTIBVS, DOMINIS, ESAIÆ KRVGERO,
M. Dauidi Schillingo, & Abrahamo Tetelba-
chio Ecclesiarum Ministris, affinibus suis colen-
dis. S. D.

NEGARE nolo, teneri me maximo studio cognoscenda anti-^A
quitate, cum omnis, tum verò Romana. Non tamen ita huic
inharendum esse iudico, ut omnia alia studia interim negli-
gantur. Habent hæc suum modum & suas metas. Allectus
sum autem ad Antiquitatis tantum amorem à Præceptore
meo viro immortalitate dignissimo M. Ioanne Rosa, pia me-
moria, quem vos nonistis fuisse & sacrosancta Theologia, & philosophia moralis,
& historiarum ac antiquitatis Romana studiosissimum. Nec ipse solum his stu-
dijs vacabat diligentissimè, verum etiam discipulis suis auctor erat, ut antiqui-
tatem & historias colerent, profuturas ad omne aliud studiorum genus, cui sese
singuli essent consecraturi. Eaque de causa, ut ostēderet, qua ratione in illis ver-^B
sari deberemus, publicè nobis in illustri Academia Ienēsi prælegebat, Caroli Si-
gonij viri doctissimi & antiquitatis instauratoris omnium, quos Italia habet,
præstantissimi, Fastos & Triumphos. Quas explicationes sine dubio edidisset, nisi
mors ipsum nobis abripuisset. Quo factum est, ut absoluerè, quod ceperat, non po-
tuerit. Imò carendum etiam nobis est præclaro Onomastico, quod meditabatur
scribere de ijs viris, quorum mentio passim in Cicerone, Plinio, Liviò, historicis
alijs, Græcis & Latinis extat. Verum invidit nobis hoc donum fortuna. Ab eo
itaque tempore quo ipsum docentem audiui, tantus ardor cognoscendi antiquita-
tem & legendi historias, me occupavit, ut longo tempore, pœnè nihil aliud, nisi
de ea re cogitarem. Auxcit ardorem istum meum Iustus Lipsius, vir clarissimus,^C
cuius libri variarum & antiquarum lectionum, Epistolicarum questionum &
emendatus Tacitus, mirum quatum me, ut in cœpto persistere, incitarent. Feci
igitur hoc, neque sine consilio Parentis nostri charissimi, & in proprium usum
multa, qua notatu digna erant, collegi: qua cum eidem Parenti nostro, & ami-
cis alijs ita placerent, ut edenda illa esse censerent, passus sanè id sum, si forè ali-
qua inde addiscens utilitas proficisci possit. Cum autem plurimorum sanguine,
& affinitate, & benevolentia iunctorum mihi amicorum mentionem in ijs fece-
rim, neque vestra desiderari nomina volui: quippe qui amabili affinitatis vin-
culo

A culo mihi iuncti, me à multis annis omni beneuolentia & officiorum genere estis prosecuti. Neque dubito, incundam vobis harum rerum lectionem esse futuram. Ut enim de hoc tantum libro in quo leges Romanorum recensentur, dicam, multa inuenietis, quæ sacrum etiam codicem nonnunquam vobis declarabunt.

Cum sanctus Paulus gentium Apostolus à Philippensibus captiuus teneretur, & virgis casus esset, dixisse legitur, se ciuem esse Romanum, quem indemnatum & indicta causa virgis cædi non fas sit, & subiycitur audito hoc, magistratum eius loci sibi valde timuisse. Idem postea Hierosolymis factum est repetitur. Quid verò hoc est, Apostolum Paulum ciuem Romanum esse, cum tamen fuerit Tarsensis, Tarso Cilicia vrbe oriundus?

B Docent hæ antiquitates, non tantum eos ciues Romanos esse, qui in vrbe Roma domicilia haberent: sed eos etiam, qui, siue in municipijs, siue in Colonijs, siue in prouincijs habitarent, iure ciuitatis Romanae essent donati. Ciliciam autem prouinciam Romanorum fuisse, quam M. Tullius Cicero, insignis ille Orator pro Consule rexit, notissimum est.

Iam qui ciues Romani erant eo, quo dixi modo, hoc priuilegio erant ornati, vt non liceret in eos animaduertere virgis, quod cautum erat legibus Portia, & Sempronij, quæ in huius libri parte altera cap. 2. recitantur.

C Est præterea & illud non minus incundum, quam vrile, cõferre has leges cum legibus diuinis, & videre in quibus conueniant, in quibus non. Conuenierint autem dubio procul quam plurima, id quod ostendit vetus Iurisconsultus Licinius Rufinus in eo libro in quo leges diuinas cum legibus populi Romani contulit. Et quod Basilius grauis Doctor Ecclesie de Philosophicis & Ethnicis Græcorum auctorum disputationibus scripsit, legendas eas esse, quia vel eadem essent cum ijs præceptis, quæ in sacris literis continentur, vel ab ijs discreparent: si essent eadem, prodesset eas propter consensum: sin discreparent, conferre tamen aliquid ad confirmationem potioris. Idem etiam de legibus indicandum est. Sed non addam plura: vos viri Reuerendi, affines colendi, rogo, vt meum hoc qualecunque consilium boni consulere, meque porro fauore vestro prosequi dignemini. Ratispona Idibus Februarij, Anno à nato Christo ∞ 10. xxc.

V. R.

Studiofiss.

Ioannes Rosinus.

ANTIQUITATVM

ROMANARVM

LIBER IIX.

DE LEGIBVS.

ANTA est dignitas, tanta utilitas, tanta denique necessitas A legum, vt sine illis Respublica nulla constitui, nec consistere possit: sed mera sit barbaries, vti omnium temporum & gentium historiae satis superque declarant. Quid enim Sparta laudabile gestum fuit, quam vitam ibi homines egerunt, antequam Lycurgus leges ferret, & cuiusq; ordini ciuili sua officia perscriberet, quidque a quoque requiretetur, doceret? Quam eleganter Solon Respublicam Atheniensem instituit, leges ferendo, & quemcunq; ordinem certis quasi cancellis circumscribendo: immo vero, Deus ipse, cum populum Iudaicum sibi praeter omnibus aliis gentibus eligeret, certas ipsi leges praescripsit, iuxta quas Deum colerent, & vitam suam agerent. Quem more omni- B bus hominibus communem, Romani quoque obseruauerunt. Quamprimum enim urbem Romulus condidit, certas proposuit & tulit suis ciuibus leges, quae postea augete in immensam multitudinem, necessitate nonnunquam requirente, interdum, hominum libidine impellente, mirum in modum multiplicatae, id quod veteres scriptores non semel grauissime queruntur. Quare cum proposuerim mihi in hisce commentariis Respublicam Romanam describere, & quantum fieri potest illustrare, leges omittenda non fuerunt. Nulla enim Respublicae pars est, quae in iis non attingatur.

Collegerunt patrum aetate quasdam leges Pomponius Laetus, Conradus Ceterus, Aymarus Riuallius, eoque secuti nostro tempore Vdalricus Zasius Brigantinus, ad cuius legum Catalogum annotationes adiecit Ludouicus Caranda Parisiensis, Paulus Manucius, Franciscus Hotomanus, Pardulphus Prataeus, quorum omnium labores summam laudem merentur, & propterea lectione & cognitione sunt dignissimi. Non tamen me a simili conatu deteruerunt, quin eorum vestigiis insistens, idē tentarem praesertim, cum vel maxime in his rebus valeat tritum illud. Dies enim docet semperque posterior dies aliquid inueniat, quod prior ignorauit. Quare non improbauros spero antiquarum literarum amantes hoc meum studium, quod ipsorum commodis & utilitati consulere cupiens, ea quae multis plurimorum libris de Romanorum moribus & institutis tradita sunt, vno quasi fasce comprehenderim: id quod in hoc de legibus libro, si non praestiti, certe tamen volui. Omnes enim leges, quae apud illos, quos modo nominavi, scriptores, reperiuntur, in hunc librum conieci. Nec solum, verum etiam alias, quae ab illis ignoratae, aliorum non- D nullorum recentium scriptorum cura & industria inuentae sunt, addidi, vt quiuis, qui hunc nostrum Catalogum cum aliorum indicibus vel commentariis conferre volet, videbit.

Ceterum, antequam ipsas leges recitem, non puto rem ingrateram lectoribus me facturum, si quaedam generalia de legibus, & more rogandi eas apud Romanos obseruato

A obseruato, repetam id quod sequentibus tribus capitibus breuissimè facere conabor à vocabulorum aliquot, quæ hæc pertinent, explicatione initio sumpto.

Quid Lex sit, & quotuplex. CAP. I.

VOCABULVM iuris, & legis sæpe pro synonymis vsurpantur. Est tamen quædam inter ea differentia. iuris enim nomen generale est, & ad non scripta etiam pertinet: Legis autem est speciale, & ad ius scriptum tantum refertur. Dicemus de vtroque, & primum quidem de iure.

Ius pluribus modis dicitur. I. Significat id, quod semper bonum & æquum est: vt ius naturale immutabile. II. Quod omnibus, aut pluribus in quaque ciuitate vtile est: vt est ius ciuile. III. Prætorum edicta dicuntur ius honorarium. IV. Prætoris, & cuiuslibet Iudicis sententia ius vocatur, etiam cum ius reddens iniquè decernit: relatione scilicet facta, non ad id, quod Prætor ita fecit, sed ad illud, quod Prætor rem facere conuenit, vnde formula illa loquendi, ius dicere. V. Ius dicitur locus, vbi Magistratus, vel alius iudex constitit iuris dicendi, aut iudicandi gratia, etiam, si domi, aut in itinere, siue de plano hoc fiat. VI. Ius pro necessitudine dicimus, veluti est ius cognationis vel affinitatis.

Legis verò vox non tam late patet. Aut enim eandem cum iure, quod ad duo prima significata attinet, vim habet, aut formam contractus, siue pactiones, & conditiones notat, vnde illud vsitatum: Ea lege & conditione. Sed nos reliquis omisiss, propius ad institutum nostrum accedemus.

Lex siue ius hæc enim synonyma esse diximus, triplex est, diuinum, naturale, & humanum. De iure diuino, seu lege diuina, quænam ea sit, & quomodo diuidatur, in moralem, ceremoniale in ac forensem, docent ex sacra scriptura Theologi in suis methodicis libris.

Ius naturæ, de quo hic etiam nos loquimur, quod tamen est quasi fundamentum humani est, quod natura omnia animalia docuit. Ab Aristotele libro 5. Et hic ad Nicomach. sic definitur. Naturæ ius est, quod vbique locorū & gentium retinet vim suam, neque opinione ratum aut irritum est. Cicero libro primo de Legibus: Ius vel **D**lex naturæ est ratio summa insita in natura, quæ iubet ea, quæ faciendæ sunt, prohibetque contraria. Definitio Philippi, quam in explicatione libro quinto Ethicorum Aristotelis affert, videtur esse clarior, cum dicit: Legem naturæ & illam ipsam noticiam principiorum practitorum, & conclusionū, quæ ex illis necessaria consequentia ducuntur, diuinitus insitam mentibus humanis, non solum de moribus ciuilibus, sed primum de agnitione Dei, & obedientia Deo debita, postea de moribus ciuilibus, quæ referendi sunt ad hunc finem, vt Deus celebretur. Hoc ius in scripturis Ethicis non semel ius gentium dicitur. Quamquam in institutionibus iuris ciuilibus ius naturæ, & ius gentium distinguantur, cum vniuersum ius priuatum, id videlicet, quod ad singulorum hominum vtilitatem pertinet, tripartitum esse docetur, collectum aut ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus. Videtur sit autem hoc interesse inter naturæ & gentium ius, quod ius naturale commune omnibus hominibus cum brutis animalibus: ius gentium autem non etiam brutis animalibus, sed tantum hominibus commune. Sic enim Iacobus Cuiacius in Notis ad Institutiones hunc locum explicans: Quæ bruta, ait, faciunt incitatione naturali, ea si homines ratione faciunt, iure naturali faciunt. Quæ bruta non faciunt, ea si omnes homines ratione faciunt, iure gentium faciunt, quod & ipsum ius naturale dicitur, & bonum, & æquum, & naturalis æquitas, & naturalis ratio, & lex naturalis, & natura. Quæ autem non omnes, sed quædam hominum congregata in vno locum multitudo, vtilitatis publicæ causa facit, ea verò sunt iure ciuili.

F Haec ille.

Lex siue ius humanum, quod idem & positum, & ciuile, & scriptum dicitur, est commune præceptum, virorum prudentum consilium, dilectorum, quæ sponte vel ignorantia contrahuntur, coëctio: communis Reipublicæ sponso. Et differt à naturali, quod hoc loquatur de genere, illud de specie: 2. quod hoc habeat

*Instit. l. 1.
tit. 2.*

demonstrationes: illud valeat & propter rationē probabilem, Decalogo congruentem, & propter auctoritatem, quam Deus Magistratui attribuit, quem iussit addere in hac civili vita cum explanationes, tum adminicula diuinarum legum: 3. quod ius naturæ ubique idem sit, ius posituum non ubiq; idem. Potest & hoc addi, legem naturæ esse æternam, leges positivas mutabiles.

Non scriptum ius est, quod vsus approbavit, siquidem diurni mores, consensu vtenium comprobari, legem imitantur. Quamquam & illud ius, quod ex auctoritate Prudentum constitutum est ius civile, non scriptum fuisse, Iacobus Ræuardus velit, quem legere potes libro singulari de prudentiam auctoritate, capite 14. ex quo nos etiam paulò infra quædam repetemus.

Porrò iuris civilis scripti (de hoc enim hic propriè agimus) species recensentur à B Iustiniano lib. 1. tit. 2. sex: Lex, plebiscitum, Senatusconsultum, principum placita, Magistratum edicta, & responsa prudentum:

Lex est, definitore Iustiniano, quod populus Romanus Senatorio Magistratu interrogante, (veluti Consule) constituebat. Atreius Capito apud Agellium lib. 10. ca. 22. his verbis legem definiuit: Lex, inquit, est generale iussum populi, aut plebis, rogante magistratu: quæ definitio à priori dissentit, quod scilicet est generalior, & ad plebiscita etiam pertinet.

Plebiscitum est, quod plebs plebeio magistratu interrogante (veluti Tribuno) constituebat. Plebs autem à populo eò differt, quo species à genere. Nā appellatione populi, vniuersi ciues significantur, connumeratis etiam patriciis, & Senatoribus. Plebs autem appellatione, patriciis & Senatoribus, ceteri ciues significantur. Hinc à Capitone Plebiscitum definitur lex, quam plebs, non populus accipit. Verum de discrimine inter plebem & populum, libro primo satis multa diximus.

Senatusconsultū est, quod Senatus iuber, atq; constituit. Nā cū auctus esset populus Romanus in eū modum, vt difficile esset in vnum eū conuocari legis faciendæ causâ, æquum visum est, Senatorum vice populi consuli. Sed & de his alio loco diximus.

Principum placita sunt, quæcunq; Imperator per Epistolam constituit, vel cognoscens decreuit, vel edicto præcepit, eaque etiam sunt leges, legisque vigore habent. Populus enim, lege Regia, quæ de eius Imperio fertur, ei, & in eum omne imperium suam, & potestatem concedit.

Prætorum quoque edicta non modicam obtinent iuris auctoritatem. Hoc etiam ius honorarium solemus appellare, quòd qui honores gerunt, id est, Magistratus auctoritatem huic iuri dederunt. Proponebant & Fdiles Curules edictum de quibusdam causis, quod & ipsum iuris honorarij portio est.

Responsa prudentum sunt sententiæ, & opiniones eorum, quibus permissum erat de iure respondere. Nam antiquitus constitutum erat, vt essent, qui iura publice interpretarentur: quibus à Cæsare ius respondendi datum est, qui Iurisconsulti appellabantur, quorum omnium sententiæ & opiniones eam auctoritatem tenebant, vt iudici recedere à responsis eorum non liceret, vti est constitutum. Hæ sex iuris species à Iustiniano recensentur: nos verò hac in parte tantum de illis dicemus, quæ propriè leges dicuntur, vt sunt leges & plebiscita, quæ quidem communi nomine rogationes appellantur, quia per magistratus à populo vel plebe rogentur: quod qua ratione factum sit, & supra diximus, libro 6. de Comitibus, & sequenti etiam capite, verbis clarissimi viri Pauli Manutij libro de Legibus reperemus.

De ratione Rogandarum legum apud Romanos. CAP. II.

Meges apud Romanos à Magistratibus tantum, non tamen omnibus latæ vel rogatæ sunt. Et quia duo Magistratum genera fuerunt: alij enim maiores, alij minores dicti, leges à magistratibus maioribus sex tantum, Prætoris scilicet, Consulis, Dictatoris, Interregis, Decemviris, & Tribunis militum, vt de regibus, & Triumviris R. P. C. taciam: à minore vno, Tribuno plebis rogatæ fuerunt. Præter hos nulli alij legis rogandæ potestas fuit.

Circæ

A Circa rogationem autem legis hæc obseruabantur; Legem laturus magistratus, scribebat eam domi, & cum peritis consultabat: ne quid contra populi rem, aut uoluntatem sanciret, ne forte pugnancia capita simul ferret: néve quid, quod uetus aliqua lex, si ferretur, inane, infirmumque iuberet esse: ne curationem, potestatem, commodumve aliquid ipse sibi sua lege, aut collegis, cognatis, affinis mandaret: quod leges duæ, Licinia, & Æbutia fieri uetuerunt. Etiã illud in scribenda lege cauebatur, ne pluribus de rebus, quæ nõ eiusdẽ generis uiderentur, vna rogatione ferretur: quod fieri lex Cæcilia, & Didia, & Cicero, libro 3. de Legibus prohibuerunt. Addebatur illa inceptio, vt si quid ius non esset rogari, ne esset rogatum: item, si quid contra alias leges eius legis ergo latum esset, vt ei, qui eam legem rogasset, impunẽ

B esset, quod fuisse tralatitium, hoc est, scribi solitum in omnibus legibus, tradit Cicero, lib. 3. Epistolarum ad Atticum.

Scripta lege, legislator bene de Republica sentiens, antè, quàm eam promulgaret, referebat ad Senatum, vt quò plus ponderis, maiorumque vim lex haberet, de Senatus eam sententia ferret: Popularis uerò, ac seditiosus magistratus non modò prætermisã Senatus auctoritate, sed interdum etiam contra Senatus auctoritatem legem rogabat.

Promulgabatur deinde Lex, id est, in publico ponebatur, (est enim, vt ait Festus, promulgari, quasi prouulgari) vt inspiceret, qui uellet, in spectam consideraret: non solum, vt intercedi posset antè, quàm ferretur: uerum etiam, vt aliquanto ante statuere cuius liceret, utrum, cum ferretur, antiquanda suffragiis, an accipienda lex

C esset. Item vt quiuis monere legislatorem posset, vel de corrigenda, vel omninò de non ferenda lege. Spacium autem promulgationis, quacunque de re ferretur lex, erat, trinundinum, id est, per trinas nundinas, uel dies uiginti septem. Cum enim nundinarum causa ex agris in urbem ciues conuenirent, per trinundinum leges, vt à rustica Plebe ter legi, cognoscique possent, patere uoluerunt.

Post tertias nundinas, (nam ipso nundinarum die ferre legem non licebat, teste Macrobio libro Saturnalium primo, capite decimosexto) Magistratus in eum locum, ubi legera laturus, erat, siue in forum, siue in Campum Martium, populum conuocabat. Ibi cum legem præco, subiiciente scriba, recitasset: tum primum quidẽ

D is, qui legem promulgaret, populo suadebat, vt rogationem acciperet. Sed post eum alij nõ priuari modo, quibus ab aliquo Magistratu concio dabatur, (nã alioqui concionandi potestas priuaris non erat) uerum etiam quandoque Magistratus, pro suo quisque sensu ex Rostris, si in foro, ex suggestu, aut alio editiore loco, si in campo Martio Comitia haberentur, uel suadebant, uel dissuadebant. Cum suaserant, dissuaserant uel legem, tum præsentibus Sacerdotibus, ut Dionysius scribit, & diuina exponentibus, sitella; uel vna deferebatur: in quam, siue tribuunt, si tribus comitiis lex ferretur, siue Centuriarum, si centuriatis, nomina coniciebantur: deinde, fortibus æquatis, hoc est, ita agitata sitella, ne qua fors subsultaret, atque existeret, sed pariter omnes æquata iacerent, sortitio fiebat, quæque prima uel tribus, uel

E Centuria, quæ secunda, quæ tertia de sitella exiisset, eundem, quem fors dederat, in suffragio ferendo locum, atque ordinem obtinebat. Hæc dum agerentur, si quis Tribunus plebis legi uellet intercedere, locus erat. Nunquam enim ante suasionem, dissuasionemque intercessio locum habuit. Tribuni itaque plebis, quorum propriè intercedendi ius erat, edita uoce illa uero, de qua mentionem facit Lilius lib. 6. intercedebant.

Præter hanc Tribunorum plebis intercessionem, etiam aliæ tres causæ referuntur, quæ, quò minus promulgata, lex perferri posset, impedimento fuerunt: prima, cum is, qui promulgaret, uel amicorum precibus adductis, uel Senatus auctoritate commotus, uel ipse sua sponte consilium mutabat. Altera, cum neque intercedente

F Tribuno, neque eo, qui promulgauerat, consilium mutante, comitiales dies, id est, eos, quibus agi cum populo licebat, Consul eximebat, uel supplicationibus decernendis, uel feriis indicendis, non solum iis, quæ Latinæ dicebantur, quas indicare soli Consules poterant, sed etiam iis, quæ imperatiuæ, quas non modò Consulibus, uerum etiam Prætoribus ipsorum arbitratu licebat imperare. Tertia causa,

auspicia erant, quorum duo fuerunt genera: vnum, quo magistratus tantum vtebantur, quæ Spectio dicebatur, vel, de cælo observatio: alterum genus ad Augures pertinebat, cum ex avium signis, id est, volatu, cantu, (tripudij enim animadversio huc non pertinuit) auspiciam faciebant. Nam si quid aduersi vidissent, aut audiuisent, id nunciantes, comitia impediabant, teste Cicerone libro 2. de Legibus. Illo autem priore genere, vel si aduersi nihil esset, ipsa tamen per se Spectio rem impedienda, quod à Dione libro 36. traditum est. Obnunciatio autem, quæ Augurum erat, quarum rerum observatione fiebat, vel cum de cælo fulsisset, aut tonasset: vel cum aëres aduersa portenderent, qua de re alibi plura.

Sortitione Tribuum, aut Centuriarum facta, dicebat is, qui legem ferebat. Si vobis videretur, discedite. Quiritis. Significat autem verbum discedere, hoc in loco, ut annorat Alconius Padianus, non quod in communi consuetudine est, de eo loco, ubi lex fertur, discedere: sed ut in suam quisque tribum discedat, in qua est suffragium iuratus. Cum igitur de concione iussi discedere, in suam quisque tribum, aut Centuriam abiisset, privati quidam homines, qui de lege laborarent, ipsi, ne quid fallaciæ committeretur, aut tabulas distribuerunt, aut distribuendis præfuerunt, idque diribere, proprio vocabulo dicebatur, quod muneris ferè obiri, curasque ab iis solebat, qui neque ætate graues, neque gestis honoribus insignes admodum essent. Id tamen sibi & à senibus, & à dignitate præstantibus præcipue contigisse, gloriose commemorat Cicero in Pisonem.

Diribebantur, vel distribuebantur cuique duæ tabulæ, quarum vna his duabus literis erat signata, V. R. id est, uti rogas legem accipiebat, uti magistratus rogauerat. Altera notata erat litera A, quæ valebat, Antiquo, hoc est, nihil nouari volo, antiqua probò, & uti explanat Festus, in morem pristinum reduco. Appositi etiam erant in quaque tribu, aut Centuria, pontes, si tributa comitia essent pro numero tribuum triginta quinque si centuriata, cxxciii. (tot enim erant Centuriæ) ut per suum singulæ pontem suffragium ferrent. Alioqui negotium longi temporis, nec sine perturbatione aliqua fuisset, si ponte vnico tribus omnes, aut Cæturia transire cogerentur. Pontes autem dicti, quod extructæ ad tempus mensæ satis angustæ, præsertim post legem Mariam, pontium similitudinem habebant. Pontibus impostæ erant duæ cistæ oblongæ, vna in capite pontis, altera in fine, iisque custodiendis certi homines, in Comitibus præerant, qui Plinio lib. 33. cap. 2 teste, Nongenti sunt appellati. Per pontes eos transibant ad lationem suffragij, tabellis acceptis in prima pontis parte, quas in extrema redderent. Primo loco ea tribus, eaque Centuria, quæ omnium tribuum, aut Centuriarum nominibus in sortem coniectis, prima de sitella sorte exierat, suffragium ferebat: eaque prærogatiua dicebatur, quod prima rogaretur à Magistratu, qui comitia habebat. At is quem magistratus legem fereas, in prima Tribu, vel Centuria, primum sententiam rogabat, dicebatur primus. Diligebat autem quem & dignitate præstare, & rogationi suæ præter cæteros fauere iudicabat: & erat quodammodo legis ornamentum, cum is eam scisciebat primus, cuius in ciuitate non leuis esset auctoritas.

Cum ab eo, quem magistratus ipse primum delegisset, deinceps ab aliis eiusdem Tribus aut Centuriæ per lata suffragia erant: tum, suffragiis in vtramque sententiam dinumeratis, & eorum numero punctis notato, eius Tribus, aut Centuriæ voluntas cognoscebatur, eaque à præcone renunciabatur. Et eadem in reliquis Tribubus, aut Centuriis ratione seruata, ex maiore Tribuum, aut Centuriarum numero, antiquabatur, vel scisciebatur lex. Hoc autem, Dirimere suffragia & Diremptio suffragiorum dicebatur.

Diremptis igitur suffragiis, vel de antiqua lege, vel de accepta cognoscebatur. Ac de antiqua, id est, suffragiis improbata lege nihil est dicendum. Scitam autem, atque acceptam, omnes ciues iureiurando confirmabant. Post iusurandum, in æs sine F in æneas tabulas lex incidebatur, interdum etiam in columnas. Illæ tabulæ interdum in publico proponebantur, ut oculis ciuium paterent: interdum verò ad ararium deferrebantur, & ibi conditæ asseruabantur. Atque hæc sunt, quæ in præsecula lege apud Romanos obseruabantur, quæ omnia multis auctorum testimoniis probare

A probare non difficulter possent. Sed quia id ab aliis, præpue à Paulo Manutio præstitum est, eo studiosos remitto. Cum multa etiam passim à nobis lib. de Comititiis confunderentur.

De loco & tempore quibus leges latae sint : quibus de causis latae, & quae earum sit potestas,

CAP. III.

Locus ferendarum legum, quemadmodum ex superiori de Comititiis libro liquet, varius fuit. Sicut enim aliae Centuriatis, aliae Tributis, aliae Curiatis Comititiis late fuerunt, Comititia autem illa diuersis in locis habitata sunt : ita etiam leges diuersis in locis latae fuerunt. Illae quidem, quae Centuriatis Comititiis rogatae sunt, plurimum campo Martio : quae autem Tributis, & Curiatis, in Foro, atque Comitio. Sed praeter haec nonnunquam etiam latae reperiuntur apud scriptores verustos in Pratis Flaminiis, quae postea Circus Flaminius sunt appellata : interdum in luco Perelino, quandoque in Capitolio. Quae omnia ex Liuiio, Cicerone, & aliis auctoribus satis constant, & supra sunt à nobis plenius explicata. Hic verò quaeritur, locone sacro, an profano latae leges sint ? ad quam quaestionem, etsi antè est responsum, tamen hic repetere non pigebit, loco sacro potius, quam profano latas, videri. Primum enim in Rostris, qui locus erat auguratus, templumque dicebatur, Cicerone & Liuiio testibus, saepe à magistratibus ferebantur. Er P. Clodius leges suas in aede Castoris tulisse, scribit non vno in loco Cicero, vt iam alia argumenta & rationes omittam. Vnde conuicere licet, magistratus legem in templo, populum suffragia de lege circa templum tulisse. Illae verò leges, quae in campo Martio, vel alibi, vt ad lacum Regillum, quod apud Liuium legimus, ferebantur, licet non in templo, at in loco inaugurato ferebantur, id quod vel ex vno Liuij loco lib. 3. cognosci potest, vbi sic scribit : Tribuni, vbi impediendae rei nulla spes erat, de proferendo exercitu agere, eo magis quod & Augures iussos adesse ad lacum Regillum, fama exierat, locumque inaugurari, vbi auspiciato cum populo agi posset, vt quicquid Romae vi tribunicia rogatum esset, id comitiis, ibi abrogaretur. Haec Liuius.

Et leges quidem, quae in foro ferebantur Tributis Comititiis, à minoribus Magistratibus, quae in campo Martio, Centuriatis Comititiis, à magistratibus maioribus ferebantur : inter quas hoc erat discriminis, vt quae Centuriatis Comititiis ferebantur, aut è Senatusconsulto, aut Patribus auctoribus ferrentur, maxime post Q. Publilij Philonis Dictaturam, qui tulerat, vt legum, quae Comititiis Centuriatis ferrentur, ante latum suffragium Patres auctores fierent, cum id antea à Numa vsque Pompilio consuetudine magis quam lege ea de re lata obseruatum fuisset. Quae verò Comititiis Tributis ferebantur, eae, Senatusconsulto, aut Patrum auctoritate necesse non habebant, praesertim post legem Hortensiam : qua cauebatur, vt eo iure, quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur. Quamquam leges multae Tributis eam comitiis ex Senatusconsulto latae sint. Porro differebat aliquantulum ferri legem ex Senatusconsulto, & Patribus auctoribus. Nam quae ex Senatusconsulto ferebantur, eae, à Senatu vniuerso, vel maiore saltem Senatus parte probabantur, & secunda Senatus voluntate ferebantur : quae verò Patribus auctoribus, illae aduersa nonnunquam Senatus voluntate ferebantur probabant enim inuiti lege publica coacti. Itaque honorificentius habebatur id, quod è Senatusconsulto, quam quod Patribus auctoribus comitiis Centuriatis latum esse.

De tempore, quo leges latae sint etiam supra diximus, quae hic paucis repetemus. Considerandi autem sunt dies & horae. Non omnibus diebus licebat legem ferre, sed cum alij essent fasti, alij nefasti, fastis tantum id licebat : neque tamen his omnibus, sed tantum Comitialibus, nisi de caelo seruatum esset. Quod si comitialibus de caelo seruaretur, etiam iis legem ferre non licebat. Publius autem Clodius Tribunus plebis, Ciceronis, ac bonarum patrum inimicus, vt armatus

immoderata licentia Tribuniciam potestatem, dierum discrimen & auspiorum imperium sustulit. Neque enim tantum, ut omnibus planè fastis ferri lex posset, verùm etiam, ne quis per eos dies, quibus cum populo liceret agi de cœlo seruetur, rogationem tulit, idque postea seruatum esse, ex Cicerone videmus posse colligere. Horæ verò, quibus agi cum populo posset, omnes erant intra ortum Sôlis, & occasum, reliquis non licebat.

Ad causas legum quod attinet, variæ illæ fuerunt, uti in ipsa legum recitatione conspiceretur, una tamen vel præcipua fuit, quod à malis & corruptis moribus, illæ manarint. Absque his enim non opus fuisset legibus. Itaque ut esset benè viuendi norma, legem inuentam esse, manifestè cognosceretur.

Legum potestas hæc fuit, ut eo, quod erat legibus sancitum, omnes Quirites tenerentur, utque vigerent usque dum alia lege abrogarentur, nec paruo spatio terminarentur, aut anax tantum essent, uti Prætorum edicta. Abrogari tamen omnes licebat præter Sacratas. Cautum autem erat XII. Tabulis, ut quod postremum populus iussisset ius, ratumque esset Quin etiam à Senatu nonnunquam leges, quæ non videbantur esse ex Republica, sublatae sunt. Erant autem quatuor omnino genera, quibus per Senarum more maiorum statueretur aliquid de legibus: vnum eiusmodi, placere legem abrogari, ut, Q. Cæcilio, M. Iunio Coss. quæ leges rem militarem impedirent, ut abrogarentur. Atque hoc genere non abrogabat legem Senatus (nam abrogare proprie populus dicebatur) sed ut abrogaretur, statuebat. Ut tamen eiusmodi abrogatio caueretur, in sanctione legum adscribi solebat, ne per Sarruram abrogari, derogariue liceret. Dicebatur autem Satura, lex multis aliis conferta legibus, ita ut in ea fraus subesse, quæ populum falleret, facillè posset: at in simplici lege, si de abrogando, derogandoue populus rogaretur, non difficile erat, id, quod rogabatur, intelligere. Alterum genus erat, si quæ lex lata esse diceretur, non ea videri populum generi iudicaretur. Hoc fiebat, si Augures contra auspicia latas eas esse, monuissent.

Tertium erat de legum derogationibus, quo de genere sæpe Senatusconsulta facta sunt. Quartum si Senatus hostem aliquem iudicasset. Tum enim simul etiam, ut eius leges, quæ quidem aduersus Rempublicam esse tollerentur, iudicasse, non est à verò alienum. His addi potest & hoc, cum verbo quidem neque à Senatu, neque à populo, tacito autem omnium consensu, & per desuetudinem leges abrogarentur, id quod & Iulianus Iurifconsultus notauit. Et hæc de potestate etiam & vi legum: pauca quidem, sed quæ pluribus explicantur & confirmantur à Paulo Manu- natio & aliis.

Postremò aliqua loquendi formulæ, quæ de legibus vsurpatæ fuerunt, nec ita idæ sunt, quæ ab Vlpiano titul. I. Institutionum his verbis explicantur: Lex: inquit, aut rogatur, id est, fertur: aut abrogatur, id est, prior lex tollitur: aut derogatur, id est, pars primæ tollitur: aut subrogatur, id est, adiicitur aliquid primæ legi: aut abrogatur, id est, mutatur aliquid ex prima lege. Hactenus ille. Sed tempus est, ut ipsam legum recitationem aggrediamur, quod faciemus, si prius de origine & processu iuris Romani dixerimus, id quod paucis expediemus.

De origine & processu iuris Romani.

CAP. IV.

RIGINEM & processum iuris Romani expositurus Pomponius Iurifconsultus, incipit à legibus Regiis, quibus sublatis, ait successisse Duodecim tabulas, ex quibus ius ciuile fluxerit, subsecutas postea leges alias, plebiscita, Senatusconsulta, Prætorum edicta, & Principum placita, de quibus omnibus ordine ipsum differenter audiemus. Sic verò is scribit: In initio ciuitatis nostræ populus sine lege certa, sine iure certo primùm agere instituit: omniæque manu Regis gubernabantur. Postea aucta ad aliquem modum ciuitate, ipsum Romulum traditur populum in triginta partes diuissse: quas partes Curias appellauit, propterea quòd tunc Reipublicæ curas per sententias pattium earum expe

A expediebat. Et ita leges quasdam & ipse Curiarum ad populum tulit: tulerunt & sequentes Reges, quæ omnes conscriptæ extant in libro Sexti papirii, qui fuit illis temporibus, quibus Superbus Demaratus Corinthij filius ex principalibus viris. Is liber appellatur Ius civile papirianum: non quia papirius de suo quicquam ibi adiecit: sed quod leges sine ordine latis in vnum composuit. De hoc iure papiriano liberum scripsit singularem Granius Flaccus Licinianus, in quo Romuli, Nume Pompilij, aliorumque Regum leges exposuit.

Ius papirianum subsequitur sunt Duodecim tabulæ. Exactis enim Regibus, lege Tribunicia in usu esse ius papirianum desuit, & omnes Regiæ leges exoluerunt: iterumque cepit populus Romanus incerto magis iure, & consuetudine aliquam per latam legem: idque propè viginti annis passus est. Postea ne diutius hoc fieret, cuius publica auctoritate decem constitui viros, per quos peterentur leges à Græcis civitatibus, & civitas fundaretur legibus: quas in tabulas eboreas (sive æreas, quod plures tradunt) perscripserat pro Rostris composuerunt, ut possent leges aperius recipi: datumque est eis ius eo anno in civitate summum, uti leges & corrigerent, si opus esset, & interpretarentur: neque prouocatio ab iis, sicut à reliquis Magistratibus, fieret. Qui ipsi animaduernerunt aliquid deesse istis primis legibus: ideoque sequenti anno alias duas ad easdem tabulas adiecerunt, & ita ex accidentia (vel accidenti) appellatæ sunt leges duodecim tabularum, quarum ferendarum auctorem fuisse Decemviris Hermodorum quendam Ephesum exulantem in Italia, quidam retulerunt.

His legibus latis, necessaria fori dispositio fuit. Interpretatio enim earum legum, Prudentum requirebat auctoritatem: & quod eorum auctoritate erat indutum, id omne communi nomine appellabatur Ius civile: quod quidem Ius civile ita diuisum fuit, ut partim ex legis constaret actionibus, partim ex interpretatione legum Decemviralium, partim denique ex nouo iure, loco appendicis duodecim tabulis adiecto.

Legis actiones nihil aliud erant, quam ritus sive formulæ omnium, quibus ius suum veteres persequebantur, actionum dictarum, à prudentibus perscriptæ. Sic enim Pomponius Iurisconsultus: Deinde ex iis (duodecim tabularum scilicet) legibus eodem tempore ferè actiones composiæ sunt, quibus inter se homines disceptarent. Quas actiones, ne populus prout vellet, institueret, certas, solemnèque esse voluerunt. Quibus verbis nihil aliud videtur voluisse Pomponius, quam, id omne, quod lege duodecim tabularum continebatur, Prudentes iuris, certis quibusdam formulis, ac ritu solemnè in usum forenses induxisse, sive certas formulas composuisse, quibus lege agi posset. Eas formulas obtinendæ atque augendæ potentia suæ causa in Pontificum penetralibus reconditas habebant, donec tandem Cneus Flavius Scriba illas ab Appio Claudio ad formam redactas euulgauit, fastisque penè toto foro exposuit, ut quando & quomodo lege agi posset, sciretur. Hic liber, inquit Pomponius, qui actiones continet, appellatur Ius civile Flavianum: sicut ille, (Papirii scilicet, qui leges regias continebat) ius civile Papirianum. Augescere ciuitate, quia deerant quædam genera agendi, non post multum temporis spacium Sextus Ælius alias actiones composuit: & liberum populo dedit, qui appellatur Ius Ælianum. Hactenus Pomponius.

Auctor est pro Muræna Cicero, cognita iam, & promulgata à Cn. Flavio dierum ratione, veritos Iurisconsultos, ne sine sua opera lege posset agi, notas quasdam composuisse, ut omnibus in rebus ipsi interessent. Idque eam videtur habere sententiam, ut euulgatis fastis & legis actionibus, omnes, quæ à Iurisconsultis deinceps componebantur formulæ, notis, hoc est, literis singulis, aut bisiis integrum aliquod verbum designantibus, hac intentione exprimerentur, ut si fortè rursus euulgarentur, à populo non possent intelligi: & per consequens, earum interpretatio semper à Iurisconsultis petenda necessariò foret. Quam formularum notis describendarum rationem antiquissimam Romæ ad Constantini usque tempora seruata fuisse, colligi posse videtur ex isto rescripto Constantini: Iuris formulæ, aucupatione syllabarum insidiantes cunctorum actibus, radicibus amputentur tit. 1. C. de

Form & Impetrat act, sublat. Quibus verbis Constantinus nequaquam omnes Iuris formulas radicitus amputari voluit, sed hoc, ne illa formulæ (actus legitimos nominat) notis amplius describerentur, verum ita literis perferberentur, vt à quouis sine aliqua syllabarum aucupatione rectè legerentur. In iis autem, quæ notis describerentur, huiusmodi syllabarum aucupationes frequentes fuisse, testis esse poterit Marcus Cicero, sic ad Atticum scribens libro decimotertio: Et quod ad te de decem legatis scripsi, parum intellexi: credo, quia *Δὲ ἐπιπέδων* scripseram. Et ob id haud dubiè Iurisconsulti aucupes syllabarum ab eodem libro primo de Oratore dicuntur, quia scilicet in notarum, quibus formulæ descriptæ erant, interpretatione, ob varias, incertasque vnus literæ, aut syllabæ significationes ipsi etiam Leguleij interdum hallucinabantur.

Alterum, ex quo constituisse Ius ciuile diximus, fuit, legum Decemviralium interpretatio. Cum enim leges duodecim Tabularum aliquot obscuriores essent, nec omnes circumstantiæ definitæ: consueuerunt eas Iurisconsulti suis Interpretationibus illustrare, quod qua ratione factum sit, aliquot exemplis ostèdit clarissimus Iurisconsultus Iacobus Ræuardus libro singulari, què de Prudenti auctoritate scripsit.

Tertium ex quo Ius ciuile constabat, fuit ius nouum, Iurisconsultorum, siue Prudentum auctoritate aut responsis, & fori disputatione constitutum, atque appendicis loco duodecim tabulis adiectum. Cum enim Iurisconsultorum hæc apud Romanos seruaretur differentia, vt alij iuris essent studiosi, siue Candidati, alij Antecessores, siue Sophistæ, alij denique Iurisconsulti siue Iuris auctores: Studiosi assidebant, titul. vnic. de off. assel. Candidatorum opera Principes in recitandis potissimum orationibus vti solebant titul. vnic. de Off. Quæst. Et qui Ius publicè interpretabantur, hi Antecessores erant, siue Sophistæ. Iurisconsulti autem populo Principali auctoritate de iure respondebant, indeque auctores iuris, siue simpliciter, auctores dicebantur: si quidem populo de iure dubitanti, responsis suis certi alicuius iuris auctores fiebant.

Tertaturo Pomponius, ante Augusti tempora, qui studiorum suorum fiduciam habebant, eis de iure liberum fuisse populo respòdere. eosque Iudicibus, à quibus consulebantur, aut certam scripsisse iuris definitionem, aut sine scripto, quid eis videretur, restari solitos: primùmque Diuum Augustum, quo maior iuris auctoritas haberetur, constituisse, vt ex eius auctoritate responderetur, signatq; iudicibus responsa darentur, & publicè respondendi ius à Principibus necessariò peteretur, titulo secundo § 25. de origine Iuris. Id quod eam habere videtur sententiam, vt Iurisconsulti ius respòdendi Principis beneficio nati, non à populo solum, sed ab ipsis etiam Iudicibus consulerentur: & à populo quidem Consulti certam pronunciarèt vt iuris definitionem: à Iudicibus verò non quicquam signarent, ne posset à litigatoribus legi, offerrent Iudicibus. Quin etiam Iustianus expressè scripsit, tãtam olim fuisse Iurisconsultorum auctoritatem, vt Iudicibus eos consulentibus, à responsis eorum recedere non liceret §. responsa Instit. de iure naturali, gentium & ciuili: E nimirum iis temporibus, quibus ex auctoritate Principis huiusmodi responsa dabantur. Tunc enim ea, quantum ex Pomponio Iurisconsulto colligimus, iuris habere vigorem primùm cœperunt. Illud etiam obseruari solebat, vt quoties grãuis aliqua, & perplexa iuris incideret Quæstio, fori quædam institueretur disputatio, Iurisconsultis simul in aliquem locum congregatis: cuiusmodi disputationum fori meminere, Iurisconsulti sæpè, & Marcus Cicero libro primo ad Quintum fratrem, atque in Topicis ad Trebatium. Quod igitur in huiusmodi fori disputatione communi Iurisconsultorum consensu definitum, & decretum erat, id quoque ius ciuile communi nomine dicebatur, & ius non scriptum. Cicero decreta Iurisconsultorum appellat, cum pro Muræna sic scribit: Deinde vestra responsa atque decreta & eueruntur sæpe dicendo, & sine defensione Oratoris firma esse non possunt Per responsa enim singulorum intelligit Cicero Iurisconsultorum definitiones, per decreta verò certas fori disputatione communi disputantium suffragio receptas sententias. Tunc enim decernere dicebantur Iurisconsulti, cum de iure dubio certam

A & communi consensu probatam proferrent definitionem. Idem ius sine scripto ex sola Prudentum auctoritate constans ius receptum, & recepta sententia, & regula iuris dicebatur, quas postea quidam Iurisperiti collegerunt, & in libros reculerunt, quales sunt quinque libri receptorum sententiarum Iulij Pauli ad filium: & libri regularum iuris in scriptis Iurisperitorum. Tantum de iure civili quod ex Duodecim Tabulis fluxit: quæ omnia eruditè & elegantè explicat Iacobus Ræuardus libro singulari de auctoritate Prudentum, capite 14. & 15.

B Cæterum, ut eò redeam, unde digressus sum, scribit Pomponius, cum esset in ciuitate lex Duodecim Tabularum, & ius civile, essent & legis actiones: euenit ut plebs in discordiam cum Patribus perueniret, & sederet, sibi que iura constitueret: quæ iura Plebiscita vocantur. Mox cum reuocata est plebs, quia multæ discordiæ nascebantur de his Plebiscitis, pro legibus placuit & ea obseruari, lege Hortensia: & ita factum est, ut inter Plebiscita, & legem, species constituendi interessent, potestas autem eadem esset.

Deinde quia difficile plebs conuenire cæpit, populo multò difficilius in tanta turba hominum, necessitas ipsa curam Reipublicæ ad Senatum deduxit. Ita cæpit Senatus se interponere, & quidquid coacturisset, obseruabatur: idque ius appellabatur Senatusconsultum.

C Eodem tempore & Magistratus iura reddebant, & ut scirent ciues, quod ius de quaque re quisque dicturus esset, seq; præmuniret: edicta proponebant, quæ edicta Prætorum Ius honorarium constituerunt. Honorarium dicitur, quod ab honore Prætoris venerat.

D Nouissimè, sicut ad pauciores Iuris constituendi via transisse, ipsis rebus distantibus videbatur: per partes euenit, ut necesse esset, Reipublicæ per vnum consuli, nam Senatus non perinde omnes prouincias probè gerere poterant. Igitur constituto Principe, datum est ei Ius, ut quod constituerat, ratum esset. Ita in ciuitate nostra aut iure, id est, Lege constituitur: aut est proprium ius civile, quod sine scripto in sola Prudentum interpretatione constituitur sunt Legis actiones, quæ formam agendi continent: aut Plebiscitum, quod sine auctoritate patrum est constitutum: aut est magistratum Edictum, unde ius Honorarium nascitur: aut Senatusconsultum, quod solum Senatu constituyente inducitur sine lege: aut est principalis constitutio, id est, ut quod ipse Princeps constituit, pro lege seruetur. Hactenus Pomponius, ex quibus originem & processum iuris Romani intelligi posse puto. Quibus explicatis, ad ipsam iam legum enumerationem accedemus.

De iure Papiriano. siue legibus Regijs. CAP. V.

L NITIVM catalogi legum Romanarum faciemus à Legibus Regijs, quibus primùm vsos fuisse Romanos iam diximus: quasque Sextus Papirius collegit, unde etiam nomen inuenerunt, ut ius illud, quo leges Regiæ continebantur, Ius Papirianum diceretur. Franciscus Balduinus Iurisperitus celebrerimus in eo, quem ad leges Romuli scripsit, libro, octodecim receniet ipsius leges, quas se in tabula antiquissima inuenisse scribit, & ex quibus multas etiam Paulus Manutius in legum libello commemorat. Verùm tamen eruditus viris illæ non probantur. Cuius certe non dubitat affirmare, confictas ipsas esse. Ego, ne quid defideretur, primùm quæ ipsi recitantur capita, si quis fortè legere volent, repetam: deinde eas leges commemorabo, quæ certis veterum scriptorum testimoniis nituntur, ita ut de his dubitari non possit.

F HÆC IGITUR CAPITA EX ANTIQVISSIMA
Tabula descripsisse se Balduinus affirmat.

1 Ne quid in augurato faciunt.

2 Patres, sacra, magistratusq; soli peragunt, inuentiq; usque dicunt.

3 Sacro

3. Sacrorum omnium potestas sub Regibus esto. Sacra patres custodiunto. A
4. Plebei agros colunto.
5. Populus magistratus creanto, leges sciscunto, bella decernunto.
6. Deorum fabulas ne credunto.
7. Deos peregrinos præter Faunum ne colunto.
8. Nocturnas in templo vigilias ne habento.
9. Ne quis presentibus feminis obscena verba facio.
10. Quisque demissam ad talos togam in urbe habeto.
11. Parricidas omnes capite puniunto. B
12. Ne quis, nisi per portas urbem ingreditur, neve egreditor. Mania sacrosancta sunt.
13. Mulier viro legitime coniuncta, fortunarum & sacrorum socia illi esto: utq; domus ille dominus, ita hac domina.
14. Filia uti Patri, ita defuncto viro heres esto.
15. Adulterij coniectam, vir, & cognati, uti volent, necanto.
16. Si vinum biberit, domi ut adulteram puniunto.
17. Parentum liberos omnes ius esto relegandi, vendendi, & occidendi. C
18. Monstrosos partus sine fraude cadunto.

Hæc Balduinus & Paulus Manutius habent.

Addit aliquas & Pandolphus Præteius Iuriconsultus, in veteri Iurisprudencia: has videlicet:

19. Virum uxor ne deserito. Uxorem si in veneficio natorum, adulteriove deprehensa clamve marito fuerit, repudiandi ius esto. Qui præter has causas repudiari, rerum suarum pars uxori dator, pars Cereri sacra esto.
20. Deprehensi in homicidio statim puniuntur.
21. Plebei, quos sibi ex Patricijs patronum volent, deligunto. D
22. Iudicij fraus ne adhibetor.
23. Maximarum iniuriarum iudicium penes Reges esto: minorum penes Senatores.
24. Annus mensis decimus esto.

Harum verò plerarumque legum coniecturas sumperunt, quicunque eas primum collegerunt, ex aliis quibus Dionysij Halycarnassæi, Plutarchi, Ciceronis, & aliorum scriptorum locis, quos hoc loco adscribemus, non quòd velimus Balduini, & aliquot aliorum sententiam confirmare, aut etiam refutare (id enim commendamus E aliis eruditione, & iudicio præstantioribus) sed ut ex iis, quæ nam Politicæ à Romulo institutæ ratio fuerit, cognoscatur. Videbunt tamen etiam lectores, quasdam ex his, quas ex Balduino recitauimus, leges verissimè esse latas, licet ipsa earum verba quæ fuerunt sine omni dubitatione antiquissima, afferre in medium non possimus.

Primi igitur capituli coniectura sumpta est ex Ciceronis libro primo de Diuinatione, & Dionysij libro secundo: At Romulus confirmatus in regno diuinitus: aduocata concione & indicatis auspiciis, Rex declaratur consensu omnium, & morem instituit in posterum, ne quis, nisi auspiciò regnum assumeret, magistratumque iniret, &c.

De secundo etiam & quarto capitibus ita Dionysius: Romulus porro postquam F discreuit potiores ab inferioribus; mox legibus latis præscripsit, quid vtrisque faciendum: ut Patricij sacra curarent magistratus gererent, ius redderent, secum Rempublicam administrarent, res urbanas obirent: Plebeij verò ab his negotiis immunes quippe qui talium imperiti essent, nec vacaret eis propter inopiam, agros colerent pecora

A peccora alerent, exercerent quæstiosa officia.

De tertia lege idem Dionysius Halicarnassæus: Honores & potestates ita distribuit. Regi quidem eximia munia fuerunt hæc, primum vt sacra curaret, atque sacrificia, per eumque gereretur, quicquid ad placandos Deos attinet. Deinde vt legum, ac morem patriorum haberet custodiam, & iuris siue naturalis, siue quod scripta, & pacta continet, vtque de iniuriis grauissimas causas ipse decerneret, leuiiores permetteret, Senatoribus, prouidendo interim, ne quid peccetur in iudiciis: vtque Senatam cogeret, populum in concionem conuocaret; primus sententiam diceret, quod pluribus placuisset, ratum haberet. Hæc Regi attribuit munia, & præterea summum in bello imperium. Senatui vero dignitatem, ac potestatem eam

B addidit, vt is, de quibus à Rege ad ipsum referatur, de his decernat, & ferat calculum, ita vt semper obtineat plurimum sententia.

De quinta lege idem Dionysius Halicarnassæus sic scribit: Plebi autem tria hæc commisit, Magistratus creare, leges sancire, de bello, referente Rege, decernere: ita tamen, vt Senatui quoque in his accedat auctoritas.

Sexta, septima, & octaua lex ex eodem Dionysio Halicarnassæo desumptæ sunt, apud quem sic legimus: Fabulas à maioribus de Diis traditas, probra eorum continentes, ac crimina, turpes censuit, & inutiles, ac ne probris quidem viris dignas, nedum Diis superis: repudiatisque his omnibus, ad bene, ac præclare de immortalibus sentiendum, loquendumque ciues suos induxit, nihil his affingi passus beatæ

C illi naturæ parum consentaneum. Neque enim Cælius exsectus à suis liberis apud Romanos traditur, neque Saturnus proprios natos deuorans, metuensue, ne appetatur ipsorum insidiis: non Iuppiter Saturnum patrem regno deiectum includens carcere tartari, ac ne bella quidem & vulnera, aut vincula Deorum, seruitutisque apud heros homines. Nullum eorum festum arratum, aut lugubre agitur, non plangitur habet ob raptos Deos, ac lamenta mulierum: qualia sacra Græci faciunt raptam Proserpinam, casusque Bacchi referentia, & id genus alia.

Ac ne quidem corruptis his temporibus videas apud eos arreptos numine, aut furorem Corybanticum, non Bacchanalia, cæcursus clancularios, aut occulta mysteria non virorum promiscuè, cum fœminis peruigilia, non his similia prodigia:

D sed omnia religiose fiunt, ac dicuntur, quæ ad Deos attinent, præter morem Græcarum, atque Barbararum gentium. Hæc & plura alia Dionysius Halicarnassæus. Cicero etiam in secundo de Legibus libro inter alias, quæ de religione loquuntur, leges etiam has recenset: Separatim nemo habesit Deos: neue nouos, sed nec aduenas, nisi publicè adscriptos, priuatim colunt. Item: Nocturna mulierum sacrificia ne sunt, præter olla, quæ pro populo ritè fiunt. Neue quem initiant, nisi, vt absoler, Cereri Græco sacro. An vero ex Romuli legibus eas desumpserit, non addit.

Nonæ & decimæ legis coniectura ex Plutarcho sumpta est, is enim in Romulo scribit, mulieribus Sabinis raptis multos honores esse tributos: cuius generis & hi fuerint, vt via eis decederetur: ne eis præsentibus obscenum quidquam diceretur: vt

E qui nudum se ab iis videre passus fuisset, criminis capitalis reus haberetur.

De vndecima lege etiam Plutarchus ita scribit: Id etiam singularis fuit consilij, quod quam nullum contra eos, qui patrem suum occidissent, ius priuatim posuisset, omne homicidium parricidij, vel parricidij vocabulo notauit: quod hoc scelestum, illud ne existere quidem posse indicaret.

De duodecima Pomponius Iurisconsultus: Si quis violarit muros, capite puniatur: sicuti si quis transcendat scalis admotis, vel alia qualibet ratione. Nam ciues Romanos alio, quam per portas egredi non licet: quum illud hostile & abominandum sit. Nam & frater Romuli Remus occisus traditur ob id, quod muros transcendere voluerit. Hæc ille. Plutarchus in Quæstionibus Romanis, quæstione vigesima septima: Cur omnem murum sacrum, intaminatumque habent, portas non item?

F An vera est Varronis sententia? muros propterea sacros existimandos, vt pro iis propugnare alacrius ciues, mortemque etiam oppetere sustineant. (Et videtur Romulus quoque, fratrem propterea interfecisse, quod sacrum locum, & inaccessum transgressus, transcendendum, profanumque reddidisset.) Portæ autè sacræ esse non po-

rerant, quum per eas & alia necessaria, & cadauera etiam efferrentur. Itaque urbem, A qui de nouo condebant, aratro, cui bouem marem & fœminam subiunxissent, locum, quantum erat occupaturus, designabant: portarumque dimensi spacia, vomere exemplo, aratrum earum locis intactis transferebant, quod omnem terram aratam sacram & inuiolabilem conferent futuram.

Decimæ tertiæ & decimæ quartæ testimonium extat apud Dionysium Halicarnassæum, cuius hæc sunt verba: Romulus vnica constitutione redegit vxores ad decentem modestiam. Ea fuit talis: mulierem nuptam, quæ iuxta sacratas leges conuenisset cum viro, ei participem esse possessionum, ac sacrorum omnium. Nominabant autem præfici Romani sacras nuptias vocabulo suo farracia: quia coniuges vescerentur eodem farre. Et paulò post: Ira hæc lex mulieres nuptas, non habentes, B quò se vertant aliò, cogebat vnius mariti se attemperare moribus: viros item sic habere mulieres, vt rem necessariam, nullòque diuellendam tempore. Vxor enim pudica & marito semper obsequens, æquè ac ille domus erat domina, in eius defuncti bona succedebat hæres, sicut parentis, filia, ex æsse quidem, si is liberis carens, ac intestatus decederet: quòd si prolem haberet ex æquo cum liberis.

Decimæ quintæ & decimæ sextæ sic meminit Dionysius Halicarnassæus. Si autem aliquid peccasset mulier, pœnam luebat ex mariti læsi arbitrio. De huiusmodi criminibus cognati cum ipso cognoscebant, in quibus erat violata pudicitia, & quod apud Græcos videretur leuissimum, si deprehensa esset vnum bibisse mulier. Nam vtrunque damnauit Romulus, vt errorum muliebrium maximum, ratus è stupro C nasci insolentiam, stuprum è violentia: longòque tempore crimen vtrumque apud Romanos iram merebatur implacabilem, comprobantibus legis æquitatem tor faculis. Hæc Dionysius.

Agellius quoque libro decimo, capite vigesimo tertio, quum multa de vsu vini mulieribus interdicto scripsisset, adducit Marci Catonis Orationem de Dore, in qua id quoque scriptum fuerit: In adulterio vxores deprehensas ius fuisse maritis necare. Et ex eadem Catonis Oratione hæc subiungit. Vir, inquit, cum diuortiu fecit, mulieri iudex pro Cæsore est. Imperiu quod videtur, habet. Si quid peruersè tetèrque factu est, est. Ius, multatur: si vinu bibit, si cù alieno viro probrū quid fecit, còdemnatur.

De iure autem occidendi ita scriptum est: In adulterio vxorem tuam si deprehen- D disses, sine iudicio impunè necares: illa te (si adulterares) digito non auderet contingere, neque ius est. Iacobus Cuiacius Iuriscòsultus clarissimus libro Observatorium sexto, capite vigesimo quinto, hanc legem, vt falsam, deprehendit, & docet, vt multentur vxores adulterij conuictæ, non autem necentur à maritis; concessum à Romulo, cum apud Dionysium Halicarnassæum legatur *ἡμιών*, quod sit multam infligere, non mortem: & Agellius quoq; multare & condemnare, non autem necare, habear: sed tamen contra Iacobum Cuiacium sentit Ioannes Bodinus in Methodo historica, capite quarto, quem legere potes. Moris illius, quò vsus vini mulieribus interdictus erat, etiam Valerius Maximus meminit libro secundo, capite primo: Vini vsus, inquit, olim Romanis fœminis ignotus fuit, ne scilicet in aliquod dede- E cus prolaberentur: quia proximus à Libero patre intemperantiæ gradus ad inconcessam Venerem esse conuenit. Et Plinius libro decimo quarto, capite decimo tertio: Non licebat vinum fœminis Romæ bibere. Inuenimus inter exempla, Egnatij Meccenij vxorem, quòd vinum bibisset è dolio, interfectam fuisse à marito, eumque cadis à Romulo absolutum. Fabius Pictor in Annalibus suis scripsit: Matronam, quòd loculos, in quibus erant claues vinaris cellæ, resignauisset, à suis inedia mori coactam. Caro ideò propinquos fœminis osculum dare instituit, vt scirent, an temetum olerent. Hoc tunc nomen vino erat, vnde & temulentia appellata. Cneius Domitius Iudex pronunciauit, mulierem videri plus vini bibisse, quam valetudinis causa, viro insciente, ac dore multauit, &c. Ex quibus tamen omnibus non probatur, Romulum F lege cauisse, vt vxores, quæ vinum bibissent, morte multarentur.

Decimæ septimæ testimonium extat clarissimum apud Dionysium Halicarnassæum libro secundo, vbi sic scribit: Romanorum Legislator, omnem, vt ita dicam, potestatem patri dedit in filium, idque toto, vitæ tēpore, siue in carcerem eum mittere, siue

- A** siue flagris cedere, siue vinculum ablegare ad rustica opera, siue necare libeat, etiam si filius traderet Rempublicam, etiam si Magistratus gerat maximos, etiam si liberalitatis laudem publicè sit promeritus. Certè iuxta hanc legem viri illustres pro rostris, fauente plebe, concionantes in Senatus inuidiam, fluentisque auris popularibus, detracti & suggesto per parentes abducti sunt, penas daturi ex ipsorum sententia: quos, dum per Forum ducebantur, nemo adstantium eripere poterat, non Consul, non Tribunus, non ipsa turba, cui tum adlabantur, licet omnem potestatem sua minorem existimans. Taceo nunc quot viri fortes necati sint à patribus, nimio virtutis ardore prouecti ad patrulum aliquid, præter ipsorum mandatum, sicut de Manlio Torquato, alisque multis traditur, de quibus suo dicemus tempore.
- B** contentus hanc potestatem parentibus dedisse Legislator Romanus, permittit etiam vendere filium, nil deterritur crudelitatis specie, quod res grauior videri posset, quam pro affectu domestico, quòdque maxime quis mirètur in hac dissoluta disciplina Græcorum educare, quasi durum & tyrannicum. Hoc quoque patri concessit, licere illi terna filij venditione pecuniam quærere, maiorem largitus potestatem patri in filium, quam hero in mancipium. Seruus enim semel venditus, deinde libertatem adeptus, in posterum sui iuris est, filius verò à patre venditus, si liber fieret, rursus sub patris potestatem redigebatur, vitæ quoque venundatus & liberatus, seruus vt antè patris reddebatur. Post tertiam demum venditionem eximebatur è patris potestate. Hanc legem primi illi Reges obseruabant, incertum scriptamne, an sine scripto proditam, habentes pro omnium firmissima.
- C**

De lege decimo octaua Dionysius Halicarnassæus ita scribit: Romulus primùm necessitatem colonis imposuit educandi, quicquid esset masculum, & è filiabus primogenitas: nullam autem prolem necari permittit minorem triennio, nisi si quid mutilum, aut aliqui prodigiosum in ipso partu esset editum. Tales enim fetus exponi à parentibus non vetuit, sed indicatos prius quinque viris vicinis proximis, si illis quoque exponendos esse visum fuerit. Contra hanc legem committentium, præter alias multas, etiam dimidium bonorum addidit æratio.

- Decimanona descripta est ex Plutarchi Romulo, vbi hæc legimus: Reges etiam quandam tulit Romulus, inter quas vehemens est illa, qua mulieri maritum relinquendi potestas adimitur, viro autem eicere vxorem conceditur, si veneficio circa prolem ysa fuisset, aut alienam pro sua subsidisset (sic enim vertit Guilhelmus Xylander) aut adulterium commisisset: si quis alia de causa repudiaffer coniugem, eius mariti bona partim vxori cederent, partim Cereri sacra forent, & qui vxorem dimisisset, is Diis Manibus rem sacram faceret.
- D**

Vigesima eadem est cum vndecima, de qua diximus.

- De vigesima prima Dionysius Halicarnassæus: Commendauit Romulus Patri-
ciis plebeios optione cuique è vulgo data, vt, quem vellet, patronum sibi legeret. Et Plutarchus: Romulus reliquos potentiores à vulgo deiunxit, Patronos eos appet-
tans, vulgus autem Clens: eaque re mirificam benevolentiam mutuo excitauit, &
eam iura inuicem magni ponderis consecuta sunt, &c. Meminit eius etiam Lilius.
- E**

De vigesima secunda & vigesima tertia diximus ad tertium caput, vbi inter alia Dionysij Halicarnassæi verba, & hæc citauimus: Statuit Romulus, vt de iniuriis gra-
uissimas causas ipse decerneret, leuiores permitteret Senatui, prouidendo interim, ne
quid peccetur in iudiciis.

De vigesima quarta, quod Romulus annum fecerit mensium decem, cum multi alij, tum Macrobius libro primo Saturnaliorum, capite duodecimo scribunt. Atque hæc tenus de illis capitibus quæ à Francisco Balduino, Paulo Manucio, Pardulpho Præto recitantur. Videbimus iam istas, quorum certiora apud scriptores veteres extant testimonia, & quæ isdem ferè quibus conceperat fueruat, verbis citantur.

- F** *Romuli Regis Leges.*

Vnius tantum legis Romuli sit mentio in Festo, quæ tamen, an Romulo adscri-
benda sit, dubitari posse videtur, quum Festus dicat (quemadmodum, quidem eum
locum Iosephus Scaliger emendauit) in legibus Regis Romuli & Tarij, & Seruij
Tullij eam extare. Est autem hæc:

SEI PARENTEM PVER VERBERIT, AST OLOE FLORASSINT. PVER DI- A
VEIS PARENTVM SACER ESTO. SEI NVRVS, SACRA DIVEIS PAREN-
TVM ESTO.

Addit Festus, florassint in hac lege significare clamârini, siue inclamârini.

Verberer.) Pro verberer: sicut vindicir, pro vindicet.

Oloe.) Pro illi.

Sacer esto.) Quid sacrû, vel sacrâ alicui Diuo esse, in XII. Tabulis explicabimus.

Numa Pompilij Leges.

Ex legibus Numæ Pompilij hæc fragmenta reperiuntur:

SEI HOMINEM FVLMIN IOBIS, (siue vt Iusto Lipsio placet, FVLMINIS nomi- B
nandi casu.) OCCISIT, EN SVPRA GLENVA NEI TOLLITO. HOMO SEI
FVLMINE OCCISVS ESIT, EI IVSTA NVLLA FIERI OPORTETO.

Sic eam Iosephus Scaliger emendauit, Extat apud Festum in voce Occisum, vbi
notat occisum à necato distingui à quibusdam, quòd alterum à cædendo, atque icu
fiat, alterum sine icu. Sententiam huius legis habet Plinius libro 2. capite 54. in
Catholicis fulgurum, vbi scribit, hominem ira exanimatum cremari fas non esse,
condi autem terra eo in loco, vbi fulmine percussus erat, religione tradi.

Lex Numa de Parricidis.

SI QVIS HOMINEM LIBERVM DOLO SCIENS MORTI DVIT PAREICIDA
ESTO. SEI IMPRVENS SE DOLO MALO OCCISIT, PRO CAPITE OCCI- C
SEI, ET NATEIS EIVS IN CONCIONE ARIETEM SVBICITO.

Extat huius legis fragmentum apud Festum, in voce Parici Quætores, quod tam-
en altera parte auxit Iosephus Scaliger ex schediis Seruianis.

Si quis hominem liberum.) Ex hac lege probat Festus, antiquitus Parricidam di-
ctum fuisse, non eum, qui parentem occidisset, sed qui qualemcunque hominem.

Duit.) Pro det, antiquè.

Pareicida esto.) Iosephus Scaliger notat, hanc clausulam in omni re capitali po-
sitam fuisse, & significare idem, quod, capital esto, de qua loquendi forma in XII
Tabulis dicemus.

Im.) Pro eum.

Se dolo malo.) Id est, sine dolo malo.

Sei in imprudens se dolo malo.) Hanc partem concinnauit Iosephus Scaliger ex
schediis Seruianis, in quibus ait, huius legis mentionem ita fieri: Vt si quis impru-
dens hominem occidisse pro capite occisi, & natis eius in concione arietem offerret.

Arietem subicito.) Subici aries dicitur, inquit Festus, quem quis agit, vt pro se
exdatur, vt ait in eodem libro Antistius, quod fit, vt ait Cincius lib. de Officio Iu-
risconsulti, exemplo Atheniensium, apud quos expiandi gratia aries inigitur, qui
scelus admittit, pœnæ pendendæ loco.

Lex Numa de Pellice.

PELLEX ARAM IYNONIS NE TANGITO. SI TANGET, IYNONI CRINIBVS
DEMISSIS AGNVM FOEMINAM CAEDITO. E

Pellicem, ait Festus, antiquis propriè dictam esse eam, quæ vxorem habenti nu-
pserit. Cui generi mulierum pœna constituta sit hæc, quam recitauimus, Numæ
lege. Iacobus Ræuardus libro singulari de Auctoritate Prudentum scribit, ex toto
iure Papiriano huius vnus legis reliquias extare in libris Iurisconsultorum apud
Paulum, vbi sic scriptum sit: Granius Flaccus in libro de iure Papiriano scribit, Pel-
licem nunc vulgò vocari, quæ cum eo, cui vxor sit, corpus misceat. Et hanc legem
sic interpretatur, Pellex aram Iunonis ne tangito (vel quemadmodum Ræuardo
placet, & veteres loquebantur, tagito) id est, Pellex nulla viro vxorem habenti, nu-
bito: si nupserit, crinibus demissis, quod tristitiæ signum erat, Iunoni agnum fœmi-
nam cædito, siue mactato.

Lex Numa de Optimis spolijs.

QVO IVS AVSPICIO CLASSE PROCINCTA OPEIMA SPOLIA CAPIVNTVR.
IOVEI FERETRIO BOVEM CAEDITO, QVEI CEPIT, AERIS DVGENTA
DARIER OPORTETO.

A SECUNDA SPOLIA IN MARTIS ARAM IN CAMPO, SOLITAVRILIA VTRA VOLVERIT, CADITO.

TERTIA SPOLIA IANO QUIRINO AGNUM MAREM CAEDITO, CENTVM QVEI CEFERIT ET ARE DATO. Hanc legem repetemus libro de Militia.

Lex Numa de Polluctu.

PISCIS QVEI SQVAMOSI NON SVNT, NEI POLLVCETO. SQVAMOSOS OMNEIS PRAETER SCARVM POLLVCETO.

Sic hanc legem Iosephus Scaliger restituit ex Cassio Hæmina, cuius hæc sunt apud Plinium verba lib. 32. cap. 2. Numa constituit, vt pisces, qui squamosi non essent, ni polluerent, parsimonia commentus, vt conuiuia publica & priuata, conæque ad puluina facilius compararentur: ni, qui ad polluctum emerent, precio minus parcerent, eaque præmercerentur. Significat autem pollucere, de piscibus libamenta Diis offerre. Festus: Pollucere merces Diis, quas liceat, sunt far, polenta, vinum, panis fermentatus, ficus passa, suilla, bubula, agnina, casei, ouilla, alica, sesama, & oleum, pisces, quibus est squama, præter scarum. Herculi autem omnia esculenta, & poculenta. Hæc Festus.

Lex Numa de Vino.

VINO ROGVM NE RESPERGITO.

Extat hæc lex apud Plinium libro 14. capite 12. vbi sic scribit: Romulum lacte non vino libasse, indicio sunt sacra ab eo instituta, quæ hodie custodiunt morem.

C Numæ Regis Posthumia lex est: VINO ROGVM NE RESPERGITO. Quod sanxisse illum propter inopiam rei nemo dubitet. Ex eadem lege, ex imputata vite libari vna Diis, nefas statuit, ratione excogitata, vt putare cogerentur, aliâs aratores, & pigri circa arbusi pericula. Hæc Plinius. Aliter eam accipit, & interpretatur Iustus Lipsius libro 3. Antiquarum lectionum, quem consule.

Lex Numa de Iudiciis.

SEI QVID HORVM FVAT VNVM IVDICEI ARBITROVE, REOVE, DIES DIFFVNSVS ESTO.

Testis huius legis est Festus, in voce Reus, apud quem sic legimus: Reus nunc dicitur, qui causam dicit: & item qui quid promisit, sponditue, ac debet. At Gal-

D lus Ælius libro secundo Significationum verborum, quæ ad ius pertinent, ait: Reus est, qui cum altero litem contestatam habet, sed exemplo adiutat interpretationem. Numa in secunda tabula, secunda lege, in qua scriptum est: siue is egit, siue cum eo actum est. Et paulo post: At Capito Arcius in eadem quidem opinione est: Si quid horum fuit, &c. Meminit huius legis Iacobus Cuiacius Obseruationum libro 3. cap. 40. eamque nos interpretabimur in XII. Tabulis.

Lex Numa de Terminis.

QVEI TERMINOM EXARASSIT, IPSVS, ET BOVEIS SACREI SVNTO.

Et hoc caput extat apud Festum, cuius hæc sunt verba: Termino sacrificabant, quod in eius tutela fines agrorum esse putabant. Denique Numa Pompilius statuit,

E eum qui terminum exarasset, & ipsum, & boues sacros esse. Meminit eius & Dionysius Halicarnassæus his verbis: Terminos si quis transferre ausus fuisset, aut tollere, lege terminali caput eius Diis Terminalibus deuouit Numa, interfectori ipsius tanquam sacrilegi impunitate promissa; & puritate à scelere, &c.

Memoratur & hæc ex Numæ legibus apud Dionysium & Plutarchum: Si pater filio concesserit uxorem deducere, futuram sacrorum ac bonorum iuxta leges participem, patri posthac nullum ius esto vendendi filium, &c.

Neque prætermittenda est lex Regia, de mortuo non inferendo, quæ à Martino refertur lege secunda, §. mort infer. Ne mulier quæ prægnans mortua esset, humaretur, antequam partus ei excideretur. Qui contra faceret, spem animantis cum

F grauida peremisse videretur, &c. Verùm à quo lata hæc lex sit, non additur: nec adhuc inter eruditiores conuenit. Horomanus putat, partem eam fuisse alicuius legis Romuli, aut Numæ Pompilij, de qua Marcianus in superioribus disputauit.

Legem Seruij Tullij de Contractibus meminit Dionysius libro quarto & quinto, sed nullam ex iis recitat.

Ceterum ut finem dicendi hic faciam, nullam enim præter has Regiam legem A me inuenisse memini: illud non possum silentio præterire, fuisse pleræque Regum Romanorum leges, præsertim illas, quarum æquitas manifesta fuit in xii. Tabulas relatas: id quod præter Dionysium Halicarnassæum, etiam Iacobus Cuiacius, & Iosephus Scaliger viri clarissimi restantur, quorum verba non pigebit hoc loco adscribere. Sic igitur Iacobus Cuiacius, libro Observationum & Emendationum tertio, capite quadragesimo: Constat, inquit, ex Halicarnassæi libro secundo & decimo, ex legibus Regiis, & ex moribus populi Romani multas Decemviris leges in xii. Tabulas transfuisse, hoc censente populo. Quamobrem existimo, & illas Numæ leges de eo, qui sciens hominem liberum mortui duit: & de pœna Pellicis & de homine fulmine occiso, & de termino exarato, ab eodem Sexto Pompeio Festo relatas. xii. Tabulis adscribendas esse. Iosephus autem Scaliger Castigationibus in Festum, ad vocem Nuptias, post alia quæ confirmanda huius sententiæ causa in medium attulerat, ita concludit: Ex his non dubium est, leges Regias in xii. Tabulas à Decemviris coniectas fuisse: & prima, secunda, tertia Tabula leges Regias contineri. Quin leges Regias de patria potestate in quartam Tabulas relatas, auctor Dionysius, &c. Hæc Scaliger. Atque de legibus Regiis siue iure Papiriano hæc Cælius.

Leges duodecim Tabularum cum breui commentatione,

C A P. VI.

A Legibus Regiis ad xii. Tabulas venimus: illæ enim præcipuum Romanæ Jurisprudentiæ caput fuerunt, ut paulo post, adductis aliquot clarissimorum, virorum testimonijs, probabimus. Qua occasione scriptæ illæ Tabulæ fuerint, diligenter à nobis est indicatum libro septimo harum Antiquitatum, capite decimonono, in quo de Decemviris disputauimus. Propositiæ autem sunt primùm, & à populo comprobata, decem tantùm Tabulæ, anno ab vrbe condita ccc. i. Sequenti anno cum adhuc leges quædam desse viderentur ad Iuris perfectionem, additæ sunt ab iisdem Decemviris adhuc i. quæ prioribus x. additæ, xii. numerum effecerunt. De quarum excellentia & præstantia multa dici possent: sed cum mihi propositum sit breuitati studere, horro studiofos Lectores, ut illarum præconia apud Lium, Dionysium, & alios ipsi legant. Cicero certe, cuius D testimonium apud nos plurimum valere debet, libro primo de Oratore, sub personâ Crassi mirum in modum eas prædicat, & supra omnes ferè Bibliothecas omnium Philosophorum extollit, verba eius sunt hæc: Plurima (inquit Crassus) est in xii. Tabulis antiquitatis effigies: quod & verborum præca vetustas cognoscitur, & actionum genera quædam maiorum consuetudinem, vitamque declarant: siue quis civilem scientiam contempletur, totam hanc, descriptis omnibus ciuitatis utilitatibus, ac partibus, xii. Tabulis contineri videbitis: siue quem ista præponens & gloriosa Philosophia delectat: dicam audacius hosce habere fontes omnium disputationum suarum, qui iure civili & legibus continentur. Fremant omnes licet, dicam quod sentio: Bibliothecas mehercule omnium Philosophorum vnus mihi E videtur xii. Tabularum libellus, si quis legum fontes & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis vbertate superare. Egregia profecto commendatio harum pulcherrimarum legum: de quibus etiam idem lib. 2. de legibus scribit, quod se puero moris fuerit, ut iuniores illas didicerint, tanquam carmen necessarium. Quò magis dolendum est, tantum thesaurum iam amissum, & nihil nisi fragmenta quædam superesse, hinc inde in varijs Scriptoribus dispersa. In quibus tam colligendis, emendandis, & illustrandis, multi viri doctissimi suam operam posuerunt: alij quidem alijs felicius. Primus, ut opinor, in illis colligendis operam suam communi utilitati collacauit Aymarus Riuallius Allobrox, easque libro secundo Historiæ iuris civilis est interpretatus. Hinc secuti Olenorius Germanus, & F Franciscus Balduinus: quorum hic prolixè earum sententiam ostendit, & quomodo Ius ferè totum civile inde fluxerit, conferendo cum illis Pandectarum leges declarauit: ille verò breuiter eas explicauit. Neque verò post hos nemo amplius ausus fuit eisdem operi manû admouere. Sed ut nostra ætas ferax est doctorum virorum, ita etiam plures in.

A in his legibus emendandis, quia plurimæ deprauatæ fuerunt: & explicandis, quia obscurè elaboratæ. Inter eos fuerunt Franciscus Hotomanus. Iacob. Cuiac. Iacobus Ræuard. Pardulphus Præcius, Adrianus Turnebus, Iosephus Scaliger, & Iustus Lipsius, à quo iustos Commentarios in has leges, sicut à Ludouico Carrione, expectamus. Omittam alios, qui de legibus his scripserunt. Cùm enim tanta dignitas earum sit, & xii. Tabulæ fons sint totius Iuris ciuilib, nequaquam arbitrati sunt summi illi viri, se operam, quam in istis declarandis ponant, ludere: præsertim cùm etiam multi veteres Iurisconsulti, Sextus Ælius, Seruius Sulpitius, Labeo & Caius eas suis Commentariis illustrare non debitarint: quorum omnium tamen vix nomina sunt reliqua: scripta autem cum maxima omnium iactura interciderunt. Sed

B mittam iam prolixiores querelas. Quantum ad hunc meum tractatum atinet, sciat beneuolus Lector, hæc xii. Tabularum fragmenta, & reliquias, collecta esse ex Ciceronis, Dionysij Halicarnassæi, Liuij, Agellij, Sext. Pompeij, Festi, Macrobij, Plinij, & c. libris, & ex Pandectis. In quibus explicandis primum, earum sententiam paraphrasticos ipsis verbis legis, sicubi propter obscuritatem necesse erat, subieci: deinde si quæ occurrebant verba antiqua, obsoleta, & à nostro vsu remota, explicauit. Iustos Commentarios scribere mihi propositum non fuit: si eos desiderant, illi adant Oldendorpij, Balduini, Ræuardi, Hotomani, clarissimorum Iureconsultorum, & si aliquando edentur, Iusti Lipsij, vel Lud. Carrionis scripta.

Cæterum vt de ordine etiam quædam addam, quod quæq; lex, & in qua tabula

C scripta fuerit, nos scire non possumus: cùm autem Aufonius earum tripartitam diuisionem fuisse scribat, ita vt prima pars ad sacra pertineat, altera ius publicum, tertia ius priuatum comprehendat: ego quoque eundem, quem ante aliquot annos Franciscus Hotomanus, & hunc sequutus Ioan. Crispinus obseruauerunt, sequar. Ac primum de legibus, quæ ius sacrum tractant, agam.

Prima pars legum XII. Tabularum, de Iure sacro.

Ex iis xii. Tabularum fragmentis, quæ temporum iniuria reliqua nobis fecit, pauca admodum de sacris loquentur: quinimò vnicum tantum de sacris priuatis agit, cætera omnia de funeribus & sepulchris. Nam quæ Aymarus Riuallius Allobrox, & Ioannes Oldendorpius Iurisconsulti, ex Ciceronis de legibus libris recitant, ex xii. Tabulis fuisse, conuinci nullo modo potest. Nam ne verbo quidem Cicero meminit, fuisse ea capita in xii. Tabulis præscripta, cùm alioqui, quoties vnum, aut plures ex xii. mutuantur, id haudquaquam dissimulet, vt postea videbimus. Quod cùm ita sit, nos omnis reliquis incertis, ab ea incipiemus, quæ de sacris priuatis agit, atque ita concepitur.

I. Sacra priuata perpetuo manento.

Huius legis extat testimonium apud Ciceronem in Oratione pro Muræna, vbi sic loquitur: Nam cùm permulta præclarè legibus essent constituta, ea Iuriscōsultorum ingenijs plerâq; corrupta, ac deprauata sunt: Sacra interite illi noluerunt: horum ingenio senes ad coemptiones faciendæ interimendorum sacrorum causa reperi sunt.

E Idem lib. 2. de Legibus, cùm hanc legem posuisset: Sacra priuata perpetua manento. De sacris, inquit, hæc vna sit sententia, vt conseruentur, & deinceps familiis prodantur: & vt in lege posui, perpetua sint sacra. Et mox: Priuata sacra ita Pontificio iure constituta ait, vt ad quem pecunia, ad eundem etiam sacrorum obligatio perueniret. Omnino enim diligentissime esse animaduersum, ne priuata sacra interirent, sed familiis deinceps prodentur. Sententia igitur legis hæc est, vt quæ sacra gens aliqua, siue illa Patricia, siue Plebeia sit, asciuisset, ea deinceps ab iis qui eiusdem stirpis futuri essent, colerentur, & conseruentur. Vnde etiam illud institutum constat, vt & mulieres in virorum, & adoptati in parentum, & hæredes in defunctorum sacra

F transfèrent: qua de re prolixè Hotomanus.

SACRA PRIUATA. Sacrorum enim alia publica, alia priuata fuerunt. Publica (ait Festus) dicebantur, quæ publico sumptu pro populo sunt: quæque pro montibus, pagis, curiis, sacellis. At priuata, quæ pro singulis hominibus, familiis, gentibusque sunt. Idè alibi: Quod priuatæ suæ religionis causa Deo dedicatæ, id Pontifices Romani

Romani nō existimant sacrum. At si qua priuata sacra suscepta sunt, quæ ex instituto Pontificum statō die, aut certo loco facienda sint, ea sacra appellari, tanquam sacrificium. Ille locus, ubi illa sacra facienda sunt, vix videtur sacer esse. De iisdem sacris Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 16. Sunt præterea feriæ propriæ familiarum, vt Claudia familia; vt Æmilia; siue Iulia; & si quas ferias proprias quæq; familia ex vsu domesticæ celebritatis obseruat, sunt singulorum, vt natalium, fulgurumq; susceptiones: item funerum atque expiationum. Hactenus ille. Sacra autem hæc propria eorum Deorum erant, quos Penates, itémque Lares nominabant. Et quia gentis alicuius propria certis ritibus & ceremoniis colebantur, Gentilitia dicebantur, quorum etiam meminit Cic. in Oratione de Arusp. respon. &c.

Subiicit huic legi Horomachus & alteram de intercalatione, sed de qua tantum coniecturas, non autem certa testimonia habet. Ita verò eam concipit: vt Februarius mensis, qui numæ instituto postremus erat, deinceps secundus esset: vtique eo mense post Terminalia annis alternis eorum dierum, qui ad annuam Solis rationem deessent, intercalatio fieret. Nos eam non interpretabimur. Sequuntur leges de sumptibus funerum, & iure sepulchrorum.

II. *Hominem mortuum in vrbe ne sepelito, nè ve vrito.*

Quæ sequuntur leges, de funeribus & sepulturis agunt: hæc autem: quæ iam recitata est lex, extrat toridem verbis apud Ciceronem lib. 2. de Legibus, vbi sic scribit: *Hominem mortuum (inquit lex in xii.) in vrbe ne sepelito, nè ve vrito.* Deinde eam sic explicat: In vrbe sepeliri lex verat: sic decretum est à Pontificum collegio, non esse ius in publico loco fieri sepulchrum. Statuit enim collegium, locum publicum non potuisse priuata religione obligari. Seruius tamen in lib. 5. Æneid. memoriæ prodidit, apud maiores (fortasse ante xii. Tabulas) moris fuisse, vt qui mortuus esset, domum suam referretur. Vnde est apud Virgilium.

Sedibus hunc refer ante suis, & conde sepulchro.

Norandum verò & hoc est, quemadmodum antè, sic etiam post latus xii. tabulas, fuisse quosdam in ipsa vrbe sepultos, quos tamen legibus solutos, virtutis causa id consecutos fuisse, Cicero existimat. Quin etiam Imperatores, & Virgines Vestales, quia legibus non tenebantur, in vrbe habebant sepulchra. Sed & virgines Vestæ nocentes, licet viuæ, tamen intra vrbe, in campo scelerato obruebantur.

Nè ve vrito Credo (inquit Cicero) vel proeter ignis periculum,

III. *Hoc plus ne facito.*

Hæc verba superioris alicuius legis, quæ funerum & sumptuum modum præstinebat, appendix sunt: quasi in eam sententiam scripta lex esset, vt quum finem illis rebus præscripsisset, tum hoc quasi sanctionis loco adscriberet. Puto autem hæc verba ad eam legem pertinuisse, qua Cicero libro secundo de legibus scribit extenuatum fuisse sumptum tribus riciniis, & clauis purpureis, & decem tibi cinibus. Cuius legis sententia hæc est: ne plus quam tres vestes cum mortuo aut conderentur, aut vterentur: id quod etiam apud Athenienses, teste Plutarch. Solonis lege cautum erat: nec plures decem tibi cinibus ad funerem pompam adhiberentur. Ricinium ait Festus, omne vestimentum quadratum ij, qui duodecim interpretati sunt, esse dixerunt. Verrius togam, quæ mulieres utebantur, prætextam clauo purpureo. In more autem apud veteres erat, vestimenta quædam cum mortuis condere vel vtere, quod præter alios docet Virgilius Æneid. libro 6. in Miseno:

Purpureasq; super vestes velamina nota, Inijciunt. —

Et Suetonius in Cæsare: Scenici artifices vestem, quam ex instrumento triumphorum ad præsentem vsum induerant, detractum sibi, atque discissam iniectæ flammæ. Nonnulli eruditi viri, Iacobus Ræuardus, Adrianus Turnebus Iunius in Nomenclatore, & alij per ricinia, intelligunt vestes lugubres, quibus mulieres in funeribus vterentur: sed diuersum docet Iustus Lipsius Epistolicarum questionum libro 1. epistola 7.

Et decem tibi cinibus.) Etiam Ouidius libro 6. Fastorum docet decem tantum tibi cinibus adhibitos fuisse. Seuerius in 5. Æneid. scribit, antiquæ consuetudinis fuisse,

A fuisse, vt maioris ætatis funera ad tubam proferrentur: minoris verò ad tibias. Et Agellius libro 20. cap. 2. auctor est, Sticines olim eos propriè appellatos, qui apud ficos canere soliti essent: hoc est, vita functos, & sepultos. Eòsque habuisse proprium genus tubæ, qua canerent, à cæterorum tibicinum proprietate differens, quos Sticinitas vulgus dicit. Sapienter ergo modum funeris lex scribit.

III. Rogum ascia ne polito.

Solebant Romani nimio quodam fastu, nimioque sumptu exornare sepulchra: id hæc lex prohibet, & iubet è rudibus, & impolitis lignis pyram confici. Iacobus Ræuardus istud caput, quod modò recitauimus, Hoc plus ne facito: cum hoc coniungit, sic legens: NE FACITO ROGVM ASCIA, NE POLITO. Priores autem duas voces, Hoc plus, non Decemuirotum, sed Ciceronis esse, sicque intelligendas esse: Ea quæ hæctenus Cicero ex XII. Tabulis de funeribus recitauerit, omnia à Solone desumpta esse: Legem autem XII. Tabularum plus constituisse, eo quod in Solonis legibus continetur, videlicet, Ne quis faceret rogum ascia, nec poliret, &c.

Rogum.) Rogus significat struem lignorum, factam ad cremenda cadauera, sic dictus à rogando, quod in eo manes rogari solent.

Ascia.) Ascia fabrorum materiatorum dolabra est, quibus ad aspera ligna polienda vtuntur, ab ascendendo dicta. *ein dum beill breite axt oder zimмерaxt.*

Sumptus igitur superuacuos & inutiles à funeribus lex remouet.

V. Mulieres genas ne radunto: nè ve lessum funeris ergo habento.

Et hæc lex à Solone desumpta est, quem Plutarchus scribit prohibuisse, in funeribus corpus laniare, lamentationemve meditatam edere. Seruius in illud Æneid. XII. *Et rosas laniata genas:* sic scribit: Moris fuerat, vt ante rogos humanus sanguis effunderetur, vel captiuorum vel gladiatorum: quorum si fortè copia non fuisset, laniantes genas suum effundebant cruorem, vt rogis illa imago restitueretur. Tamen sciendum, cautum lege XII. Tabularum, ne mulieres carperent faciem, his verbis: Mulier faciem, ne carpito. Hæc Seruius. Vbi tamen verba legis mendosè recitantur. Non enim faciem sed genas: nec carpito, sed radito, vel radunto, numero plurimum in legibus fuisse scriptum, docent Plinius & Festus: quorum hic ita ait. Radere g. lege XII. id est vnguibus: vbi interpretari Festus voluisse videtur, quid sit radere genas: videlicet vnguibus eas cruentare, & scindere. Plinius autem libro II. capite 37. Malæ homini tantum, quas Prisci genas vocabant, duodecim tabularum interdicto, radi à sceminis eas. Sic enim legit Iustus Lipsius in Quæstionibus Epistolicis. Quanquam autem vetitum id esset lege duodecim Tabularum: tamen factum fuisse etiam Varronis temporibus, docet ex Seruianis schedis Iosephus Scaliger in suis ad Festum castigationibus, vbi cum sic scribentem adducit: Seruius in schedis: Varro dicit mulieres in exequiis & luctu ideò solitas ora lacerare, vt sanguine ostenso inferis satisfaciant. Male hanc legem accepit E Adrianus Iunius, qui in Commentario suo de Coma, capite secundo scribit, XII. Tabularum interdicto cautum fuisse, ne mulieres genas raderent, vt ne diutino radendi vsu succrescentibus pilis à natura non datis, sub ementito virilis oris honore fallerent.

Nè ve lessum funeris ergò habento.) Cicero libro 2. de Legibus auctor est, veteres XII. Tabularum interpretes, Sex. Ælium, L. Acilium, non satis se intelligere dixisse, quid esset Lessus: sed L. quidem Acilium suspicari, vestimenti genus aliquod funebris fuisse. Ælium autem, lessum, quasi lugubrem eiulationem dictam esse, vt vox ipsa significet, quam Ælij sententiam se probare & veram esse iudicare, Cicero addit: cum idem Solonis etiam lex veter. Respexit ad hanc legem idem etiam in F Thufculanis quæstionibus, cū sic scribit: Sed hoc quidem in dolore maximè est prouidendum, ne quid abiectè, ne quid timidè, ne quid ignauè, ne quid seruiliter, muliebriterve faciamus. Imprimisque refutetur, ac reiciatur Philoctetis ille clamor. Ingemiscere nonnunquam viro concessum est, idque raro: eiularus ne mulieri quidem. Et hic nimirum est fletus, quem XII. Tabulæ in funeribus adhiberi vetuerunt.

Hactenus ille. Monet Iustus Lipsius in Quæstionibus Epistollicis, veteres locum, & A lausum, lesum, ac lessum, vna & eadem significatione dixisse.

Plato autem lib. 12. de Legibus: Fieri (inquit) mortuum iubere aut vetare, absurdum est: plangere verò, & voces ac lamenta extra ædes mittere, vetandum.

V I. Homini mortuo ne ossa legito, quo post funus fiat: extra quam si militia aut peregrè mortuus sit.

Extat apud Ciceronem libro 2. de legibus: Legis sententia hæc est, vt posteaquam crematum corpus esset, ossa è cineribus legantur, statimque loco proximo in terram condantur, ne si alium in locum sepeliendi causa deportarentur, luctus duplicaretur & sumptus.

Excipitur autem hac lege, si quis aut in militia aut peregrè sit mortuus, vbi scilicet funus ei fieri non licuerit: tum enim neque luctus, neque sumptus augetur. Itaque & in Pandectis is sumptus funeris probatur, cum peregrè mortuus in suum transferetur.

Aliter tamen eam interpretatur, & veriùs quidem, Iacobus Ræuardus, cum ita scribit: Multum interesse puto, inter ossa homini mortuo legere, & inter ossa hominis mortui legere. Nam ossa hominis, quæ dispersa sunt & non cohærent, cum simul colliguntur, tunc hominis ossa legi dicuntur. Seneca lib. 2. de ira: Dignus fuit, cui permitteret à conuiuio ad ossa filij legenda discedere. Sed homini mortuo leguntur ossa, cum eius cadaueri aliqua ossa adimuntur. Eoque sensu viuus ossa legere dixit idem Seneca libro de consolatione. Legere siquidem pro adimere, & auferre veteres dixisse non est obscurum, si consideremus eum dicendum esse sacrilegum, qui adimit, qui auferit res Deo ritè consecratas. Pertinet autem lex ad hunc morem fortasse, de quo Festus scribit, membrum abscindi mortuo solitum dici, cum digitus eius decidebatur, ad quod seruatum iusta fierent reliquo corpore combusto, id quod hac lege decemviri prohibuerunt, nisi quis aut peregrè, aut in bello mortuus esset. Tum enim permisissent ei ossa legi, quò post funus fiat, hoc est, membrum aliquod adimi, ad quod seruatum iusta Romæ fierent, reliquo corpore apud peregrinos combusto. Hæc ferè Ræuardus.

V II. Vti seruilis vinctura, omnisque circumpotatio tollatur.

Solebant olim cadauera, siue corpora mortuorum vngi odoribus & vnguentis, vnde Ennius:

Tarquini corpus bona femina lauit & vncit.

Et Virgilius libro 6. Æneidos:

Pars calidos lauces, & abena vndantia flammis.

Expediunt, corpusque lauant frigentes, & vngunt.

Atque ff. leg. Funeris 37. de religiof. & sumptibus funerum, eorum sumptuum ratio probatur, qui vnguento pro mortui corpore comparato, facti sunt. Sed in seruorum corporibus id fieri lex vetat, quæ sumpta est ex legibus Solonis. Sic etiam non omnis circumpotatio, sed seruilis tantum sublata est. Nam liberi homines, quo minus coronati parentantes, cum supra tumulum dapes posuissent, circumpotare potuerint, nulla lege mihi prohibitum fuisse videtur. Ita Iacobus Ræuardus.

Omnisque circumpotatio.) Circumpotatio, alio nomine silicernium, Græcè *Σιλίκεριον* dicitur.

Ita Varro Meleagris, quemadmodum Iacobus Cuiaciùs apud Nonium legit: Funus exequiari laute, siue (quod Iano Palmerio placet) cum lausu ad sepulchrum antiquo more Silicernium confecimus, id est, *Σιλίκεριον* quo pransi discedentes dicimus alius alij. Vale significat autem Silicernium conuiuium funebre, quod apud veteres exhiberi senibus solebat: dictum, quòd cum silentio edentes cernerentur, vel propter defuncti memoriam, vel quòd cogitarent, se mox illum secururos, quapropter abeuntes à conuiuio, veluti se amplius non visuri, mutuo se salutabant. Alij aliter hoc vocabulum interpretantur, de quo vide Festum Fulgentium Placiadem, Donatum in Terentij Adelphos, & Sopotinum in Martialem statim initio.

A *II X. Vti ne sumptuosi respersio fieret: ne ve murrata potio mortuo indere-
tur: ne ve longa corona: ne ve acerra adhiberentur.*

Intelligitur ex his verbis, moris fuisse apud veteres vt cadauer, rogusve, li-
quoribus quibusdam preciosis perfunderetur: quod ne fiat amplius, hac lege pro-
hiberetur.

Murrata potio.) Festus scribit, Murrata potione vfos antiquos fuisse, eiusque rei
indiciu esse, quod etiam Ediles per supplicationes, Diis addant ad pulvinaria, &
quod duodecim tabulis caueatur, ne mortuo indatur, docet id Varrone lib. 1. An-
tiquitatum. Qualis vero ea potio fuerit, de eo valde dubitant auctores. Hieronymus

B Mercurialis, Medicus Patauinus celeberrimus in variis lectionibus, de murrhina que
eadem est murrhata potio, disputans, Cuiacij, Iulij Cæsaris Scaligeri, Adriani Iunij
multum discrepantes opiniones primùm recitat, & refutat: deinde quid ipse sentiat,
afferens, dicit se existimare, murrhinam fuisse artificialem quandam potionem quæ
veterum tempestare vulgarissima fuerit, à posteris autem intermissa, vt vix eius re-
manferit nomen: quod vel à similitudine, vel à mixtione, vel ab aliqua alia re for-
tasse capum sit. Hæc Mercurialis. Prohibet igitur lex, ne eiusmodi potio mortuo
conficiatur, & ita magni sumptus in eum fiant.

Non longa corona.) Longæ coronæ dicuntur ad differentiam rotundarum, qualibus
busta, sepulchra, sellas curules, theatra, & currus triumphales exornari consueuisse,

C ex Huberti Goltzj, C. Iulio Cæsare, Fastis, & Augusto: Guilhelmi Brassicani antiqui-
tariibus, & Ænæ Vici Parmensis nummis discimus.

Ne ve acerra adhiberentur.) Festus scribit, acerram aram esse, quæ ante mortuum
poni soleat, in qua odores incendantur. Addit autem alios dicere, arculam esse,
thurariam scilicet, vbi thus reponatur. Horomanus de aris potius accipiendum
putat, vt vetet lex, aras, quæ proximè sepulchra fierent, cum thure incensisque odo-
ribus obiri.

*IX. Qui coronam parit ipse, pecuniæve eius, virtutis ergo adiutor, ipsique
mortuo, parentibusque eius, dum intus positus erit, foris que feretur, si-
ne fraude imposta esto.*

D Legis sententia (ait Horomanus) videtur esse hæc, vt qui in ludis, certaminibus-
que publicis coronam adeptus sit (quæ quidem præmium victoribus honoris cau-
sa proposita erant) ei monumentum istud, quasi insigne suæ virtutis relinqueretur.

Et est hæc lex quasi exceptio quædam præcedentis, qua cum prohibetur, adhibe-
ri ad funera longas coronas, ne imponantur cadaueribus: hic excipiuntur illæ co-
ronæ, quas quis vel ipse, vel per seruos, equosve suos virtutis ergo in publicis ludis,
certaminibusque sibi peperisset, atque adeptus esset. Has enim addi, & in funeribus
ipsis demortuis Dominis imponi, lex concedit.

E *Pecunia.*) Pecuniæ nomine lex non equos tantum, sed & seruos comprehendit.

Arduitor.) Sic emendat Iustus Lipsius libro 4. epistolicarum quæstionum, episto-
la 27. cum in vulgatis sic, arguitur. Dicit autem arduitor, positum antique, pro ad-
duitor, à verbo arduo vel adduo, pro quo nos hodie addo dicimus. Ræuardus legit
argutor: vt sit sensus, corona illa sit argumento & indicio virtutis suæ. Hoc autem
volunt illa verba, vt coronæ, quæ paratæ ab equis vel seruis esset, Domino æquè ac si
per se ipse certando eas peperisset, honorem illum conciliasset. Recitat hanc legem
Plinius libro 21. capite 3.

X. Vti plura funera ne vni fierent: ne ve lecti plures inferentur.

F Ad minuendos sumptus, & mortuis, & viuus inuites, sine dubio lex pertinet: nam
vt Seruius tradit, apud maiores gloriosum fuerat, quàm plurimis lectis afferti. Ac
tenuis quidem fortunæ homines capulis, siue pheretris efferebantur: potentiores
autem lectis. Itaque Sulla sex millia lectorum habuisse dicitur.

XI. *Nève aurum addito: ast quoi auro dentes vinciti erunt im cum illo sepelire & vrere, se fraude esto.* A

Verat lex sepulchris aurum iniici, cum apud antiquos consuetudo ferret, vt in rogum vna cum mortuo preciosa multa iniicerentur: id quod ex plerisque Virgilij locis, & Seruij in eum commentariis intelligitur. Testatur autem Plutarchus & alij, Romanos in rebus ad sacra & religionem pertinentibus, quales Diuorum Manium fuerunt, mirabiliter anxios & ad summam superstitionem adductos fuisse. Additur deinde exceptio, si tamen quis dentes, qui sibi excidissent, aut euulsi essent, auro in crustasset, licere eos cum mortuo cremari, vel sepeliri, sine fraude: hoc est, non peccari ea re contra leges.

Ast quoi auro dentes vinciti erunt. Id est, cuius dentes, qui illi aliquando vel exciderunt vel euulsi sunt, auro erunt in crustati. B

Quoi. Pro cui, antiquè.

Im cum illo sepelire, &c. Id est, licere per legem, cum dentem, vel eos dentes cum mortuo vri, vel condi. Im pro eum. Se, pro sine, antiquè, teste Festo.

XII. *Rogum, bustumve nouum ne propius ades alienas L X. pedes inuito domino adijcito: nève forum sepulchri, bustumve, vsucapito.*

Sententia legis plana est. Pyra, inquit Seruius, est lignorum congeries. Rogus, cum ardere cœperit dicitur: Bustum verò iam exustum vocatur, quasi bene vstum. Bustum tamen pro sepulchro, in quo humatus quis est, à lege vsurpari, vel hoc argumentum est: primum quòd cum de loci interuallo caueat, aliud esse Rogum demonstrat, aliud Bustum siue *τύφος*. Atque vt in rogis incendium lex verebatur, (quod Tullius annotauit) sic in bustis terram cadauerum odorem, & æris pestilentiam cauere oportuit. C

Nève Forum. Hoc capite lex cauet ne forum sepulchri, bustumve vsucapi liceat.

Forum. Festus, antiquos id forum appellasse tradit, quod nunc vestibulum sepulchri dici solet.

Ac de vestibulo quidem, ambituque sepulchrorum legis ratio perspicua est: vt scilicet preestas esset hæredibus iusta quotannis ad sepulchrum facere.

Cicero Philip. 9. Maiores, inquit, nostri statuas multis decreuerunt: sepulchra paucis. Sed statuarum intereunt, tempestate, vi, vetustate: sepulchrorum autem sanctitas in ipso solo, quod nulla vi moueri, neque deleri potest. Atque hæc tenus de legibus, quæ ad sacra pertinent, quantum quidem reliquum est, diximus: in quibus ferè omnes, præsertim eæ, quæ de sepulchris & funeribus loquuntur, extant in 2. Ciceronis de legibus libr. Sequuntur nunc leges de iure publico. D

SECUNDA PARS LEGVM XII. TABV- larum: de iure publico.

I. *Præuilegia ne irroganto.*

Extat hæc lex apud Ciceronem lib. 3. de legibus. Cuius sententia est, ne de priuilegiis hoc est, singulis hominibus leges ferrentur, cum æquitatis ratio postulet, vt omnes homines summi cum infimis, pari iure teneantur: & iura non in singulas personas: sed generaliter constituantur.

Plerique harum legum interpretes ita hoc caput intelligunt, quasi non omnino priuilegia prohibeantur, sed ita, vt non nisi Comitibus centuriatis ferantur. Quibus contradicit Iacobus Cuiacius, & docet, Priuilegia esse duplicia: alia quæ de vna tantum persona concipiuntur in omnia tempora, alia quæ ad plures personas eiusdem conditionis, vel ad vniuersos ciues pertineant: de his priuilegiis legem hanc nihil dicere, nec ea prohibere: illa verò omnino tollere: ne verba, nisi per maximum Comitiatum hæc, sed ad sequens tantum caput referenda esse: quod ex Cicerone etiam intelligitur, vbi hanc legem interpretatur. Sic enim, inquit: Tum leges præclarissimæ de XII. Tabulis translatae duæ: quarum altera priuilegia tollit, altera de capite cuius rogari, nisi maximo comitatu vetat, nondum cognitæ sediciofis Tribuni plebis, ne cogitatis quidem. Admirandum, tantum maiores in posterum prouidisse. F

IV. *Ut si iudex, arbitrove iure datus, pecuniam ob rem iudicandam accipisset, capite poenas lueret.* A

Descripta est hæc lex ex cap. 1. lib. 20. Agellij, qua statuitur poena in iudicium, arbitrórúmve perfidiam, quam omnibus ætatibus odio hominibus fuisse, ostendit etiam exemplum illud Cambyſis regis Perſarum. Teſtatur autem Phaurinus apud Agellium, Populo Romano hanc poenam nimis duram eſſe viſam: qui poſtea paſſus ſic legem huius generis de tam immodico ſupplicio, ſitu atque ſenio emori: ideóq; factum ut poſterioribus temporibus eiufmodi iudices iniuſti ex lege reperundarum extra ordinem puniti, & plerique, vel exilio multati ſint, vel etiam durius, prout admiſerint, teſte Modellino. De arbitris dicitur pauló poſt.

V. *Ut qui falſum teſtimonium dixiſſet, è ſaxo Tarpeio deijceretur.* B

Habetur & hoc caput apud Agellium lib. 20. cap. 1. & conuenit cum octauo legis diuinæ præcepto. Videtur autem ſumptum ab Athenienſibus, apud quos in Areopago grauiffimum fuisse iudicium *ψευδομαρτυριῶν*, apparet ex Demoſthene, qui ſcribit, eos non modò in teſtes falſi teſtimonij reos, ſed & in eum, qui eos ſubornauerat, produxeratque, iudicium dediſſe, & grauiffimè animaduertiſſe. Cuius rei cauſa fuit, quod in Græcia valdè multi eſſent ad falſum teſtimonium dicendum ſine vlla religione, tanquam ad iudicium aliquod parati. Probat hoc Cicero in Oratione pro Flacco. Cæterùm, quod ad ipſa verba legis attinet, clara & perſpicua ea ſunt, nec multa explicatione indigent.

E *ſaxo Tarpeio deijceretur.*) Saxum Tarpeium miræ altitudinis erat, à quo lex vult deiici eum, qui falſum dixiſſet teſtimonium. Cauſa tam atrocis poenæ fuit, ut acerbitas vlcendiſſimi maleficij, bene atque cautè viuendi diſciplina eſſet. Poſterioribus temporibus aliquando in iudicium arbitrio fuit poſitum, qualis poena falſo teſti irroganda eſſet: aliquando legis Cornelie poena ei fuit irrogata: deportatio videlicet, & omnium bonorum publicatio. Teſtatur hoc poſtremum Martianus I. C. qui ſcribit, eum qui falſum teſtimonium dolo malo dixiſſet, quo quis rei capitalis damnaretur: ea lege teneri, cuius poena eſt Infulæ deportatio, & omnium bonorum ademptio.

VI. *Ne quis hominem indemnatum occideret: hominiſve occidendi cauſa cum telo eſſet.* D

Priorem legis partem ex Saluiano Maſſilienſis Epifcôpo primus obſeruauit Iacobus Ciuiacus I. C. celeberrimus, apud quem ſic legerat: Interfici indemnatum quemcunq; hominem etiam x i i. Tabularum decreta veterunt. Atque ad hanc legem reſpexiſſe eidem Auguſtinus videtur, quando ſic ſcribit, Vos appello leges, iudicèſque Romani, nempe poſt patrata facinora nec quemquam ſceleſtum indemnatum impunè voluiſtiſ occidi. Sumptum hoc fortaſſe eſt ex Lycurgi legibus, quæ auctore Valerio de indemnatis ſupplicium ſumi verabant.

Legis autem æquitas in promptu eſt: ne ſi quemuis ſceleris manuſtum occidi, ſine iudicio liceret, fenetra hominibus audacibus ac facinoroſis ad cædes pro libidine faciendas aperiretur.

Poſterior pars ex Cicerone petita eſt, qui in Miloniana ita ratiocinatur. Cùm lex vetat, eſſe cum telo hominis occidendi cauſa: eandem tacitè permittere, eſſe cum telo defendendi ſui cauſa. Locus enim eſt ex cõtrariis: cuius hoc ſummum præceptum eſt, ut contrariorum contraria ſit conſequentia.

VII. *Ne quis in vrbe cætus nocturnos ageret.*

Ex declamatione Portij Latronis in Catilinam apud Salluſtium.

Clandeſtinas coiriones lex vetat, quippe quæ facinoroſis hominibus facultatem aliquid contra rempublicam audendi præbeant, quemadmodum Menander ſcribit: F

Τὸ νόκτε τῶν πολλῶν κρυπῶν ἀεχθρῶν.

Itaque intempèſtam noctem veteres appellabant, ut Varro ſcribit, quia tempus agendi nullum erat. Inde etiam altera illa lex in has tabulas relata: Sol occaſus ſuprema.

A *Suprema tempestas esto : vt mox dicitur.*

II X. Vt si quis hostem concitasset, ciuemve hosti tradidisset, capite poenas lucret.

Recitat hanc legem Martianus in l. iij. ff. ad leg. Iuliam maiest. Lex duodecim tabularum (inquit) iubet eum, qui hostes concitauerit, quive ciuem hostibus tradiderit, capite puniri.

Plerique interpretum hanc legem de crimine maiestatis intelligunt.

Est enim Maiestas crimen illud, quod aduersus populum Romanum, aut securitatem eius committitur: id est, in quo læditur aut dignitas, aut securitas eius. Cicero in Rhetoricis dicit, Maiestatem minuere, esse de dignitate aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Franciscus Balduinus in huius capituli explicatione scribit, tribus modis maiestatem populi minui. 1. Si quis iniussu populi, vel principis bellum gereret, delectum haberet, exercitumve compararet: cum populi esset, ex Romuli lege, hostibus bellum decernere, indiceret: idque dicit, hoc loco significari per verba, hostem concitare. Si quis exercitum populi Romani hostibus traderet. 3. Si quis imbellis crederet, hostemve arcere noller, aut in castra concederet, aut exercitum desereret, aut ad hostes profugeret. Ex quibus omnibus sententiam huius legis planam esse & intelligi posse, arbitror. Hotomanus dubitat quomodo illa verba, Hostem concitaret, intelligere debeat: vtrum de iis accipienda sint, quia extra ordinem in hostem pugnent, quod capite sancitum fuisse manifestum est: an verò de iis qui hostes ex amicis populi Romani faciant. Lector iudicet.

IX. Ut qui ades alienas acervumque frumenti iuxta ades positum, dolo malo combussisset: vincetus, verberatus igne necaretur: at si casu id fecisset, noxiam sarciret, pratorisve arbitratu castigaretur.

Huius extat testimonium apud Caium in l. qui ades, 9. ff. de incend. ruin. quam ex Caii libro ad leges XII. Tabular. quarto descriptam esse, inscriptio declarat. In quam sententiam illud est Callistrati, in l. Capitulum 38. §. 10. ff. de poenis. Incendiariorum capite puniri, qui ob inimicitiam vel prædæ causâ, intra oppidum incendunt: & plerumque viuos exuti: qui verò casam aut villam, aliquantò lenius. At fortuita incendia, si, cum vitari possent, per negligentiam eorum, apud quos orta sunt, damno vicinis fuerunt, ciuilitèr exerceri: vt, qui iactura affectus est, damnum recuperet. Similiter Paulus libro 5. Sententiarum, cap. 4. Incendiariorum, inquit, qui consulto incendium inferunt, summo supplicio afficiuntur. Quod si per incuriam eorum ignis euaserit, duplici compendio damnum eiusmodi sarciri placuit.

X. Qui fruges excantassit.

Extat huius legis & apud Senecam lib. 4. naturalium questionum, & apud Plinium libro 28. capite 2. & alibi. Senecæ verba sunt hæc: Apud nos, inquit, in XII. Tabulis cauetur, ne quis iacos cantus excantassit. Rudis adhuc antiquitas credebat, & trahi imbres cantibus, & repelli: quorum nihil posse fieri, tam palam est, vt huius causa nullius Philosophi schola introeunda sit. Hæc Seneca. Cui tamen contradicit Plinius libro 28. cap. 2. & libro 30. cap. 1. & alibi, probans multis exemplis, maximam vim habere incantationes, id quod etiam quotidiana experientia testatur. Non addam plura ad huius legis explicationem: hoc tantum dico, quod ab aliis sic recitetur: Qui fruges excantassit: & qui malum carmen incantassit, coercetor. Liuuius Decadis 4. libro 9. cum de Bacchanalibus loquitur, testis est, olim Romæ ex Senatus consulto conquisitos fuisse omnes veneficiorum & vaticiniorum libros, vt comburentur.

XI. Neve alienam segetem pellexeris.

F Extat apud Augustinum libro 8. de ciuitate Dei, & Seruium in octauam Virgilij Eclogam.

Augustinus libro de ciuitate Dei 8. illud etiam, inquit, quod alio loco de his artibus dicit:

Atque

Atque satas alio vidi traducere messes.

Eo quòd hæc pestifera, sceleratâque doctrina fructus alieni in alias terras transferti perhibentur nōnne in XI I. Tabulis, id est Romanorum antiquissimis legibus Cicero commemorat esse conscriptum, & ei qui hoc fecerit, supplicium constitutum? Item Apuleius in Apologia: Magia ista, quantum ego audio, res est legibus delegata, iam inde antiquitus duodecim Tabulis propter incredundas frugum illecebras interdicta.

Hæc verò certis, conceptisque verborum formulis, ac potius susurris, vel hominibus pernicies vel agris calamitas inferebatur. Huius eiusdem generis illæ Diræ faciunt, de quibus Cicero in I. de Diuinatione, & Plutarchus in Crassi. vita commemorant: vnde intelligitur, arcanas quasdam & vetustas execrationes fuisse, quarum ea vis foret, vt cui semel obnunciarentur is nunquam exitium, perniciemque vitarent.

XII. Senatibus idem, quod fortibus ius esto.

Extat hoc caput apud Festum, Sanates, ait Festus, dicti sunt qui supra, infraque Romanam habitauerunt: quod nomen his fuit, quia, cum defecissent à Romanis, breui post redierunt in amicitiam, quasi sine mente. Itaque in XI I. cautum est, vt idem iuris esset Senatibus, quod fortibus, id est bonis, & qui nunquam defecerant à populo Romano. Legis æquitas manifesta est, vt ij scilicet, qui benignitatem populi Romani experti essent, constantes deinceps in fide, atque ipsius maiestate comiter tuenda, permanerent: tum vt reliqui hoc tanquam inuitamento ad populi Romani societatem, atque amicitiam allicerentur. Hanc tamen legem postea Æbutia lege abrogatam fuisse, testis est Agellius libro 16. cap. 10.

*TERTIA PARS LEGVM XII. TABV-
larum: de iure priuato.*

De patria potestate.

1. Vt qui ex patre, matrêque familiâs eius nasceretur, in patris familiâs sui manu, potestate mancipioque esset: haberetque pater familiâs ius in eum vitæ, ac necis, terque filium venundandi potestatem.

At si ter filium pater venundat, filius à patre liber esto. Vtique filia, cæterique liberi vna mancipatione liberarentur, Iustinianus scribit: Ius potestatis, quod in liberos habemus, proprium esse ciuium Romanorum: Nallos enim alios esse homines, qui talem in liberos potestatem habeant. Nam (vt Dionysius testatur) gentes aliæ omnes modum patriæ potestati aliquem statuerunt: at Romani in omne vitæ filiorum tempus etiam produxerunt: etiam si Rempublicam gererent, magistratûsve summos obirent.

Qui ex patre, matrêque familiâs.) Sic accipienda sunt hæc verba, quasi dictum esset: Qui ex iusta vxore. Nam (vt Iustinianus ait) in potestate nostra sunt ij, demum liberi, quos ex iustis nuptiis procreauimus.

Manu, potestate, mancipio.) Tria hæc coniunctim coaceruata sunt, vt summū illud, & infinitum ius patriæ potestatis intelligeremus. Vnde illud de C. Flaminio apud Ciceronem in 2. de Inuentione, qui cum Tribunus plebis esset, & ex rostris concionem ad populum haberet, vi à patre de eo templo deductus est.

Haberetque pater familiâs ius in eum vitæ.) Huic tamen Legi imperatores Romani, atque Iurisconsulti detraxerunt, eamque ad naturalem æquitatem reduxerunt, vt ex plurimis Pandectarum, Codicis, & Nouellarum constitutionum locis apparet.

Terque filium venundandi.) Huius parvis testem habemus Dionysium Halicarnassæum lib 2. qui etiam illud adscribit, Maiorem hac lege patribus in filios, quàm heris in seruos, potestatem permissam esse. Seruum enim semel venditum, si à nouo Domino

A Domino manumittatur, sui iuris effici: at filium non prius suæ potestatis fieri, quam ter à patre suo venditus, ter à suis Dominis manumissus fuerit.

At si ter filium pater.) Auctorem hæc pars legis habet Vlpianum, cuius verba cap. Institutionum. 10. hæc sunt: Liberi parentum potestate liberantur emancipatione: id est, si posteaquam mancipati fuerint, manumissi sint. Sed filius quidem ter mancipatus, ter manumissus, sui iuris fit. Id enim lex x i i. Tabularum iubet his verbis: Si pater filium ter, &c.

Venum dicit.) Alij legunt venum dicit: Turnebus venum dabit: Iosephus Scaliger, Venum dicit, ab antiquo verbo duo, dicit, pro quo nos vtinur do, & subiicit, venum dicit, malè, imò barbare & ineptè dici.

B Quod ait lex, Filia verò, &c. Existimat Hotomanus, testimonium certum non extare. Nam quod Vlpianus capite 10. sic scribit: Cæteri liberi, præter filium, tam masculi, quam fœminæ, vna mancipatione, manumissionèque sui iuris fiunt, &c. nominatim legi x i i. Tabularum non adscribit, vt nec in l. 8. D. de iniur. rup. test. Vt cumque sit, capitis huius sententiam Caius quoque libro primo Institutionum confirmans, inquit: Fœminæ, vel nepotes masculi ex filio, vna mancipatione de patris vel auctoris exeunt potestate, & sui iuris efficiuntur.

De testamentis ac tutoribus.

C *II. Paterfamiliàs vti legasset super pecunia, tutelæ suæ rei, ita ius esto.*

His verbis legis x i i. Tabularum, vti legasset, ita ius esto: ait Iurisconsultus, amplissima potestas tributa est testatoribus, vt etiam si Prætozem, aut Consulem, qui cum summo imperio est, suis liberis tutorem instituant, eos ad hoc onus suscipiendum obligent.

Paterfamiliàs.) Sic hoc intelligendum est, solis patribus familiàs testandi ius fuisse, filiis familiàs, ne patribus quidem auctoribus, non fuisse, quippe qui suum nihil haberent.

Vti legasset.) Pro eo est, quasi dixisset, vti statuerit, siue decreuerit. Legandi verbum à lege fictum est, vt legare nihil aliud sit, quam statuere, decernere, & (vt vulgus loquitur) disponere: siue de hæreditate, siue de legatis, & donationibus in testamento.

Super pecunia.) Hoc verbo non modò pecunia numerata, verum etiam res omnes, tam soli, quam mobiles, & tam corpora, quam iura continentur.

Super tutela suæ rei.) Mirum videri potest, quasi rei, id est, patrimonio tutela detur. Tutela moribus potius ac disciplinæ pupillorum, quam fortunæ & patrimonio comparata est. Sed fortè adiectum est propter superius verbum Pecunia, quasi lex hoc capite de testatorum patrimonio & fortunæ sanxisset. Quod ait, ita ius esto: per hanc legem ius patriæ potestatis, etiam post patris mortem, & vsque ad pubertatem liberorum extenditur.

III. Parentibus tutorum liberis in potestate dandorum testamento ius esto.

Huius legis caput habet Caius libro 4. ad leges x i i. Tabularum, l. i. ff. de testament. tutel. vbi ait: Lege x i i. Tabularum permittum esse parentibus, liberis suis, siue masculini, siue fœminini sexus (si modò in potestate sunt) tutores testamento dare. Nam secundum naturam sit verisimile, neminem diligentius de bonis tutoribus cogitaturum, quam parentes ipsos. Ideoque lex permittit ac suadet, vt parentes in testamentis suis dent liberis impuberibus tutores: ne post mortem illorum, incerta sit eius rei sollicitudo. Addit autem Caius, scire nos in primis hîc debere, etiam posthumis filiis posse tutores testamento dari. Et sic Suetonius scribit, Iulium Cæsarem testamentum facientem plures ex iis, qui eum postea occiderunt, nominasse tutores filij, si quis sibi nasceretur. Rationem autem cur posthumis dari tutor possit, hanc recitat Iustinianus, quòd ij. in compluribus aliis causis pro iam natis habeantur.

*IV. VI si paterfamilias intestato moreretur, agnatorum, gentiliūque in A
ipſius pupillis eorumque pecunia potestas eſſet.*

Huic capitis teſtes ſunt Iuſtinianus, Vlpianus & alij. Legitimam tutelam, inquit Vlpianus lege x i i. Tabularum agnatis delata ſunt, & conſanguineis: id eſt, his, qui ad legitimam hæreditatem admitti poſſunt: vt, qui ſperarent hanc ſucceſſionem, eidem tuerentur bona, ne dilapidarentur.

Si pater familias intestato moreretur.) Hæc verba, in teſtato moreretur, inquit Iuſtinianus, non hanc habent ſignificationem, ſi omnino non fecerit teſtamentum is qui poterat tutores dare: ſed ſi, quantum ad tutelam pertinet, in teſtato deceſſerit. Quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is, qui datus eſt tutor, viuo teſtatore deceſſerit. B

Agnatorum, gentiliūque.) Caius hæc ſic interpretatur: vt ſi plures agnati ſint, proximus familiam adipiſcatur: & ſi eodem gradu plures ſint, omnes ſimul tutelam adipiſcantur. Sunt autem agnati, cognati, per virilis ſexus cognationem coniuncti, quaſi à patre cognati, veluti frater ex eodem patre natus, fratris filius, nepoſve ex eo: Item patruus & patruj filius, nepoſve ex eo: At qui per feminini ſexus perſona cognatione iunguntur, agnati non ſunt, ſed alias naturali iure cognati: differunt autem Agnati etiam à gentibus hoc modo, quòd agnati dicuntur, qui ex eadem familia naſcuntur, & idem cognomen habent: Gentiles, qui eodem ex genere naſcuntur, & ſimili nominae appellantur. Annotat Iuſtinianus in inſtitutionibus, ex hac lege etiam libertorum & libertarum tutelam ad patronos, liberòſque eorum pertinere. C

V. Si furioſus exiſtat, agnatorum, gentiliūque in eo pecuniæque eius potestas eſt.

Ex Cicerone deſcripta eſt libro 1. de inuentione, & lib. 3. Thuſculanarum quaſtionum: item ex Iuſtiniani Inſtitutionibus libr. 1. titulo 23. Cicero libro 3. Thuſculanarum quaſtionum ſcribit eum qui errore mentis affectus ſit, vetari x i i. Tabulis rerum ſuarum eſſe dominum. Itaque non eſſe ſcriptura, ſi inſanus, ſed ſi furioſus eſſe incipit. Nam ſtultitiam, inquit, cenſuerunt, id eſt, in conſtantiam ſanitate vacantem, poſſe tamen tueri mediocritatem officiorum. Furorem autem eſſe rati ſunt, mentis ad omnia cæcitatem. Sed & apud Vlpianum cap. Inſtitutionem 12. ita ſcriptum eſt: Lex x i i. Tabularum furioſum in curatione iubet eſſe agnatorum. Quapropter furioſus à dementibus Iuriſconſulti paſſim diſtingunt. D

Exiſtat.) Verbum exiſtat. Cicero ſic interpretatur, id eſt, eſſe incipit: quaſi iubeat lex ſtatim propinquos officio fungi.

Agnatorum, gentiliūque.) Vt cui erunt agnati, ad eos tutela deferatur: cui gentiles, eodem modo vnde peruulgarum inter veteres prouerbum, vt quum aliquem errore mentis affectum ſignificarent, eum dicerent ad agnatos & gentiles deducendum eſſe.

VI. VI qui prodigus exiſteret, ei prator cauſa cognita bonis ſuis interdiceret, inque ipſius pecunia, agnatorum, gentiliūque potestas eſſet. E

Huic capiti teſtimonium præbet Vlpianus in l. i. ff. de curat. fur. vbi ſic ſcribit:

Legè x i i. Tabularum prodigo interdicitur bonorum ſuorum adminiſtratio. Et item capit Inſtitutionum 12. Iuſtinianus Inſtitutionum libro 1. titulo 23. Notatione autem digna eſt ea formula, qua Paulus lib. Sentent. 5. ſcribit. Prætores hac in re vti ſolitos fuiſſe. Illa verò eſt hæc: Quando tu bona patria, auitaque nequitia tua diſperdis, liberòſque tuos ad egeſtatem perducis: ob eam rem tibi ea re commercioque interdico. Deſumpta videtur hæc lex ab Athenienſibus, apud quos, vt annotat Balduinus, ex lege Solonis, infamia notabatur is, qui patrimonium decoxiſſe, atque adeò lege omnium Græcorum acerbatum foro, & concionibus, ſicuti apparet ex oratione Æſchinis contra Timarchum. Ipi etiam Areopagita prodigum intemperanter viuentem, quem Aſotum vocant, vt potè, quem ſibi ipſi relictum, vix ſalus ipſa ſeruare poſſet, non aliter, quam criminis alicuius reum, & in ius vocabant & puniebant. Athenicus libro quarto. F

A *Et prator.*) Per prætorem Consul intelligitur, qui antiquitus etiam Prætor à præcundo vel præessendo dictus fuit, vti ex Cicerone liquet. Tempore autem Decemviro- rum Prætores, qui diuersum à Consulatu habuerunt magistratum, nondum fuerunt creati.

VII. Mulieres orbæ, innuptæ, in fratris, agnativæ proximi tutela sunt.

Huius legis testis est partim Cicero, partim Ulpianus. Mulieres omnes, inquit Cicero, pro Muræna, propter infirmitatem consilij, maiores in tutorum potestate esse voluerunt. Hi inuenerunt genera tutorum, quæ potestate mulierum continerentur. Ulpianus autem cap. Institutionum 11. postquam dixit, Legitimos tutores esse, qui ex lege aliqua descendunt, per eminentiam autem Legitimos dici, qui ex lege

B XII. Tabularum introducuntur, nimirum agnatos, & patronos, statim sic infert: Fœminarum autem legitimas tutelas lex Claudia sustulit: vnde hanc legem XII. Tabularum illa Claudia abrogatam intelligitur.

Orbæ innuptæ.) Quia filix familiæ in patrum suorum potestate sunt: nuptæ autem in virorum manu: orbæ innuptæ in fratrum tutela. Quod M. Caro de lege Oppia differens apud Liuium Decadis 4. libro 4. ostendit: Maiores, inquit, nostri nullam, ne priuatam quidem rem agere fœminas sine auctore voluerunt: in manu esse parentum, fratrum, virorum. Et Valerius aliquanto post. Nunquam saluis suis exiit feruitus muliebris. (Suos appellat, quorum in manu sunt, patrem, fratrem, maritum.)

C De suspectis Tutoribus.

II X. Vt si quis doli mali, culpæ in tutela gerenda suspectus videretur, eum cuius apud prætorem suspecti arguere, ius esset: vique doli damnatus, infamis fieret.

Testimonium huius legis extrat apud Ulpianum, Iustinianum, & Ciceronem lib. 3. Officiorum.

Ulpianus, Iustinianusque aiunt, suspecti crimen ex lege XII. Tabularum descendere. Et Cicero lib. 3. Officiorum scribit, dolum in tutela fuisse vindicatum lege XII.

D Tabularum. Dolum autem malum Gallus Aquilius apud Ciceronem definit, quum aliud agitur, aliud simulatur. Quam definitionem etiam Seruius Sulpitius probat. Tribonianus verò sic describit: Dulus malus est omnis calliditas, fallacia, machinatio, ad circumueniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibita.

Culpæ.) Culpæ est læsio, per imprudentiam alteri illata, quæ alioquin humanitas euitari potuisset. Donatus dicit, culpam eius esse, qui nesciens aliquid læserit.

Suspectus videretur.) Suspectus tutor quis senserit debeat, definit Iustinianus ex responso Iuliani, instit. de suspectis tutoribus: Suspectus est ait) qui non ex fide tutelam gerit, licet soluendo sit. Et infra: Suspectum etiam eum putamus, qui moribus talis est, vt suspectus sit. Enimvero tutor, vel curator, quamuis pauper est, fidelis tamen &

E diligens, remouendus non est, quasi suspectus. Idem dicit Ulpianus in l. Suspectum, ff. De suspectis tutoribus.

Eum cuius.) Hanc ob causam Iustinianus ait, hoc suspecti tutoris iudicium quasi publicum esse, cum eius accusatio omnibus pateat.

I X. Vt qui per tutelam pupillum fraudasse eiusque rem furatus esse, conuinceretur, infamia notatus, duplionis poenam subiret.

Extrat huius capituli testimonium apud Tryphonem in l. tres tutores, ff. de adm. tut. & apud Ciceronem in Oratione pro Cæcilia & pro Rocio Comædo Superior lex de suspectis tantum tutoribus egit: hæc vero de iis, qui manifestè furti essent

F conuicti.

Infamia notatus.) Hoc iudicio damnatum infamem fuisse, Cicero testis est, vbi tutelæ iudicium turpe appellat lib. 1. de Oratore: & pro Cæcilia ait, turpe iudicium dari aduersus eum qui per tutelam fraudasset aliquem. Idem etiam in Oratione pro Comædo inter iudicia summæ existimationis tutelæ iudicium enumerat.

Duplionis poenam subiret.) Ulpianus in lib. 1. §. 2. ff. de tut. & rat. dist. Considerandum est in hac actione, utrum precium rei tantum duplicetur, an etiam, quod pupilli interest. Et magis esse arbitror, in hac actione, quod interest, non venire: sed rei tantum aestimationem. Item lib. 2. Hæc actio licet in duplum sit, in simplo rei persequutionem continet, non tota dupli poena est. Duplionis autem vocabulo vsi sunt veteres, pro duplo, eoque; significarunt duplicem vel pecuniæ vel capitis multam.

X. *Patronus, si clienti fraudem fecerit, sacer esto.*

Hæc lex sumpta est ex Serui commentarijs in Virgilium, lib. 6. Æneid. pag. 108 r. ubi versus illum interpretans, aut frans innoxia clienti: Ex lege inquit x i i. Tabularum venit, in quibus scriptum est. Patronus si clienti, &c. Si enim clientes quasi coheredes sunt, patroni quasi patres: tantundem est, clientem, quantum, filium fallere. Hæc Seruius.

Patronatus autem & clientelarum iura supra libro primo descripsimus. Agell. lib. 20. cap. 1. & libro 5. cap. 13. scribit, antiquis populi Romani maribus comparatum fuisse, ut clientem in fidem receptum, chariorem haberent, quam propinquos: eumque etiam aduersus hos tuerentur: quin & licuisse patronis testimonium pro cliente aduersus cognatos dicere, aduersus clientem non licuisse.

Sacer esto.) Sacer homo est, quem populus iudicauit ob maleficium, quemque non fas est immolari, sed qui eum occidit, parricidij non damnatur: Festus. Et paulo infra: Quisuis homo malus atque improbus sacer appellari solet.

De legatis & hæredibus

XI. *Vti quisque legassit sua rei ita ius esto.*

Agit hæc lex, cuius testimonium extat apud Pomponium in l. verbis. 12 o. ff. de verborum significat. de legatis, quod Patrifamiliâs liceat legare bona sua, prout sibi placeat. Sic enim eam interpretatur: Verbis, inquit, legis duodecim tabularum his legibus: Vti quisque legassit suæ rei, ita ius esto: latissima potestas tributa videtur, & hæredis instituendi, & legata & libertates dandi, tutelas quoque constituendi. Vnde liquet, eam ad manumissiones etiam pertinere, ut quotquot è suis quisque seruis liberos relinquere vellet, posset. Ab alijs sic hæc lex recitauit: quot Patrifamiliâs, vti legassit super familia, pecuniæque sua, ita ius esto. Vbi appellatio familiæ bona patrifamiliâs, & in his seruos, seruâsque significari, tradit Ulpianus. Pecuniæ quoque vocabulo non modò pecunia numerata, verum etiam res omnes, tam soli, quam mobiles, & tam corpora, quam iura continentur.

Legassit.) Hoc loco dicitur de hereditate, siue de legatis & donationibus in testamento.

Sua rei.) Significatur hoc verbo, de re sua quemque testari oportere. Nam etiam in legatis alienæ rei, quam suam testator putauit, legatum nullum est.

Ita ius esto.) Summum testamentorum ius esse ostendit, quemadmodum Cicero scribit lib. 11. In publicis actis nihil esse lege grauius: in priuatis firmissimum esse testamentum. Porro Testamenti ordo, ut annotat Alexander ab Alexandro, libro 1. Genialium dierum capite 2. apud veteres erat hic, ut primo capite hæredis fieret institutio, siue vnus, siue plures essent, qui in vniuersum bona ex defuncti voluntate caperent. Sequenti capite, & in ima cera, secundi hæredes, legata, & reliqua testatoris voluntas & dispositio ponuntur: siue aliquos onere grauare, aut si quibus dari, fierique oportere, testator pro sua voluntate arbitratus esset: qui non hæredes sed legatarij sunt dicti. Hæc ille.

XII. *Vt cum paterfamiliâs super familia sua legaret, nexum faceret, perque es & libram familiam manciparet: ac prater libripendem ciues Romanos puberes ne minus quinque adhiberet.*

Huius capitis argumentum suppeditat primùm Agellius libro 15. cap. 13. cum ait in x i i. Tabulis eo loco, ubi de testamentis agitur, libripendis mentionem fieri. Deinde Ulpianus cap. Institutionum 20. reliqua explicat.

Testa

- A** Testamentorum apud Romanos genera fuerunt tria: vnum, quod calatis Comitibus: alterum, quod in procinctu: tertium, quod per æs & libram appellatum est. De hoc tertio testamenti genere hæc lex loquitur. Dicebatur autem testamentum per æs & libram, cum Paterfamiliâs ei, quem vellet successorē relinquere, familiam suam, & vniuersum ius patrisfamiliâs mancipio venderet, & simul hæredes nuncuparet. Vlpianus ait, in testamento quod per æs & libram fit, duas res agi, familiæ mancipationem, & nuncupationem testamenti. Id quod & Plurarchus libro de sera Numinis animaduersione, innuere videtur de Romanis inquiring, vbi testamenta condunt, alij scribuntur hæredes, alij venduntur bona: idque absurdum videri ait. Fiebat verò mancipatio familiæ, quæ imaginaria venditio erat in hunc modum:
- B** Quinque aderant testes & libripens, ciues Romani, & puberes: Atque iis præsentibus, is qui successor defuncti erat futurus, patrimonium morituri emebat, verba quædam dicens solemnia, & imaginarij precij nomine nummum æneum domino dabat.

Verba solemnia erant hæc. Huius ergo familiam, quæ mihi empta est hoc ære, æneæque libra, iure Quiritium, meam esse aio. Deinde ære percutiens libram, id æs dabat ei, à quo hereditatem expectabat, quasi loco precij. Appellabaturque is qui emebat, familiæ emtor. Porrò venditor nihil emtori tradebat, sed hæredem eum tali modo constituerebat, scilicet vt post mortem venditoris poster iure hereditatem adire. Vbi mancipatio ea facta erat, tum ordinabat venditor, quid post mortem suam fieri vellet, dicebat enim familiæ emtori, siue successori. Huic volo dari fundum, illi domum, alij centum solidos. Atque hæc testamenti nuncupatio dicitur, de qua etiam Vlpianus titulo Institutionum 20. scribit, quod sic fieri consueuerit: Nuncupatur, inquit, testamentum in hunc modum: Tabulas testamenti testator tenens, ita dicit: Hæc vti his tabulis, cerisve scripta sunt, ita do, ita lego, ita testor. Itaque vos Quiritibus testimonium præbitote.

Nexum faceret.) Id est, manciparet. Festus: Nexum est, vt ait Gallus Ælius, quodcumque per æs & libram geritur, idque neci dicitur: quo in genere sunt hæc: testamenti factio, nexi datio, & nexi liberatio, &c.

- Pæque as & libram familiam manciparet.*) Qua ratione hoc factum sit, iam ostensum est.
- D**

Præter libripendem.) Libripens fuit is, qui in mancipationibus libram siue æteram tenebat, à libra & pendendo, siue ponderando dictus, quasi ponderator. Veteres enim primum ære graui non signato vti sunt: neque in emptione & venditione precium numerarunt, sed appenderunt.

Cæterum & illud hoc loco notandum, ex hac lege tractum esse, quod postea legislatores omnes voluerunt, septem testibus præsentibus testamenta scribi. Erant enim in hac imaginaria venditione septem, videlicet, quinque ciues Romani, libripens, & emptor.

- XIII. Cum nexum faciet, mancipiumque, vt lingua nuncupasset, ita ius esto.**
- E** Exant hæ reliquæ apud Festum, & Ciceronem in 1. de Oratore, vbi Antonius ita Crassum alloquitur: Lapidem mercedi flere coëgisses, vt totum illud, vt lingua nuncupasset, non in XII. Tabulis, sed in magistri carmine scriptum videretur. Festus eam sic interpretatur, id est, ita vt nominarit, locutusve erit, ita ius esto.

Cum nexum faceret mancipiumve. Id est, cum paterfamiliâs per æs & libram familiam vender. Loquitur enim Lex de mancipatione, de qua etiam prior egit, & iubet vt, quod testator hæredem nuncupans, de suis bonis decrenerit, id ius rarumque sit. Quidam etiam ad alius contractus eam referunt.

- XIV. Qui se seierit testari, libripensve fuerit, in testimonium fariatur, improbus, intestabilisque esto.**
- F**

Extat apud Agellium libro 15. cap. 13. sed valde corruptum. Hæc lex variè à diuersis recitatur. Apud Agellium sic legitur: Qui si erit testator, libripensve fuerit, in testimonium fetiatur, improbus intestabilisque esto. Sed vbi priora verba nullam ferè significationem habere possunt: ego sic recitavi partim ex correctione Iacobi

Cuiacij, partim aliorum. Viderur autem loqui de testibus ad testamenta adhibitis, quales quinque Romanos puberes cum libri pende adhiberi lex duodecima vult, si ij rogati, nolint testimonium perhibere, ac fateri, testamentum ita conditum fuisse, seque testes à conditore eius adhibitos fuisse, quali propter eiusmodi inficiationem pœna vel multa sint afficiendi. Atque sic etiam in ciuili iure traditum est, ut quum ab initio testamenti tabulæ aperiendæ sunt, Prætor pro suo officio cogat signatores conuenire, & sigilla sua recognoscere, vel negare se signasse: quoniam publicè expedit, suprema hominum iudicia exitum habere. Sed & in genere de omnibus testibus accipi potest, qui in aliquo negotio, vel contractu vocari se in testes passi sunt, si de perhibito testimonio rogati, illud dicere, eiùsque approbare fidem non velint, ut improbi, intestabilisque sint.

Qui se seirit testari.) Id est, qui se in testem vocari passus fuerit. Sic corrigit Doctissimus vir Iacobus Cuiacius aduersus à vetusto codice. Adrianus Turnebus legit, Qui si erit testatus. Ut testatur idem significet, quod antestatur, de quo postea.

Ne testimonium feriat.) Apud Agellium est, in testimonium feriat. Cuiacius legit, Si in testimonium feriat. Id est, si cogatur & pulsatur, ut testimonium dicat. Adrianus Turnebus: Ne testimonium fateatur, vel ferat. Potest autem esse feriat, vna litera mutata. Vereres enim ferari pro fari, vsi sunt teste Diomede, qui eiusmodi morem antiquis fuisse dicit, ut in dictionibus quibusdam sermonem ex abundantia adderent, nihilque adiecta syllaba dictionibus conferret. Quomodo aggrediri, pro aggredi, item moriri pro mori dixerunt.

Improbis intestabilisque esto.) Intestabilis propriè dicitur, cui testimonij dicendi ius non est: sicuti contra testabilis dicitur, cui ius hoc datum est. Postea autem Intestabiles etiam in patiendi significatione dicti sunt, quibus testimonium non dicitur. Hinc Caius ait: Cum lege quis intestabilis iubetur esse, eò pertinet, ne eius testimonium recipiatur & eo amplius, ut quidam putant, neue ipsi dicatur testimonium:

XV. Vtique filij, filiaque familias bonorum paternorum sui, suæque heredes essent.

Testimonium huius capitris. extrat apud Iustinianum, Institut. lib. 2. tit. 19.

Sequuntur nunc leges aliquot de hæredibus, quo ordine illi sibi inuicem succedere debeant. Hæc autem quam recitauit lex, vult ut primum locum inter hæredes habeant filij, filiaque familiæ,

Sui suæque heredes essent.) Tria hæredum genera à Jurisconsultis traduntur. Aut enim sunt necessarij: aut sui & necessarij: aut extranei. Necessarius hæres est feruus hæres institutus: ideòque sic appellatur, quia siue velit, siue nolit, omnino post mortem testatoris protinus liber & necessarius hæres fit.

Sui autem & necessarij hæredes sunt, veluti filius, filia, nepos, neptisue ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in potestate momentis modò fuerunt. Atque hi quidem sui hæredes ideò appellantur, quia domestici hæredes sunt, & viuo quoque patre quodammodo Domini existimantur: vnde etiam si quis intestatus moriatur, prima causa est in successione liberorum. Necessarij vero ideò dicuntur, quia omnino siue nolint, tam ab intestato, quam ex testamento, ex lege. xii. Tabularum hæredes sunt. Cæteri, qui testatoris iuri subiecti non sunt, extranei hæredes appellantur. Ex his quæ legis sententia sit, manifestum est. A quibusdam ita recitatur: In testatorum hæreditates primò suorum hæredum, velint nolintue sunt.

XVI. Ut si qua mulier post viri mortem in decem proximis mensibus pareret: qui quæue ex ea nasceretur, suus, suauem in viri familia hæres esset.

Prioris partis testimonium extrat apud Agellium lib. 3. cap. 16. Altera legis pars, (inquit Horomanus) ex coniectura quidem, sed tamen cum aliqua Jurisconsultorum veterum auctoritate addita est. Vlpiani quidem in l. 3. §. 4. ff. de suis & legit. Item Iuliani in l. 6. & l. 7. eodem. Loquitur hæc lex de Posthumis quem illi gradum inter hæredes habere debeant, & quinam veri posthumi iudicandi. Ut enim sobolem illam.

A illam posthumam ex nuptiis verè natam & mariti esse constaret, nève aut proles aliqua notha facilè supponi posset, aut impudicis mulieribus liberù esset, sua semper adulteria tegere, obtentu matrimonij: ideo Decemviri scripserunt atq; definierunt, in decem mensibus hominem gigni, vt, qui post decimum mensem à patris morte nasceretur, pro veris posthumis non haberentur, nec inter hæredes numerarentur.

In decem proximis mensibus.) De tempore partus humani variè disputant Physici. Plinius lib. 7. cap. 5. quidè negat certò definiri & sciri tempus eiusmodi partus posse: tamen & antiquiores & recentiores scriptores experientia edocti tradiderunt, septimonono, nonnunquam etià octavo mense hominè gigni, & in lucem edi, summùmque esse hominem gignendi suam decem menses, non incepros, sed exactos. Et ex hac lege fluxisse videtur formulà illa Aquiliana instituendi posthumi hæredis: Si quis mihi nepos post mortem meam in decem mensibus proximis natus erit, &c.

Cum qua convenit etià Varronis testamentum: Si quis mihi filius, vnus pluresve in decem mensibus gignuntur, ij si erunt *δύο λόγος*, ex hæredes sunt. Reliqua legis verba antè exposita sunt.

XVII. Si paterfamilias intestato moritur, cui suus nec extabit hæres, agnatus proximus familiam habeto.

Extat apud Vlpianum capite Institutionum 26. Priorem huius legis partem Paulus interpretatur in l. si quis 9. ff. de lib. & post. Verba sunt perspicua.

C *Si intestato moritur*) Hæc verba ad id tempus referuntur, quo testamentum destituitur, non quo moritur, quippe cum tunc demum certum esse incipiat intestatorem intestato esse mortuum. Dicitur autem intestatus quatuor modis: Testamento non facto, non iure facto, rupto, irritòve facto, & ab hærede destituito: id est, cum hæres scriptus hæreditatem repudiavit.

Cui suus nec extabit hæres) De suis hæredibus, qui nam sint, antè dictum est.

Familiam habeto.) Familix appellatio variè accipitur, videlicet, vel de rebus, vel de personis. De rebus, vt in hac lege, vbi significat hæreditatem defuncti. De personis quando intelligitur, tum rursus quinque modis accipitur, vt docent Vlpianus & Alciatus, quæ hic non libet referre.

D *XIX. Intestato liberto mortuo, primum sui succedunt: si hi non fuerint, Patronus.*

Testimonium huius legis extat apud Iustinianum, Institutionum libro 3. tit. 8. & apud Vlpianum capite Institutionum 29.

Olim (inquit Iustinianus) Licebat liberto Patronum suum impunè testamento præterire. Nam ita demum Lex x i r. Tabularum ad hæreditatem liberti vocabat Patronum, si intestatus mortuus esset libertus, hærede nullo relicto.

De libertis, quinam illi sint, libro 1. harum antiquitarum abundè dictum est.

Primum sui succedunt.) In hac lege per suos hæredes intelligitur liberti filij, vel liberti naturales, filius adoptiuus, vxor, &c. Vti ex Vlpiano, & Iustiniano cogoscitur.

E *Si hi non fuerint, patronus.*) De Patronis etiã multa libro primo dicta sunt. Hæc ramentum lex de iis non est intelligenda: cum Patronus hic significet eum, qui ex seruitute seruum suum manumississet. Cæterum rorùm hoc caput diligenter ab Vlpiano, & Iustiniano explicatur, vnde, quæ hic desunt, peti possunt.

XIX. Uti cæterarum rerum, si hæredes partem quisque suam habere mallent, familia eriscunda arbitrium sumerent, cui totius rei ius, arbitriumque permittent.

Habetur hoc apud Caium l. j. ff. Famil. erisc. & apud Vlpianum libro 4. eodem.

F Quandoquidem communio rerum solet discordiam parere, optima ratione lex introduxit actionem, quam familix eriscundæ appellavit Iurisconsulti. Caius loco citato ita inquit: Hæc actio, (scilicet familix eriscundæ) proficiscitur ex lege x i r. Tabularum. Namque cohæredibus volentibus à cõmunionem discedere, necessarium videbatur aliquam actionem constitui, quia inter eos res hæreditariæ distribuere.

Inde

Inde etiam Papinianus commendat fratres, qui à lite propter communem hæreditatem suborta, per diuisionem ultro discessissent.

Familia erciscunda) Familix appellatione hoc loco res hæreditariæ accipiendæ sunt. *Erciscunda*) Ercisci veteres dicebant, pro partiri, ac diuidere, vnde illud Festi: *Erciscitum* citum (quod significat hæreditatem diuisam) sit inter consortes. *Erciscitum* (id est, hæreditas) à coërcendo dictum vnde & *erciscundæ*, & *ercisci*. *Citum* autem (id est diuisa) vocatum est à ciendo. Est autem, idem ciere, & ciicere; pro diuidere. Vnde fortè quis non aberrerit, si dixerit, *erciscundæ*, compositum ab *er*, vel *ereditate*: Sic enim veteres scribebant, sine aspiratione: à *erciscundæ*, id est diuidundæ, vel diuidendæ.

Arbitrum sumerent, cui totius rei ius, &c. Arbitrator (vt Festus docet) dicitur Iudex, quod totius rei habeat arbitrium, & facultatem. Est autem hoc loco Arbitrator, Iudex compromissarius, id est cuius Romanus, ex compromisso à litigatoribus sumptus, cui Prætor disceprandæ arbitrio suo controuersix potestatem dedit. Quod ad hanc legem attinet, significat Cicero, lib. 1. de Oratore certa & solennia fuisse verba, quibus arbitrator, partibus diuisis, alterum ab alterius parte arceret. Summa huc pertinet, vt Arbitrator familiæ *erciscundæ* additus, primùm singulares, si commodè fieri possit singulis adiudicet: si non possit, & vnus pars præponderet: tunc eum alteri in pecuniam certam condemnet. Quod si vnus aliquis solus fructus percepit, remque hæreditariam corruptit, aut consumpsit: tum eum in certam quoque pecuniam alteri condemnet.

XX. Inter hæredes, pro hæreditarijs portionibus, obligationes hæreditariæ diuisæ sunt.

Testimonia huius legis extant plurima in Iure ciuili, præ prolixè hoc loco commemorare nolo. Sententiam tantùm breuiter indicabo, quæ videtur esse hæc: Vt obligationes testatoris diuisæ sint inter hæredes, pro portionibus hæreditarijs. Exemplo fiet res clarior: Si testator votum aliquod fecit, aut centum alicui debet, cum solutio illius voti, vel pecuniæ debet fieri non per vnum hæredem, sed diuidi per hæredes, ita vt omnes hæredes conferant ad illius solutionem, pro portionibus hæreditarijs. Et sic creditores demortui debitoris possunt agere, non contra vnum hæredem, sed contra omnes. Idem etiam intelligendum est de testatoribus creditoribus. Si quis eis debeat aliquam pecuniæ summam, nec ante obitum testatoris solutio fiat: tum hæredes eius omnes, non vnus tantùm, contra debitorem actionem habent.

Pro portionibus hæreditarijs) Id est, pro partibus hæreditatis, quas quisque hæredum ex hæreditate, vel bonis testatoris accepit.

Obligationes hæreditariæ) Id est, illæ obligationes, quæ à testatore ad hæredes veniunt, Obligatio (vt Iustinianus lib. 3. Instit. tit. 14. definit) est iuris vinculum, quod necessitate adstringitur alicuius soluendæ rei, secundum nostræ ciuitatis iura. Diuiduntur autem obligationes in naturales, ciuiles, & mixtas. Naturales dicuntur, quæ cum reuera contractæ sint, à iure tamen Quiritium non approbantur: veluti, si feruus ciui Romano pecuniam crediderit: iure quidem naturæ, quæ parem omnium hominum conditionem esse voluit, obligatio nata est: sed Prætor de ea ius non dicit. Ciuiles sunt, quæ vel nunquam reuera contractæ sunt: vel cum reuera contractæ essent, factæ tamen aliquo, sed ad iuris, ciuilis rationem nõ accommodato, dissolutæ sunt. Mixtæ dicuntur, quæ cum reuera, & æquissimè contractæ sunt, tum etiam à iure ciuili comprobantur, & confirmantur: cuiusmodi sunt, ex mutuo, commodato, deposito, empto, conducto, & cæteris similibus. De hoc tertio genere præcipue loquitur. Alias obligationum diuisiones omitto: de quibus Iuriscofultorum scripta videantur: & nos etiam libro sequenti quædam dicemus.

XXI. Ut qua mulier, cum iuris esset, annum vnum apud virum matrimonij causa fuisset, ea mulier, ni trinoctium usurpatum isset, pro vsucapta haberetur.

Sic hanc legem, cuius testimonia apud Agellium libro tertio, capite secundo, & apud

A apud Macrobiū lib. i. Satur. cap. 3. Extant, recitat Franciscus Horomanus. I. C. Docuimus libro harum Antiquitatum v. ex Seuerino Boetio. Topicorum Cic. interpretē, tribus modis veteres Rom. vxores habuisse: vsu, farre, seu confarreatione, & coemptione. Vsu fieri matrimonium dicebatur (vt id breuiter repetamus) cum tutoribus auctoribus mulier in matrimonium conueniebat, & cum viro ita confuecebat, vt cum iusto marito: aded vt si vsus ille intra annum non interromperetur, pro vsucapta iam haberentur. De hoc modo lex hæc loquitur.

Ni trinoctium vsurpatum esset.) Vsurpare hic, & vsucapere, verba inter se contrariè relata sunt. Nam vsurpatio, est vsucapionis interruptio. Iubet igitur lex, vt, quæ mulier annum vnum matrimonij causa apud virum fuisset, ea mulier anno exacto, in eius viri manu esset: id est, quasi vsucapta: sicuti res mobiles anno vsucapiuntur. Quemadmodum autem iure ciuili rerum vsucapiones infringuntur, si Dominus eas vsurparet: veluti si furculum in fundo defregerit (quod ex libro 3. Cic. de Oratore intelligitur) eodem modo lex mulieri potestatem facit possessionem illam viri interruptendi: nimirum si ante anni finem tres ab eo noctes abfuerit. Has autem vxores, quæ matres familiàs non erant, Matronas propriè, & restrictè appellari solitas verisimile est: præsertim cum Agellius lib. 18. cap. 6. scribat, Matronam dictam esse propriè, quæ in matrimonium cum viro conuenisset, quoad in eo matrimonio maneret.

XXII. Nè connubium Patribus cum Plebe esset.

C Dionysius lib. 10. extremo scribit, Decemuiros hanc legem in duas postremas Tabulas retulisse: eamque idcirco adiectam fuisse, ne Patres cum Plebe reconciliari, communi studio Decemuirorum, qui retinere Magistratum perpetuum volebant, obstitent. Abrogatam autem eam, septimo post anno à Canuleio Tribuno plebis fuisse, Lilius libro 4. memoriæ prodit: vbi simul, quæ cuiusque partis argumenta fuerint, exponit. Per laenam à Canuleio tandem lex fuit, vt deinceps Patribus cum Plebe connubij ius esset.

XXIII. Vt si è coniugibus alter alteri nuncium mitteret, eumque suas res sibi habere iuberet, diuortium esset.

D Et hanc legem, cuius testimonium extat apud Ciceronem Philipp. 2. & apud Cauium in l. pen. ff. ad leg. Iul. de adult. sic recitat Franciscus Horomanus.

Cicero Philip. 2 sic inquit: Frugi factus est: mimam illam suam suas res sibi habere iussit ex xii. Tabulis, clauas ademit, exegit, &c. Constat Romuli instituto tam sanctam habitam fuisse matrimoniorum coniunctionem, vt diuortium Romæ nullum per annos 1000. fuerit: id quod à Dionysio, Plutarcho, Valerio, & Agellio memoriæ proditum est. Primum enim M. Pomponio, C. Papirio, vel (vt alij scribunt.) M. Atilio, P. Valerio Coss. Sp. Caruilius Ruga vxori nuncium remisit, quod eam sterilem diceret, seque liberorum quærendorum causa vxorem capere iurasset. Et Terullianus in Apologetico ait: Per annos ferme sexcentos ab vrbe condita nulla repudium domus sensit. Plutarchus autem in Numa mentionem facit, morem apud Romanos fuisse, vt marito, qui satis liberorum haberet, ius esse vxorem suam alteri viro, liberorum ex ea quærendorum causa, concedere, atque in matrimonium elocare. Quinetiam Strabo lib. 11. scribit, Catonem Horrensio vxorem suam Martiam liberorum quærendorum causa in certum tempus concessisse. Vbi etiam adscribit, fecisse hoc illum secundum antiquum Romanorum morem. Et Plutarchus in Carone Vticensi nominatim addit, contracta Philippi patris voluntate sponsalia fuisse.

De in ius vocando.

XXIV. Si in ius vocato morbus, auita sive vitium est: qui in ius vocassit, iumentum dato: si volet arceram, ne sternito.

F Extat apud Agellium lib. 20. cap. 1. sed valde corruptum: quod sic, vti nos scripsimus, emendauit Iacobus Ruardus.

Vult hæc lex, vt in ius vocato pauperissimo homini, vel inopi, qui aut pedibus for-

tè eger esset, aut quo alio casu ingredi nequiret, plostrum daretur, ne causatio ægri A corporis, perpetuam daret fidem detrectantibus iurisque actiones declinantibus, vacationem.

Morbus.) Non de graui & periculoso morbo intelligenda est lex: de eo enim sequens loquitur: verum de leui quadam imbecillitate, quæ rebus agendis non obster. Id quod etiam Cæcilius apud Agellium probat, inquiens: Morbus in lege ista non febriculosus, neque nimium grauis: sed vitium aliquod imbecillitatis atque inualentia demonstratur: non periculum vitæ ostenditur.

Æuitas.) Æuitas senium significat, cum scilicet iam prouectiores homines sunt, & quasi capulares, vt inquit Plautus.

Iumentum dato.) Iumentum hoc loco non significat vt aliàs, simplex iumentum, B equum, vel mulam, ad equitandi vsum concessam: sed vestibulum, quod à iunctis pecoribus traheretur. Veteres enim iumentam à iungendo dixerunt.

Si volet arceram, ne sternito.) Decemviri postulanti arceram reo sterni vetuerunt: non quod eam delicate sternere actor, si voluisset, prohiberetur: verum quod eam reo sine arceram in ius sequi recufanti, inuitus actor sternere non cogeretur. Vocabatur autem arceram, plostrum rectum vndique, & munitum, quasi arca quædam magna vestimentis intrata, qua nimis ægri, aut senes portari cubantes solebat.

XXV. Si iudex, vel alter ex litigatoribus morbo fontico impediatur, dies iudicij diffusus esto.

Extrat hoc legis caput apud Vlpianum lib. 2. Pandect. & testimonium habet apud C Agellium lib. 20. cap. 1. item apud Festum.

Sententia legis plana est: hæc scilicet, Vt si Iudex vel alter ex litigatoribus graui morbo cortiperetur, atque sic impediatur, vt in iudicio apparere, vel ei præesse non possit, actio illa in alium diem differretur.

Morbo fontico.) Sextus Cæcilius apud Agellium lib. 20. cap. 1. dicit, Decemuiros morbum fonticum appellasse morbum vehementiorem, vim grauius nocendi habentem. Et apud Festum Ælius Stilo ait, Morbum fonticum in x i 1. Tabulis significare certum, cum iusta causa, quem nonnulli putent esse, qui noceat, quod fontes significat nocentes.

Dies iudicij diffusus esto.) Dies iudicij ita diffindi solet ex hac lege x i 1. Tabularum, vt, si morbo fontico actor, vel reus impeditus esset, morbum in iure allegari per amicum curaret: tunc Prætor excusatione cognita, in diffindendo die hac formula utebatur: Hic dies diffusus esto. Ergo vocatus in ius, nisi ob morbum opus esset iumento, aut nisi ob morbum fonticum dies iudicij diffusus esset, statim in ius sequi actorem cogebatur: ei que non sequenti, præsentibus antestatis actor iudicium denunciabatur: de quo in sequenti lege.

XXVI. Si in ius vocet, atque eat.

Si vis vocationi suat, antestaminor: ni it, aurem capio antestati.

Si caluitur, pedemue struit, manum endoiacito.

Prior pars extrat partim apud Ciceronem, partim apud Porphyriionem interpretem Horatij, sed mirum in modum corrupta: posteriorem Festus habet in voce Struere. E

Sententia legis videtur esse hæc: Vt ciuis Romanus in ius vocatus, illicò nulla mora interposita vocantem sequatur. Qui, si sequi nolit, adeò, vt vi cogi oporteat, actor præsentibus aliquod ciues antestetur: id est, in testes vocet: quod si adhuc sequi nolit, aurem antestati capiat. Si fugiat reus, actor ei manum iniiciat, atque in ius rapiat.

Si in ius vocet.) Ita Cic. lib. 2. de Leg. A paruis enim Quinte didicimus, si in ius vocer, atque eat, & eiusmodi alias leges nominare, &c. Verustè autem dixit lex, Atque, pro statim, vt Seruius in illud Virgilij annotauit: *Atque illum in præceps pronò respit alueni armi. itémque Agellius lib. 10. cap. vlt.*

Si vis vocationi suat.) Sic legitur apud Porphyriionem, quam lectionem rectam esse iustus Lipsius libro 4. Epistolicarum quæstionum, epist. 27. affirmat, eúmque securus

A secutus sum. Alij aliter emendant. Lambinus quidem sic: Si vis vocationi suar, aut si re in ius vocantem non sequatur, antestatus em capito, seu, in ius em rapito. Turnebus verò: Si in ius vocat, ni it, antestatus manum iniicito, aurem antestati capito. Aliter Carolus Sigonius: Si in ius vocet, atque eat: Ni statim eat, em capito antestati, &c. Est autem sensus horum verborum: Si aduersarium in ius vocaueris, & is vi resisterit, vt vim adhiberi necesse, sit, antestaminor, &c.

Fuat.) Sic veteres dixerunt, pro fiat, teste Nonio Marcello, & Iulio Sabino in Virgilium.

Antestaminor.) Id est, testes aliquor aduocato.

Aurem capito antestati.) Mos enim erat in antestatione, vt memoria causa actor

B auriculam imam tangeret antestati, cum hoc verbo: Memento. Hinc Plin. lib. 11. cap. 45. Est in aure ima memoria locus, quem tangentes antestantur. Et huc allusit Virgil. iniquens: *Cynthius aurem vellit, & admonuit.* Addit etiam Lipsius, apud Laurinos lapillum esse, in quo sit caput sculprum, & manus aurem atterens, cum verbo Græco *μνησθης*. Horatij & Plauti versus, ex quibus hic mos elici quoque potest, non adscribam. Alij tamen aliter vocabulum antestati exponunt: penes doctos iudicium esto.

Si caluitur.) Id est, Si frustratur. Nonius.

Pedemue struit.) Hoc est, Si retrorsum it, aut fugit, aut gradum auget, vel minuit, si remoratur Festus. Sic etiam Glossarium vetus: Struere pedem, φέρειν.

C *Manum endoiacito.*) Antiquè, pro manum iniicito.

XXVII. Si status dies sit cum hoste, venito.

Extat apud Cic. lib. 1. Offic. Sententia legis hæc est: Is qui iudicio sibi promiserit aduersario, secundum suam, vel fideiussorū promissionem, se sistat ad diem statutum.

Si status dies.) Status dies vocatur, qui iudicii causa est constitutus.

Cum hoste.) Id est, cum aduersario, vel peregrino. Hostis apud antiquos peregrinus dicebatur, & qui nunc hostis, perduellis. Festus. Sic & Cicero libro primo Officiorum: Equidem illud etiam, inquit, animaduerto, quòd qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur, lenitate, verbi, tristitiam rei mitigante, Hostis enim apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. Hactenus

D Cicero. Appellatur est autem hostis, ab hostio, quod est, a quo: quoniam peregrini suis, vt nos nostris, vt entes legibus, pares nobis videntur. Et quia in conflictu ex æqua causa pugnam adire solent: ideo concinna est translatio ad litigatores, qui pari iure de eadem contendunt causa, vt victoriam consequantur: ideoque victos & victores nuncupamus.

De Iudiciis.

XXIIX. Rem vbei pagunt, oranto: nei pagunt ante meridiem in foro, aut in Comitio causam coniciunt: post meridiem, presente ambobus, litem addicito Sol occasus suprema tempesta, esto.

E Sic hanc legem restituit Iosephus Scaliger in Castigationibus Sexti Pompeij Festi. Prior versus extat in 2. libro Rhetoricorum ad Herennium: reliqua habet Agellius libro 17 capite 2.

Legis sententia hæc est: Vt litigantes, si de re controuersa pacifcerentur, vel litem inter se componerent, orarent: id est, oratione id peragerent: quòd si non pacifcerentur, tum ante meridiem in Foro, aut in Comitio (in illis enim locis ius dicebatur) causam conicerent: id est, breuiter narrarent, non integra & proluxa oratione exponerent: eo facto, Prætor post meridiem litem: id est, rem controuersam, ei, qui causam obtinisset, addiceret, ambobus presentibus. Vtriusque enim litigatoris

F presentiam lex in lite addicenda desiderat: qua de causa institutum fuit, vt absente altero, alter à Prætoris edictum peteret, quo absens intra dies decem adesse iuberetur: ni veniret, item alterum edictum, item tertium: quibus propositis, tunc peremptorium proponebatur, quo aduersario facultas omnis tergiversandi præci debatur: quippe cum in hoc denunciatur, fore vt etiam absente aduersario res cognoscatur, ac

iudicetur, vt alibi dicitur. Additur deinde: Sol occasus suprema tempestas esto, A quo significatur, post Solis occasum nullum oportere à Prætoris ius dici: quod si diceret, irritum id esse.

Rem ubi pagunt.) Pago, pagis, pagere, pepegi, pactum, significat idem quod pacisci, siue pactione componere.

Quid Forum, quid Comitium sit, alibi prolixè est explicatum.

Coniunctio.) Iosephus Scaliger scribit, Coniunctio vnica j, more antiquo. Veteres enim sic scripsisse, abicio, adicio, conicio, pro quo dicimus abiectio, adiectio, coniectio, testatur Aldus Manutius in sua Orthographiæ ratione. Est autem Coniunctio breuiter rem narrare.

Post meridiem.) Meridies, inquit Censorinus libro de Die natali, cap. 19. quod est mediæ diei nomen. Idem libro eodem, & Plin. lib. 7. cap. 60. argumentetur, horarum nomen trecentis annis Romæ ignoratum fuisse, cum in x i i. Tabulis ortus tantum & occasus nominentur.

Præsentibus ambobus.) Est ἀπαριουσ, pro præsentibus ambobus, quidam legunt: Præsentem litem addicito, si ambo præsentibus sunt, quos Iosephus Scaliger reprehendit.

Litem addicito.) Hic lis res est, de qua controuersia est, quæ addicito alteri, præsentibus tamen aduersario. Quidam malunt legere, litem addicito, vt eodem die coniectioni lis adiciatur.

Sol occasus.) Antiquè occasus hoc loco vsurpatur, pro, Sol quando occidit: vel Solis occasus, vt quidam perperam legunt.

Suprema tempestas esto.) Id est, diei nouissimum tempus. Macrobius libro 1. Saturnal. capite 3. Aliter tamen interpretatur hanc legem Iacobus Ræuardus libro 4. Variorum, capite 1. de quo iudicent docti. Vide etiam Adrianum Turnebum. Aduersar. lib. 29. cap. 15, & Franciscum Hotomanum in Commentariis ad x i i. Tabularum fragmenta.

XXIX. Si qui in iure manum conferunt, vt reique superstitibus præsentibus, vindicias sumunt.

Diu torsit me hæc lex, cum melius interpretationem quæ mihi satisfaceret, videre potuerim. Ego quid de ea sentiam, candidè in medium proferam, Lectori tamen liberum relinquens iudicium, vt vel aliam quamuis interpretationem sequatur, vel ipse aliam excogitet. Videtur ergo hæc legis esse sententia: Si qui in iure manum conferunt, id est, si qui de domo vel agro, vel alia quadam re contendunt, & super ea re festucas inter se, quasi hastas, dicis causa committunt. Vtreique superstitibus præsentibus vindicias sumunt, id est, vt reique litigatores præsentibus testibus festucas illas, inter se committant, & manus conferant. Hoc mihi quidem videtur, sed tamen non omnino satisfacit. Subiiciam autem rationes interpretationis.

Si qui in iure manum conferunt.) Hoc ita interpretatus sum, Si qui de domo, agro vel alia aliqua re contendunt, & festucas inter se, quasi hastas, dicis causa, super illa re, vel in loco præsentibus committunt. Quod ex Agellio colligi potest. is enim sic scribit: Quæ de re disceptabatur in re præsentibus, siue ager, siue aliud quid est, in ea re solennibus verbis vindicia, id est, conferri manus in re, atque in loco præsentibus apud Prætorem ex x i i. Tabulis fiebat, in quibus ita scriptum est: Si qui in iure manum conferunt. Sed postquam Prætores propagatis Italiæ finibus datis iuris dictionibus occupati, proficisci, vindiciarum dicendarum causa longinquas in res grauibantur: institutum est contra x i i. Tabulas tacito consensu, vt litigantes, non in iure apud Prætorem manus confererent, sed ex iure manu conferentem vocarent, id est, alter alterum ex iure ad conferendam manum in rem, de qua ageretur vocaret: atque profecti simul in agrum, de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, vt vnâ glebam ad Prætorem deferrent, & in ea gleba, tanquam in toto agro vindicarent. Hæc Agellius, quem admodum legit Sigonius. Nam vulgaris textus paulo aliter habet. Ex quibus hoc liquet, conferentem illam manuum factam fuisse in re, atque loco, de quo disceptaretur, præsentibus, & quidem apud Prætorem, id est, præsentibus: quo nomine tum Consules etiam dicti sunt, cum nondum peculiaris Prætorum Magistratus

A stratus esset, vt ex Cicetone cognoscitur. Addit Agellius, postquam Prætores pro-
pagaris Italiae finibus, datis iurisdictionibus occupati, præficisci vindiciarum di-
cendarum causa, longinquas in res grauabatur, &c. Vnde etiam satis patet, confer-
tionem manuum in re atque loco, de quo disceptaretur, præsentem factam esse, & Præ-
torem etiam adiudicandæ possessionis causa (quod Agellius hic dicit, vindiciarum
dicendarum causa (ei cui illa deberetur in eas res, de quibus controuersia esset, pro-
ficisci oportuisse. Nec obstat quò minus hæc interpretatio vera sit, quod lex dicit.
Si qui in Iure manum conferunt. Ius enim, vt Lexicographi tradunt, nonnunquam
dicitur locus, vbi Magistratus, vel alius Iudex conficitur iurificandi, aut indicandi
gratia, etiam domi, aut in itinere, siue de plano hoc agat, &c. Ideòq; etiam hic ius pro
B loco, vel re controuersa, vbi Prætorem adesse, & victori possessionem eius adiudica-
re oporteret, intelligi potest. Manus autem conferere, vt vult Hotomanus, diceban-
tur vi vindiciis, qui vim moribus faciebant, festucas inter se, quasi hastas, dicis cau-
sa committentes.

Superstitibus Præsentibus.) Vult lex vt præter Prætorem etiam testes illi manuum
conferenti intersint. Superstites enim testes præsentibus dicebantur, inquit Festus.

Vindicias sumunt.) Id est, illa manuum conferentio, ab vtrisque litigatoribus fiat,
testibus præsentibus, vel alter litigatorum alterius manum corripit, aut manum
cum eo conferat, eo modo, vti iam dictum est, non tantum Prætor, sed etiam aliis
testibus præsentibus. Sic enim Agellius vindiciam exponit conferentem manus, in

C re atque loco præsentem. Et Adr. Turnebus in hac lege, vindiciam significare manus
correptionem, vel conferentem scribit. Qui per vindicias intelligunt glebam il-
lam, vel festucam, quam illi, qui ex iure manu conferunt sese inuicem vocabant,
ex agro, vel domo, vel alia re controuersa, in ius ad Prætorem ferebant, & super qua
vindicebant, multum falluntur, cum Agellius auctor sit post XII. Tabulas tacito
consensu illum morem institutum esse.

*XXX. Si vindiciam falsam tulit, rei, siue litis, arbitros tres dato: or-
rum arbitrius fructus duplione damnatum dedidit.*

D Recitat hoc caput Festus in voce Vindiciæ. Vult lex, eum, qui falsò sibi rem alie-
nam vindicauit, id est, secundum quem post iniustam manuum conferentem vindici-
æ, id est, possessio, datae sunt, ad duplos fructus restituendos teneri.

Si vindiciam falsam tulit.) Vindiciam ferre, est sententia, decretòque rem obri-
nere. Vindiciæ appellantur res illæ, de quibus controuersia est, quod potius dicitur
ius, quia fit inter eos, qui contendunt. Festus. Seruius Sulpitius ait, vindiciam in nu-
mero singulari significare eam rem, de qua est controuersia, ab eo, quòd vindice-
tur, & sic in hac lege accipitur. Sed & aliam eius vocis significationem recitat Cin-
cicus, vbi dicit, Vindicias olim appellatas fuisse particulas illas, quæ ex fundo sum-
ptæ, in ius allatæ essent. Reliqua vocabula antè sunt explicata.

E *XXXI. Vi si quis è libertate in seruitutem assereretur: Prator vindi-
cias secundum libertatem daret.*

Capitis huius extat testimonium apud Dionys. Halicarnassæum lib. 11. vbi de
assertione Virginie puellæ scribit, Numitorius ipsius auunculum, & assertorem
postulasse ab Ap. Claudio Decemviro, vt legem à se in XII. Tabulis perscriptam
seruaret, in qua cautum esset, vt eius, qui in seruitutem ex libertate asseritur, Do-
minus vsque ad exitum iudicij non is esset, qui contra libertatem, sed qui pro liber-
tate pugnaret.

Sententia legis est plana. Balduinus & Hotomanus volunt, ita eam accipiendam,
vt non modò liber homo, qui status controuersiam pareretur, relinquatur suæ li-
F bertati, & eius possessionem retineat, interea dum hæc quæstio status, causæque li-
beralis penderet: sed etiam vt seruus, qui in libertatem ab aliquo legitimo, & iusto
vindice asseritur, interea pro libero habeatur, & assertori libertatis, Dominus pos-
sessione cedat.

Assereretur.) Id est, vindicaretur, vel liberaretur.

Vindicias secundum libertatem daret.) Id est Præter possessionem eius, de cuius libertate vel seruitute disputatur, ei daret, qui libertatem defendit, non ei, qui seruitutem querit. Vindiciæ etiam hoc loco possessionem significant.

XXXII. Ne qui rem litigiosam in sacrum dedicaret. Qui dedicasset, dupli pœnam subiret.

Extat apud Caium. l. vlt. de litig.

Rem, ait Iuriconsultus Caius, de qua controuersia est, prohibemur in sacrum dedicare: alioqui dupli pœnam patimur. Duplum autem aduersario præstandum est: ut id veluti solatium habeat, pro eo, quod potentiori aduersario traditus est. Totæ lex est plana, nec explanatione proluxa eget. Rem litigiosam dicit rem, de qua controuersia est.

XXXIII. Cui testimonium defuerit, is tertijs diebus ob portum obuagulatatum ito.

Extat apud festum, in voce, portus.

Sensus legis, ut vult Turnebus libro 13. Aduersar. cap. 26. hic est: Si testis ei defuerit, qui litem habuit, ei licere comperendinationis die, id est, die tertio, ante eius, cuius testimonio uti volebat, ædes liberè conqueri, & implorare testimonium, conciumque recusanti facere. Ioannes Crispinus aliter legem interpretatur, hoc videlicet modo: Cui testimonium defuit, hoc est, qui suam intentionem nullo potest testimonio confirmare, is die tertio ad ædes aduersarii obuagulatatum eat: hoc est, aduersario iustum, testibus adhibitis, conuicium faciat. Veluti, si quis esse in tuis ædibus contenderem, quod cum verè ad me pertineret, tamen apud te esse nullo testimonio possim demonstrare, illudq; mihi restituere, vno & altero die rogatus, omninò recuses: mihi permisisse videntur Decemviri, quandoquidem deficiente testimonio inuutiliter iure, aut lege ageretur, tertio die ad ædes tuas venire, ibique rem meam repetere cum conuicio, &c. Hæc ille. Vtra sententia sit, verior, iudicent eruditi.

Ob portum. (Portum inquit Festus, in Duodecim pro domo positum esse omnes ferè consentiunt.

Obuagulatatum.) Turnebus legere maualt, ob vagulationem. Significat autem vagulatio, ut Festus docet, quæstionem cum conuicio: & deducitur à vagulo, quod est deriuatum à vagio.

De re iudicata.

XXXIV. Aëris confessi, rebusq; iure iudicatis, triginta dies iusti sunt, postea indu manus iactio esto: in iouis ducito. Nei iudicatum facit. Aut quips endo ioure vindicit. Secum ducito. Vindicta aut neruo, aut compedibus quindecim pondo, ne minore: aut si volet, maiore vincito. Seu volet, suo viuito. Nei suo viuit, qui eum vincitum habebit. Libras faris indies dato. Sei volet, plus dato.

Habetur hæc lex apud Agell. lib. 10. cap. 1. sed multis modis corrupta: quam sic, uti recitauimus, restituit nobis Iosephus Scaliger. Plurimum etiam in ea emendanda laborarunt Iac. Cuiacius & Iac. Ræuardus Iuriconsulti, quorum correctiones videri & cum hac conferti possunt.

Sententiam legis maio Sexti Cæcilij, quam meis verbis indicare. Is itaque apud Agellium sic ait: Confessi æris, ac debiti iudicatis, triginta dies sunt dari conquirendæ pecuniæ causa, quam dissoluerent. His diebus nihil agi cum debitoribus poterat. Post deinde, nisi dissoluerent, ad Prætorem vocabantur: & ab eo, quibus erant iudicati, adhibebantur. Neruo quoque, aut cum pedibus vincebantur. Hactenus ille. Sed clarior fiet, ex, si singulas partes considerabimus.

Confessi æris. Id est, pecuniæ, quam per confessionem aduersarij in iudicio factam constitit esse debitam. Confessi passiuè, dicitur, pro, de quo reus confessus est.

Rebusq; iure iudicatis. Iac. Ræuardus legit ærisque debiti iudicatis.

Triginta dies iusti sunt.) Decemviri, teste Cæcilio, iustos dies appellarunt, veluti quoddam

A quoddam iustitium, id est, iuris inter eos quasi interstitutionem quandam, & cessationem, quibus nihil iure agi cum aduersariis posset.

Postidea indu manus iactio esto.) Post illos triginta iustos dies, nisi tibi satisfecerit, iniicere ei manus, atque in ius ducere tibi licet. Postidea, pro postea; indu manus iactio, pro manus iniectio, antiquè.

In ius ducito.) Ius hoc loco significat locum illum, ubi Magistratus, vel alius Iudex consistit, iuris dicendi, aut iudicandi gratia.

Nei iudicatum facit.) Nisi soluerit id, quod sententia Iudicis, siue Prætoris continet, nisi sententiæ à Prætorè latæ obtemperauerit. Iudicatum enim iussum, siue sententiam Prætoris de re contronerfa significat.

B *Aut quijs endo vindicit.*) Nisi quis eum in iure vindicet. quijs, pro quis, vel aliquis. endo, pro in: vindicit, pro vindicat, antiquè. Cum enim sonare, lauare, veteres in terra quoque coniugatione dixerint, sonare, lauare, vt Nonius Marcellus testatur: dubium non est, quin idem fecerint in voce vindicare. Cuiacius certè vir doctissimus affirmat, se in veteri Agellij exemplari expressè scriptum reperisse, vindicit. Ræuardus legit, vindex est.

Secum ducito. Vt porè sibi propter æs alienum addictum.

Vincito neruo aut compedibus.) Neruum, inquit Festus, appellamus ferreum vinculum, quo pedes impediuntur: quanquam Plautus eo etiam ceruices vinciri ait. Sunt & compedes vincula pedum ferrea.

C *Quindecim pondò.*) Significatur grauitatis & pondus eorum compedum. Festus in voce Exesto scribit, fuisse quædam sacrificia, in quibus ita clamitabat licitor: Hostis, vincus, mulier, virgo, exesto: scilicet interesse prohibebantur. Vnde colligere licet, vincus, siue nexos, sacris olim interesse solitos. Idcirco autem compedes quindecim pondò maiores, quia essent grauiores, quàm vt iis, cum sacris intersunt, sese vinciti subducere possint, aut fugere: expressè videntur requirere Decemuirine, si minores essent, aut nexis custos perpetuò adesset in sacris, aut sine custo de aliquod fugæ periculum subirent creditores. Et eò fortassè spectat illa legis Decemuiralis particula, quæ apud Festum in voce Nec. Antonij Augustini diligentia sic emendata legitur: *Ast ei custos nec sit, &c.*

D *Si volet, suo viuere.*) Liberum reliquerunt Decemuiri nexis, suo viuere, vel non. Si enim nõ vellent suo viuere, tum creditores cogebantur eos alere, vt in lege sequitur.

Libras farris in dies dato.) Expresserunt Decemuiri certam farris quantitatem, quam creditor nexis in singulos dies daret: quod si nexos ea quantitate non contentus esset, in creditoribus arbitrio posuerunt, si vellent plus dare. Ræuardus pro libras, libram legit, in singulari: item, pro in dies, endo die: alij endo dies.

XXXV. *Ni cum eo pacit, sexaginta dies in vinculis retineto Trinis nundinis continuis in comitium prociato, arisq; estimiam prædicato. Tertijs nundinis capite pœnas luito, aut trans Tiberim peregrè venum ito. Ast si plures esunt rei, tertijs nundinis parteis secant o: si plus minusve secuescant, nesi fraude esto.*

E

Hoc caput, quod præcedenti cohæret, Agellius non Decemuirorum, sed suis ver bis recitat. Iacobus autem Ræuardus ita, vti nos scripsimas, restituere est conatus.

Sextus Cæcilius apud Agellium, cum priorem legem recitasset, sic pergit: Erat autem ius interea paciscendi. Ac nisi pacti forent habebantur in vinculis dies sexaginta. Inter eos dies trinis nundinis continuis ad Prætoem in Comitium producebantur, quantæ pecuniæ iudicati essent, prædicabatur. Tertijs autem nundinis capite pœnas dabant, aut trans Tiberim peregrè venum ibant. Sed eam capitis pœnam faciendæ fidei gratia, horrificam atrocitatis ostentu, nouisque terroribus metuendam reddiderunt. Nam si plures forent, quibus reus esset iudicatus, secari si vellent, atque partiri corpus additi sibi hominis, permiserunt, &c. Causam tam atrocis supplicij in debitores, fallentes fidem, constaruti, idem paulò post reddit his

verbis

verbis: Nihil profectò immitius, nihil immanius, nisi (vt re ipsa apparet) eo consilio A
 tanta immanitas pœna denunciata est, ne ad eam vnquam veniretur. Addici namq;
 nunc, & vinciri multos videmus, quia vinculorum pœnam deterrimi homines con-
 temnunt. Dissectum esse antiquitus neminem equidem neque legi, neque audiuit
 quoniam sæuitia iusta pœnæ contemni non quita est. Adscripti integrum locum, vnde
 quæ sit huius capitis sententia intelligi potest. Adicienda tamen quædam pauca
 sunt, & nonnullæ ex Ræuardò recitandæ illius emendationis causæ.

Ni cum eo pacit.) Id est, in iis, qui eum vincitum habet, cum nexo pacificatur. De verbo
 paco, vel pago, supra diximus.

Trinis nudinis continuis in comitijs prociatato.) Vult lex produci vincitum debitorem
 trinis nudinis ad Prætorem in Comitium, seu iudicium, vt reperatur publice, in B
 quantam pecuniam fuerit suo creditori condemnatus. Fortè eam ob causam, si quis
 familiaritate, aut misericordia ductus, soluere voluisset eam pecuniam, hominèmq;
 miserum vinculis liberare. Item, vt constaret omnibus, vincitum non fieri iniuriam,
 aut à creditore, aut à Iudice. Prociatate veteres dixisse, pro vocitare & producere,
 scribit Festus: qui eosdem pro æstimatione, æstimationem dixisse etiam annotauit.

Ast si plures esunt rei.) Veteres pro plures, & plurima, plures dixerunt, & plurima.
 Item se, vel nesi, pro sine, & reorum nomine, actorem, & reum promiscuè accepe-
 runt, vt tradit Festus.

*XXVVI. Assiduo vindex assiduus esto. Proletario cui quis volet, C
 vindex esto.*

Descriptum est ex Agellio libro 16. capite 10.

Sententia legis hæc est, vt assidui, vel locupletes ciues creditoribus additi, ab as-
 siduis, vel locupletibus vindicarentur: hoc est, si ita res ferret, assiduis redimerentur,
 non autem à Proletariis: ne, cum sint tenuioris fortunæ, quàm vt asses possent dare,
 quibus assiduos è vinculis eximerent, ipsi pro assiduis, & se, suosq; liberos, familiam-
 que totam in discrimen adducerent: nève corpus liberum, immutèmq; assidui ho-
 minis liberandi gratia, seruituti, capitisque pœnæ aut sectiõni subiiceretur. Proleta-
 rio autem cui quemuis vindicem esse permiserunt Decemviri: quia eorum debira D
 non solent esse grandiora, quàm quæ ære exiguo lui possint.

Assiduo.) Assiduus, inquit apud Agellium Iulius Paulus, in x 11. Tabulis, & pro lo-
 cuplete, & faciliè munus faciente: ponitur: dictus ab assiduis, id est, ære dando, cum id
 tempora Reipublicæ postularent: aut à muneris, pro familiari copia faciendi assidui-
 tate. Casus Iuriconsultus lib. 2. ad leges x 11. Tabularum, ait, assiduum locupletem
 esse, qui satis & idoneè habeat pro magnitudine rei, quam actor restitui petit.

Vindex esto.) Festus scribit, veteres vindicè eum appellasse, qui vindicabar, quo mi-
 nus is, qui prehensus erat, ab aliquo teneretur: hoc est, qui prehensum, nexum, siue
 addictum, liberabat. Alij vindicem hoc loco exposuerunt procuratorem, alij fideius-
 sorem, quod tamen non omnibus probatur.

Proletario cui.) Proletarij ciues à munere, officioque prolis edendæ appellati sunt,
 quod cum re familiari parua minus possent Rempublicam iuuare, sobolis tamen gi-
 gnendæ copia ciuitatem frequentarent. Iulius Paulus apud Agellium.

De emptione, venditione, & vfucapionibus.

*XXXVII. Venditæ & traditæ res non aliter emptori acquiruntur, quam
 si is venditori precium soluerit, vel alio modo satisfecerit.*

Extat hoc caput apud Iustinianum Institutionum libro 2. tit. 1.

Venditæ res, inquit Iustinianus, & traditæ, non aliter emptori acquiruntur, quàm
 si is venditori precium soluerit, vel alio modo satisfecerit: veluti ex promissore, aut F
 pignore dato, quod quamquam cauetur ex lege x 11. Tabularum, tamen rectè dici-
 tur, & iure gentium, id est, iure naturali, id effici. Sed si is, qui vèdidit, fidem emptoris
 secutus fuerit, dicendum est, statim rem emptoris fieri. Nihil autem interest, vt
 ipse Dominus tradat alicui rem suam, an voluntate eius alius, (cui eius rei possessio
 permittitur)

A possessio permiffa fit.) Qua ratione, sicubi libera vniuersorum negotiorum administratio permiffa fuerit à Domino, ifque ex his negotiis rem vendiderit, & tradiderit, faciet eam accipientis. Hæc Iustinianus, vnde legis sententia perspicua est. Eadem ferè tradit Theophilus.

XXXIX. Vfus & auctoritas fundi biennis, cæterarum rerù annuus esto.

Extat apud Ciceronem in oratione pro Cæcinnâ, & in Topicis: item apud Iustinianum.

Tractat & confirmat hæc lex modum acquirendi dominij rerum per vsucapionem, de qua multa à Iurifconsultis traduntur. Iustinianus libro 2. Institutionum, titulo 6. inquit, iure ciuili constitutum fuisse, vt qui bona fide ab eo, qui Dominus non esset, cum crederet, eum Dominum esse, rem emiffisset, vel ex donatione, aliâve quauis iusta causa accepisset, is eam rem, si mobilis esset, anno vbique vno: si immobilis, biennio tantum in solo Italico vsucaperetur: ne dominia rerum in incerto essent, &c. Ex his, legis sententia perspicui potest. Fiet tamen clarius, si quid vsucapio fit, addatur.

Est igitur vsucapio (quæ, quod per vsum aliquid capit, & aufert, dicta est) adoptio dominij per continuationem possessionis temporis annui, in rebus mobilibus, vel biennij in immobilibus. Vsucapere, est vfu acquirere, & possessione suam facere.

Vfus.) Scilicet possessionis, vel possessio fundi.

Auctoritas.) Auctoritas pro vsucapione hoc loco, & in sequentibus aliquot legibus ponitur, & significat ius illud, quod ex possessione, tempore à lege definit, acquiritur.

Fundi.) Fundus integrum aliquid est, agrum cum villa & ædificio significans. Vel: fundus est omne, quicquid solo tenetur. Ponitur hic generaliter pro bonis immobilibus. Id est: Si quis rem immobilem biennium totum, sine interruptione possederit, tum demùm eam, vt iure suam habeat.

Cæterarum rerum.) Id est, mobilium.

XXXIX. Aduersus hostem æterna auctoritas esto.

Descriptum est ex libro 1. Officiorum Ciceronis.

D Quæ sententia legis huius fit, ostendit Balduinus his verbis. Noluerunt, inquit, opinor, Decemviri alios, quàm ciues suos possessores tueri, & vsucapionis iure donare. Æternum itaque tempus desiderarunt, priusquam vsucapionem peregrinus completeret. Nisi malimus, (quod eodem recidit) auctoritatem hinc intelligere ius vindicationis, quod æternum contra possessores peregrinos ciuibus suis esse, & ab omni temporis præscriptione liberum Decemviri voluerint. Hæc ille.

XL. Rei furtiæ æterna auctoritas esto.

Extat apud Iustinianum, libro 2. Institutionum, titulo 6.

E Sententia legis hæc est: Rei furtiæ æternam auctoritatem, id est, liberam perpetuamq; vindicationem esse debere. Repetit eam aliquot annis post Atinius, quando sic ad populum talis: Furtiua res non vsucapiatur, nisi in potestatem eius, cui subrepta est, reuertatur. Iustinianus sic legem explicat: Quod autem, inquit, dictum est, furtiuarum rerum vsucapionem per leges prohibitam esse, non eo pertinet vt ne ipse fur vsucapere possit, (nam huic alia ratione vsucapio non competit, quia scilicet mala fide possidet) sed ne vllus alius, quamuis ab eo bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, vsucapiendi ius habeat.

De Collegiis.

XLI. Vti sodalibus, qui ius coeundi haberent, potestas esset, pactione quam vellent, sibi ferre: dum ne quid ex publica lege corrumpere.

F Sic hanc legem ferè recitant Balduinus & Horomanus, cuius testimonium extat apud Caium ff. l. vltima, de Collegiis. Sodales sunt, qui eiusdem Collegij sunt, quam Græci *σύνδικον* vocant. His autem potestatem facit lex priuatas inter se pactiones arbitrato suo ineundi: cum eo tamè, ne cõmunem illam totius Collegij, siue ordinis

legem violent. Vt enim in l. 38. ff. de pact. dicitur, ius publicorum priuatorum patris mutari non potest. Videtur autem translata esse ex legibus Solonis, in quibus ira est: Si qui eiusdem corporis, aut si qui tribules, aut Sacerdotes Orgiorum, aut Nauicularij, aut Sodales, aut eiusdem sepulchri, religionisve conforres, aut ad peccorum coemptionem, aliudve negotiationis genus simul proficiscentes, pactioem inter se aliquam inierint, ratum id esse, dum ne quid tabulis publicis prohibeatur. De collegijs, vt quædam dicam, locus postulat.

Fuerunt Collegia Romæ primam instituta à Rege Numa, si Plutarcho credimus. Is enim in eius vita scribit: Inter reliqua eius statuta, distributio multitudinis secundum artificia, meruit summam admirationem. Cum enim vrbs ex duabus gentibus (veluti ostensum est) constare videretur, re autem ipsa dissideret, ac in vnum coalescere nullo modo vellet, ne diuersitatem & differentiam liceret abolere, sed essent perpetua inter partes offensæ atque contentiones: cum animo suo reputans, ea corpora, quæ suapte natura difficulter alijs ob duritiem misceri possent, confRACTA in particulas, propter harum exiguitatem inter se demum coire, atque commisceri posse: statuit vniuersam multitudinem in plures portiones parti, atque ita primum illud & magnum discrimen in minora tribeturum è medio tollere. Diuisit autem secundum artificia, vt suum peculiare corpus haberent tibicines, suum aurifices architecti, tinctorum, futores coriarij, fabri ararij, figuli: reliquas artes etiam singulas omnes in vnum suum quamque corpus redegit. Porro vnicuique generi suos peculiare conuentus, & religiones præscribens, tum primum ita ex vrbe sustulit eam diuersitatem, qua alij Romani, alij Sabini, hi Romuli, illi Tatij ciues censebantur: suaque diuisione id consecutus est, vt omnibus cum omnibus conueniret, ac commercia intercederent. Hactenus Plutarchus. Ex quibus verbis & causa constituendi, & nomina Collegiorum intelliguntur. Collegij tibicinum meminit Valerius Maximus capite de Institutis, Collegij fabricum ærarium Plinius libro trigésimo quarto, capite primo, & libro trigésimo quinto Collegij figulorum. Fuerunt postea & alia collegia instituta, vt Catolinorum & Mercurialium, quorum Cicero libro secundo epistolarum ad Quintum Fratrem, epistola quinta meminit. Fuit autem Mercurialium collegium proprium mercatorum, institutum Appio Claudio, P. Seruio Coss. L. i. libro secundo teste, sic dictum à Mercurio, qui Deus peculiaris illius collegij fuit: eum enim antiquitus vt patronum mercatores colebant. Collegij Viatorum Agellius mentionem facit libro duodecimo, capite tertio. Pistorum, Nauiculariorum & Fabricentium collegij in Pandectis & codice fit mentio. Quid verò iuris habuerint eiusmodi collegia, ostendit Caius Iurisconsultus in l. i. ff. Quod cuiuscunque vniuersitatis nomine vel contra eam agatur: Collegia, inquit, Romæ certa sunt, quorum corpus Senatusconsulto & constitutionibus principalibus confirmatum est, veluti Pistorum, & quorundam aliorum, & Nauiculariorum, qui & in Prouincijs sunt. Quibus autem permissum est corpus habere collegij vel societatis, vel cuiuscunque *et ceteris* nomine, eorum proprium est, ad exemplar Reipublicæ, habere res communes, arcam communem, & E actorem, siue Syndicum, per quem tanquam in Republica quod communiter agi, fieri oporteat, agatur, fiat, &c. Poruerunt etiam ista collegia manumittere, legatum capere, & leges sibi ferre, dummodò ne quid ex publicis legibus corrumpere, vt docet Scauola l. pater filium, ff. de legatis tertio. & Paulus in l. cum Senatus, ff. de rebus dubijs. Conueniunt igitur collegia illa cum nostris Sodalitijs, quæ dicuntur *xunfften* vel *handrumerck*. Qui vnus & eiusdem collegij erant, Sodales dicuntur.

De Seruitutibus, & Finibus regundis.

XLII. Via latitudo in porrectum, octo pedum esto: in anfractum, sedecim. F

Descriptum est ex Caio libro septimo, ad edictum Prouinciale, leg. 8. viæ latitudo, ff. de seruitut. rust. & testimonium etiam habet apud Varronem libro 6. de Lingua Latina,

Loquirit

A Loquitur hoc caput de seruitutibus rusticis, vt si quis ius habeat ducendi vehiculi per prædium alienum, id quod via hoc loco dicitur: ea via in porrectum octo pedum esset, in anfractum sedecim.

Iustinianus libro secundo, titulo tertio, ita, inquit: Rusti eorum prædiorum iura sunt hæc: iter, actus, via, aquæ ductus. Iter est ius eundi, ambulandi hominis, non etiam iumentum agendi, vel vehiculum. Actus est ius agendi iumentum vel vehiculum. Via est ius eundi, agendi, & ambulandi hominis. Nam iter & actum, via in se continet. Aquæ ductus, est ius aquæ ducendæ per fundum alienum. Alexander ab Alexandro definit iter duorum pedum latitudine, actum quatuor pedum.

In porrectum. Id est, in directo, vt Varro loquitur.

B *In anfractum.* Id est, in flexum, ad flectendi planstri commoditatem. Meminit huius legis etiam in Appendice ad coniectanea in Varronem, Iosephus Scaliger, vbi dubitat, quomodo intelligi debeat, cum posteriore ista anfractus ad directum (sive vt ipse loquitur) ambitus ad dimerentem, defendi nullo modo possit.

Franciscus Hotomanus etiam hanc ex Ciceronis oratione pro Cæcinnâ legem recitat:

Vt si quis viam alteri deberet, eam munitam præstaret: si ea immunira esset, qua vellet is, cui ea deberetur, iumentum ageret. Cuius sententia facilis est, nec eget explanatione.

C *XLIII. Vt si cui priuato aquæ ductus alterius in publico noceret, ei aquæ ductus Dominus noxæ nomine caueret.*

Exstat huius testimonium apud Paulum in lege quinta, ff. ne quid in loco publico, vbi sic scribit: Si per publicum locum riuus aquæ ductus priuato nocebit, erit actio priuato ex lege duodecim tabularum, vt noxâ domino caueatur: vbi legendum Franciscus Hotomanus censet, Noxâ à domino caueatur, vt vox, nomine, antiqua consuetudine subaudiatur, & sensus sit: vt noxâ nominæ, id est, damni infecti nomine riuus, & aquæ ductus dominus ei priuato caueat. Loca enim publica (vt ait Vlpianus) vtique priuatorum vsibus deseruiunt, iure scilicet ciuitatis, non quasi propria cuiusque. Itaque si quod fortè opus in publico fiat, quod ad priuati damnum redundet: prohibitorio interdicto conueniri potest, l. 2. ff. eodem. Hoc est,

D cum locus publicus æquè cuiusque priuati sit, iniuquum est, id ab vilo priuato in eo fieri, quod alteri priuato damnum det. Quod si quid operis fiat, quod perfectum nocere poterit, tum priuatus noxâ, id est, damni infecti nomine cauere sibi iure postulat.

XLIV. Vt si cui aqua pluuia ex vicini agro noceret, vicino, cui ea noceret, eam per arbitrium arcere ius esset.

Huius capitis fragmentum exstat apud Pomponium in lege Labco, l. 1. ff. de Statulib. vbi scribit: Veteres hæc verba legis duodecim tabularum **SI AQUA PLUVIA**

E nocet, sic interpretatos esse, id est, si nocere poterit. Reliquum ex coniectura se suppleuissè, Franciscus Hotomanus scribit, cum in Topicis Ciceronis scriptum esset: Aquam pluuiam nocentem alteram loci vitio nocentem esse, alteram manu. Quorum, inquit, altera iubetur ab arbitrio coerceri, altera non iuberetur. In quem locum Boëtius: Ius est aquam pluuiam arceri, id est, vt si in alicuius agro, pluuia aqua colligatur, & in alterius agrum defluat, eaque vicini frugibus nocitura concreseat, arceat eam suis finibus ille, qui sua putat interesse, ne defluat. Item: Aqua pluuiam manu nocens est, quæ ita loco aliquo excipitur, vt inde profluens vicino noceat: si locus is non sit naturaliter talis, sed manu hominis excipiendæ aquæ fuerit apparatus. Vitio vero, quod non naturaliter ita se locus habet, vt excipere aquam possit, & nocere vicino. Eodem illud Vlpiani pertinet in l. 1. ff. de aqua pluuiarum, l. 1. inquit aqua pluuiam damnum dabit, actione aquæ pluuiæ arcendæ auerteretur aqua, &c.

XLV. Ambitus parietum fessertius pes esto.

F Sic hanc legem restituit Barnabas Brillonius Iurisconsultus clarissimus, libro selectarum ex iure ciuili antiquitatu, cap. 1. ex Varrone, Festo, & Voluio & Meriano.

Varro libro 4. de Lingua Latina sic scribit: Ambitus, iter, quod circumuendo teritur. Nam ambitus, circuitus: ab eo que x i i. tabularum interpretes ambitum parietis, circumitum esse dixerunt. Volusius Metianus libello de aſſe: Seſtertius duos aſſes, & ſemiſſem, quaſi ſemis tertius. Lex etiam x i i. tabularum argumento eſt, in qua duo pedes, & ſemis ſeſtertius pes vocatur. Sic eum locum reſtituit Brifſonius. Feſtus quoque ſic ſcribit: Ambitus proprie dicitur inter vicinorum ædificia locus duorum pedum, & ſemipedis, ad circumuendi facultatem relictus. Ex his, quæ ſententia legis ſit, maſiſtatum eſt.

XLVI. Qui ſeptem in conſinio ponet, terminum ne excedito: Qui murum, pedem derelinquit: qui domum, pedes duos: qui ſepulchrum ſeu cæmve, quantum id profundum erit: qui puteum, paſſum: qui oliuam, ſicimve, pedes nouem: qui denique alias arbores plantabit, quinque pedes ab alieno loco ponito.

Sic hanc legem recitant Franciſcus Balduinus, & Horomanus, cuius teſtimonium extat apud Caium lib. 4. ad leges x i i. Tabularum, ff. vi. Fin. regund. vbi etiam ex Solonis legibus deſumptam, & in x i i. Tabulas tranſlatum fuiſſe docet.

Senſus legis obſcurus non eſt, ideoque explicatiõne noſtra non eget. Declaratur prolixè ff. libro 8. titulo de Finibus regundis. Verat autem lex excedi tetminus ſui ſoli ab iis, qui ſeptem vel maceriam effodere voluerint.

In conſinio.) Conſinio appellatiõne ſignificatur locus, quo ſe poſſeſſores attingunt. Sicut Trifinium appellatur veteres eum locum, in quem tres poſſeſſores attingebant.

XLVII. In controuerſia de finibus quinque pedum uſucapio nulla eſto.

Extat apud Ciceronem libro 1. de Legibus. Voluerunt Decemuiri, inter conſines vicinorum agros quinque pedum ſpatium non uſucapi, hoc eſt, poſſideri: ſed medium relinqui, quod liberum ſemper eſſet, & cõmune, vt eo irẽ, agere, & aratrum etiam circumuerrere ſine alterius incommodo vterque Dominus poſſet. Hæc horum verborum legis eſt ſententiã lata poſt x i i. Tabulas: & Maniliã lex eſt, qua cauebatur, vt quoties de his quinque pedibus controuerſia eſſet, eligeretur arbiter, ſue agrimenſor, qui eos regeret, atque ſua conſtitueret.

XLIX. Eius arboris, que in alienum agrum impenderet, ramos quindecim pedes altius à terra circumcidere ius eſto vicino.

Recitant & hanc legem Balduinus, Oldendorpius & Horomanus, cuius teſtimonium extat apud Vlpianum in l. i. ff. de arb. coërcend. vbi Prætoris in eandem ſententiã interdicitum hoc proferit: Quæ arbor ex agro tuo in agrum illius impendet, ſi per te ſtat, quo minus pedes quindecim à terra eam alius coërcetas: tunc quo minus illi ita coërcere, lignaque ſibi habere liceat, vim fieri veto. Inſert autem ſic: Quod ait Prætor, & lex x i i. Tabularum efficere voluit, vt quindecim pedes altius rami arboris circumcidantur: & hoc icccido effectum eſt, ne vmbra arboris vicino prædio noceret.

XLIX. Glandem ſuam in alienum fundum procidentem colligendi ius vicino.

Suppeditauit hoc caput Plinius libro decimo ſexto, capite quinto. Senſus legis maſiſtatum eſt. Caius legem hanc, vt credi par eſt, libro x i i. Tabulas quarto, explicans, ſic ſcribit: Glandis appellatiõne omnem fructum contineri exemplo Græci ſermonis, apud quos omnes arborum ſpecie *axiudon* appellantur. In eadem autem legis veteris ſententiã extat Prætoris interdicitum: Glandem, quæ ex de gland. illius agro in tuum cadat, quo minus illi tertio quoque die lege, auferre liceat, vim fieri veto.

l. vnic. ff. de gland. leg.

A *L. Ut si vicini inter se iurgant finibus regundis, arbitros tres darent: eisq; totius rei ius, arbitriumque permitterent.*

Testimonium legis extat partim apud Nonium, partim apud Ciceronem libro secundo de Legibus.

Sententia est manifesta. Cicero libro 4. de Republica, teste Nonio, sic scriptum reliquit: Iurgari igitur lex vetat inter se vicinos non litigare.

Si inter se iurgant.) Beneuolorum concertatio, non lis inimicorum iurgium dicitur.

Finibus regundis.) Fines agrorum termini & limites appellatur. Finibus regundis, id est, finibus discriminandis, seu statuendis, Regere enim, antiqua & Decemviri significatione, est, suis finibus terminatum habere. Boëtius interpres Topicorum Ciceronis, inquit: Regi fines dicuntur, quoties unusquisque ager propriis finibus terminatur.

De iniuriis, aliisque delictis.

L. I. Si quis aditauerit, sine carmen condiderit, quod infamiam flagitiumve alteri precetur, capite punitor.

Cicero libro 4. de republica.

Hoc XI I. Tabularum caput, quo poena in scriptores libellorum famosorum & C fabularum scenarum, quibus nominati ciues Romanos taxarent, statuitur, extat in fragmento libri quarti Ciceronis de Republica, apud Augustinum libro secundo, capite secundo, de ciuitate Dei, ubi Africanus de libertate Comædiæ apud Græcos locus, sic tandem concludit: Nostræ contra XI I. Tabulæ, cum per pauca res capite sanxissent, in his hanc quoque sancendam, putauerunt: Si quis aditauerit, sine carmen condidisset, quod infamiam faceret, flagitiumve alteri precetur. Iudicium enim, ac Magistratum discrepationibus legitimis propositam vitam, non Poëtarum ingenii habere debemus: nec probrum audire, nisi ea lege, ut responderi liceat, & iudicio defendere. Hactenus Cicero, Horatius quoque aliquoties in libro Sermonum & arte Poëtica ad hanc legem alludit. Et extant in Iurifconsultorum libris plures leges, quæ cum hac lege congruunt, & libellos famosos prohibent. In Pandectis ex Vlpiano commemoratur lex, sine Senatusconsultum in hæc verba: Si quis librum ad infamiam alicuius pertinentem scripsit, composuit, edidit, dolove malo fecit, quo quid eorum fieret: etiamsi alterius nomine ederet, vel sine nomine, uti de ea re agere liceat. etsi condemnatus sit, qui id fecit, intestabilis ex lege esse iubetur.

Intestabilis autem dicitur is, ut alibi Vlpianus explicat, qui nec testamentum facere potest, nec ad testimonium adhiberi testis. Caius verò sic interpretatur: Cum lege quis intestabilis iubetur esse, eo pertinet, ne eius recipiatur testimonium: & eo amplius, ut putant quidam, ne ipsi dicatur testimonium. Porro Vlpianus adiicit, eadem poena ex Senatusconsulto teneri etiam eum, qui epigrammata, aliudve quid, sine scriptura in notam aliquorum produxerit, item qui emendum, vendendumve curauerit. Multis post Augustum annis, editum est acerbius quoddam Valentinianni, Valentisq; edictum, ut qui quocumq; loco famosum libellum inuenerit, nec statim corripuit, sed alicui patefecerit, capitali supplicio coërceretur. Plurimum Imperatorum hac de re constitutiones habes in integro codice Theodosiano libro 9.

Sed ad nostram legem reuertamur. *Aditauerit.*) Sic legitur in Augustino. Monet autem Ludouicus Viues, se in veteri libro scriptum reperisse, *Occentasseream*que lectionem probat. Hinc Iosephus Scaliger in suis ad Festum castigationibus sic hanc legem recitat:

SI QVIS CARMEN OCCENTASSIT, QVOD ALTERI FLAGITIYM FAXIT, CAPITAL ESTO.

Occentassit.) Occentassit antiqui dicebant, quod nunc conuicium fecerint, dicimus, quod id clarè & cum quodam canore fit, ut procul exaudiri possit, quod turpe haberetur: quia non sine causa fieri putatur. Inde canilenam dici, quia illam non canus iucunditatem puro. Festus.

Flagitium.) Flagitium apud veteres significabat infamiam. Flagitium facere, con- A
uiciis alicuius existimationem lædere Iosephus Scaliger.

Capital esto.) Capital facinus est, quod capitis pœna luitur.

L. II. Si iniuriam alteri faxit, X. X. V. æris pœna sunt.

Extat apud Agellium libro 20. capite primo.

Leuis pœna hac lege in eum statuitur, qui alterum insigni iniuria affectisset, pro
simplicitate scilicet illorum temporum, vt Prætores eâ tollere coacti fuerint. Qua
de re liber Phanorini verba, quæ sunt apud Agellium, adscribere. Sic igitur is inquit. Quod dixi, videri quædam esse impendio molliora, nõne tibi quoque videtur esse
dilurum, quod ita de iniuria puniendi scriptum est: Si iniuriam alteri faxit, vigin- B
ti quinque æris pœnæ sunt. Quis enim erit tam inops, quem ab iniuria faciendi
vigniti quinque asses deterreant? Itaque, cum eam legem Quinctus quoque La-
beo vester in libris, quos ad xii. Tabulas conscripsit, non probaret, inquit: L. Ne-
ratius fuit egregiè homo impiobus, atque immani vecordia. Is pro delectamento
habebat, os hominis liberi manus suæ palma verberare. Eum seruis sequebatur,
crumenam plenam assium portitans: & quemcunque depalmauerat, numerari statim
secundum xii. Tabulas, xv. asses iubebat. Propterea, inquit, Prætores postea hanc
abolere, & relinqui censuerunt, iniuriis que æstimandis recuperatores se daturos
edixerunt. Hæc ille. Sextus autem Cæcilius legem defendens, ait, non omnes ini-
urias hac pœnâ æstimatos fuisse, sed leuioribus tantum, & hanc paucitatem assium,
græte pondus æris fuisse, cum populus Romanus ea tempestate liberris assibus C
usus fuerit.

Si iniuriam.) Iniuria dicta est, quod non iure fiat. Auctor Rhetoricorum ad He-
rennium, lib. 4. ait, iniurias esse, quæ aut pulsatione corpus, aut conuicio aures, aut
aliqua turpitudine vitam cuiuspiam violant. Ideoque Labeo docet, iniuriam aut re
fieri, aut verbis. Re, quoties manus inferuntur: verbis verò, quoties non inferuntur
manus, vt cum conuicium fit, &c. Hæc lex de leuibus, vt antè Cælij verbis dixi, ini-
uriis loquitur, non de atrocibus.

L. II. Si membrum rapserit, è pacto talio esto.

Extat apud Agellium libro 20. capite 1. & apud Festum in voce Talio. D

Vult hæc lex, vt de graui, & atroci etiam illata iniuria pacisci liceat, sed è pacto,
hoc est, sine pacto, vel extra pactum talionem esse pœnam. Queritur de huius quo-
que legis iniquitate Phaurinus apud Agellium, inquam: Nonnulla in istis De-
cemuitorum legibus nec consistere quidem visa sunt. Veluti illa lex Talionis, cuius
verba (nisi memoria me fallit) hæc sunt: Si membrum rupit meum, è pacto talio esto.
Præter enim vlciscendi acerbiter, ne quoque executio iusta talionis potest. Nam
cui membrum ab alio ruptum est, si ipsi in eodem rumpere per talionem velit: qua-
ro, an efficere possit rumpendi pariter membri æquilibrium? In qua re primum ea
difficultas est inexplicabilis. Quid, si membrum alter imprudens ruperit? Quod
enim per imprudenciam factum est, retaliari per imprudenciam debet. Ictus quippe E
fortuitus, & consultus non cadunt sub eiusdem talionis similitudinem. Hæc & plu-
ra Phaurinus. Sed Cælius pro defensione legis ait, Decemuitorum minueret atque ex-
tinguere volentes huiusmodi violentiam pulsandi, atque legendi talione, eo me-
tu coercendos esse homines putasse. Neque eius, qui membrum alteri rupisset, &
pacisci tamen de talione redimenda nollet, tantam rationem habendam arbitratos
esse, vt an prudens imprudensve rupisset, spectandum putarent, aut talionem in eo
vel ad amissum æquiparent, vel in librili perpendere: sed potius eundem animum,
eundemque impetum in eadem parte corporis rumpendi, non eundem quoque casum
exigi voluisse: quoniam modus voluntatis præstari posset, casus ictus non pos-
se. Nec esse nimiam acerbiter pœnæ, cum idem fiat in me, quod egomet in alio
fecerim. Præsertim cum habeam facultatem paciscendi, & non necesse sit pari
talionem, nisi eam ipse elegerim. Hactenus ille.

Talio esto.) Talio inquit Isidorus, est similitudo vindictæ, vt taliter patiat qui, vt
fecit. De Talione etiam Græci habuerunt, & ante hos Iudæi ex præcepto Dei.

L. IV. Si

A *LIV. Si os fregit aris sunt.*

Huius capituli testimonia extant apud Agellium, libro 20. capite 1. & Iustinianum libro 4 Institutionum titulo 4.

Cæcilius apud Agellium, iniurias, inquit, atrociores, ut de osse fracto, non liberis modo, verum etiam servis factas, impensiore damno vindicauerunt. Iustinianus autem: Pœna iniuriarum ex lege 111. Tabularum, propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os verò fractum, nummaria pœna erant constituta, quasi in magna veterum paupertate. Hæc ille. Qualis verò ea pœna, vel quot assium fuerit, non exprimitur.

B *L V. Si in tuo alienum pecus pascatur, de pastu pecoris actio esto.*

Testimonium huius legis extat apud Vlpianum. l. qui seruandarum. §. vltimo de præscript. verb. vbi commemorat, fuisse legem 111. Tabularum de pastu pecoris, si in tuo alienum pecus pascetur.

Voluerunt Decemviri concordiam inter ciues conseruare, & causas litium, & conrouersiarum præcidere, ideòque hæc leuia in suas tabulas reulerunt. Competebat autem hæc legitima de pastu pecoris actio tum propriè, cum in meo tuæ pecudes meum aliquid depasta essent, naturam suam securæ. Plura de his habent Iurisconsulti. Mihi enim propositum non est, Iurisconsultorum nodosas, & difficiles quaestiones hic tractare, memor illius: Ne sutor vltra crepidam.

C *LVI. Si quadrupes pauperiem fecerit: ei, cuius intererit, in eum, qui dominus erit quadrupedis, actio noxalis esto.*

Extat huius legis testimonium apud Iustinianum institutionibus, titulo. Si quadr. paup. feciss. dic. §. j. & alibi. Vlpianus dicit, Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur, actio ex duodecim tabulis descendit. Quæ lex voluit, aut dari quod nocuit, id est, animal, quod noxiam commisit, aut æstimationem noxiæ offerre. Noxia enim est ipsum delictum. Et rursus: Pauperies est damnum sine iniuria facientis datum. Nec enim potest dici animal iniuriam fecisse, quod sensu caret.

Observandum autem, hanc actionem de damno à quadrupede dato, propriè non pertinuisse ad feras bestias, que genitali sua, naturali que feritate damnum dederunt.

D Explicatur & hoc caput prolixè à Iurisconsultis.

LVII. Vi qui alienas arbores iniuria cecidisset, in singulas aris viginti quinque lueret.

Descriptum hoc caput est ex Plinio lib. 18. cap. j. Fuit & arborum, ait Plinius, cura legibus prisca, caurumque est 11. Tabulis, ut qui iniuria cecidisset alienas, lueret in singulas aris viginti quinque. Item apud Paulum scriptum est: Si furtim arbores cæsa sint, & ex lege Aquilia, & ex 111. Tabulis danda est actio. Caius in l. 2. quæ ex primo illius libro ad legem duodecim Tabularum descripta est: Eos, inquit, qui arbores, & maximè vites cæciderunt, etiam tanquam latrones puniri. Notandum tamen & illud est, hanc actionem habere locum tum, cum furtim arbores cæsa sunt.

E Si quis verò per vim sciente Domino eas cæciderit, agetur ex interdito: Quod vi, aut clam: Aut vi bonorum raptorum.

De furtis.

LII X. Qui noctu furtum faxit, aut interdum velo se defenderit, eum domino cum clamore testificanti occidere ius esto. Si neque noctu, neque se velo defendens prehendatur, virgis casus, ei cui furtum fecit, addictor. Seruus verberibus affectus, de saxo deijciatur: impubes arbitratu Prætoris verberator.

Testimonium huius legis extat apud Agellium libro vndecimo, capite decimo octauo. Prior pars etiam apud Macrobium libro 1. Saturnaliorum, capite 46. his verbis legitur.

SI NOX FURTIVM FACTVM ESIT. SI IM ALIS OCCISIT, IVRE CAESVS ESTO. A
 Sequuntur nunc leges aliquot de furtis, quæ grauissimè Romani punierunt: non tamen omnia eadem seueritate. Capitis autem huius, de quo agimus, sensum ex Agellio licet cognoscere, vbi sic ait: Furem, qui manifesto furto prehensus esset, tum demum occidi permiserunt Decemviri, si aut, cum faceret, nox esset, aut interdium se telo, cum prehenderetur, defenderet. Ex cæteris autem manifestis furibus, liberos verberari, addicique iusserunt ei, cui furtum factum esset, si modò id luci fecissent, neque se telo defendissent. Seruos item furti manifesti prehensos, verberibus affici, & è saxo præcipitari: sed pueros impuberes Prætoris arbitrato verberari voluerunt, noxamque ab his factam sarciri. Hæc ille. Loquitur igitur hoc caput de furto manifesto. B

Qui noctu furtum faxit.) Fur, vt Varro voluit, ex eo dictus, quòd furuum atrū veteres Romani appellauerunt, & fures per atras & obscuras noctes facilius furentur. Quam Etymologiam Agellius reprehendit, inquit, non à furuo, furem dici, sed à Græco φῦρ. Nam quod & Græcis, ait, nunc κλέπτης dicitur, antiquiore Græca lingua φῦρ est dictum: hinc per affinitatem literarum, qui φῦρ Græcè est; Latine Fur. Hæc ille. Alij furem à ferendo vel auferendo dictum volunt, sicuti & Græcum φῦρ à φέρω. Furem autem Sabinus apud Agellium definit eum, qui alienam rem attrectauerit, cum id se inuito Domino facere, iudicare deberet. Furtum verò est attrectatio rei alienæ, inuito Domino.

Aut interdium se telo defendens, &c.) Telum, inquit Caius, vulgò quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur: sed nunc omne significatur, quod mittitur manu. Ita sequitur, quod & lapis, & lignum, & ferrum hoc nomine contineatur: dictumque ab eo sit, quod in longum mittitur, Græca voce figuratur, φῦρ τῆλῶς.

Eum Domino cum clamore testificantem.) Non voluerunt Decemviri, furem in manifesto furto prehensum, simpliciter occidi: sed tum demum id concesserunt, si ei hinc periculo eius, cui furtum sit, parci non possit.

LIX. Si adorat furtum, quod nec manifestum erit, dupliorem luito.

Sic hanc legem restituit Iacobus Ræuardus, cuius testimonia extant apud Agellium lib. 11. cap. 8. & apud Festum.

Tria fuerunt Decemvitorum tempore genera furtorum manifestum, nec manifestum, & conceptum. Manifestum est, vt docet Masurius Sabinus apud Agellium, quod deprehenditur, dum sit. Faciendi finis est, cum perlarum est, quòd ferri cœperat. Nec manifestum furtum est, quod postea quancumque deprehenditur: id est, cum fur in faciendum quidem deprehensus non est, sed eum furtum fecisse negari non potest. Quid conceptum furtum sit, iam explicabitur. His tribus generibus Iuriconsulti adiiderunt quarrum, nempe oblatum, quod est, cum res furtiua ab aliquo tibi oblata sit, eaque apud te concepta (id est inuenta) sit: vtique, si ea mente tibi data fuerit, vt apud te potius, quàm apud eum, qui dedit, conciperetur. De furto manifesto præcedens lex loquitur: de nec manifesto hæc.

Si adorat furtum.) Sic legitur apud Festum, in voce Nec. Significasse autem apud antiquos, adorare idem, quod agere, docet Festus.

Nec.) Hæc particula ab antiquis posita est pro non, teste Sennio Capitone apud Festum.

Duplionem luito.) Testatur hoc Agellius inquit: Aliis deinde [furtis omnibus, quæ nec manifesta appellantur, poenam imposuerunt dupli.

LX. Furti per lancem, liciumque concepta, sicut manifesta vindicantur.

Extat apud Agellium libro 11. cap. 18.

Agit hoc caput, quod ex Agellio descriptum est, de poena furti per lancem, liciumque concepti. Et sanè tota lex nihil obscuritatis haberet, si de furto concepto per lancem & licium, quid fuisset, eertò constaret. De eo enim varix & discrepantes sunt opiniones, adeò, vt verè dici possit. Quot homines, tot sententiæ. Optimè autem confuissit nobis Agellius, & bene de nobis meritus fuisset, si id & quadam alia nobiscum communicasset. Quia ergo, quænam sententia vera sit, difficulter dici potest, aliquot

- A** aliquot doctissimorum virorum opiniones recitabo, & simul quænam probabilior videatur, indicabo. Lectori tamen liberū relinquam, vt quam velit, partem sequatur.
- Alexander igitur ab Alexandro Neapolitanus I. C. libro 6. Genialium dierum, capit. 10. de hac lege differens, sic inquit: Dixere furta per lancem & licium, quod fures, qui in alienas penetrabant ædes, plærunque, (vt est fagas furum solertia) licium ferebant, quo furta alligarent, & lancem præ oculis, ne innotescerent. Hæc ille. Cuius sententiam sequitur etiam Olendorpius, & addit, fures illos lancem duobus foraminibus aptatam, ante oculos habuisse, vt matres familiarum, aut virgines. aliæ uero ancillæ in domo forte fortuna obuiæ terrentur, fugerentque potius, quam quod de cognoscendo, vel obseruado fure essent sollicitæ, ac interim illi res subriperent. Franciscus Balduinus Tatij Alpini coniecturam sequi mauult, qui opinatur, furta per lancem & licium concepta, hæc fuisse, quæ religionis obtentu, impostores quidam tamquam sacrificuli, licio fuscincti, & lancem ad colligendas stipes circumferentes committerent, sacrilegiis proxima, nempe rerum si minus ad ministerium iam consecratarum: collectarum tamen ad sacrificia, & eorum nomine. Probabilior autem videtur Iacobi Ræuardi sententia, quam plerique Iurisperconsultorum, & in his etiam Iosephus Scaliger, probant, quæque testimonium apud Festum Pompeium habet, apud quem sic legimus: Lance & licio dicebatur apud antiquos: quia qui furtum ibat quærere in domum alienam, licio cinctus intrabat, lancemque ante oculos tenebat, propter matrum familiarum, aut virginum præsentiam. Furtum igitur per lancem & licio concipiebatur, id est, perquirebatur ab illis quibus furtum factum erat, non fiebat à furibus, idque hoc modo: Qui conquerebatur, sibi rem à quopiam furto ablatam, & in alicuius ædes deportatam, accedebat ad Dominum illarum ædium, & petebat, vt liceret sibi rem sibi ablatam in illis quærere, curabaturque Deos legum custodes, se reperiendi spe furtum quærere. Et tunc quidem aliter ille, apud quem furtum querebatur, domum suam ei, qui furtum quærebat, aperire, & in obfignatis, & non obfignatis locis furti inquirendi potestatem facere cogebatur. Is uero qui furtum quærebat, licio se accingebat, vt expeditior ad quærendum esset: & lancem oculis opponebat, ne à mulieribus, aut virginibus in illis ædibus videretur: ab iis enim alienos viros cerni, veteres nolebant. Atque tum, si rem furtiuam conciperet, & comprehenderet, furtum illud conceptum & comprehensum pro manifesto vindicari sanxerunt, paræmque ac manifesto, ei poenam irrogari voluerunt Decemuiri. Et hunc morem quærendi furta per lancem & licio delumprum esse à Græcis, ex 12. Platonis de Legibus libro probare nituntur. Franciscus Hotomanus Commentariis in 4. librum Institutionum, præter hanc de qua iam diximus, quàmque plerique probant, etiam aliam furti per lancem & licio concepti explicationem affert. Scribit enim se suspicari furtum per lancem & licio conceptum id fuisse, quod per simulationem religionis amicti licio Sacerdotes deprehendere sint soliti, cum panem. Et tunc lapide conditum, & in lance ceremoniæ causa delatum, eum qui furti suspectus erat, deorare iuberent. Qua de re Dioscoridis verba citat, quæ latine sic sonant: Furem quoque. Et tunc deprehendit, si quis in pane cõditum offerat. Fur enim mansum deorare non poterit: quin etiam concoctus furem coarguit: quippe decocta cum eo deorare non poterit. Hactenus ille. Non tamen dissimulabo aliam esse Petri Pithæi sententiam, libro 1. Aduersariorum subseciuorum ca. 2. quam ipse omnibus aliis anteponebat non veretur: eam his verbis explicat: Furtum, quod à lictore, aut viatore licio præcincto, ipso, fuerit, aut alio quolibet comite iudicium & fides in lance præferente, siue hæc priuata fuerit, siue publica, (quod magis credo) ex auctoritate magistratus perquisitum, inuentumque est, per lancem, & licio conceptum videtur. Hæc ille. Et huius sententiæ testimonia ex Petronij Arbitri Satyrico profert,
- F** quæ ibi videri possunt.

L. XI. Is cuius ope, consilio, furtum factum erit, dupli actione tenetur. Si seruus furtum faxit, noxamue nocuit, sed etiam Domino, serui nomine actio esto: Dominus serui nomine non tenetur, de furto pacisci licium esto.

Hæc duo capita, primus obseruauit Antonius Contius, I. C. libro primo. Lectio- A
num subseciuarum Iuris ciuili, capite 14. Prioris testimonium extat apud Labeo-
nem. l. Sæpe. §. vltim. de verbor. significat. Sententia eorum plana est, ideoque nulla
opus habent explicatione.

*L XII. Frugem aratro quesitam furtim noctu si pauper, secuerique pubes
suspensus Cereri necator: impubes verberator, nexæque duplionem præstato.*

Descripta est ex Plinio libro 18. capite 3.

Sancit hæc lex pœnam in eos, qui alienas fruges furtim depauiſſent, aut demessuif- B
ſent. Et videtur deſumpta eſſe ex legibus Draconis Athenienſis legiſlatoris. Is enim,
vt auctor eſt Plutarchus, non minorem aduerſus fures vuarum, vel oleũ, quàm ad
uerſus homicidas, vel ſacrilegos, pœnam ſancit. Mitigata tamen poſtea hæc pœna
apud Romanos eſt, ſicut ex Vlpiani verbis his apparet: Si oliuam inquit, immatu-
ram decerperit, vel ſegetem deſecerit immaturam, vel vvas crudas: Aquilia tenebitur.
Quod ſi iam maturus: ceſſat Aquilia. Nulla enim iniuria eſt, cum tibi etiam im-
penſas donauerit, quæ in collectione huiuſmodi fructuum impendantur. At ſi colle-
cta hæc interceperit, furti tenetur.

Pubes.) Non eandem pœnam ſtatuit in adultos, & impuberes, ſed inter eos di-
ſtinguit.

Suspensus Cereri.) Iuſtus Lipſius libro 4. Epistoſicarum quaſtionum, epistoſa 27. le-
gendum arbitrarur: Sacrus Cereri verberator: quia in antiquis legum formulis C
ſolemniſ ſanctio fuit, ſacer Cereri eſto. Et: Sacer Ioui eſto.

L XIII. Tignum iunctum ædibus, vineaque concapes ne ſoluito.

Qui illud iunxit, Domino duplum præſtato.

Prior pars apud Feſtum in voce, Tignum & apud Iuriſconſultos ſæpe, ſicut & po-
ſterior, legitur.

Sententia legis hæc eſt: Ne quis alius alicuius tignum, id eſt, ligna, cementa, &
alia, ſuis ædibus iungeret, inuito eo Domino, cuius id tignum eſſet. Quod ſi iunxiſ-
ſet inuito Domino, ne propterea ædes dirueret, ſed domino tigni, duplum illius præ-
ſtaret. Ratio legis eſt, quod Decemviri noluerunt ſub hoc prætextu ædes dirui, vel
vinearum culturam turbari, teſtibus Vlpiano, & Iuſtiniano. D

Tignum iunctum ædibus.) Tigni appellatione continetur omnis materia, ex qua
ædificium conſtat, vineæque neceſſaria: vnde quidam aiunt, regulam quoque, & la-
pidem, & cementa, cæteraque ſi qua ædificiis ſunt vtilia, tigna enim à tegendo dicta
ſunt) hoc amplius, & calcem, & arenam appellatione tigni contineri. Sed in vineis ti-
gni appellatione omnia vineis neceſſaria continentur: vt puta, perticæ, pedamæta, &c.

Vineaque concapes.) Variè hic ſeſe torquent eruditi. Alij concapu legunt, alij, cum
capite, alij aliter Iosephus Scaliger ſic legendum & emendandum putat, vineæque
concapes: hoc ſenſu: vt ſi tignum alienum iunctum fuiſſet tuis ædibus vel concapes
fuiſſet tuæ vineæ. Significare autem ait tignum concapes, quod depactum, ac deſi-
xum ſit terræ ad vineam ſuſtinendam, & caput, ſuum habeat cum capite vineæ com-
miſſum. E

L XIV. Ne quis vnciaro fenore amplius exerceto.

Teſtimonium huius legis extat apud Cornelium Tacitum, Annalium libro 5. vel
vt in Iuſti Lipſij editione eſt, libro 6.

Quantas turbas in Republica Romana dederint vſuræ, docent tùm alij plurimi
rerum Romanarum ſcriptores: tùm verò Cornelius Tacitus hiſ verbis: Sanè vetus,
inquit, vrbi fenebre, malum, & ſeditionũ, diſcordiarumque creberrima cauſa, eoque
cohibebatur antiquis quoque, & minus corruptis moribus. Nam primo duodecim
tabulis ſanctum, ne quis vnciaro fenore amplius exerceret: cum antea ex libidine
locupletium ageretur: de in rogatione tribunicia ad ſemuncias redacta. Poſtremò
verita verſura, multique plebis icitis obuiam itum fraudibus, quæ toties reſpreſſæ, F
miras per artes ruſum oriebantur. Haſtenus ille.

Ne quis vnciaro fenore.) Fenus dictum eſt, inquit Varro à fetu, & quaſi à fetura
quadam pecunia parientis, atque increſcentis. Idem docet Feſtus. Sunt autem variæ
fenoris,

A fenoris, siue vsuræ species quas hoc loco attingere libet. Summa vsura quæ & vsura centesima & as vsurarius dicitur, est, cum pars fortis centesima singulis mensibus penditur: id est, cum de centum aureis singulis mensibus vnus, singulis annis duodecim penduntur. Vsura deunx dicitur, cum singulis annis in centenos, vndecim penduntur: dextans, cum decem: dodrans, cum nouem: bes, cum octo: septunx, cum septem: semis, cum sex: quincunx, cum quinque: triens, cum quatuor: quadrans, cum tres: sextans, cum duo: vnciaria, cum vnus penditur. Et de hac lex loquitur.

Notandum etiam, quod Cato testator, Romanos feneratoros quadruplo condemnasse. verba eius sunt hæc: Maiores nostri sic habuerunt, & ita in legibus posuerunt. Furem dupli condemnari: Feneratorem quadrupli. Quanto peiorem ciuem **B** existimauerint feneratorum, quàm furem, hinc licet existimari.

L XV. Vi iurifurandi ad fidem adstringendam præcipua vis esset.

Cicero libro 3. de Officiis ita scribit: Nullum enim vinculum ad stringendam fidem iureiurando Maiores arctius esse voluerunt. Id indicant leges XII. Tabularum, &c. Agellius lib. 7. cap. 18. Iurifurandum, inquit, apud Romanos inuolatè, sanctèque habitum, seruatumque est. Id & moribus, legibusque multis ostenditur. Sed nemo id copiosius explicauit Dionysio, qui libro 2. extremo, Regi Numæ institutionum illud assignat. Polibius libro 6. commemorat: tantum apud Romanos iurifurandi religionem valuisse, vt ea laude facile gentibus omnibus antecellerent. Nam si Græco homini, inquit, qui magistratum gerat, talentum vnum committatur, etiamsi decem scribendo assint, signaque toridem, atque etiam duplo plures testes extent, fidem tamen plerunque violant. Apud Romanos autem, qui, quum Rempublicam gerunt, maiorem multò pecuniam tractant, sola iurifurandi sui religionem in officio suo continentur, &c. Ad hanc porro legem illud Caij pertinet: Maximum remedium expediendarum litium esse iurifurandi religionem. Hactenus de XII. Tabularum iis, quia adhuc restant, fragmentis.

D

LIBRI IIX. ANTIQVITATVM

ROMANARVM, QVI EST DE

legibus pars altera, reliquis Magistratum
Romanorum Leges continens.

E

IX I M V S hactenus tum de aliis, quæ ad legum Romanarum rationem pertinuerunt, tum de legibus Regiis, & fragmentis duodecim Tabularum: postulat nunc institutus ordo, vt etiam reliquas quæ à diuersis magistratibus latæ fuerunt, leges recenseamus, quod iam facere aggrediemur, ordinem eundem ferè, quem in prioribus legibus tenuimus, quèmq; in Institutionibus suis Iustinianus

Imperator præscripsit, obseruantes. Primum enim de iure publico, rùm de priuato, postremùm de criminibus publicis, quæ leges vnquam latæ fuerunt, quantum in tanta rerum antiquarum obscuritate fieri potest, referemus, Ioannem Huldericum Zasium, Paulum Manutium, & Franciscum Hotomanum auctores secuti. Quòd si

F quæ nonnunquam occurrent obscuriores, earum explicationem petere lector poterit vel ex eorum, quos iam dixi, virorum clarissimorum de legibus libris, vel ex Caroli Sigonij Antiquitatum commentariis, vel ex Francisci Balduini ad nonnullas harum legum editis explicationibus. De quo lectorem monere hoc loco volui. Sequuntur iam leges.

Niis legibus, quæ ex tanto veterum scriptorum naufragio ad nos peruenierint, pauca extant, quæ ad religionem pertinent. Non dubium autem est, multò plures fuisse, si omnes integras haberemus. Illæ verò, quæ passim adhuc reperiuntur, vel de ipsis sacris loquuntur, vel de Sacerdotiis, quas hoc capite ordine recitabimus.

*Sulpitia
Sépronie
lex.*

Ad sacra pertinent primùm lex Sulpitia Sempronia, quam ex S. C. tulerunt P. Sulpitius Sauerrio, P. Sempronius Sophus Coss. anno CDLIX. ne quis templum, aram, uel iniussu senatus, aut Tribunorum plebis maioris partis dedicaret. Liuius libro 9.

*Papiria
lex.*

Non multum dissimilis huic est Papiria, quam L. Papirius Tribunus plebis de consecratione tulit: Ne iniussu plebis ædes, terram, aram, aliâque rem ullam consecrare liceret, cuius meminit Cicero pro domo sua.

Ad sacra ferias pertinet & ludi. De feriis tres reperiuntur leges à veteribus latæ, Hortensia, Publicia, & Cornelia.

*Hortensia
lex de
nundinis.*

Hortensia lex de nundinis fuit, ut nundinæ, quæ prius erant feriæ, factæ essent: uti rustici: cui nundinandi causa in urbem veniebant, lites componerent. Macrobius libro primo Saturnaliorum capite 26.

*Publicia
lex de ce-
reis.*

Publiciam Publii Tribunus plebis tulit, ut Saturnalibus cerei non nisi ditioribus mitterentur. Macrobius libro j. cap. 7.

*Cornelia
lex.*

Cornelia lex à Cornelio Dolabella Consule anno MDCCIX. statim post necem Cæsaris lata est, ut deinceps is dies, quo Cæsar interfectus est, Idus scilicet Iulij, natalis urbis haberetur. Appianus libro 2. de Bellis ciuilibus.

De ludis item tres latæ reperiuntur, quarum prima Licinia de ludis Apollinaribus loquitur. Hanc tulit P. Licinius Varus, Prætor urbanus, M. Claudio Marcello V. T. Quintio Crispino Coss. anno MDXV. Ut ludi Apollinares, qui die incerta fiebant, in perpetuum in statam diem uouerentur. Itaque ipse primus ita uouit, fecitque agere diem tertium nonas Quintiles, is dies deinde solemnis seruatus. Liuius libro 27.

Reliquæ duæ Theatrales appellantur, & de locis siue sedibus ordinum in spectaculis agunt. Primum quidem, quem admodum Valerius Maximus libro secundo, capite, quarto scribit, per annos quingentos, & quinquaginta, Senatus populo mixtus spectacula ludorum interfuerat. Sed eum morem Atilius Serranus, & L. Scribonius Ediles, ludos matri Deum facientes, superioris Africani sententiam secuti, discretis Senatus & populi locis, soluerunt, quæ res auertit vulgi animam, & fauorem Scipionis maximo persequauit. Aliquanto post etiam Equitum loci à populi sedibus sunt discreti, lege Roscia Theatrali, quam tulit L. Roscius Otho, Tribunus plebis, L. Cæcilio Merello, Q. Marcio Rege Coss. anno MDCCV. Ut in theatro Equitibus Romanis, qui ns. quadraginta possiderent, xlv. gradus spectandi gratia assignarentur: exceptis iis, qui suo suo, siue fortunæ vitio decoxissent, cui generi certum locum assignauit, pœna irrogata, si in xlv. sedissent. Cicero Philip. 2. Aconius in Cornelianam, Florus Epitome 99. Dio. lib. 36. Plinius libro septimo, capite 20. Iu-

*Roscia
lex.
Theatra-
lis.*

uenalis Satyræ decima quarta, & Tacitus libr. 15. Annalium. qui tamen legem interpretatur hanc habuisse vim, ut Equitem non ante plebem, ac separatim, sed confusè tantum xlv. ordines haberent.

Post aliquot annos, cum C. Octauius Augustus ordinem Equestrem recognouisset, censumque eius auxisset: multi autem quibus census ille non esset, à xlv. illis gradibus, lege Roscia excluderentur. mitigauit eam aliquo modo Augustus, & Iuliam legem tulit, ut equitibus Romanis, quibus ipsis, partibus uel equester sensus unquam fuisset, in quatuordecim ordinibus lege Roscia theatrali constitutis consistere liceret. Suetonius in Augusto, Plinius lib. 33. cap. 2.

*Iulia lex
Theatra-
lis.*

Non separabo ab his legibus quæ de sacris fuerunt, eas, quas de funeribus tulerunt. Meminit Cicero epistola 33. lib. 12. ad Atticum legis, quæ sumptum sepulchrorum definiuit, & eum qui modum illum superasset, tanta pecunia, quantam preter modum impendisset. multauerit: à quo autem illa lex lata, & quantus sumptus definitus sit, non addit.

*Incerta
lex de fu-
nerib.*

A Sic Corneliae legis de sumptibus funerum latae à L. Cornelio Sulla Felice Plurarchus in vita eius meminit: sed nec ipse, quae nam ea fuerit, aut quem sumptum definiuerit, addit.

Sacrorum ministri Sacerdotes erant, de quibus etiam leges nonnullae adhuc superfunt. Earum ferè prima est Sextia Licinia, à L. Sextio, C. Licinio Tribunis plebis, P. Manlio Dictatore, anno CCXXXV. lata, ut pro Duumviris sacris faciundis Decemviri ita crearentur, ut pars ex plebe, pars ex patribus fieret. Livi libro 6.

Hanc sequitur Olgunia, à Q. & Cn. Olguniis: Tribunis plebis, Anno CBLIII. M. Valerio Coruo V. Q. Appuleio Pansa Coss. lata, ut cum quatuor Augures; quatuor Pontifices ea tempestate essent, placeretque auguri Sacerdotum numerum, quatuor Pontifices, quinque Augures, de plebe omnes allegerentur. Ita deinceps octo Pontifices, novem Augures fuerunt. Livi libro decimo.

De Triumviris Epulonum legem tulit P. Manlius Tribunus pleb. L. Furio Purpureone, M. Claudio Marcello, Coss. anno 101. VII. ut propter sacrificiorum multitudinem Tresviri Epulones crearentur: cum essent ipsi à Numa, ut etiam Ludorum illud epulare sacrificium facerent, instituti. Ius praeterea togae praetextae habenda item ut Pontifici, eisdem esset. Cicero libro 3. de Oratore, Livi libro trigesimo tertio. Vbi tamen pro P. Manlio, T. Romuleius legitur, unde à nonnullis eadem lex Romuleia dicitur, quod Carolus Sigonius ex coniectura emendavit.

De Pessinuntio sacerdotio Clodia lex memoratur, quam tulit P. Clodius Tribunus plebis, L. Calpurnio Pisone Caesonino, A. Gabinio Coss. Anno 100. V. ut Pessinuntius Marris magnae Sacerdos, suo sacerdotio solaretur, sanumque illud Brotigaro Gallo graeco attribueretur. Cicero pro Sextio, & de Aruspicum responsis.

De Virginibus Vestalibus duae reperiuntur leges, una de ritu Vestalis capiendae, altera de poena earum quae incestum commississent. De ritu capiendae Vestalis Virginis Papia fuit haec: ut Pontificis Maximi arbitratu virgines e populo viginti legerentur, sortitiisque in concione ex eo numero fieret, ut cuius virginis ducta esset, eam Pontifex maximus caperet, eaque Vestae fieret. Sic enim eam restituerunt, Iacobus Ruardus, & Ludovicus Carrio. I. C. Addit etiam Agellius, eam sortitionem ea lege Papia suo tempore non necessariam videri solere. Nam si quis honesto loco natus adeat Pontificem Maximum, atque offerat ad sacerdotium filiam suam, cuius duntaxat salvis religionum observationibus ratio haberi possit, gratiam Papiae legis per Senatum fieri.

De incestu verò Vestalium Virginum, & earundem poena constituta: ut scilicet viuae defoderentur, Sacrae leges à Numa propositae loquuntur, Dionysio libro 1. auctore.

Sequuntur iam illae leges, quae de Sacerdotum electione, cooptatione, vel creatione latae sunt, quarum prima fuit Licinia, quam rogavit C. Licinius Crassus Tribunus plebis Q. Fabio Maximo L. Mancino Coss. anno 100. IX. Ut Sacerdotium cooptatio ab ipsorum collegio ad populum transferretur. Verum eam non pertulit, ut in Ciceronis Laelio videre est. Sic enim de ea ipse Laelius: Meministis, inquit, Q. Maximo fratre Scipionis, & L. Mancinio Coss. quam popularis lex de Sacerdotiis C. Licinij Crassi videbatur. Cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferrebat. Atque is primum instituit in forum versus agere cum populo: tamen illius vendibilem orationem religio Deorum illorum immortalium nobis defendentibus facile vincebat, atque id actum est, Praetore me, quinquennio ante, quam Consul sum factus. Itaque re magis, quam auctoritate causa illa defensa est.

Secuta hanc est Domitia, quam Cn. Dominus Ahenobarbus, Tribunus plebis, Neronis Imperatoris atavis, offensior Pontificibus, quod alium, quam se, in patris sui locum cooptassent, tulit, C. Martio III. L. Aurelio Coss. anno 100. I. Ne Sacerdotum collegia uti antea, quem vellent, cooptarent: sed ut populi id beneficium esset. Cum autem populus per religionem Sacerdotio mandare non posset, rogavit, ut minor pars populi, id est, tribus septemdecim vocarentur: ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur. Suetonius in Merone. Velleius Paterculus lib. 6.

cundo, Cicero Agraria 2. Epistola 5. ad Brutum, & pro Cornelio, & Asconius in A eandem, Dio lib. trigefimoseptimo. Manutius existimat, hac lege permissum esse, vt absentes quoque possent petere Sacerdotia, hunc locum Ciceronis ad Brutum de ea exponens: Ciceronem nostrum (scribit Tullius) in vestrum collegium coopari volo. Existimo omnino absentium rationem haberi Sacerdotum Comitii posse. nam etiam factum est antea. C. enim Marius, cum in Cappadocia esset lege Domitia factus est Augur, nec, quo minus id postea liceret, lex vlla sanxit.

*Cornelia
lex.*

Domitiam legem L. Cornelius Sulla Dictator, & Consul cum Q. Metello anno 101XXI abrogauit. Tulit enim, vt ius creandorum Sacerdotum à populo (cuius hæc lege Domitia potestas erat) ad collegia transferretur: ii que ex veteri more, non triburis comitiis, cooptarentur. Dio libro 37. Asconius in Diuinationem. B

Atia lex.

Corneliam legem rursus abrogauit, Domitiam restituit T. Atius Labienus Tribunus plebis, M. T. Cicerone, C. Antonio Coss. anno 100XC. Vt populus Sacerdotia mandaret, cum antea Sacerdotes lege Cornelia è Pontificum collegio, crearentur, Dio libro 37.

*Antonia
lex.*

Verum non multò post eam abrogauit M. Antonius Consul cum C. Julio, anno 100CIX. tulitque, vt ius cooprandorum Sacerdotum à populo ad illorum collegium iterum transferretur. Dio libro 44. Quam tamen legem etiam non multò post abrogatam, & ius mandandorum Sacerdotiorum ad populum relatum esse Paulus Manutius ex aliquot coniecturis colligit. Atque hæc de creatione, vel cooptatione Sacerdotum in defunctorum locum lata sunt. C

*Lex de
vacatione
Sacerdotum.*

Ad Sacerdotes etiam ea pertinent, quæ de vacatione lata est, de qua Appianus libro 2. bellorum ciuilium & Plutarchus in M. Marcello, item in Camillo scribunt, Vsq; adeò Romanis Gallos terribiles, & formidolosos esse, vt in lege de vacatione militiæ, quæ Sacerdotibus, & senibus permittitur, illud adscriptum sit, nisi si bellum Gallicum exoritur. Tum enim & senes & sacerdotes in militiam proficisci. Verum hanc consuetudinem, si tumultus aliquis, non autem bellum Gallis oriretur, fuisse, Docet Cicero Philippica octaua, his verbis. Grauius autem esse tumultum, quam bellum, hinc intelligi potest, quòd bello Gallico vacationes valent, tumultu non valent. Meminit huius legis & Liuius libro 8. & 10. Item Cicero pro Fonteio.

*Lex de
interca-
lacione.*

Ad Sacerdotum officium pertinet intercalatio, de qua L. Pinatius, L. Furius Coss. anno 00XXI. legem tulerunt. Varro apud Macrobius in scribit, eam fuisse antiquissimam, cui mentio intercalaris adscribarur, fuisseque in columna ærea incisam. Macrobius libro 1. Saturnaliorum cap. 13. Atque de religione hæc tenus. D

De ciuitate, & iure ciuium Romanorum. CAP. II.

RECITATIIS legibus, quæ ad sacra pertinuerunt, ad Politicas accedimus. Illæ verò aut de iure publico, aut de priuato, aut de criminibus latae fuerunt. Dicemus primum de iis, quæ de iure publico egerunt, initium sumentes ab iis, quæ de iure seu libertate ciuium Romanorum loquuntur. Sunt autem illæ duplices. Aliæ enim ius seu libertatem ciuium Romanorum constituunt, aliæ idem ius aliis communicant: quas hoc capite recitabimus. E

Ius siue libertas ciuium Romanorum, qua sese aduersus nimium magistratum, & præsertim Consulatum, imperium munierunt, multis legibus est confirmata.

*Valeria
lex de
prouocacione.*

Prima est Valeria, quam tulit P. Valerius Poplicola, Consul solus, Bruto collega mortuo, anno 00LIII. Vt aduersus omnes magistratus ad populum prouocatio esset. Ne quis magistratus ciuem Romanum aduersus prouocationem verberaret, aut necaret, aut pecunia multraret. Liuius lib. 2. Dionysius libro 5. Plutarchus in Poplicola & alij. Eam secutæ sunt leges sacratæ de Tribunis plebis, de quibus post dicendum. F

*Valeria
Horatia
lex.*

Cum autem hæc ciuium Romanorum libertas, & lex de prouocatione Decemvirali potestate euerfa esset, restituerunt eam L. Valerius, M. Horatius Consules anno 000IV. & noua lege confirmarunt: Ne quis vllum Magistratum siue prouocatione

crea.

A crearet: qui creasset, eum ius, fasque esset occidit: néve ea cædes capitalis noxæ haberetur. Livijs lib. 3.

Eadem lex de prouocatione, tertio relata est à M. Valerio Costuo, v. Consule cum Q. Apuleio Pansa anno cdlxxx. Ne quis qui prouocasset, virgis cæderetur, securive necaretur: si quis aduersus ea fecisset, improbè facturum. Livijs lib. 10 qui addit eam tum tertium post Reges exactos latam esse, semper ab eadem familia.

*Valeria
lex de
prouo-
catione.*

Secuta Valeria leges est Porcia, quam tulit M. Porcius Tribunus plebis, eodem anno: Ne quis magistratus ciuem Romanum virgis cæderet, necaretve: sed damnato exilium permitteret: cum antea nudorum ceruix infereretur furcæ, corpus virgis ad necem cæderetur. Livijs libro 10. Cicero pro Rabirio perduellionis reo, & sapè

*Porcia
lex.*

B aliàs, Sallustius in coniuratione Catilinæ, Suetonius in Nerone, & alij.

Portiam inde legem Semproniam sunt consecutæ, à C. Sempronio Graccho Tribuno plebis, Q. Cecilio Metello, T. Quintio Flaminio Cofs. anno 1000xxx. latæ, Ne de capite ciuis Romani, iniussu populi iudicaretur. Vt qui magistratus indicta causa in ciuem Romanum animaduertisset, de eo populi quæstio constitueretur: quod propter P. Popillium Caius tulit à quo consule Tiberij fratris socij miserè fuerant diuexati, vt eum vlceretur, atque vrbe, vt & fecit, expelleret. Erat etiam hoc earum caput, Ne quis coiret, conueniret quo quis iudicio publico circumueniretur. Quam legem Cicero in Cluentiana, in Senatores, pro plebe esse latam dicit. Carolus Sigonius opinatur, etiam Porciam legem ab eo relatam fuisse. Ne Magistratus ciuem

*Sempro-
nia leges.*

C Romanum virgis cæderet, aut securi feriret. Meminerunt harum legum Cicero pro Rabirio, pro Domo, pro Cluentio, & lib. 3. de Legibus. Plutarchus in Gracchijs. Idem Cicero 7. Verrina exclamat, Id nomen dulce libertatis: ò ius eximium nostræ ciuitatis: ò lex Porcia, legesq; Semproniam. Videtur autè exceptum parricidiū his legibus fuisse, cum in Oratione pro Sex. Roscio, verus supplicium commemoratur.

Cum igitur tanta libertas & tâta dignitas ciuium Romanorum esset, ideò factum, vt exteri Latini, & Itali summo studio adipiscendæ ciuitatis tenerentur: nonnulli etiam pro suis in Rempublicam Romanam meritis impetrarent. Nam L. Papius Prætor, anno cdxxi. Cofs. A. Cornelio Cossu Aruina, 11. Cn. Domitio Caluino, legem tulit, vt Aceranis ciuitas sine suffragio daretur. Livijs libro 8.

*Papiria
lex, de ci-
uitate*

D Et C. Valerius Tappo, Tribunus plebis anno 101x. M. Claudio Marcello v. T. Quintio Crispino Cofs. legem tulit, vt Formianis Fundanis, Arpinatibus suffragij latio (nam ante sine suffragio habuerant ciuitatem) esset. Livijs lib. 38.

*Acerra-
nis dàda.
Valeria
lex.*

Nec verò ita temerè cuius ciuitatem impartiri voluerunt. Quare cum aliquando multi ex Latinis Romam clam migrarent, ibiq; pro ciuibus Romanis sese gererent, atque ea de re sociorum legati grauitè quererentur: C. Claudius Consul cum Ti. Sempronio, anno 101xxvi. ex Senatusconsulto legem tulit, edixitque, vt qui ex socijs, ac Latini nominis ipsi, maiorèsvè eorum M. Claudio, T. Quintio Censoribus, postque ea apud socios nominis Latini censi essent, vt omnes in suam quisque ciuitatem ante K. Nouembris redirent. Cùmque antea, lege socijs: ac nominis Latini,

*Claudia
lex de so-
cijs, ac no-
minis La-
tini.*

E qui stirpem en sese domi relinquerent, datum esset, vt ciues Romani fierent, eaque lege malè quidam abuterentur, suosque liberos, quos domi relinquere ex lege debebant, quibuscunque Romanis in eam conditionem, vt manmitterentur, mancipio darent, vt libertini ciues essent: addita hæc lex est, Ne quis quem ciuitatis mutandæ causa suum faceret, néve alienaret: & si quis ita ciuis Romanus factus esset. Livijs libro 41.

*Papia
lex, de pe-
regrijs*

Post legem Claudiã non multis annis lata est Papia de ciuitate, quo anno, incertū, cuius sententia hæc fuit, vt peregrini vrbe Roma expellerentur. Cicero pro Balbo.

*Iunia lex
de pere-
grinis.*

Eandem legem Anno 10cxxvii. Mam. Emilio Lepido L. Aurelio Oreste Cofs. M. Iunius Pennus reulit, & insuper hoc addidit, vt peregrini vsu ciuitatis prohiberentur. Meminit huius legis Festus, & Cicero lib. 3. de Officijs, vbi hanc legem inhumanam reprehendit.

*Fulvia
lex de ci-
uitate*

Non multo post M. Fuluius Flaccus Consul cum M. Plaurio Hypsæo, anno ab Vrbe condita 10cxxix. legem promulgauit de ciuitate Italis dàda: verum indignante, atque aduersante Senatu, ac misso, & propè à mandato in prouinciam M. Fuluiò,

*Italis
dàda.*

nihil effectum est. Appianus lib. 1. Bell. ciuil. Valerius Maximus lib. 9. cap. 5.

*Sempro-
nia lex
de ciuita-
te Italica
danda.*

Triennio post C. Gracchus Tribunus plebis legem hanc retulit, vt sociis Latinis ius suffragij ferendi, perinde, vt ciuibus Romanis esset. Plutarchus in Gracchis. Appianus lib. 1. de Bellis ciuilibus: Gracchus multas leges promulgauit de iudiciis, de viis, de colonis, & ad omnes Romanorum res Latinos aduocabat, quasi verò Senatus hominibus consanguineis honestè repugnare nõ posset. Reliquis vero sociis, quibus ius suffragij non erat, suffragium, in posterũ dabat, vt & hos in ferendis legibus suffragatores haberet. Quo factò Senatus perturbatus Consules edicere iussit, ne quis eorum, quibus suffragij ius non esset, in vrbe obseruaretur, neque propius vrbem quinque millia passuum esset. Hæc ille. Secuta est lex Seruilia, quam tulit C. Seruilius Glaucia, quo anno incertum, Vt si quis Latinus Senatorem Romanum accusando condemnasset, is ciuis Romanus esset. Aconius in orationem pro Scæuro, Cicero pro Balbo.

*Seruilia
lex de ci-
uitate.*

*Licinia
Mutia
lex, de pe-
regrimis.*

Cum verò post Itali summa cupiditate ciuitatis Romanæ flagrant, & ob id magna pars eorũ pro ciuibus Romanis se gereret, tulerunt legẽ L. Licinius Crassus, Q. Mucius Scæuola Pontifex Maximus Cos. anno 1061. Vt in suæ quisq; ciuitatis ius redigeretur. Quæ lex eandem ferè habuisse vim viderur, quam Claudia primũ, post Papia, quæ vetustate fortasse iam sua negligebantur. Cicero. lib. 3. de Officiis, pro Balbo. Verũ hac lege ad eò alienati sunt Principum Italicorum animi, vt ea vel maxima causa belli Italici, quod triennio post exoritur, fuerit.

*Linia lex
de sociis.*

Anno post 1061. L. Manlio Philippo. Sex. Iulio Cæsare Cos. M. Liuius Drusus Tribunus plebis assiduis Italicorum efflagitationibus fatigatus, legem proposuit de ciuitate Italiæ danda. Verũ antequam eam præferret domi suæ, incertum à quo, necatus est. Appianus libro 1. de bellis ciuilibus, Florus libro 3. cap. 17. Epitoma Liuij libro 71. Cicero lib. 3. de legib. Quo factò equites Romani, penes quos tum iudicia erant. Q. Varium Hybridam, Tribunum plebis Drusi collegam impulerunt, vt legem ferret in eos, qui Italicos ciuitatem petentes clam, palamve iuissent, qua lege multi è primoribus vrbe sunt exacti. Appianus lib. 1. Bellorum ciuiliũ, Cicero in bruto & alibi. Valerius Maximus libro 8. cap. 6.

*Iulia lex
de ciui-
tate.*

Morum inde est bellum Italicum siue sociale, quod durante, cum accepis aliquor cladibus, Cæso etiam P. Lupo Consule, Etrusci quoque & Vmbri aliisque is infiniti mi populi defectionem spectarent, lex lata est à L. Iulio Cæsare Consule. vt qui populi ad eam diem in fide mansissent, ciues Romani essent, qua lege Latini, Etrusci, & Vmbri ciuitate donati sunt. Appianus libro 1. Bellorum ciuiliũ, Cicero pro Balbo. Postea verò & Italici à Cn. Pompeio Strabone Consule & L. Sulla alterius Consulibus. L. Catonis legato pluribus praeliis victi, & iam ad paucos redacti, omni belli gerendi occasione deposita, eadem lege in ciuitatem asciti, & in octo nouas tribus descripti sunt, quod factum est Cn. Pompeio Strabone. L. Porcio Catone Cos. anno 1061.

*Silvani
& Carboni
lex de peregrini-
nis.*

Eodem anno peregrinis etiam aditus quidam ad ciuitatem Romanam lege Siluani & Carbonis Tribunorum plebis factus est. Tulerunt enim, vt qui fœderatis ciuitatibus adscripti essent, si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent, ac sexaginta diebus apud Prætorem professi essent, ciues Romani essent Cicero pro Archia.

*Sulpitia
lex.*

Anno proximè sequenti. L. Cornelio Sulla Q. Pompeio Ruffo Cos. P. Sulpitius Tribunus plebis ad aucupandam Italicorum, qui in octo nouas tribus adscripti erant gratiam, legem tulit, vt noui ciues, libertiniq; in 35. tribus veteres distribuarentur. Florus epitoma 77. Plutarchus in Sulla. Verũ ea aut non est perlata, aut eodem anno P. Sulla Consule, cum Sulpitium ipsum, Mariũque inimicos suos vrbe exturbasset, vna cum cæteris eius legibus sublata est.

*Cornelia
lex.*

Eandem legem in sequenti anno P. Cinna Consul retulit, verum etiam non per tulit: pulsus enim vrbe est, & Consularus ei abrogatus. Velleius lib. 2. Concessum tamen ipsi tandem fuit hoc, idque vt Carolus Sigonius arbitratur secundo P. Cornelij, Cinna Consulatu, qui incidit in annum vrbis 1061. & à L. Cornelio Sulla confirmatum. Sic enim Epitoma 86. scriptum est, Sulla cum Italicis populis, ne

timoretur.

A timeretur ab iis, velut erepturus ciuitatem, & suffragij ius nuper datum fœdus percussisse, quod factum est anno 1061XX. L. Cornelio Scipione Asiatico, C. Norbano Flacco Coss. Cicero in Philippicis.

Idem tamen Sulla victor, & Dictator hoc ius & beneficium multis qui Cinnam, *Cornelia Carbonem, Marium, Scipionem & Norbanum, cæteròsque aduersæ factionis duces, lex de* aut consilio, aut pecunia, aut copiis iuuerant, ademit. Tulit enim, vt municipiis omnibus ius ciuitatis, agrique adimeretur. Quod tamen de agris, non autem de ciuitate ratum fuisse Cicero docet in Oratione pro domo, cum si scribit: Populus Romanus L. Sulla Dictatore ferente, Comitibus Centuriatis ciuitatem ademit: ademit istidem agros, de agris ratum est. Fuit enim populi potestas, de ciuitate ne tamdiu quidem quamdiu illa Sullani temporis arma valuerunt. Post autem, Sulla Dictatorem deponente, aut certe mortuo, omnibus, aut plerisque ius pristinum, vt opinatur Sigonius, est restitutum. *Qua verò lege incertum.*

B Hoc igitur pacto, cum Italia ciuitatem Romanam multis laboribus ac multo sanguine primum meruisset: deinde verò armis, atque populi Romani benignitate obtinisset, amissamque recuperasset: tum tanta demum peregrinorum in urbem se contulit copia, vt noua lege eorum libido fuerit coercenda. Itaque L. Aurelio Cotta, L. Manlio Torquato Coss. anno urbis 106XXI. C. Papius Tribunus plebis legem *Papia lex de peregrinis,* tulit, vt peregrini urbe Roma expellerentur: Cicero lib. 3. Officiorum pro Balbo, pro Archia, Dio lib. 37. Item, vt socij Latini in suas ciuitates redigerentur. Vt Iudicium

C sociis & ciuitatibus exteris constitueretur, repetundi eius causa, qui in ciuitatis Romanæ censum irrepisset, Valerius lib. 3. cap. 4. Cicero pro Cornelio. De his legibus omnibus vide Carolum Sigonium lib. 3. de Antiquo Iure Italiæ, cap. 1. Pertinent ad has de iure ciuitatis Romanæ leges etiam Calpurnia Gellia Cornelia, Mensia.

Calpurnia lege latum est, vt milites virtutis ergo ciuitate donarentur. Nonius in voce ergo, ex lib. 4. historiarum Sisennæ. *Calpurnia lex.*

Gellia Cornelia à L. Gellio Poplicola, Cn. Cornelio Lentulo Coss. anno urbis 106XXI. lata est. Vti ciues Romani essent ij, quos Cn. Pompeius de consilij sententia singulatim ciuitate donauisset. Cicero pro Balbo. *Gellia Cornelia lex.*

D Mensia hæc fuit, vt ex alterutro peregrino natus deterioris parentis conditionem sequeretur. Vlpianus Institution. capite 5. Et hanc idem Vlpianus l. lex naturæ 24. de statu hominis, specialem legem intelligit. Quis eam tulerit, & quando incognitum. *Mensia lex.*

Huc tandem referantur illæ leges, quæ de singulis personis, iure ciuitatis donandis, latæ fuerunt quarum dux memorantur. Vna est, de Cn. Publicio Menandro, homine libertino, quem legari Romanorum, legum conquirendarum causa in Græciam proficiscens, interpretem secum habuerat, vt si domum reuertisset, & inde Romanam redisset, ne minus ciuis esset. Cicero pro Balbo, Pomponius l. 5. ff. de capt. & postlim. *Lex de Cn. publico Menandro.*

E Altera est de ciuitate Romana Mutini Libyphœni danda, qui cum ab Hannone Carthaginensium Imperatore, cuius præfectus fuerat, dignitate sua spoliatus esset, Agrigentum Romanis prodiderat. Liu. lib. 27. Tantum de iure ciuitatis Romanæ. *Lex de Mutyna Libyph.*

De Legibus, quæ de Comitibus & comitiis fuerunt.

C A P. III.

F **M**A X I M A pars iuris ciuium Romanorum in Comitibus consistebat, de quibus hoc capite dicemus, ordine sic postulante. Recitabimus aut primum eas leges, quæ in genere de ipso comitiis modo tum quæ de suffragiis loquuntur.

Apud omnes scriptores frequens mentio est legis Æliæ & Fusis: Ælia lex hæc *Ælia lex.* fuit: Vt quoties cum populo ageretur, Augures de cælo seruiarent, magistratus & obnunciandi, & legis latoni intercedendi potestatem haberent. Fusia tulit, vt certis *Fusia* diebus, qui tamen fasti essent, agi cum populo non liceret. A quibus latæ hæ *lex.*

sint, non certo constat. Paulus Manutius utramque à Tribunis plebis latam esse con- A
tendit, addens, ex Ælia gente neminem vnquam consulatum gessisse. Horomanus
contra Æliam à Q. Ælio Pætò Consule cum M. Iuuiio Penno anno 1033CVI. Fu-
siam à P. Furio, siue Fusio Philo, Consule cum Sexto Atrilio Serrano anno 1033CVI.
rogatam esse vult, & cerè hos Consules in fastis Sigonij. Onuphrij Panuinij, & Hu-
berti Coltzij inuenio.

Clodia
lex.

Abrogauit hæc P. Claudius Tribunus plebis, L. Calpurnio Pisone Cæsonino, A.
Gabinio Coss. anno 1033CV. lege lata, Ne quis per eos dies, quibus cum populo agi
liceret, de cælo seruaret. Vt omnibus fastis legem ferri liceret. Asconius in Pisoniam,
Dio libro 38. Quare Cicero toties quaritur, Clodium propugnacula & muros
tranquillitatis atque oculi eueritisse, pro Seltio, in Pisonem, & alibi.

Curia
lex.

Ad modum Comitiorum pertinet lex Curia, de Patrum auctoritate, à M. Curio
Dentato, Tribun. plebis, M. Fulvio Præto. T. Manlio Coss. anno. 1014CV. lata, vti ante
Comitia Magistratum Patres auctores fierent. Cicero libro de claris Oratoribus
eam Appio Claudio Cæco Interrege Comitia habente, Liiuii autem libro 10. P.
Sulpitio latam esse tradunt. Et quidem Liiuij sententia est verisimilior. Non enim ab
eo, qui primus Interrex esset proditus, comitia haberi solebant, vt alibi ostendi-
mus. Priorem autem proditum esse Appium, Liiuius asserit. Non igitur Comitia ha-
bere potuit.

Claudia
lex.

De Magistratum Comitiiis Claudia loquitur, quam tulit M. Clodius Marcellus
Coss. cum Ser. Sulpitio Raso anno 1000CVI. Ne in Magistratum Comitiiis absentium
ratio haberetur Suetonius in Cæsare. Plures infra, vbi de Magistratibus dicendum
erit, habebimus.

Sequuntur leges de suffragiis, quæ duplices sunt. Aliæ enim de suffragiis per ta-
bellam ferendis, qua de causa tabellariæ dicuntur, latæ sunt: aliæ aliis quibusdam ius
suffragij ferendi rogantur. Prioris generis fuerunt, Gabinia, Cassia, Papinia, Cælia,
Maria: alterius autem Valeria, Manilia, Sempronia, Fusia Antonia.

Primùm per multos annos Romani suffragium voce tulerunt. Postea verò, vt
quisque liberius sententiam suam proferre posset, absque metu periculi, inuentæ ta-
bellæ sunt, quibus suffragia ferrent: idque aliquot legibus fuit constitutum.

Gabinia
lex.

Prima fuit Gabinia, quam tulit A. Gabinus Tribunus plebis, Cn. Calpurnio Pi-
sone, M. Popillio Lænate Coss. anno 1000CV. Vt Comitiiis, quibus magistratus crea-
rètur, populus non voce, sed per tabellam suffragium ferret. Et quo id liberius esset,
cautum est, Ne quis inspiceret tabellam, ne rogaret, ne appellaret, & ita ab omni par-
te liberum iudicium suum in magistratibus creandis populus haberet. Cicero libro 3.
de Legibus, de Amicitia, item pro Plancio.

Cassia
lex.

Secuta hanc est Cassia, quæ etiam suffragia libera esse voluit, non Iudicium tan-
tum in iudiciis, sed etiam populi in Comitiiis: verum in tributis tantum, quibus de
multis iudicaretur. Cicero in Lælia, vbi hanc legem biennio post Gabiniam latam
scribit: item in Bruto, libro 3. de legibus, Asconius in Cornelianam & Verrinam 2.

Papiria
lex.

Idem in legibus faciendum esse, Papiria suscit quam tulit C. Papirius Carbo Tri-
bunus plebis P. Popillio Lænate, P. Rupilio Coss. anno 1000CVI. Vt in iubendis legi-
bus, aut verendis, populus tabella suffragium ferret: cicero lib. 3. de Legibus.

Cælia
lex.

Hanc consecuta est cælia, quam tulit cæcilius Tribunus plebis, Q. cælio Metel-
lo Balearico T. Quintio Flaminio, Coss. anno 1000CVI. Vt etiam in perduellionis
iudicio, quod cassia lege Tabellaria exceptum erat, populus non voce, sed tabella
sententiam ferret. cicero libro tertio de Legibus.

Sempronia
lex.

Huc etiam Sempronia pertinet, quam tulit eodem anno. c. Sempronius Grac-
chus. Vt ex consulis quinque classibus sorte centuriæ euocarentur. Sallustius in ora-
tione ad cæsarem.

Maria
lex.

Et Maria, quam tulit c. Marius Tribunus plebis, L. cæcilio Metello Caluo, L. Au-
relia Cotta Coss. anno 1000CVI. Vt pontes, per quos suffragia in comitiis fereban-
tur, angustiiores fierent, ne quis illic, nisi qui suffragium ferret, consistere posset ad
appellandum, rogandumque. cicero libro 3. de Legibus, Plutarchus in Mario.

Et Fusia, quam tulit Q. Fusius cælenus Prætor, c. Iulio cæsare, M. Calpurnio
Bibulo

A Bibulo *coff.* anno 100xciv. Vt singula genera suffragium seorsim ferrent, quò sententia internosci possent antea enim in tributis comitiis omnium simul suffragia confundebantur: itaque fiebat, vt singula genera de suffragiorum eventu sic inter se contenderent, vt quod rectè statutum esset, id suo suffragio factum dicerent: quòd secus in alios reicerent. Hac lege autem factum est, vt singulorum generum suffragia seorsim renunciarentur. Dio. lib. 38. Plura de hac lege, quomodo sit intelligenda, libro de Comitiis diximus.

Fusia lex.

Memoratur etiam Antonia lex, quam L. Antonius tulit, qua cum Caio Cæsare magistratus partus est. Cicero Philip. 7.

Antonia lex.

B M. Valerio Messalla, C. Liuio Salinatore *coff.* anno 101xv. Vt Formianis, Fundanis Arpinatibus, suffragij latio (nam ante sine suffragio habuerant ciuitatem) esset. Liuus lib. 38.

Valeria lex.

Et Sempronia, quam tulit C. Sempronius Gracchus Tribunus plebis, anno 100cxxx. Q. Cœcilio Metello, T. Quinctio Flaminiño *cof.* Vt sociis Latinis ius suffragij perinde, vt ciuibus Romanis esset. Cicero multis locis, Plutarchus in Gracchis.

Sæpronia lex.

Item Manilia, quã tulit C. Manilius Tribunus plebis, anno 100cxcv. I. M. Emilio Lepido, L. Volcatio Tullo *coff.* Vt libertinis in omnibus tribubus suffragium esset. Cicero pro lege Manilia, & Aconius.

Manilia lex.

Cæterum quemadmodum Romani legitimos conuentus, qui Reipublicæ causa habebantur, & Comitia multis legibus confirmãrunt, ita contrã illegitimas & suspectas coitiones, & cœtus nocturnos seuerè prohibuerunt, vt ostendunt leges Ducillia Mænia, & Gabinia.

Ducillia Mænia de illegitimis coitionib. fuit à M. Duillio, & L. Mænio Tribunus plebis, C. Marrio Rutilo, Cn. Mælio Capitolino Imperioso 11. *coff.* anno 000cxcvi. de collegij Tribunorum sententia lata, Nequis postea populum seuocaret: qui hoc faceret capitale esset. Liuus libro 7.

Duillia lex.

De nocturnis cœtibus Gabinia fuit, vt qui conciones vllas clandestinas in vrbe conspauisset, more maiorum capitali supplicio multaretur. Porcius Latro in declamatione in Catilinam, apud Sallustium. Idem autem prius lege xxi. Tabularum cautum erat, vt idem testatur: de qua lege diximus. Atque Hactenus de Comitiis.

Gabinia lex.

Dum erat, vt idem testatur: de qua lege diximus. Atque Hactenus de Comitiis.

De Senatu, & Senatoribus. C A P. IV.

A VESTRYM vrbs Romæ Concilium Senatus fuit de quo cum Cyneas à Pyrrho interrogatus esset, quid sibi videretur, respondit, arbitratum fuisse, videre se confessam Regum. Et verè quidem eum locutum fuisse, historix testantur. Non enim omnes sine discrimine in Senatum receperunt, sed magnum delectum habuerunt. Munus fuit primùm Regum, post consulum, tum Censorum, Senatum legere: & eos, qui indigni eo honore essent, Senatu mouere.

L. Cassius Longius Tribunus plebis legem tulit, C. Mario 11. C. Flauio Fimbria *coff.* anno 100cxli. Vt quem populus damnasset, cuius imperium abrogasset, in Senatu ne esset. Asconius in cornelianam. Tulit autem eam cassius maximè propter similitates cum Q. Seruilio capione, qui ante biennium consul fuerat, & cui populus imperium abrogauerat ob malè gestum bellum.

Cassia lex.

De senatorum quæstua legem tulit, Q. claudius Tribunus plebis, P. cornelio Scipione, Ti. Sempronio Longo *coff.* anno 100cxv. adiuuante vno patrum C. Flaminiño. Nequis Senator, quicquid Senatoris pater fuisset, maritimam nauem, quæ plus quàm trecentarum amphorarum esset, haberet. Id satis habitum ad fructus ex agris veterados: quæstus omnis Patribus indecorus visus est. Liuus libro 21. Cicero Verrina 7.

Claudia lex.

F Hanc legem cæsar Dictator postea in Iuliam de repetendis transtulit, de qua infra. Voluerunt etiam Senatores vitate æs alienum, ideò Seruius Sulpicius Tribunus plebis anno 100clxv. L. cornelio Sulla, Q. pompeio Rufo, *coff.* legem tulit, Nequis Senator supra duo millia drachamarum deberet. Plutarchus in Sulla. Ipse tamen legiflator, cum vita excessit, ultra trecentas myriades debiti nomine reliquit.

Sulpicia lex.

- Oninia lex.** De legendo, & supplendo Senatu hæc leges loquuntur. Oninia, cuius Festus meminuit, ut Censores ex omni ordine optimum quemque curiatim in Senatu legerent. Quo factum est, ut qui præteriti essent, & loco moti, haberentur ignominiosi.
- Cassia lex.** Cassia quam tulit C. Cassius Prætor, Dictatore Iulio Cæsare: Ut in numerum Patriciorum, qui Senatui deessent, alij sublegerentur, Tacitus lib. 11. Annalium. Suetonius autem in Iulio Cæsare scribit, ipsum Senatam supplensse, Patricios allegisse, Prætorum Ædilium, Quæstorum minorum etiam magistratuum numerum ampliassse, Vtrum autem illa Cassia lege an alia id fecerit, incertum.
- Sentia lex.** Sentia, quam tulit, ut opinatur Horomanus, C. Sentius Cossicium Qu. Lucretio anno 1000xxxiv. Augusto imperante, ut in numerum Patriciorum, qui Senatui deessent, alij sublegerentur. Tacitus libro 2. Annalium, ubi tamen in vulgatis corruptè legitur Senia pro Sentia.
- Gabinia lex.** De Senatu habendo Gabinia lata est ab A. Gabinio Trib. plebis, L. Cæcilio Metello, Q. Marcio Rege Coss. anno 1000xxxv. Ut ex Calendis Februarij ad Calendas Martias quotidie Senatus cogetetur, & legati exterarum nationum darentur. Cicero lib. 1. Epistolarum ad Quintum fratrem.
- Pupia lex.** Huc pertinet Pupia, qua latum est, Ne Senatus ab xix. Calend. Februarij, ad vsq; Calendas Februarias haberetur. Ne nisi perfectis, aut reiectis legationibus, aliis de rebus Senatus haberetur. Cicero lib. 1. epist. 4. ad Lentulum: lib. 2. epist. 2. ad Q. Fratrem, & Cælius libro 8. epist. 8. ad Ciceronem, ubi hæc lege solutos esse magistratus scribit.
- Tullia lex.** Ad Senatores pertinet etiam lex Tullia de legationibus liberis. Cum enim consuetudo obrinuisset, ut Senatores, quibus negotia futura erant in Prouincijs, ut qui hæreditates persequi, vel legata, aut qui nomina exigere volebant in Prouincijs, quo commemorabiliores, atq; fauorabiliores controuersias haberent, à Senatu, ornamentum causa legationem liberam peterent, qua semel impetrata, deinceps perpetuò, quotiescunq; eiusmodi negotia inciderent, honoris & commodi sui causa utebantur: legem tulit M. Tullius Cicero, Consul cum M. Antonio, anno 1000xc. Ne, sicut antea, infinitum, sed annuum tempus earum esset. Cicero lib. 3. de Legibus, ubi restatur, se legationes tales, approbante frequentissimo Senatu, (licet ad Senatus vtilitatem pertinere viderentur) extinctorum fuisse, nisi intercessisset Linius Tribunus plebis: fecisse tamen, cum essent antea infinitæ, & perpetuæ, ut annuæ fierent, atque ita turpitudine maneret, diuturnitate sublata. Meminit eius rei etiam oratione Agraria. Hactenus de Senatu.

De Magistratibus maioribus, CAP. V.

VLIA ferè pars Reipublicæ fuit, de quibus non fuerint aliquæ leges latæ, id quod hæctenus in sacris, in iure ciuitatis, in Comitijs, in Senatu vidimus. Hoc capite eas consignabimus, quæ de magistratibus in genere, & in specie, de maioribus magistratibus latæ reperiuntur.

De magistratibus in genere.

- Valeria lex de prouocatione.** Huc verò primum pertinent illæ leges, quæ certos quasi cancellos magistratibus circumdederunt, ne quod liberet, id etiam confestim sibi licere putarent: quales sunt illæ, quæ de prouocatione latæ, sunt, quarum prima fuit Valeria, anno cccxlii. à P. Valeria Poplicola, Consule, collega Iunio Bruto mortuo, lata, Ut aduersus omnes magistratus ad populum prouocatio esset. Nequis magistratus civem Romanum aduersus prouocationem verberare, aut necare, aut pecunia mulctare vellet. Ne quis Romæ imperium haberet, nisi cui à populo datum esset. sacrumque esset cum bonis caput eius, qui regni occupandi consilia inisset. Ut capitale esset, si quis iniussu populi magistratum adidisset. Liuius lib. 2. Dionysius lib. 4. Valerius Maximus libro 4. cap. 1. Pomponius I. C. de origine iuris.
- Valeria lex secunda siue Valeria Horatia.** Retulit hæc L. Valerius Poplicola Potitus Consul cum M. Horatio Barbato, anno cccxv. Ne quis vllum magistratum sine prouocatione crearet: qui creasset, eum insque fasq; esset occidi, nèue ea cædes capitalis noxæ haberetur. Liuius lib. 3. Dionysius lib. 10. Eadem Horatia appellatur.

Tertio

A Tertiò eam repetiit M. Valerius Coruus Cofs. v. cum Q. Apulcio Panfa , anno *Valeria*
 CDLIII. Nequis, qui prouocasset, virgis cæderetur, securiue necaretur: si quis aduer- *lex tertia.*
 sus ea fecisset, improbè, facturum, Liius lib. 10. Diligentius, inquit, quàm aliæ lau-
 cta est: tertiò tum post reges exactos lata semper à familia eadem.

De ætate Magistratum loquitur Villia annalis qua tulit L. Villius Annalis Tri- *Lex Vil-*
 bunus plebis , L. Manlio Acidino Fuluiano. Q. Fulvio Flacco. fratribus Germaneis *lia anna-*
 Cofs. anno 10LXXI v. Quot anno nati quémq; magistratum peterent, caperéntq; Li- *lis.*
 uius lib. 40. vbi tamen corruptè legitur ab L. Iulio Tribuno plebis latam, vti adnotat
 Sigonius. Meminit huius legis & Cælius ad Ciceronè, & Valerius Maximus, vbi eo-
 dem modo pro L. Villio, aut L. Iulius, aut L. Tullius hæc tenus lectû est, quod viri do-
 B cti emendarunt. Quæ autem ætas cuiq; magistratui capiendus definita hæc lege sit, à
 Liuiò nō exprimitur. Paulus Manutius, & alij, id quæsierû, & liberaliter aliis cõmu-
 nicarunt, quod non pigebit hoc loco tribus verbis repetere. Quæstura primus ma-
 gistratus vrbanus fuit, hunc non licuisse capere ante annum ætatis xxv i i. affirmant,
 adducti auctoritate Polybij, qui libro 6. scribit, legem fuisse, ne quis vrbānum ma-
 gistratum gereret, nisi decem stipendia confecisset. Annus autem legitimus ad mili-
 tandum fuit decimus septimus, Cicero Philip. 5. Tribunatui plebis definiunt annum
 ætatis xxx. Adilitati, xxxv i i. Præturæ xx. Consulatu xl i i. &c. Quorum omnium
 probationem qui requirit. Manutium legat libro Antiquitatum de legibus, & alios.

Legi Villiæ annali affinis est Genutia , quam tulit L. Genutius Tribunus plebis, *Genutia*
 C. Marcio Rutilio iv. Q. Seruilio (Ahala) Cofs. anno CDXI. Ne quis eundem ma- *lex.*
 gistratum intra decem annos caperet, neu duos magistratus vno anno gereret. Li-
 uius lib. 7.

Genutiam legem repetiit & confirmauit, L. Cornelius Sulla Felix, Dictator & *Cornelia*
 Consul. i i. cum Q. Cæcilio Metello Pio, anno 10CLXXI i i. Tulit enim, vt, si quis *lex.*
 magistratum peteret, quem antè gessisset, nisi decennium interiectum esset, eius ra-
 tio non haberetur. Appianus lib. 1. de bellis ciuilibus.

Cneus etiam Pompeius Magnus, i i i. Consul cum Q. Cælio Metello Pio Scipio- *Pompeia*
 ne, anno 10CCI legem tulit, Ne cuius absentis in magistratuum Comitii ratio ha- *lex.*
 beretur, vno Cæsare excepto. Priuilegium hoc potius, quàm lex est. Dio lib. 40. Plu-
 D tarchus in Pompeio, & Cæsare, &c.

Iniqua lex fuit Sempronia , qua C. Sempronius Gracchus Tribunus plebis anno *Sempro-*
 10CXXX. *nia lex.*

Q. Cælio Metello Balearico, T. Quinctio Flaminio Cofs. tulit, vt, cui magistratus
 abrogatus fuisset, ei magistratum iterum capere ius non esset. qua lege M. Gelanius
 cui Tib. Gracchi lege Tribunatus abrogatus fuerat, notabatur. Eam tamen Caius
 post ipse Corneliæ matris precibus abrogauit. Plutarchus in Gracchis & alij.

Iniquior etiam Cornelia, quam L. Cornelius Sulla Felix Dictator tulit, vt iis qui *Cornelia*
 suas partes in ciuili bello secuti essent, honores ante tempus capere ius esset, vrque *lex.*
 E profcriptorum liberi honorû perendorum potestate priuarentur. Appianus lib. 1. de
 bellis ciuilibus, Plin. li. 7. Quinctilianus lib. 1 i. ca. 1. Cicero in Pausaniã. Dio lib. 4 i.

Similis hæc est lex Hircia, de Pompeianis, ab A. Hircio, eo, qui postea in pugna ad
 Murinam cecidit lata, vt Pompeiani ad dignitates non admitterentur. Cicero Philip.
 13. in Antonij epistola. Hæc leges in genere de magistratibus loquuntur, videam-
 mus speciales.

De Consulibus.

De Consulibus quatuor, ex magno numero earum, quæ iniuria temporum inter-
 ciderunt, leges extant, Iunia, Terentia, Licinia, Sextia, Genutia.

Prima est Iunia, quam Iunius Brutus primus Consul, tum solus, anno CCXLIII. *Iunia lex.*
 F tulit, vt imperium Tarquinio abrogaretur, vt ipse idè cum coniuge ac liberis, itémq;
 omnes Tarquinia gentis exularent: vt capitale esset, si quis de iis retocandis men-
 tionem faceret: vt Regio imperio abrogato, Consules duo Regia potestate quotan-
 nis Comitii Centuriatis à populo crearentur. Dionysius lib. 4. Liius lib. 2.

Verum multum huic legi detraxerunt leges Valeriae de prouocatione, de quibus A paulò antè.

Terentia
lex.

Neque solùm hæc multum detraxerunt Consulum potestati, verùm, cum ipsi multa tyrannicè, & licenter agerent, quippe quorum imperium nullis erat legibus circumscriptum, legem tulit C. Terentius Arsa Tribunus plebis, anno cccxi. L. Lucretio Tricipitino, T. Veturio Gemino Cicurino Coss. Vt Quinquaginta crearentur legibus de Consulari imperio scribendis, ne ipsi libidinem ac licentiam suam pro lege haberent. Dionysius libro 3. qui quidem perlatam eam non fuisse scribit. Fuit tamen causa creandis Decemuiris legibus scribendis Consulari potestate.

Sextia
lex, quæ
est Sextia
Licinia
dicitur
Genutia
lex.

Et Consulatus quidem primum solis Patriciis patebat, Plebeij ab eius petitione excludebantur, quod agrè ferens plebs, tandem per Tribunos effecit, vt sibi etiam eum capere liceret. Tulerunt enim legem C. Licinius Stolo L. Sextius Tribunus plebis, L. Furio Camillo Dictatore, v. anno cccxxvi. Vt Consulum alter ex plebe crearetur. Lilius lib. 6.

Hanc secuta est Genutia, quam tulit L. Genutius Tribunus plebis, C. Marcio Rutilo IV. Q. Seruilio Ahala, Coss. anno cdxv. vti liceret ambos consules ex plebe creari. Lilius lib. 7.

De Prætoribus.

De Prætoribus prima lex fuit, quam Manurius à M. Furio Camillo Dictatore, anno urbis cccxxcvi. latam esse putat, vt Prætor vnus, qui ius in vrbe diceret, quòd antè Consulum munus fuerat, Patricius crearetur. Lilius lib. 6. A quo tamen magistratu, & quibus Comitibus lata sit, non explicat.

Bæbia
lex.
Corælia
lex.

Secuta hanc est Bæbia, vt alternis annis quaterni Prætores crearentur, Lilius libro 40. Festus nominat in voce Rogat.

De iurisdictione Prætorum L. Cornelius Sulla Felix Dictator, & Consul xi. cum Q. Cæcilio Metello Pio anno 1061. nemine quidem repugnanter, multis tamen iniuris quemadmodum scribit Aconius, vt Prætores ex dictis suis perpetuis ius dicerent. Quæ res tùm gratiam ambitiosis Prætoribus, qui variè ius dicere assueverant, sustulit. Solebant enim antea Prætores neglectis edictis perpetuis, vt quisque auaritia aut ambitione ducebatur, variè ius dicere: hæcque ratione fiebat, vt singulis annis noua edicta proponerentur, ipsumque ius Prætorum ob edictorum varietatem turbaretur. Dio lib. 36. Cicero Philippica 2. meminit etiam huius legis: Ne Prætor plus quàm x. dies ab vrbe abesset, quod caput existimat Manurius vel primæ de Prætoribus legi additum, vel postea latum fuisse.

De Censoribus.

Primum lata lex fuit de Censoribus quinquaginta imperio è gente Patricia creandis, anno cccx. M. Gegano Macerino II. T. Quinctio Capitolino v. Coss. de qua licet certum testimonium non extet, tamen dubitandi etiam nulla iusta causa est.

Emilia
lex.

Abrogauit hanc legem M. Amilius Dictator II. anno cccxix. qui tulit, Ne Censura, quæ vsque eò quinquennalis fuerat, plus quàm annua, ac semestris esset. Lilius libro 4. & 9.

Publia
lex.

Secuta illa est, quæ de Censoribus, ex plebe etiam creandis lata est. Cum enim primum Patriciis solis ea dignitas pateret, tulit legem Q. Publilius Philo Dictator, anno cdxiv. Vt cum eò ventum esset, vt vtrumque plebeium Consulem fieri liceret, alter ex plebe Censor crearetur. Lilius libro 8.

Marcia
lex.
Quinia
lex.

Marcia lex à Marcio Censorino lata est, Ne cui bis Censuram gerere liceret. Plurarchus in Coriolano. De munere & potestate Censorum lex Quinia à Festo recitatur, qua latum est, vt Censores ex omni ordine optimum quemque curiatum in Senatu legerent. Quo factum, vt qui Præteriti essent, & loco moti, haberentur ignominiosi.

Clodia
lex.

Neq; prætermittenda hoc loco est lex Clodia, quæ tulit P. Clodius Tribunus plebis, L. Calpurnio Pisone Cæsonio, A. Gabinio Coss. anno 1065. Ne quem Censores in legendo præterirent, neue qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus,

A & vtriusque Censoris sententia damnatus esset Afconius in Pisonianam, Cicero in eadem in Miloniana, & Sextiana. Hac autem lege Censoriarum potestatis ius imminutum est, quod quadringentis annis in Republica, ut inquit in Pisonem Cicero, retentum fuerat. Antea enim Censoribus notam apponere licuit etiam non accusatis, & quod vnus statuisset, nisi alter discretè intercessisset, aut notatum liberasset, tantundem erat, ac si vtriusque iudicio esset damnatus.

Restituit eis pristinam potestatem, abrogata lege Clodia, Q. Cæcilius Merellus Pius Scipio Consul cum Cn. Pompeio Magno, anno 1000. Tulit enim, ut Censoria potestas, quam P. Clodius Tribunus plebis imminuerat, restitueretur. Dio libro 40.

Cæcilia lex.

B. De Dictatore.

Dictator primum sine prouocatione, optima lege, quæ voce quàm plenissimum ius eius magistratus significabatur creatus est, Senatu ita decernente, & lege cautum, uti ex Consularibus fieret: item, Ne Dictatori equum conscendere liceret. Prioris legis Liius meminit, posterioris Plutarchus in Fabio Maximo: à quo verò lata est, non additur. Postquam autem Duilla, & Valeria Horatia promulgatae sunt, & cautum, Ne quis vllum Magistratum sine prouocatione crearet, facile intelligitur, à Dictatore etiam prouocationem ad populum concessam esse: & tum in creatione eius desitum est dici, uti opima lege, utpote imminuto iure priorum magistratum, Auctor est Festus.

Memorantur deinde lex Genutia, Æmilia de clauo pangendo, quam tulere ex S. C. Cn. Genutius Auentinensis, L. Æmilius Mamercinus Cofs. anno 1000. Ut qui Prætor maximus esset, Idibus Septembribus clauum pangeret. Liius lib. 7. vbi addit, legem ætate sua fuisse prisca literis, verbisque scriptam, clauumque, quia raræ per ea tempora litteræ erant, notam numeri annorum, eoque Mineræ templo dicatam legem, qui numerus à Minerua inuentus sit.

Contra morem maiorum fuit lex, quam tulit M. Metellus, siue Metilius, quod Sigonio placet, Tribunus plebis, anno 1033. Cn. Seruilio Geminio, C. Flaminio 11. Cofs. ut Magistri Equitum, & Dictatoris ius æquaretur. Liius lib. 22. Quæ lex lata fuit in gratiam, & fauorem. M. Minutij Rufi, qui Magister Equitum contra edictum Dictatoris sui Q. Fabij Maximi pugnauerat.

Metilia lex.

Fuit dictatura ab initio magistratus semeltris, qui mos ferè vsque ad Sullæ tempora mansit: tum verò L. Valerius Flaccus Interrex à Senatu proditus, ciuitate Consulibus destituta, Cn. Papiro Carbone, & C. Mario interfectis, legem tulit, ut L. Cornelius Sulla perpetuus Dictator Reipublicæ constituendæ causa crearetur, & quæcunque is, aut tanquam Consul, aut tanquam Proconsul gessisset, rata essent. Cicero Verrina 4. in Rullum. Appianus lib. 1. de bellis ciuilibus.

Fuit & de Dictatura C. Iulij Cæsaris lex lata, à quo incertum.

Tandem verò, cum multa Dictatores tyrannicè agerent, & nomen illud inuisum populo Romano esset, legem tulit, M. Antonius Triumuir Reipublicæ constituendæ, Ne quis vllam ob causam de Dictatore creando referret, neve Dictaturam oblatam acciperet: qui secus faceret, eum ut necare, ius, falsque esset. Appianus lib. 3. de bellis ciuilibus.

Antonia lex.

De Tribunis militum Consulari potestate. Primum memoratur lex illa, ut Tribuni militum Consulari potestate promiscuè ex Patribus, & plebe crearentur, qui tamen per annos 217. patricij omnes creati sunt. Liius libro 4.

Refertur post hanc Licinia, quam tulit C. Licinius Stolo Tribunus plebis, Sp. Furio Medullino, P. Cælio Siculo, &c. Tribunis militum anno 1000. Ne eo anno Tribunorum militum Comitia fierent. Liius libro 6. Verum ea non tenuit.

Licinia lex.

De Triumuiris R. P. C. legem tulit P. Titius Tribunus plebis anno 1000. C. Vibio Pansa, A. Hirco Cofs. ut Tresuiri Consulari potestate constituendæ Reipublicæ, in quinquennium crearentur Cn. Octavius, M. Æmilius Lepidus, & M. Antonius. Appianus lib. 4. de bellis ciuilibus, & Florus epitoma 20. Pertinet huc lex regia de vnus imperio, quam libro præcedenti, ca. 12. recitauimus, vnde peti potest.

Titia lex.

Prolixio

Prolixiorum eius explicationem apud Antonium Vaccam Iuriconsultum, & Marium Salamonium libro 5. & 6. de Principatu habes. Hactenus de magistratibus maioribus.

De Magistratibus minoribus. CAP. VI.

IN PRIMO capite præcedenti, quibus legibus magistratuum Romanorum maiorum potestas confirmata, interdum etiam deminuta, nonnunquam omnino sublata fuerit: hoc capite de minoribus dicemus, quorum primi sunt Quæstores.

*De Quæstoribus.
Valeria
lex.*

De Quæstoribus referuntur tres leges, Valeria & alia, *ἀνομιῶν* & Cornelia. Valeriam tulit P. Valerius Poplicola. Cofs. solus, Bruto collega mortuo, Anno cclxi. Ve pecuniæ publicæ in æde Saturni recondentur; duoque Quæstores crearentur. Liuius lib. 2. Plutarchus in Poplicola, & alij.

*Cornelia
lex.*

Tertia est Cornelia, quam L. Cornelius Sulla Dictator anno Idclxxi. tulit, vt viginti Quæstores Supplendo Senatui crearentur, cui iudicia tradiderat. Tacitus lib. 2. Annalium.

De Tribuniis plebis.

Sequuntur Tribuni plebis. De his verò multæ adhuc extant leges. Prima est Iunia Sacrata, quam tulit L. Iunius Brutus Tribunus plebis primus creatus, anno cclx. Sp. Cassio Vicesellino. Posthumio Comminio Aurunco. Cofs. vbi plebi sui magistratus essent sacrosancti, quibus auxiliij latio aduersus Consules esset: neque cui Patrum capere eum magistratum liceret. Dionys. lib. 6. hæc legis verba refert: Ne quis Tribunum, quasi priuatum, quicquam facere cogito, neque virgis cædito, neque cædi iubeto, neque occidito, neque occidi iubeto: qui aduersus ea fecerit, sacer esto: bonæque eius Cereis sacra sunt: eumque occidere ius, fasque esto. Liuius libro 3. etiam hoc hoc carmen ex rogatione illa edit: si Tribunos plebis decem rogabo, si quis minus hodiè decem Tribunos plebis fecerit hi: rum quos sibi collegas cooptassint, ita illi legitimi eadem lege Tribuni plebeij sint, vt illi, quos hodiè Tribuni plebeij fecerint. Dicebantur autem leges sacratæ, inquit Festus, quibus sancitum erat, vt si quis aduersus eas fecisset, sacer alicui Deorum esset. Sunt qui esse dicant sacratas, quas plebes iurata in monte sacro sciuerit. Illud dubitari potest, verumne sit, quod scribit Diodorus libro 12. in Auentino fœdere comprehensum hoc fuisse, vti Tribuni plebis exacto sui magistratus anno mox totidem alios in annum sequentem designarent: quod si prætermisissent, illicò viui comburentur: Sin aliquando diuinus eos in designando dissensio tardaret, interea potestas eis prorogaretur, dum alios crearent, eum apud nullum alium scriptorem expressè eius rei mentio fiat.

Scilia lex.

Secuta sacratas leges est Scilia, quam tulit Sp. Icilius Tribunus plebis, T. Gegænio Macerino, P. Minutio Augurino Cofs. anno cclxi. Ne quis Tribunus ad populû concionanti contradiceret, neque eum interpellaret. Qui contra faceret, pedes Tribuni daret, se multam, quam ipsi irrogarent, soluturum. Qui pedes non daret, capitalis esset, famillæque eius sacra esset: Si quid esset in multis controuersis, populû iudicium esset. Dionysius libro 7.

*Diuillia
lex.*

Post hanc, legem tulit M. Duellius Tribunus plebis L. Valerio Poplicola Pitro, M. Horatio Barbato Cofs. anno ccciv. vt qui plebem sine Tribuniis plebis reliquisset, quique magistratum sine prouocatione creasset, tergo & capite puniretur. Liuius lib. 3.

*Horatia
lex.*

Eodem anno legem tulit M. Horatius Barbatus Consul cum L. Valerio Poplicola, vt qui Tribuniis plebis ædilibus, iudicibus nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset, familia ad ædem Cereris, Liberi; Liberæque venum iret. Liuius lib. 3. Dionysius lib. 11.

*Tribunia
lex.*

Anno insequenti cccv. Lar. Herminio Aquilino, T. Virginio Tricosto Cælimontano,

A tano Coss. L. Trebonius Tribunus plebis legem tulit, vt qui plebem Romanam Tribunos plebis rogaret, vsque eo rogaret, dum Tribunos plebis faceret. Qual. Tribunorum cooptatio collegio adempta, in populum Romanum translata est. Lilius libro 3. & 5.

Cum verò initio Tribuni plebis Senatu excluderentur, legem tulit Atinius Tribuni plebis Senatu excluderentur, legem tulit Atinius Tribunus plebis vt qui Tribunos plebis esset, idem Senator esset: dicendæque in Senatu sententiæ ius haberet. Agell. li. 14. cap. vlt.

C. Papius carbo Tribunus plebis legem tulit anno 103xxi i. M. Perpena, C. Papirius claudio pulchro Coss. Vt eundem Tribunalum plebis quoties quidem vellet, creari liceret. Quæ tamen perlata non est. Florus epitoma. 59. Cic. in Tullio.

Onanem potestatem Tribunalis plebis ademit L. Cornelius Sulla Dictator, anno 102xxi i. lege lata, Ne Tribunalis plebis ferendarum legum concionandiue ius esset, neue ad eos prouocatio esset, vt ne iis intercedere liceret, neue iis, qui Tribunalis plebis fuissent, alios postea magistratus capere liceret. Cic. li. 5. de Legib. Cæsar li. 1. Commentariorum de bello Gallico, Plutarchus in Sulla, Florus epitomis, Appian. li. 1. de bellis ciuilib. Ascon. in 3. Verrinam.

Abrogata tamen ex parte hæc lex est à C. Aurelio Cotta Consule cum L. Octauio, anno 102xxi i. qui tulit, vt Tribunalis plebis liceret postea alios magistratus capere, quod lege Sullæ iis erat ademptum. Asconius in Corneliam, in Verrem 1. C. Velleius li. 2.

In vniuersum autem omnem potestatem & dignitatem Tribunalis plebis restituit. Cn. Pompeius Magnus Consul. i. cum M. Crasso, anno 102xxi i. Tulit enim, vt ad Tribunos plebis prouocandi ius esset, omniæque omnino, quæ Tribunalis plebis ademerat Sylla, illis restituerentur. Plutarch. in Pompeio, Ascon. in Verrin. 1. & 2. & Cæsar. li. 1. de bello ciuili.

De Comitibus Tribunalium plebis & aliorum magistratuum plebeiurum lata est lex à Volerone, Publilio Philone, & Lætorio Tribunalis plebis, App. Claudio Sabino Regillensi, T. Quinctio Barbaro Capitolino Coss. anno cxxxi i. Vt plebei magistratus, qui antea Curiatis Comitibus fiebant, deinceps remotis patribus, Tribunalibus Comitibus crearentur. Liu. li. 2. Dionys. li. 9.

De Edilibus Curulibus legem tulit, vt opinatur Manutius, M. Furius Camillus Dictator, anno cxxv. vt duo Ediles ex patribus crearentur. Liu. li. 6. in fine.

De Triumuiris Capitalibus lex Papii extat apud Festum, quam L. Papius Tribunus plebis tulit, vt, qui Prætor fieret, qui inter ciues ius diceret, Tresuiros Capitalibus populum rogaret, qui Sacramenta litigatorum exigerent, indicarentque: eodemque iure essent, vt quos ex legibus, plebisue scitis exigere, iudicareue oportet. Atque de Magistratibus hætenus.

De legibus, earumque potestate, item de Privilegiis.

C A P. VII.

 M I T I S & magistratus creati, & leges latæ, & iudicia exercita fuerunt. Cum igitur hætenus de magistratibus dixerimus: nunc de legibus agemus, quarum duo fuerunt genera. Aliæ enim centuriatis comitiis, quæ quidem propriè leges dicuntur: aliæ Tribunalis comitiis, quæ plebiscita, late sunt. De plebiscitis hæc leges loquuntur.

Prima est Horatia Valeria, quam tulere L. Valerius poplicola Poritus, M. Horatius Barbarus Coss. anno ccciv. vt quod tributum plebs iussisset, populus teneret. Lilius lib. 3. Dionys. li. 2.

Confirmavit hæc, & amplius extendit, Hortensius Dictator seditionis sedandæ causa creatus, anno cdlxvii. vt eo iure, quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur, cum antea Patricij non tenerentur. Agellius lib. 15. cap. 27. Florus epitom. 11. Plinius.

Retulit hæc post annos aliquot Publius Philo Dictator, anno 102xv. Qui

etiam de Centuriatis legibus tulit: vt legum, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initium suffragium Patres auctores fierent. Lilius libro 8.

*Cæcilia
Didia
lex.*

De ratione legum ferendarum laudatur Cæcilia Didia, à Q. Cæcilio Metello, T. Didio coss. anno 1001 v. lata, Ne multis de rebus coniunctim vna rogatione, ad populum ferretur, ne populo necesse esset in coniunctis rebus complutibus, aut id quod nollet, accipere: aut id quod vellet, repudiare. Item, vt in legibus promulgandis trinundinum seruaretur. Cicero Philipp. 5. pro domo sua, & ad Att. epist. 1. Paulus Manur. Cæciliam Didiam non vnã legem esse contendit, sed duas diuersa sententia latas: vt primum quidem caput ad priorem, posterius ad aliam referatur.

*Iunia Li-
cincia lex,
de triun-
dino.*

De Trinundino etiam Iunia Licinia fuit, quam D. Iunius Silanus, & L. Licinius Muræna coss. anno 1001. tulerunt, vt iis, qui trinundinum in ferenda lege non ser- uassent, grauiora, quam lex cæcilia & Didia sanxissent, pœnæ irrogarentur. Cicero Philipp. 5. lib. 1. & 4. epistolarum ad Atticum, in Vatinius, & pro Domo.

*Clodia
lex de in-
tercessio-
ne.*

Tribunorum plebis intercessionem in legum comitiis sustulit P. Clodius Tribu- bunus plebis, lege lata, vt libera & soluta inferendis legibus Tribunorum plebis po- testas esset, neque intercessione impediretur. Cicero pro Sestio, Nouem enim Tri- bunus plebis vnus obistere poterat. Dio lib. 38.

*Æbutia
lex de
XII. Tab.*

De XII. Tabularum legibus tulit L. Æbutius Tribunus plebis, vt duodecim Ta- bularum capita, quæ Reipublicæ propter antiquitatem, obsoletasque res inutilia es- sent, abrogarentur: solæ legis actiones centumuiralium causarum manerent. Agel- lius lib. 16. cap. 10. Ludouicus Charondas de hac lege in fragmento quodam Roma- nâ antiquitatis sic reperiri ait: L. Æbutius Tribunus plebis, vir popularis, legem tulit ad populum, vt XII. Tabularum capita, quæ inutilia essent Reipublicæ tollerentur. Quæ lex multis contradicentibus tandem rogata est.

*Iulia lex
de suis le-
gibus.
Licinia
Æbutia
lex.*

Non probatur lex Iulia, quam tulit C. Iulius Cæsar, Dictator, vt ei, qui in suas le- ges non iurasset, capitale esset. Appianus lib. 2. de Bellis ciuilibus.

Huc denique Licinia Æbutia referatur, quam de legum latoribus tulere Licinius, & Æbutius Trib. plebis, vt potestas nulla, curatioe non modò iis, qui de aliqua cu- ratione aut potestate tulissent: sed nec eorum collegis, cognatis, affinibus mandaretur. Cicero in oratione 2. contra Rullum, & in oratione pro domo sua. Sunt tamen, qui duas leges constituent: alteram Liciniam, aliam Æbutiam, quæ eiusdem generis D fuerint.

*Cornelia
lex de iis,
qui legi-
bus sol-
uuntur.*

Quamquam autem ita constitutum esset, vt legibus iis quas populus suffragiis suis confirmaret, omnes Quirites tenerentur: tamen factum est nonnunquam, vt quidam ex grauib. de causis legibus soluerentur: qua de re C. Cornelia Tribunus plebis, C. Pisone, M. Glabrione coss. Anno 1000. v. legem tulit, Ne quis in Senatu legibus solueretur, nisi cæ. affuissent: néue quis cum solutus esset, intercederet, cum ea de re ad populum ferretur. Asconius in cornelianam. Quod eò pertinebat, vt esset quidem in Senatus potestate dare extra ordinem imperia, legibusque soluere, sed ita, vt post ad populum veteri more de ea referretur. Dio lib. 36.

*Horatia
lex de
Caia
Tarratia.*

Priuilegij speciem habet lex Horatia, quam tulit M. Horatius, vt Caia Tarratia E virgini Vestali certi honores tribuerentur, in his vt restabilis esset. Vt si quadragin- ta annos nata Sacerdotio abire, ac nubere voluisset, ius ei potestatisque exaugurandi atque nubendi esset: munificentiz & beneficij gratia, quòd campum Tiberinum, si- ue Martium populo Romano condonasset. Agellius lib. 6. cap. 7. Plutarchus in Popli- cola, vbi eam Tarquiniam appellat.

*Ampia
Labienna
lex de
Cn. Pom-
peio.*

Est & priuilegium lex illa quam T. Ampius, & T. Labienus Tribunus plebis, Q. Cæcilio Metello celerè, L. Afranio coss. Anno 1000. v. tulerunt, vt Cn. Pompeius victor ex Asia ludis circensibus corona aurea, & omni cultu triumphantium utere- tur: Scenicis autem prætexta coronaque aurea. Velleius lib. 2. Plura priuilegia passim in hoc libro recitantur.

A De Provincijs earumque Reſtoribus.

CAP. IIX.

E Provincijs & earum conſtitutione alibi dicimus, hęc tantum leges recitabimus, quę de ijs ſunt rogatę. Sunt autem duplices. Alię enim in genere de Provincialium adminiſtratione loquuntur, alię de certis quibusdam provincijs certis perſonis mandandis agunt.

De Provincijs in genere.

- B** Hic prima occurrit Sempronio, quam tulit C. Sempronius Gracchus Tribunus plebis, anno 10cxxx. Q. Cęcilio Metello, T. Quinctio Flaminio Coſſ. vt Senatus quotannis ante comitia conſularia, designandis Conſulibus provincias arbitratu ſuo decerneret, quas deinde ipſi designati inter ſe ſortirentur: quod ante, vel poſt designatos Conſules, vel poſt initum conſularum facere ſolebat Prætorum cum antea Senatus decreto per Tribunos intercedi poſſet, ne deincepsliceret. Cic. pro domo ſua, in Vatium, de Provincijs conſularib. Salluſt. in Iugurtham Suetonius. 2. dil
- Post hanc lata eſt Cornelia, à L. Cornelio Sulla Dictatore, vt opinatur Horomanus, anno 10cLxxi. i. qui cum imperio in Provinciam profectus eſſet, tam diu illud imperium retineret, quoad in urbem reuerſus eſſet. Cum antea certo ac præſinito tempore imperium illud terminaretur: & ſi ſucceſſor non mitteretur, noua rogatione ad imperium prorogandum opus eſſet. Fuit & hoc rogationis huius caput, vt triginta tantum dies, poſtquam ſucceſſor miſſus eſſet, magiſtratu ad decedendum concederetur. Cic. epiſt. 9. ad Lent. & lib. 3. ad Appium, epiſt. 6.

Sempronius
lex de
Provinciis.

Cornelia
lex de
Provinciis.

Italia lex
de Provinciis.

- De Provincijs C. Jul. Cęſar duas leges tulit, vnam Conſul cum M. Calpurnio Bibulo, anno 10cxci. cuius aliquot reperiuntur capita: vt Achaia, Theſſalia, cuncta Græcia libera eſſent, neq; in ijs magiſtratibus pop. Rom. ius dicere liceret. Cic. pro domo ſua, in Piſonem, & de Provincijs conſularib. Item, vt magiſtratibus tranſeuntibus, eorumque comitibus ſœnum, aliq; ab oppidis & vicis ſubminiſtrarentur. Ad Attic. lib. 5. & in Piſonem. Item, vt duabus in ciuitatibus Provincia ſua Magiſtratus decedentes rationes ſuas relinquere: eaſdemq; toridem verbis ad ararium referrent. Cic. ad familiares lib. 5. epiſt. 20. & in Piſonem. Item, Ne conſonarium aurum ijs, qui Provincias obtinerent, vel decerni, vel ab ijs accipi liceret, niſi decreto triumpho. Cicero in Piſonem. Ne qui cum imperio eſſent, iniuſſu populi, aut Senatus de Provincia exirent, exercitus educerent, aut bellum ſua ſponte iniuſſu populi aut Senatus gererent, in regnum alienum accederent. Cic. in Piſonem, pro poſthumo.
- Alteram Dictator tulit, Ne Provincie prætorie plus quam annum, ſeu plus quam biennium Conſulares obtinerentur. Cic. Philipp. 3. & 8. Dio lib. 43.
- Alia leges ſunt ſpeciales, de certis quibusdam provincijs, certis perſonis mandandis Tales ſunt Manlia, Clodia Treboniæ dua, Vatinia, & Pompeia.

Italia lex
altera.

Manlia
lex de
Numidia
provincia.
Vatinia
lex.

- E** Manliam L. Manlius Tribunus plebis, tulit, C. Mario, E. Caſſio Longino Coſſ. anno 10cxlvi. vt Conſuli C. Mario Provincia Numidia mandaretur.
- Vatiniam tulit V. Vatinius Tribunus plebis, C. Julio Cęſare, M. Calpurnio Bibulo Coſſ. anno 10cxv. C. Cęſari Gallia Ciſalpina cum Illyrico in quinquennium ſine Senatus decreto, & extra ſortem mandaretur. Vbi quos in lege nominabat. Legati ſine Senatus decreto cum Cęſare proficiſcerentur. Vt eidem pecunia ex arario ad exercitum attribueretur. Vt idem coloniam Nouocornuntia deducere Suetonius in Cęſare, Cicero pro Rabirio, & epiſtolis ad Lentulum, maxime in Vatinium. Salluſtius in Iugurtha, Plutarchus in vitis.
- Post hanc Clodia lata eſt à P. Clodio Tribuno plebis, L. Calpurnio Piſone Coſſ. ſo. ni, A. Gabinio Coſſ. anno 10cxv. Vt Gabinio Syria, Babylon, Perſæ, Piſoni Macedonia, Achaia, Theſſalia, Græcia, omniſque Bœotia Proconſulari imperio mandaretur: iſq; cum exercitu in eas Provincias iturip pecunia ex arario attribueretur. Cicero pro domo, & in Sextriana.
- Tulit idem & aliam legem, vt Cyprus Inſula in Provincia ſummi redigeretur,

Clodia
lex.

Clodia
lex altera
de Cypro.

vt Ptolomæus Rex Cypri sedens cum purpura, & sceptro, & illis insignibus regiis, A
Præconi publico subiceretur, & cum bonis omnibus publicaretur. Vt M. Cato Que-
stor cum iure Prætorio, adiecto etiam Quæstore, mitteretur in Insulam Cyprium, &
regiæ gazæ vendendæ, & pecuniæ deportandæ præficeretur. Vt qui Bizantij rerum
capitalium damnati exularent, populi Rom. nomine in eam ciuitatem reduceren-
tur. Cicero pro domo sua, pro Sextio. De Prouinciis consularibus, Velleius. lib. 2.
Plutarchus in vitis.

Trebonia
lex vna.

L. Trebonius Tribunus plebis duas leges tulit q̄a. Pompeio Magno 11. M. Licinio
crasso 11. cons. anno 107. Prior fuit, vt cæsari imperium in Gallia in aliud
quinquennium, quàm quod ei Vatinia lege concessum erat, prorogaretur. Ita Sena-
tui succëssoris mitterendi Potestatem adimebat Cicero lib. 7. 8. 9. 10. ad Atticum, Flo
B
Trebtonia
lex Al-
tera. Põ-
peia lex.

tertia, vt Pompeio Magno & Crasso Consulibus, Syria & Hispania Prouinciæ in quin-
quennium darentur. Plutarchus in Pompeio;
Anno 100. Cn. Pompeius Magnus Consul 11. cum Q. Cæcilio Merello Pio,
legem tulit, vt sibi Hispania prouincia in alterum quinquennium prorogaretur. Dio
lib. 38. & Plutarch. in Vitis; qui ramen Quadriennium scribit. Sequuntur leges de
C. Cornelia.

Alcia
lex.

De Colonis deducendis CAP. IX.

PRIMUM C. Acilius Tribunus plebis legem tulit anno 107. C. Corne-
C
lio, Cethego Q. Minutio Rufo Cons. Vt quinq; Colonix in oram mariti-
mam deducerentur, duæ ad ostia fluminum Vlturni, Litrernique: vna pu-
teolos, vna ad castrum Salerni, his Buxentum adiectum: tricena familiae
in singulas colonias iubebantur mitti. Lilius libro 32.

Ælia lex.

Secura hæc est Ælia, quam tulit Q. Ælius Tubero Tribunus plebis, P. Cornelio
Scipione Africano 11. Ti. Sempronio Longo cons. anno 101. Vt Latinæ duæ co-
loniæ, vna in Brutos, altera in Thurinum agrum deducerentur. Lilius libro 34. & 35.

Linia lex.

Linia sequitur, quam tulit M. Lilius Drusus Tribunus plebis anno 100. Cn.
D
Domitio Ahenobarbo, c. Fannio Strabone Nepote cons. Vt duodecim coloniæ deduc-
cerentur, & singulis tria ciuium millia assignarentur. Plutarchus in Gracchis

Vatinia
lex.

P. Vatinus Tribunus plebis c. Iulio cæsare, M. Calpurnio Bibulo cons. anno
100. Vt legem tulit, vt c. cæsar coloniam Nouicomum deduceret. Suetonius in
Cæsare, & alij.

Claudia
lex.

Paulo post M. Claudius Marcellus consul cum Ser. Sulpitio Rufo anno 100. tu-
lit, Vt colonis quos rogatione Vatinia Nouicomum Cæsar deduxisset, ciuitas ad-
dimeretur; quod per ambitionem & vitra præscriptum data esset. Suetonius in Cæsare.

Iulia lex.

C. Iulius Cæsar Dictator legem tulit, vt ager Campanus viginti millibus ciuium
extra sortem diuideretur, eoque colonia deduceretur. Suetonius in Iulio & Augusto.

De Legibus Agrariis. CAP. X.

Cassia
lex.

His legibus, quæ de coloniis deducendis latæ fuerunt, rectè mihi videor
agrarias subiungere, quæ sic appellatæ sunt, quod de agris populo di-
dendis fuerunt rogatæ.

Prima fuit Cassia, quam tulit Sp. Cassius Viscellinus 111. Consul cum
Procuro Vitginio Tricosto Rutilo anno 607. Vt ex agro Hernicis, quibus cum
fœdus, idem erat adempto, dimidium Latinis, dimidium plebi diuideretur. Lex ta-
men non tenuit. Lilius lib. 2. Valerius lib. 5. cap. 8.

Licinia
lex.

Hanc secuta est alia Licinia, quam tulit C. Licinius Stolo Tribunus plebis, L.
Æmilio Mamercino v. P. Valerio Potito Poplicola 11. & C. Tribunus militum consu-
F
lari potestate anno 603. Vt ne quis plus quingenta iugera agri centum pecoris
maioris capito; quingenta minoris possideret. Varro libro 1. de Re Rustica. Co-
lumella lib. 1. cap. 3. Lilius lib. 6. Appianus, Agellius, Valerius, Plinius, Velleius,
Plutarchus in Camillo & in Gracchis.

Con

A. Consecuta hanc est Licinia de septem iugeris viritim diuidendis. Nam Columella lib. 1. post exactos, inquit, Reges Liciniana illa septem iugera, que plebis Tribunus viritim diuiserat, maiores quæstus antiquis retulere, quam nunc nobis amplissima veru acta. Sigonius dicit tunc hanc legem latam esse, cum hic Magistratus octo ante annis Rempublicam esset inductus.

Alia Licinia lex.

post hanc Flaminia sequitur, quam tulit C. Flaminius Tribunus plebis, Sp. Caruilio Max. 11. Q. Fabio Maximo Verrucoso 11. Coss. anno 10xxv. Vt ea regio Gallia, quæ Picenum vocatur, vnde Senones expulsi fuerant, militib. Romanis diuideretur. Polybius lib. 4. Cic. in Catone maiore.

Flaminia lex.

post eaptam Carthaginem de agris in Africa diuidendis Rubria lex lata est, tum B Luia de Decemuiris, qui diuiderent: quarum legum in tabula ænea mentionum se vidisse Manutius affirmat.

Rubria lex. Luia lex.

Securæ Sempronie sunt à Ti. Sempronio Graccho Tribuno plebis, anno 10cxx. p. Mutio Scæuola, L. Calpurnio pifone Frugi Coss. lata, quarum vna repetitio Liciniae fuit: Ne quis ex publico agro plus quingenta iugera possideret: quorum tamen dimidium filijs habere liceret. Vt si quis latius agrum patefaceret, Triumuirii quotannis data opera creati, iudicarent, quæ publicus ager, quæ priuatus esset, Appianus lib. 1. bellorum ciuiliū, Plutarchus in Gracchis Velleius lib. 2. Sex Aurelius Victor (hic enim iam auctor proditur) de Viris illustribus. Cicero pro Sextio, & de Aruspicum responsis. Florus epitoma 58. & Siculus Flaccus in lib. de conditione agrorum, apud quem tamen ducenta legimus: cum alij omnes apertè quingenta prodant.

Sempronina leges.

Altera fuit, quæ quidem aliquo modo huc pertinet, vt pecunia Regis Attali, qui populum Rom. hæredem fecerat, ciuibus, qui sua lege Sempronia agrum sortiti erant, darent ad comparationem instrumentorum, & agriculturæ apparatus. Vt agri regij à Cenforibus locarentur: vnde vectigal populo penderetur. Plutarchus in Gracchis, Cicero Verrina 5. Florus epitoma 58.

Altera lex. Sempronia.

Semproniae leges haud ita multo post secuta est Bæbia, quam tulit M. Bæbius Tribun. plebis, idemq; Triumuir coloniae deducendæ, Ne agri amplius diuiderentur: sed possessores in iis relinquerentur, vectigal pro iis populo Romano soluente, eaque pecunia plebi diuideretur. Appianus lib. 1. Bellorum ciuiliū.

Bæbia lex.

D Non multo post Sp. Thorius Tribunus plebis legem aliam tulit, Ne quis vectigal vllum agrorum, quos possideret, solueret, cauitque de pastione pecoris. Cicero in Bruto. Duo legis Thoriae fragmenta ex æneis tabulis exscripta, & suppleta habet Sigonius lib. 2. de Antiquo iure Italiz. cap. 2.

Thorina lex.

Anno 10cl 111. C. Mario vi. L. Valerio Flacco Coss. legem tulit L. Appuleius Saturninus Tribunus plebis: vt quem agrum C. Marius Consul in Gallia pulsus Cimbris, in ditionem populi R. redegisset, is populo Rom. diuideretur, & si ita lex sciuisset, intra diem quintum à singulis Senatoribus in eam rem iuraretur qui non iurasset, ei multa pœna esset. Appianus lib. 1. de Bello ciuili.

Appuleina lex.

E Anno insequenti M. Antonio, A. posthumio Albino Coss. legem tulit Sext. Titius Tribunus plebis, Vt vectigal agris publicè assignatis impositum Quæstor colligeret. Cicero lib. 2. de Oratore, pro Mutina, Valerius lib. 8. cap. 1.

Titia lex.

Eodem tempore L. Marcium philippum Tribunum plebis, legem agrariam, Gracchanæ similem promulgasse ostendit Cicero in Officiis, quam tamen ipse facile antiquari passus est.

Marcia lex.

L. Cornelius Sulla Dictator. & Consul cum Q. Cecilio Metello anno 10clxxviii. legem tulit, vt proscriptorum agri publici essent: quod maximè de iis agris intelligendum est, qui in Thufcia circa Volaterras, ac Fefulas erant, quos militibus suis Sulla dimisit. Cicero in Rullum, pro Roscio Amerino, Sallustius in Catilinæ coniuratione.

Cornelia lex.

Sequitur Seruilia, quæ tulit p. Seruilius Rullus Trib. pleb. M. Tullio Cicerone, C. Antonio Coss. anno 10cxc. Vt qui agri, quæ loca, quæ ædificia, aliudue quid, quod publicum populi R. factum esset, L. Sulla, Q. pompeio Consulibus, id venderetur. Item vt omnia venirent, de quibus vendendis S. C. factæ erant M. Tullio, Cn. Cornelio

Seruilia lex.

Cofs. & ea pecunia agri in Italia emerentur, in quos coloniz à Decemuiris deducerentur. Vt Campanus ager, & Stellas publicus populi Rom. diuideretur. Capuam Coloni adscriberentur. Multa huius legis capita fuerunt. Nam Cicero alicubi quadragesimum citat. In orationibus ipsius contra Rullum hæc recitantur:

Tribunus legis agrariæ lator Decemuiros per septemdecim tribus creato, & quem nouem tribus fecerint, Decemuiri esto.

Vt Comitii Pontificis Maximi.

Decemuiratus candidati præsententur.

Curiata lege per Primum Prætozem Decemuiri ornantur.

Si fieri non possit, eodem tamen iure sancto, quo qui optima lege, nec intetcedendi potestas esto.

Auspicij coloniarum deducendarum causa Decemuiri pullarios, vt leges Semproniz, apparitores, scribas, præcones, architectos, mulos, tabernacula, centurias, supellectilem, ianitores, ex equestri loco ducentos quotannis stipatores corporis habent.

Potestatem Prætoriam omnium rerum iudicio sine prouocatione in quinque annis habent.

Omnia de quibus vendendis S. C. facta sint, M. Tullio, Cn. Cornelio Cofs. aut postea, vendunt.

Qui agri, quæ loca, ædificia, aliudve quid extra Italiam publicum populi Romani factum sit, L. Sylla & Q. Pompeio Cofs. aut postea, vendunt.

Ager Recentoricus & Numidicus exceptus esto.

Quæ libera, quæ publica sint, iudicant.

Vectigalia populi Rom. in omnibus prouinciis vendunt.

Aurum, argentum, ex præda, manubiis, coronario, quæ neque relata sunt in publicum, neque in monumentum consumpta, ab Imperatoribus repetunt.

Pompeius exceptus esto.

Vbicunque velint, auctiorem proscribunt.

Eam pecuniam in ærarium ne ferunt.

Agros qui arari, aut coli possunt, in Italia coëmunt.

Ab inuito nil tangunt.

In coëmptos plebem deducunt.

Quinque millium Roma. coloniam Capuam deducunt, isque agrum Campanum & Stellatam campum diuidunt.

Quæ publicè data, donata, concessa, vendita, possessa post Marium & Carbonem Cofs. ædificia, lacus, agri, stagna, loca, possessiones eo iure sint, vt quæ optimo iure priuata sunt, &c.

Verùm lex hæc dissuadente Cicerone Cõsule, magno cõsensu plebis est repudiata.

Triennio post Flauia à L. Flauio Tribuno plebis lata est, Vt vel agri, quos à Senatu locupletes emissent, reddita possessoribus pecunia, plebi diuiderentur, vel, si neminem vt re possessione moueri Senatus vellet, alij agri ea pecunia, quæ ex nouis vectigalibus per quinque annis reciperetur, emerentur: & plebi quæ agros non haberet, partirentur. Cicero lib. 1. ad Atticum.

Flauia
lex.

Julia lex.

Postero anno Julia lata, est, à C. Iulio Cæsare Cõsule cum M. Calpurnio Bibulo, anno DCXXI. suatore Cn. Pompeio, Vt ager Stellas, maioribus consecratus, item Campanus ad subsidia Reip. vectigalis relictus plebi diuiderentur. Diuisit extra sortem viginti millibus ciuium, quibus terni, pluresve liberi essent. Velleus lib. 2. Plutarchus in Pompeio, in Cæsare, & in Catone Vticensi, Dio lib. 38. Hanc vocat Campanam Cicero lib. 2. ad Atticum. Dio eam optimam fuisse dicit. Et hæc sunt præcipuæ agrariæ leges, quarum à scriptoribus mentio fit.

De Terminis, sive Limitibus. CAP. XI.

Sempro-
nia lex.

SEDES agrarias sequuntur illæ, quæ de terminis seu limitibus rogatæ sunt, quarum quæ extant, hoc capite à nobis recitabuntur.

Prima ferè, cuius memoria extat, Semproniz est; à T. Sempronio Graccho

Acho Trib. pleb. lata, anno 1000. P. Mutio Scauola. L. Calpurnio Cofs. Vt per actuarios limites populo ius eundi esset, sicut per viam publicam. Hyginus bello de Limitibus constituendis.

Proxima huic est Mamilia quum tulit. C. Mamilius is, qui propterea Limitanus vocatus est, Tribunus plebis bello Iugurthino, vt proditum est à Sallustio. Hæc lex in finibus agrorum quinque aut sex pedum latitudinem præscripsit, quos vsucapi vetebar Aggenus Vrbicus. Cicero lib. 1. de Legibus, & in Bruto. Eadem lege etiam singulos arbitros regendis finibus datos esse, ostendit Cicero.

Cornelia, L. Cornelij Sullæ Felicis, & Iulia, C. Iulij Cæsaris Dictatorum, tantum repetitio. Sæpronæ legis fuerunt, teste Hygino in libello de Limitibus constituendis.

B Reperiuntur in libro Varrorum auctorum de agrorum conditionibus, fragmenta aliquot Legis Mamiliæ, Rosciæ, Peduceæ, Allianæ, Fabiæ, quæ vt à Iusto Lipsio viro clarissimo accepimus, huc adscribemus.

Quæ colonia hac lege deducta, quo iure municipium, Præfectura, forum, & conciliabulum constitutum erit, qui ager intra fines eorum erit, si termini in eo agro statuti non erunt, quo in loco terminus non stabit, in eo loco is, cuius supra scriptus ager erit, terminum restituendam curato: quem recta actum, pactum esse velit, idque Magistratus qui in ea colonia, municipio, Præfectura, foro, conciliabulo, iurisdicundi præerit, facito vt fiat.

C Qui limites, decimanique in lege deducti erunt, quæcunque fossæ limites in eo agro erunt, qui hac lege ager colatus, assignatus erit, ni quis eos limites, decimanosve obsepito, nève quid in eis inolitum, nève quid ibi oppositum habeto, nève eos arato, nève eis fossas oportato, nève qui sepito, quo minus suo itinere aqua ire, fluere possit. Si quis aduersus ea quid fecerit, in terminos singulos, quotiescunque fecerit, 100. S. colonis, municipibus ei atque in quorum agro id factum erit, dare damnas esto. Pecuniæque, qui volet, petitio hac lege esto.

Qui hac lege coloniam deduxerit, municipium, Præfecturam, fora, conciliabola constituerit, in eo agro, qui ager intra fines eiusce colonix, municipij, fori, conciliaboli, præfecturæ erit, limites, decimanique vt fiant, terminique stantantur, curato.

D Qui fines statuerit, fines horum sua acto, dum ne extra agrum colonicum, territoriumve fines ducat. Quique termini hac lege statuti erunt, ne quis eorum quem eiicito, nève loco moueto sciens dolo malo. Si quis aduersus ea fecerit, in terminos singulos, quos eiecerit, loco mouerit, sciens dolo malo, ss. v. M. N. (id est, sestertium quinque millia nummum) in publicum eorum, quorum intra fines hic ager erit, dare damnas esto. Dæque ea re curatoris, qui hac lege erit, iurisdicatio, reciperatorumque xx. dario, addicito esto. Cum Curator hac lege non erit, tum quicunque Magistratus in ea colonia, municipio, foro, conciliabulo, præfectura, iurisdicundi præerit, eius Magistratus de ea re iurisdicatio, iudicisque dario, addicito esto. Inq; eam rem his, qui hac lege iudicium dederit, testibus publicis duntaxat in terminos singulos ss. x. millia denunciandi hæ cessantem facito, ita vti è Republica fidæque sua videbitur. Et si duo de ea pecunia petita condemnati erunt, eam pecuniam ab eodem, aut deniq; eis, primo quoq; tẽpore exigito: eiusq; pecuniæ, quod receptum erit, partem dimidiam ei, cuius vnus opera, maxime his eodemnatus erat, partem dimidiam in publico redigito. Quo in loco terminus haud erit, si quis in eum locum terminum destituere sine malo, & sine fraude sua liceto facere, nève quid cui his ob eam rem hac lege damnas esto. Vide Iusti Lipsij librum Electorum, cap. 15. Cæterum vt his legibus aliquid lucis accedat, de limitibus pauca quædam adiciam.

Limitum multa genera fuerunt, decumani, cardines, prosi, transuersi, Decumanus erat ab Oriente in Occidentem; à Meridie in Septentrionem cardo: ab Occidente ad Orientem prosi: à Septentrione ad Meridiem transuersi. Et à situ regionum maritimi, & montani erant, qui ad mare, vel ad montes spectarent. Præter hos erant limitis actuarij & linearij. Actuarius erat, vt ait Hyginus in libro de Limitibus, qui primus actus erat, ab ea quintus quisque: quem si numerares cum primo, erat sextus: quoniam quinque Centurias sex limites clauderent: reliqui medij limites Linearij appellabantur, in Italia Subruncini. Dicuntur limites à liminibus. Quemadmodum enim

Mamilius
lex.

Cornelia
lex.

Iulia lex.

Iustus
Lipsius
cap. 3.

Idem c. 4.

Idem c. 5.

enim limina introitus, exitusque locis præstant: similiter introitus, exitusque, qui in agris diuisio & assignatis peruij semper esse debent, tam itineribus, quam mensuris agendis, limites appellantur. Hyginus à limo, verbo antiquo, quod transfuersum & obliquum significat, limites dici vult. Vnde Festus ait: Limites nunc terminos, nunc vias transfuersas significare. Denique quicquid ad obseruationem finium in agro opera manuum factum est, Limes, auctore Aggeno Urbico appellatur. Limitum, siue terminorum designandorum ritum ab antiquis obseruatum eleganter describit Siculus Flaccus, cuius verba huc liber adscribere: Cùm terminos, inquit, dispoherent, ipsos quidem lapides in solidam terram conuocabant proximè ea loca, quibus fossis factis defixuri eos erant, & vnguento, velaminibusque & coronis eos coronabant. In fossis autem, quibus positure eos erant, sacrificio facto, hostiæque immaculata caesa, facibus ardentibus in fossa cooperti, sanguinem instillabant, eoque fruges & thura iactabant: fauos quoque & vinum, aliæque, quibus consuetudo erat terminis sacrum fieri, in fossa adiciebant, consumptisque omnibus dapibus igne, super calentes reliquias lapides conlocabant, atque ita diligenti cura confirmabant. Haec tunc ille, quæ ad pleniorum harum legum intellectum huc referre voluit.

De Legibus frumentarijs. CAP. XII.

Sempro-
nia lex.

ON sunt silentio prætereunda leges frumentariæ, quarum quatuor memorantur, Sempronia, Liuia, Terentia, Cassia & Clodia.

Semproniam tulit T. Sempronius Gracchus II. Tribunus plebis, anno 100xxiix. M. Fuluius Flaccus. M. Plautius Hypsæus. Coss. Vt semisse & triente frumentum mensuram plebi, ex publico viritim daretur. Appiam lib. 1. de Belliciulib. Florus Epit. 60. Cic. pro Sextio, & alibi sæpe. Velleius lib. 2. Plurarchus in Vitis. Hinc locus Romæ constitutus, in quo frumentum publicum asseruabatur, vna cum legibus frumentarijs, qui dicebatur Horrea Sempronia.

Liuia lex.

Hanc legem postea confirmauit M. Liuius Drusus Tribunus plebis, L. Martio Philippo, Sexto Iulio Cæsare Coss. anno 100clxi. Tulit enim, vt Sempronia lex de frumento plebi ex publico viritim dando valeret.

Terentia
Cassia
lex.

Scuta est Terentia Cassia, quam tulere M. Terentius Varro Lucullus, C. Cassius Coss. anno 100cxxx. Vti frumenti alteræ decumæ à Prouincijs coëmerentur precio in singulos modios Hs. trium constituto. Item, vt ciuitatibus æqualiter imperaretur, precio in modios singulos Hs. quatuor constituto. Cic. Verrina 5. & 7.

Clodia
lex.

Clodiam P. Clodius Trib. pleb. L. Calpurnio Pisone Cæsonino, A. Gabinio Cõsulis, anno 100cxv. tulit, Vt frumentum populo, quod antea senis æris, ac trientibus in singulos modios dabatur, gratis daretur, & Sext. Claudio frumentaria procuratio mandaretur. Asconius in Pisonianam, Cic. pro Sestio, & in Pisonem, & pro domo, De his legibus omnibus, & tota frumentariæ rei ratione lege ea, quæ collegit Iustus Lipsius lib. Electorum, cap. 8.

Hieronica
lex.

Meminit Cic. & legis Hieronicæ in 4. Verrina, qua inter aratores & decumanos iudicia facta dicit. Tulit eam Hiero Siciliae Tyrannus. Hac constitutum fuit, vt refert Zafius, quârum frumenti, aut quo precio, quove tempore arator frumetum decumano, id est, publicano, qui decimas redimeret, daret. Quod ita diligenter & cautè scriptum erat, vt nec arator decumanum fraudare, nec decumanus plus decima ab aratore auferre posset. Atque ob hanc legis æquitatem Romani Sicilia potiti, nihil mutauerunt. Memorabile hoc etiam in lege fuit, quod numerus aratorum quotannis apud Magistratos publicè subscribebatur.

De Legibus sumptuarijs. CAP. XIII.

Orchia
lex.

OC capite Leges sumptuarias recitabo, quæ inde nomen habent, quod modum sumptibus in conuiujs definerint. Cùm enim à veteri & auita maiorum parsimonia posteri discederent, & nullum modum luxuria inueniret, legum animaduersione opus fuit. Lata igitur primùm lex Orchia est à C. Orchio Tribuno plebis, de Senatus sententia, tertio anno quam Caro

cenfor.

A censor fuerat, quæ numerum conuiuarum præscribebat. Et hæc est lex Orchia, inquit Macrobius libro tertio Saturnalium, capite 17. de qua Cato mox Otationibus suis vociferabatur, quod plures, quam præscripto eius cauebatur, tum ad cenam vocarentur.

Anno **xxxviii.** post Orchiam, cum nouæ legis auctorem aucta necessitas imploraret, Fannia lata est, A. V. C. **10xxci.** secundum Agellij opinionem, à C. Fânio cōstituta, quæ ludis Romanis, item plebeis & Saturnalibus, & aliis quibusdam diebus in singulos dies centenos aris infumi concessit, decemque aliis diebus in singulis mensibus tricenos; cæteris autem omnibus diebus denos. De hac lege, Sammonicus Seuerus ita refert: Lex Fannia sanctis, Augusti ingenti omnium ordinum cōsensu peruenit ad populum, neque eam prætores aut Tribuni, ut plerisque alias, sed ex omni bonorum cōsilio & sententia ipsi. Cōspertulere, cum Respublicæ ex luxuria conuiuiorum maiora, quam credi potest, detrimenta pateretur. Siquidem eò res redierat, ut gula illecti plerique ingenui pueri, pudicitiam, & libertatem suam vendicarent; plerique ex plebe Rom. vino madidi in Comitium veniret, & ebrii de Reip. salute confulerent. Hæc Sammonicus. Addit Macrobius lib. 3. Saturn. cap. 17. Fannia legis severitatem in eo superasse Orchiam legem, quod in superiore numerus tantummodo cœnantium cohibita fuerit, licueritque secundum eam vniuique bona sua in rerum paucos consumere: Fanniam autem & sumptibus modum fecisse assibus centum. Unde ad Lucilio poeta festiuiratis suæ more centullis vocetur.

C Fannia legem post annos **x.** & **119.** Didia consecuta est, Eius ferunda duplex fuit causa. Prima & potissima, ut vniuersa Italia, non sola vrbs, lege sumpturia teneretur, Italici æstimantibus, Fanniam legem non in se, sed in solos vrbanos ciues esse cōscriptam. Deinde, ut non solum qui prandia, comæve maiore sumptu fecissent, sed etiam, qui ad eas vocati essent, atque omnino interfuissent, penis legis tenerentur.

Post Didiam Licinia lex lata est à P. Licinio Crasso diuite: cuius ferunda, probandaque tantum studium ab Optimatibus impensum est, ut S. C. iuberetur, ut ea tantummodò promulgata, prius quam trinundino confirmaretur, ita ab omnibus obseruaretur, quasi iam populi sententia comprobata. Lex verò hæc paucis impetratis in plerisque cum Fannia congruit. Summa eius fuit, ut Kalendis, Nonis, nundinis Romanis, cuique in dies singulos **xxx.** duntaxat asses edundi causa consumere liceret: cæteris verò diebus, qui excepti non essent, ne amplius apponeretur, quam carnis atidæ pondo tria, & falfamentorum pondo. Ea autem, quæ ex terra, vite, arborëve nata essent, promiscuè largita est. Ab hac lege Centenarias cœnas vocabant, in quas ex lege non plus centullis præter terra nata impendebantur, auctore Festo.

Secuta est non ita multis post annis, lex Cornelia, & ipsa sumptuaria, quam tulit L. Cornelius Sulla Dictator, in qua non conuiuiorum magnificentia prohibita est, nec gula modus factus, verùm minora precia rebus imposita. Agellius tamen lib. 2. cap. 24. etiam hoc Sullana lege constitutum fuisse dicit, ut Kalendis, Idibus, Nonisque diebus ludorum, & feriis quibusdam solenibus his, tricenos in cenam infumere ius, potestasque esset: cæteris autem aliis diebus omnibus non amplius ternos.

Sulla mortuo M. Æmilii Lepidus Cōs. legem tulit & ipse cibariam. Cato enim sumptuarias leges cibarias appellat. Hac lege non sumptuum cœnarum, sed ciborum genus & modum præscriptum fuisse Agellius dicit. Dehinc paucis interdictis annis, alia lex peruenit ad populum, ferente Antio Restione, quam legem quamuis esset optima, obstitatio tamen luxuriæ, & viciorū firma concordia, nullo abrogante irritam fecit. Hæc legem Agell. ait, præter sumptuum aris, id etiam sanxisse, ut qui Magistratus esset, Magistratumve capturus esset, nequò ad cenam, nisi ad certas personas itarer. Addit Macrobius, illud memorabile de Restione latore ipsius legis ferri, quòd, quoad vixit, foris postea non recœnauerit, ne testis fieret contemptæ legis, quam ipse bono publico pertulisset.

Postremò lex Iulia ad populum peruenit, Cæsare Augusto imperante, qua festis quidem diebus ducenti finiantur, Kalendis Idibus, Nonis, & aliis quibusdam festiis, trecentis; nuptiis autem & repositis his, millies. Hæc ferè Macro. li. 3. Saturn.

Fannia
lex.Didia
lex.Licinia
lex.Cornelia
lex.Æmilia
lex.Antio
lex.Iulia
lex.

cap. 17 & Agell. lib. 2. No. 8. Attic. cap. 24. de Legib. sumptuariis: quibus & hoc Agellius addit Capitonem Ateium dicere, edictum fuisse, Diuini Augusti, an Tiberij Cæsaris, se non satis commemorasse, quo per dierum varias solennitates à ccc. h. s. ad vsque duo millia sumptus cœnarum propagatus sit, vt his saltem finibus luxuriæ efferebentis altus cœteretur. Ad leges sumptuarias eas etiam refero, quibus luxus in vestitu & aliis rebus fuit prohibitus.

Cæcilia
lex.

Cæciliam legem tulit Cæcilius Metellus Trib. pleb. anno dcccxxi. L. Verurio Philone, C. Lutatio Catulo Cofs. qua ratio poliédarum vestium fullonibus præscribatur. Dedere eam ad populum ferendam C. Flaminius, L. Æmilius Papus Censores, cum ipsis non liceret. Plin. lib. 35. cap. 17.

Oppia
lex.

Non multò post Oppia lex de Matronarum cultu, vel mundo muliebri, lata est à C. Oppio Tribuno pleb. & Fabio Maximo, T. Sempronio Graccho Trib. Cofs. anno dcccxi. in medio ardore 11. Belli Punico, Ne qua mulier plus semuncia auri haberet: neq. vestimento versicolore vteretur: neui iuncto vehiculo in vrbe oppidovæ, aut proprius inde mille passus, nisi sacrorum publicorum causa veheretur. Liuius lib. 34. Vacitius Annal. libro 3. Ea tamen post aliquot annos antiquata est, auctoribus M. Fundanio, & L. Valerio Tribunis plebis. Fuit etiam lex, Ne quis in argento & auro plus lxx. h. s. possideret, quam legem C. Iul. Cæsar Trib. Consul confirmavit. Dio libro 47.

De Re militari, Triumphis & Bellis. CAP. XIV.

RECITABIMUS hoc capite eas leges, quæ ad rem militarem spectant, quibus postea adiciemus eas, quibus certorum aliquot bellorum administratione certis magistratibus est demandata.

De Tribunis militum.

Rutilia
lex.

De Tribunis militum legem tulit C. Rutilius Rufus, cuius meminit Festus, his verbis: Rufuli appellabantur Tribuni militum à Consule facti, non à populo: de quorum iure, quod Rutilius Rufus legem tulerit, Rufuli, ac post, Rutili sunt appellati. Plura de hac lege non extant.

Atilia
Marcia
lex.

Sequitur Atilia Marcia, quam tulere L. Atilius, C. Marcius Trib. pleb. C. Iunio Bulbulco Bruto Trib. C. Emilio Barbula Trib. Cofs. anno dcccxi. vt Tribuni militum septeni in quatuor legiones à populo crearentur, quæ antea, perquam paucis suffragio populo relictis locis, Dictatorum & Consulum fermè fuerant beneficia. Liuius libro 9.

Licinia
Cassia
lex.

Liciniam Cassiam tulere Publ. Licinius Crassus, C. Cassius Longinus, Cofs. anno dcccxi. Ne Tribuni militum eo anno suffragiis populi crearentur, sed Consulum, Prætorumque in iis faciendis, iudicium, arbitriumque esset. Liuius lib. 42.

Decia
lex.

De Duumiris naualibus tulit M. Decius Tribunus plebis, C. Iunio Bulbulco Bruto Trib. C. Emilio Barbula Trib. Cofs. anno dcccxi. Vt Duumiros nauales classis ornandæ, reficiendæque causa populus iuberet. Liuius libro 9.

Sacra-
ta
lex mili-
tariis.
Sempro-
nia lex.

De militibus extat lex apud Plutarchum in Gracchis, vt ciues Romani anno x. cum vsus Reipublicæ postularer, militarent.

Sacra lex militaris fuit, Ne cuius militis scripti nomen, nisi ipso volente, deleteretur: Ne quis, vbi Tribuni militum fuisset, postea ordinum ductor esset. Liuius lib. 7. Hotomanus opinatur latam eam esse à M. Valerio coruo Dictatore, anno dcccxi.

Incerta
lex.

De ætate militum legem tulit C. Sempronius Gracchus Trib. pleb. anno dcccxi. Cæcilio Merello, T. Quintio Flaminio Cofs. Ne minores annis xv. ad militiam cogerentur. Vt vestes militibus gratuitò, & præter stipendium darentur. Plutarchus in Gracchis.

De dis-
ciplinâ
militari.

De disciplina militari fuit lex, L. Papirio Cursore, Sp. Caruilio Maximo Cofs. anno dcccxi. lata, à quo incertum, Vt qui iuniorum non conuenisset ad Imperatorum edictum quique iniussu abiisset, eius caput solum sacrarum esset. Liuius lib. 10.

Feruntur & hæc de militia leges. Vt qui eiuem ab hoste seruasset, is ab Imperatore quærcæ corona donaretur. Plutarchus in Coriolano.

Ne

A Ne quis loco ab Imperatore designato cederet, atque ordinem desereret. Diodorus libro 12. Vt si quis ulterius secederet, quam vnde signa audiri possent, pro deseratore haberetur Appian. in Libyco.

Huc pertinet lex de vacatione, Vt Sacerdotes & senes militiae vacationem haberent, præterquam si tumultus Gallicus rursus oriretur. Plutarchus in Marcello & Camillo, Livius lib. 8. & 10. Appianus libro 2. de Bellis ciuilibus, Cicero pro Fonteio, & Philippica 8.

Anno CDX. M. Valerius Corvus Dictator legem tulit, Ne cui militum secessio, quam metu supplicij fecerant, cum de capua, quæ ipsorum præsidio commissa erat, occu-

Valeria lex.

B De iure triumphandi hæc memorantur leges, Ne quis triumpharet, nisi qui hostium quinque millia vna acie occidisset. Val. Maximus lib. 2. cap. 8. Dio lib. 37. Vt solis consulibus & ducibus triumphare liceret. Plutarch. in Pompeio, & Cato. ne Vticensi.

De iure triumphandi.

Ne qui triumphaturus esset, ante triumphum urbem introiret. Plutarchus in Pompeio.

Item Maria Porcia, quam tulere L. Marius M. Porcius Cato, Tribunus pleb. anno DCCXCI. D. Iunio Silano, L. Iunio Murena Cofs. Vt pœna afficerentur ij, qui aut hostium occisorum in prælio, aut amissorum ciuium falsum numerum literis Senatui retulissent, Vt cum primùm urbem intrassent, apud Quæstores urbanos iurarent, de

Maria Porcia lex.

C utroque numero verè ab iis scriptum esse. Val. Maximus lib. 2. cap. 8. Huc pertinent etiam Cassia & Sulpitia.

Cassiam tulit Q. Cassius Prætor, Q. Ælio Pato, M. Iunio Pœno Cofs. anno DCCCXVI. ut paulo Anicio, & Octauius ex bello Macedonico cum victoria redeuntibus, quo die urbem triumphantes iouerentur, imperium esset. Livius lib. 45.

Cassia lex.

Sulpitiam tulit Ser. Sulpitius Galba Prætor anno DCCCIX. L. Domitius Ahenobarbo, Ap. Claudio Pulchro Cofs. ut C. Pontinio proconsuli, quo die urbem triumphans ingrederetur, imperium esset. Cic. lib. 4. ad Atticum, Dio lib. 40. Iam verò aliæ sunt leges, quibus bella decreta, eorumque administratio certis personis demandata est, quales sunt hæc:

Sulpitia lex.

D Sulpitia lex, quam tulit P. Sulpitius Galba, Maximus II. Consul cum C. Aurelio Cottæ, anno DCCLXV. Vellent, iuberentne philippo Regi, Macedonibusque, qui sub regno eius essent, ob iniurias, armæque illatae fociis populi Romani bellum indicij. Livius libro 31.

Sulpitia lex.

Deiustis autem & pacem petentibus Macedonibus, anno DCCLXV. L. Furio Purpureone, M. Claudio Marcello Cofs. Q. Marcus, C. Atinius Tribuni plebis ad populum tulere, Vellent, iuberentne, cum Rege philippo pacem esse. Livius lib. 33.

Martia Antonina lex.

Anno DCCLXXI. P. Cornelius Scipio Nasica Cof. cum M. Acilio Glabione, ad populum tulit, Vellent, iuberentne, cum Antiocho rege, qui que sestant eius securi essent, bellum iri. Livius lib. 36.

Cornelia lex.

E Anno DCCLXXI. P. Licinius Crassus, C. Cassius Longinus Cofs. ad populum tulere, Vt quod perseus philippi filius Macedonum Rex aduersus fœdus cum patre philippo ictum, & secum post mortem eius renouatum, fociis populi Rom. arma intulisset, agros vastasset, vrbesque occupasset: quodque belli parandi, aduersus populum Rom. consilia iniisset, arma, milites, classem eius rei causa comparasset, ut nisi de iis rebus satis fecisset, bellum cum eo ireretur. Livius lib. 42.

Licinia Cassia lex.

Anno DCCLVI. P. Corn. Scipione Africano Emiliano, C. Lino Druso Cofs. ab vno Tribunorum plebis cuius tamen nomen non additur. lata est lex, Vt belli Punici II. administratio P. Scipioni Cof. manderetur: Vt ex delectibus supplementum conscriberet. voluntarios quoque posset, à fociis acciperet, & ad Reges, ac ciuitates literas daret inscriptas populi Romani nomine. Appianus de bellis Punicis.

F Anno DCCLV. L. Cornel. Sulla, Q. Pomp. Ruffo Cofs. legem tulit P. Sulpitius Trib. pleb. Vt L. Cornel. Sullæ, cui Asia Proincia obuenerat, ut bellum Michridaticum administraret, imperium abrogaretur, & C. Mario manderetur. Velleius lib. 2. Florus Epit. 77. Plutarchus in Sulla & Mario. Appianus lib. I. de Bellis ciuilibus.

Sulpitia lex.

ANNO 1000XCV. L. Cæcilio Metello, & Marcio Rege Cofs. A. Gabinius Trib. pleb. A legem tulit, vt bellum aduersus Piratas Cn. Pompeio in triennium ita mandaretur, vt toto mari, quod est in tra columnas Herculis, & in maritimis Prouin ciuisque ad cccc, à mari stadium potestatem haberet imperandi Regibus, Præsidibus, ciuitatibus, vt se rebus omnibus ad eius belli administrationem necessariis iuarent. A. Sconius Pedianus in Cornelianam, Velleius lib. 2. Dio lib. 38. Plutarchus in Pompeio, Cic. de lege Manilia, in Orat. post redit. in Senat. Appian. in Mithridatico.

Manilia lex. Biennio post, M. Emilio Lepido, L. Volcatio Tullo Cofs. legem tulit C. Manilius Trib. pleb. Vt belli Mithridatici administratio Cn. Pompeio mandaretur. Vt Prouincia vniuersa, cui L. Lucullus præfuerat, omnèque ipsius imperium, exercitus & copiarum Pompeio darentur; & hoc amplius Bithynia adiungeretur; cui Glabrio præerat: classis item, & copiarum omnes maritimæ, quas ipse initio belli Piratici habuerat. omnes præterea Prouinciæ, quibus solis lege Gabinia non præfuerat, Phrygia, Lycaonia, Gallacia, Cappadocia, Cilicia, Colchis superior, & Armenia. Cic. pro lege Manilia, Plutarch. in Pompeio, Appian. in Mithridatico, Florus Epit. 100. Dion. libro 36. Non malè ad has de re militari leges retulero Martiam de Statellis, quam tulerunt M. Martius Sermo, & Martius Sylla, vel Scylla, Tribuni plebis, C. Popillio Lænato, Publ. Ailio, siue Allio Ligure Cofs. anno 1000XCI. vt qui ex Statellis, Liguriæ populis, deditis in libertatem, restitutus ante Kalend. Sextilibis primas non essent, cuius dolo malo is in seruitutem venisset, vt iuratus Senatui decerneret, qui eam rē quaereret, animaduerteretque. Liuius libro 41.

De iure priuato. & primum de manumissionibus, & libertis. CAP. XV.

E iure publico hactenus diximus, sequitur priuatum, de quo tamen partem adhuc reperiuntur leges. Hoc capite eas, quæ de manumissionibus & libertis extant, recensebimus. Sunt autem istæ, Manlia, Furia Caninia, Iulia, Ælia Sentia, Iunia, Norbana, Pappia, & Visellia.

Manilia lex. Manlia à Cn. Manlio Capitolino Imperioso 11. Cofs. cum C. Marcio Rutilo, anno 1000XCV. lata est, Vt ij, qui manumitterentur, fortunarum suarum vice sima æratio darent. Liuius libro 7.

Furiam Caniniam tulere, vt opinatur Hærotoman. P. Furius Camillus, C. Caninius Gallus Cofs. anno 1000CL. Vt in testamento ex tribus seruis non plures quam duos, manumittere liceat, vsque ad decem dimidiam partem à decimo vsque ad tringentam, tertiam partem, vt tamen adhuc quinque manumittere liceat, æquè vt ex priori numero: à tringenta vsque ad centum, quartam partem, æquè vt decem ex priori numero liberari possint: à centum vsque ad quingentos, partem quintam similiter, vt ex antecedenti numero viginti quinque possint fieri liberi: eademque præcipit, ne plures omnino, quàm centum ex cuiusquam testamento liberi fiant. Eadem lex cauet, vt libertates seruis testamento nominari dentur. Vlpianus Instit. tit. 1. Paulus Sentent. 4. Caij Institutiones.

Iuliam tulit Cn. Octavius Augustus, vt Imperator, cum seruum manumittit, non vindictam imponeret, sed simpliciter liberum esse iuberet. Paulus l. apud eum. 1. ff. de manumis. Quia lege tam manumisoris, quàm manumissi æratem definiuit; iurisque quibus patroni aduersus liberos vtentur, constituit Dio lib. 55.

Ælia Sentia lex. Æliam Sentiam tulit Sext. Ælius Cæsar, C. Sentius Saturninus Cofs. anno 1000CL. Vt qui serui pœnæ causa vendita à Domino, quibusve iniuste notæ fuerant, quive propter noxam torti, nocentæve inuenti, quive traditi, vt ferro, aut cum bestis depugnarent, quive in custodia fuissent ij si manumitterentur, non ciues Romani, sed dediticiorum numero essent: id est, vt ne connubium, neque commercium, neque testamenti factionem haberent.

Vt minorem triginta annorum seruum vindicta, aut testamento nisi causa apud consilium probata, manumittere non liceret.

A Ne dominus annis viginti minor, seruum, nisi causa apud consilium probata, manumitteret.

Vt seruus ab eo domino, qui soluendo non est, testamento liber esse iussus, & hæres institutus, etsi minor sit triginta annis, vel in ea causa, vt dediticius fieri debeat, ciuis Romanus & hæres sit.

Quod si duo, plurisque liberi, hæredesve esse iussi sunt, primo loco scriptus, liber & hæres sit.

Vt si patronus libertum inopem non aluerit, primùm libertatis causa impositis, tam ipse, quàm is, ad quem ea res pertinebit, multet: rursus deinde ipsius hæreditate, tum ipse, tum ipsius liberi priuentur, nisi hæres institutus sit. postremò à bonorum possessione remoueat, præterquàm secundùm tabulas.

B Ne dominus in manumittendo seruo, seruave legem ei de contrahendo matrimonio, quæ ciuis Romani libertatem imminuat, imponat: si secus faxit, ad eius legitimam hæreditatem ne admittatur. Vlpianus tit. i. Instit. & Iustinianus Instit. quibus ex caus. man. non lic. item Iulianus, l. qui soluendo. 42. paulus l. si is qui. 55. l. 57, qui soluendo. 60. l. si non lex. 83. ff. de hæredib. institu. l. sciendum. 70. ff. de verb. sign. l. r. C. qui manumit. non poss. l. 3. §. 2. ff. de suis & legit. l. si patronus trigesima tertia. ff. de bon. liber.

Iuniam Norbanam tulere M. Iunius Silianus, L. Norbanus Flaccus, Balbus confu-

Iunia Norbana.

C sed aut per epistolam, aut inter amicos, aut conuiuij adhibitione liberi ficerat, non ciuis Rom. sed eodem iure, quo Latini coloni essent. Vt si Latinus ciuem Romanam, vel Latinam vxorem duxerit, testatione interposita, quòd liberorum querendorum causa vxorem duxerit, postea filio filiave nato, natave & anniculo factò, possit apud prætorèm, vel præsidem prouinciæ causam probare, & fieri ciuis Rom. tam ipse, quàm filius, filiave eius, & vxor, scilicet si & ipsa Latina sit. Vt Latinorum legitimæ successiones nullæ prorsus essent, sed eorum bona manumissores, tanquam seruorum peculia sibi haberent. Vt libertari ius ciuitatis Rom. non antè haberent, quàm ius aureorum anulorum, aut natalium restitutionem à principe impetrassent. Vlpian. in Instit. tit. 3. Iustin. §. 5. de success. lib. idem Nouel. 78.

D Viselliam tulit L. Visellius Varro (cos. cum C. Fonteio, anno 1000. l. xxv. i. D. claudij temporibus: Ne libertinis hominibus, qui ius anulorum aureorum adepti non erant, eos honores, qui ingenuorum proprii sunt, capere liceret. Imp. l. vaica. C. ad leg. Visel. l. r. C. quando princ. act. crim. præiud. Vlpian. cap. Instit. 3. Visellia tamen vbique legitur, mendosè: cum Viselliorum familia nota sit, cuius erat C. Visellius Varro, ciceronis consobrinus, vt constat ex Bruto.

Visellia lex.

De Iure Patronatus extat lex Pappia, quam tulit M. Pappius Mutilus cos. cum Q. Poppæo i. Augusti temporibus. Vt ex bonis eius, qui HS. centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores quàm tres liberos habebat, siue is testamento factò, siue intestatus mortuus erat: virilis pars patrono deberetur. Itaque cum vnùm quidem

Pappia lex.

E filium hæredem reliquerat libertus, perinde pars media debebatur patrono, ac si sine vilo filio, filiave intestatus decessisset. cum verò duos duosve hæredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: si tres reliquerat, repellébatur patrono. Item: Vt libertus, qui duos liberos in potestate haberet, operarum obligatione liberarentur. Iustinianus §. 1. de success. libert. Et in pandect. sub tit. de bon. liber. aliisque locis compluribus.

De Iure connubiorum, & maritandis ordinibus. CAP. VI.

F E hac etiam parte perpauca leges extant. Memoratur de iure connubiorum canulea, quam tulit C. Canuleius Trib. pleb. M. Genurio Augurino, C. Curtio Philone cos. anno ccc. lxx. Vt plebi cum patribus connubiorum ius esset. Tulit autem hæc aduersus legem xli. Tabularum, qua carum erat. Ne liceret patriciis coniungi connubio cum plebeiis. Augustinus lib. 3. de ciuitate Dei, cap. 17. Liuius lib. 4.

Julia lex.

De maritandis ordinibus Julia & Pappia Poppæ agunt. Juliam tulit C. Octavius Augustus. Ne cœlibes, nisi qui genere essent proximi, quicquam ex testamento civis Rom. caperent, neve orbi plus quam dimidium eorum, quæ relicta essent. Hoc ex Eusebio, Nicephoro, & Sozomene, & l. 1. C. de infr. pœn. cœlib. Ne coniux coniugis testamento nisi decimam relictorum partem caperet, fiscus reliquas novem. Vlpianus cap. Instit. 15 l. 1. cod. de his qui se def. lib. 10. l. 2. C. de infr. pœn. cœlib. Feminis, inquit Vlp. Lex Julia à morte viri annu tribuit vacationem: à diuortio mensium. Lex autem Pappia, à morte viri, triennij: à repudio, anni & sex mensium. Vlpianus cap. 14. Suetonius in Augusto. Ut priori ex consulibus fasces sumendi potestas esset, qui plures liberos, quam collega, aut in sua potestate haberet, aut bello amississet: sed si par vtrique numerus liberorum esset, maritus, aut qui in numero maritorum est, præferretur: si verò ambo & mariti & patres totidem liberorum sunt, tum ille pristinus honos instauraretur, & qui maior natu esset, prior fasces sumeret. Agellius lib. 2. cap. 15. Vt si liberta ab invito patrono diuerteret, alij nubere invito patrono non posset. Ut iusurandum quod liberto impositum est, ne vxorem duceret, ei remitteretur. l. 6. §. 3. de iure pat. l. j. ff. vnde vir & vxor.

Ne qui Senator esset, quive filius, nepos, pronepôsve ex filio, vel ex filia natus, cuius eorum esset sponsam, vxoremve, sciens, dolo malo haberet libertinam, aut eam quæ ipsa, cuiusve pater, matêve artem ludicram faceret, fecissêve, néve Senatoris filia, nepôsve ea filio, pronepôsve ex nepote, filio nato, nara libertino, eive qui ipse, cuiusve pater, matêve artem ludicram faceret, fecissêve, sponsa nepôsve sciens dolo malo esset. Eleganter hoc caput explicat Barnabas Brissonius libro de iure cœnubiorum.

Item, ne quis Senator ex numero corpore quæstum facientium vxorem duceret. Cæteri autem ingenui prohiberentur ducere lenam, à lenone, lenavæ manumissam, & in adulterio deprehensam, & iudicio publico damnatam, & quæ artem ludicram fecisset. Paulus l. 44. ff. de ritu nupt. Martianus autem in l. 19. eod. scribit, cap. 35. fuisse, ut qui liberos, quos habent in potestate, iniuria prohibuissent vxores ducere, vel nubere, à magistratibus cogerentur in matrimonium collocare & dotare. Ut Patriiis liceret liberticas vxores ducere: præter quam si Senatores, Senatorumve liberti essent. Ne qua sponsalia rara essent, nisi statim exacto biennio nuptiæ fierent: hoc est, ne puellæ decem annis minores ducerentur, quarum annus ætatis duodecimus maturus coniugio habebatur. Zonaras libro 11. Hæc autem lex in libris Iuriscōsultorum interdum Julia tantum, interdum Pappia, interdum Julia Pappia, interdum Pappia Poppæ dicitur.

Pappia Poppæ lex.

Pappia Poppæ tum eadem illa, quæ lex Julia continet, habuit, tum verò etiam hæc: Ut ne quinquaginta annis minor sexagenario nuberet: aut vir hac ætate iunior quinquagenariam feminam duceret in vxorem. Ut patronis, qui ius trium liberorum haberent, contra tabulas testamenti liberti, aut ab intestato contra suos hæredes non naturales bonorum possessio daretur. Ut patronæ ingenuæ duobus liberis honoratæ, libertinæ tribus, idem iuris daretur, quod patronis ex edicto. Ut liberis ingenuæ trium liberorum iure honoratæ, idem iuris quod ipsi patronæ tribueretur. Ut omnibus ingenuis, præter Senatores, eorumq; liberos vxores libertinas habere liceret. Tulere eam M. Pappius Mutilus, & Poppæus secundus Cofs. suff. Augusto Imperatore. Tacitus libro tertio Iuriscōsulti sub titulo de ritu nupt. de vulg. subtit. de iure patron. & aliis locis innumeris, Vlpianus capite Instit. 14. & 29. Dig. libro 56.

De Tutelis. CAP. XVII.

Atilia lex.

SECVNTVR leges de tutelis. quarum quatuor reperuntur, Atilia, Prætoria, Julia, Titia, & Claudia. Atilia hæc fuit, ut mulieribus & pupillis tutores non habentibus à Prætoribus & maiore parte Tribunorum Plebis darentur. Quando lata hæc lex sit, non certo constat. Sigonius libro Primo de Antiquo iure civium Romanorum, conjectura ductus scribit, videri sibi

lata.

A latam eum esse ante Sp. Posthumij Albini, & Q. Marcij Philippi consulatum, qui incidit in annu 101XV. Meminit huius legis Vlpianus titulo 11. vbi addit, tutores Atilia lege datos, Atilianos dici. Meminit & Lilius libro 39. Hæc tamen postea à Claudio Imperatore abrogata fuisse videtur, cum scribat Suetonius, sanxisse Claudium, vt consules pupillis vtriusque sexus tutores darent, quod vicissim ab Antonino Philosopho sublatum refert capitulinus, ab eoque Prætorum tutelarem institutum.

Cæterum cum Atilia lex tantum Romæ locum haberet, lata est postea Iulia Titia, vt etiam Prouinciarum Præsides mulieribus, pupillisue tutores non habentibus, tutores darent. Iustinianus Institutionibus de Atilianis tutoribus, & Vlpian. c. Inst. 11.

Iulia Titia lex.

Latoria fuit, vt iis qui furiosi, vel prodigi essent, curatores darentur, qui eos circumscripsissent, iudicio publico tenerent. Meminerunt eius Cic. lib. 3. Offic. lib. 3. de Natura Deorum. Iul. Capitolinus in M. Antonino Philosopho, Suetonius in 4. Prætorum apud Priscianum libro 8.

Latoria lex.

Claudia è C. Claudio Imperatore lata est, vt ne agnati mulierum tutelam legitimam recipere cogentur. Vlpianus tit. 2. Instit. & Imperator l. 3. C. de legitimis tutoribus. Tantum de tutelis, plura de iis habebimus in x i i. Tabularum fragmentis.

De Testamentis, hæredibus & legatis. CAP. XIIX.

C **D** I C E M V S nunc de testamentis, de quibus aliquot leges hodie extant, vt Furia, Voconia, Falcidia, Cornelia, Iunia, Velleia, Iulix tres & Pappia. Furiam tulit C. Furtius Tribunus plebis: Ne cui, nisi manumissoris cognato, certisque aliis personis supra mille asses legare, mortisue causa donare liceret: quod si quis maiorem summam sibi legatam accepisset, redderet. Theophilus Insti. de legatis. Lata est autem, vt ait Iustinianus, legis x i i. Tabul. coertendæ causa, qua vt qui que legasset suæ rei, ita ius erat cicero pro Balbo, & Verrina 3. Iustinianus de lege Falcidia, Vlpianus cap. Instit. 1. & 28. vbi minus quam perfectam esse dicit, quod veteri aliquid fieri, & si factum sit, non rescindat. Ad hæc etiam videtur respexisse Pomponius l. 120. de verbo. signifi.

Furia lex.

D Voconiam de mulierum hæreditatibus tulit. Voconius Saxa Tribunus plebis, & Marcio Philippo 11. cneo Seruilio capione cons. anno 10XXCIV. Ne qui census esset, virginem, neue mulierem supra quadrantem suorum bonorum, hæredem institueret, plusue cuiquam legaret, quam ad hæredem, hæredesue perueniret. Ne femine vltra consanguineos ab intestato succederent. cicero Verrina 3. de senectute lib. 2. de Finibus. Dio. lib. 56. Agellius libro 7. cap. 23. & libro 17. cap. 5. Augustinus lib. 3. de ciuitate Dei. Florus Epitoma 41. vbi Volumnius legitur, pro Voconius Paulus lib. 4. sentent. Extat autem declamatio Quintiliani 264. in qua hæc lex proponitur: nec liceat mulieri nisi dimidiam partem bonorum relinquere. Verum ea lex ad scholasticas exercitationes ficta, & accommodata fuisse videtur, vt ex Dione constat.

Voconia lex.

E Falcidiam tulit Publi. Falcidius Tribuanus plebis, c. n. Domitio Caluino 11. c. A. finio Pollione consulibus, anno 100CXI. cuius hæc capita à Iuriconsultis memorantur: Qui ciues Romani sunt, qui eorum post hanc legem rogatam testamentum facere voler, ius, potestásque esto, vt hac lege licebit. Quicumque cuius Romanus post hanc legem rogatam testamentum faciet, is quantam cuique cui Romano pecuniam iure publico dare, legare voler, ius potestásque esto, dum ita detur, legerit, vt ne minus, quam quartam partem hæreditatis ex eo testamento hæredes capiant: Eis quibus ita datum legatum erit, eam pecuniam: sine fraude sua licere: capere liceto: isque hæres, qui eam pecuniam dare iussus, damnatusue erit, eam pecuniam

Falcidia lex.

F debeto dare, qua damnatus est. Si quis aliter, quam hac lege liceat, pecuniam dederit, legauerit, hæredi quartam partem eius pecuniæ, quæ data, legata erit, ex eo testamento retinere liceto. Paulus l. j. ff. ad leg. Falcid. Eulebius in chronicis, qui tamè latâ fuisse scribit, vt quarta pars tñ demũ hæredibus superesset, si quatuor, aut minus essent: quod in Iuriconsult. libris nusquam reperias: tum & huius hæc verba refert

Dio.

Dio, libro 48. Vt hæres quartam partem bonorum sibi relictorum, si grauerit oneratus sit legatis, accipiat: cætera legatariis relinquat.

*Cornelia
lex.*

Corneliam tulit L. cornelius Sulla Felix, Dictator & consul, cum Q. Merello Pio Balaerico, anno vrbis conditæ 1361. xxi. i. i. Vt eorum testamenta, quæ in hostium potestate essent, perinde rata essent, ac si hi, qui ea fecissent, in hostium potestatem non peruenissent, & hereditas ex his eodem modo ad vnumquemque pertineret. Iulianus lib. 12. ff. qui testam. fac. poss. Vlpianus capite Iustit. 23. Iavolenus in l. 15. de iniust. iurp. Atque ex hac lege inducta fictio est, vt qui captus apud hostes decederet, mortuus eodem momento, quo captus esset, putaretur. Eiusdem legis caput opina- tur illud fuisse Horomanus, quod in edicto Verrii significatur per eiceronem libro Accusationum primo: non minus multis signis, quam è lege oporteat, cautumque de numero testium, quos in testamentis adhiberi oportet, fuisse.

*Iunia Vel-
leia lex.*

Iunia Velleia sequitur, vt qui testamētum facere, omnem virilis sexus, qui ei suus hæres futurus erit, cum nascetur, instituendi, ex hæredandique potestatem haberet, etiam si viuo testatore nasceretur. Item, Vt si quis ex suis hæredibus suus hæres esse desineret, liberi eius, & cæteri in locum suorum sui hæredes succederent. Scæuola l. Gallus. 20. de liberis & posthumis. Paulus Manutius eam sic recitat, Vt qui testa- mentum faceret, omnes eos virilis sexus necessariò instituere hæredes, qui, cum nascerentur, ei hæredes sui futuri essent: eorumque in locum liberi succederent, qui nisi instituti essent, aut si ex hæredati, ad exemplum posthumorum essent, testa- mentum non valeret. Duplex itaque in hac lege caput fuit, primum, vt mortuo filio, nepotes nondum nati possint institui. Item, vt viuente filio nascituri nepotes possint institui, si, auo viuente, & mortuo filio nascantur: ne facti sui, cum nasce- rentur, si se præteritos inuenerint, rumpant testamentum. Altero capite cautum est, vt nepotes iam nati, viuente filio, ab auo hæredes instituuntur, vel nomi- natim ex hæredentur, ne fortè mortuo post testamentum filio, facti sui hæredes ad exemplum posthumorum testamentum infirment, cuiacius pro Iunia, Iulia le- gendum censet, corruptèque vbi huius sit mentio, Iunia scriptum esse ad l. Gallus. ff. eod. norat.

*Iulia lex
de vice-
sima.*

Extant etiam tres leges Iuliæ, de testamentis, quarum vna dicitur Iulia, de vice- sima: altera Iulia caduciarum, tertia Iulia Miscella.

Iuliæ de vicecima hæc fuerunt capita: vt quæ hereditates, legata, & donationes mortis causa ad alienos, aut locupletes peruenirent, earum pars vicecima ad fiscum pertineret.

Vt testamenta in municipiis, colonis, oppidis, Præfectura, vico, castello, concilia- bulo facta, in foro, vel basilica, præsentibus testibus, vel honestis viris, inter horam secundam & decimam diei recitentur, exemploque sublato, ab iisdem rursus Magi- stratibus obsignato, quorum præsentia constat apertum.

Vt testamentum statim post mortem testatoris aperiatur: hoc est, à præsentibus intra triduum vel quinque dies: ab absentibus quoque intra eos dies, cum su- peruenerint.

Vt testes vel maxima pars eorum adhibeatur, qui signauerint testamentum, ita agnitis signis, rupto licio aperiatur, & recitetur: atque ita describendi exempli fiat potestas, ac deinde signo publico, obsignatum in Archium redigatur, vt si quan- do exemplum eius interciderit, sit vnde possit. Dio libro 38. & Paulus Sentent. libro 4. titulo 6.

*Iulia Ca-
ducarum
lex.*

Iuliæ caducariæ hæc duo capita fuerunt: Vt si nemo sit, ad quem bonorum pos- sessio pertinere possit: aut si quidem, sed ius suum omiserit, bona publicentur. Vlpia- nus cap. Institutionum 28. Idem l. 4. §. eod. ff. de fideic. lib. Quare et si caducariis le- gibus bona delata sint, idem erit probandum. Sic enim, locum hunc nobis resti- tuit cuiacius. Eandem legem Iuliam significat Iulianus l. 96. §. 1. de legat. & fideic. libro 1. Quoties lege Iulia bona vacantia ad fiscum pertinent, & legata & fideicom- missa præstantur.

*Iulia Mi-
scella lex.*

Iulia Miscella fuit, vt coniugi superstiti legatum sibi à demortuo ea lege, ne ite- rum numeret, ita capere ius esset, si intra annum (luctui nondum erat præfinitus annus) iuraret,

A iuraret, se liberorum querendorum causa velle nubere. Iustinianus in tractatu de indicta viduitate, & lege Iulia Miscella tollenda, libro Cod. 6. titulo 40. & Nouella Cōstit. 2. vbi Iulium Miscellam huius legis auctorem nominat. Alij tamen Miscellam malunt dictam, quod id legis Iulix caput tam ad virum quam fœminam pertinebat. De hac lege Barnabas Briffonius libro 3. Selectarum ex Iure ciuili antiquitatum, capite 3. vbi & hoc addit, ei legi Iustinianum, quod ad iusurandum attinet, obrogasse. Eo enim legem hanc ait per interpretationem Prudentium productam fuisse, vt omnes inde conditiones, quæ liberam auferant nuptiarum contrahendarum potestatem, legatariis remittantur, quasi nullam fieri nuptiis moram oportere lex senserit.

B Reliqua est Pappia decimaria, cuius hæc sententia fuit: Vt vir & vxor, nullis ex eo matrimonio extantibus liberis, decimam ex testamento matrimonij nomine capere possint. Si verò extant liberi ex alio matrimonio, pro vnoquoque ex liberis aliam decimam, & pro communi filii post nouum diem amisso aliam: pro duobus post nouum diem amissis duas: quod explicat Vlpian. in fragment. tit. 15. & 21. Vide Cuiacium Obseruat. libro 3. capite 12. Alludit ad hanc legem Tertullianus libro 1. ad vxorem. Hæc itaque de testamentis leges ex veteribus adhuc extant, quarum prolixam explicationem nemo à me expectet, cum id ad Iurisconsultos pertineat.

Pappia decimaria lex.

Solet hic quoque mentio fieri legis Glicix, de ratione inducendæ querelæ inofficiosi testamenti, de qua tamen cum nihil certi habeatur, non est, vt multa asseram, Si qui volunt, possunt contrarias de ea disputationes legere Iacobi Cuiacij lib. 2. Obseruationum, cap. 2. r. & lib. 14. ac Iacobi Ruardi libro singulari de auctoritate Prudentum, capite 12. Atque hæc de testamentis leges ex veteribus adhuc extant.

De Vsupacionibus, Cessione bonorum, & Furtis.

C A P. XIX.

De testamentis diximus, persequamur nunc alias leges, quæ ad ius priuatum pertinent, quales sunt de Vsupacionibus, Cessione bonorum, & Furtis.

D De Vsupacionibus extat lex Atinia, qua cautum fuit, vt, quod surreptum esset, eius rei æterna auctoritas esset: nisi si in eius, cui surreptum esset, potestatem reuertisset. Meminit eius Agellius libro 17. capite 7. Paulus l. 4. §. 4. ff. de vsurpat. Iulianus l. 33. eiusdem tituli, & Cicero Verrina 3.

Atinia lex.

Extat & Iulia Plautia, ab Octauio Augusto lata: Ne res vi possessas vsucapere vltio tempore liceret. Iustinianus de vsucap. lib. j. Instit.

Iulia Plautia lex.

De Cessione bonorum eiusdem Augusti Iulia memoratur: Vt qui sine dolo suo malo, æri alieno satisfacere non possent, bonis cedendo liberarentur. l. 4. C. qui bon. ced. poss. & in C. Theod. li. 4. tit. qui bonis ex lege Iulia cedere possint.

Iulia lex.

De Furtis Aulus Hostilius Mancinus Coniul cum Aulo Atilio Serrano, anno 1000. legem tulit: Vt furti agere liceret eorum nomine, qui apud hostes essent, aut Reipublicæ causa absissent, quive in eorum cuius tutela essent. Iustinianus de iis, per quos ag. poss. Hinc ilix Hostilianæ actiones, id est, formulæ apud Ciceronem libro de Oratore j. vbi de militis testamento agitur. Plura de furtis infra in fragmentis xii. Tabularum habebimus.

Hostilia lex.

De re Nummaria, & Fœnore. C A P. XX.

ICENDVM nobis nunc est de Re nummaria & Fœnore, quid de iis Romani statuerint. Ac de re nummaria quidem quatuor reperiantur leges, Papiria, Liuia, Clodia, Maria.

F Papiria lege cautum fuit, Vt asses qui vnciales erant, semunciales fierent. Iulit eam vti censet Hotomanus, C. Papirius Carbo Tribunus plebis, L. Cornelio Scipione, C. Lælio Nepote, Coss. anno 100. Plinius libro 33. cap. 3.

Papiria lex.

Liuia autem à M. Liuiio Druso Tribuno plebis, anno 100. Domitio Ahe. C. Fannio Strabone, Coss. lata fuit, vt octaua æris pars argento misceretur.

Liuia lex.

Bbb.

*Clodia,
vel Claudia
lex.
Maria*

Clodia vel Claudia fuit, Vt victoriatuſ nummuſ, qui ex Illyrico aduectus, mercis A loco habebatur, Romæ percuteretur: & eadem victoriæ nota obſignaretur. Plinius. lib. 33. cap. 3.

His addatur etiam lex Maria, quam tulit M. Marius Gratidianus Prætor, L. Sulla Dictatore, anno 100 LXXII. Vt nummi, certa tum excogitata ratione probarentur. Iactabatur enim temporibus illis nummuſ, ſic, vt nemo ſcire poſſet, quid haberet. Cicerò lib. 3. Offic. Plinius lib. 33. cap. 9.

Cæterum vt melius intelligantur superiores de re nummaria leges, non absurdum erit, ſi integrum Plinij locum, vbi legum illarum meminit, adſcribam. Sic autem in libro 33. capite 3. Populuſ Romanuſ, argento quidem ſignato ante Pyrrhum Regem deuictuſ uſuſ eſt. Libraliſ, vnde etiam nunc libella dicitur, & dupondiuſ appendebatur aſſiſ: quare æriſ grauiſ poena dicta. Seruiuſ Rex primuſ ſignauit æſ, antea rudi uſoſ Romæ Remeuſ tradit. Signatuſ eſt nota pecudum, vnde & pecunia appellata. Maximuſ cenſuſ cxx. m. aſſium fuiſſe illo Rege. Et ideo hæc prima claſſiſ. Argentuſ ſignatuſ eſt anno vrbiſ cccxxv. Q. Ogulniuſ, C. Fabio Coſſ. quinque anniſ ante primuſ belluſ Punicuſ. Et placuit denariuſ pro decem libriſ æriſ: quinariuſ, pro quinque: ſeſtertium pro dupondio, ac ſemiſſe. Libræ autem ponduſ æriſ imminutuſ bello Punico primo, cum impenſiſ Reſpublica non ſufficere: conſtitutuſque vt aſſeſ ſextantario pondere ferirentur. Ita quinque ſariſ factæ lucri, diſſolutuſque æſ alienuſ. Nota æriſ fuit ex altera parte Ianuſ geminuſ, ex altera roſtrum nauiſ: in triente verò, & quadrante, rates. Quadrant, antea triunciſ vocatuſ à tribuſ vnciuſ. Poſtea Annibale vrgente, Q. Fabio Maximo Dictatore, aſſeſ vncialeſ facti: placuitque denariuſ xvi. aſſibuſ permutari, quinariuſ octoniſ, ſeſtertium quaterniſ. Ita Reſpublica dimidiuſ lucreta eſt. In militari tamen ſtipendio ſemper denariuſ pro decem aſſibuſ datur. Nota argenti fuere, bigæ, atque quadrigæ, & deinde bigati, quadrigatiſque dicti. Mox lege Papiriana ſemuncialeſ aſſeſ facti. Liuiuſ Druſuſ in Tribunatuſ plebiſ octauam partem æriſ argento miſcuit. Qui nunc victoriatuſ appellatur, lege Clodia percuſſuſ eſt. Antea enim hic nummuſ ex illyrico aduectus, mercis loco habebatur. Eſt autem ſignatuſ Victoria, & inde nomen Aureuſ nummuſ poſt annuſ 111. percuſſuſ eſt, quàm argenteuſ, ita vt ſcrupuluſ valeret ſeſtertiiſ viciſ, quod efficit in libraſ ratione ſeſtertioruſ, qui tunc erant ſeſtertioſ 100000. Poſt hæc placuit XL. m. ſed ſignati ex auriſ libriſ, paulatimque principes imminuere ponduſ: minutiffimuſ verò ad XLV. m. Haſtenuſ Pliniuſ.

A legibuſ nummariiſ ad ſenebreſ accedemuſ, quarum hæc extant, Licinia, Genuſtia, duillia, Mœnia, Semproniuſ, Valeria, Sulpitia, Gabiniſ, Iulia, & Claudia.

*Licinia
lex.*

Licinia hæc fuit, vt deducto eo de capite, quod uſuriſ pernumeratuſ eſſet, id quod ſuper eſſet, triennio æquiſ portionibuſ perſolueretur. Tuſt eam C. Liciniuſ Scolo Tribunuſ plebiſ, Sp. Furio Medullino, P. Clælio Siculo, &c. Tribuniſ milituſ Coſſ. anno cccLxxvi. Liuiuſ lib. 6.

*Alia Li-
cinia lex.*

Eſt & alia Licinia de Fœnore, à L. Licinio Lucullo Aſiæ Proconſule, ante Ciceroniſ Conſulatuſ lata, ad leuandam ære alieno Prouinciã: Ne ſcilicet ſupra cenſimã iure fœnoris ſolueretur. Ne maioreſ eſſent uſuræ, quàm quibuſ veteriſ iure pecuniæ antea credebantur: Ne creditoribuſ à debitore fœnoris nomine pluſ omnino licere accipere, quàm quantã fruſtuuſ creditoris quarta pars eſſet.

*Duillia
Mœnia
lex.*

Duillia Mœnia à M. Duillio, L. Mœnio Tribuniſ plebiſ, C. Marcio Rutilo, Cn. Manlio Capitolino imperioſo 11. Conſulibuſ, anno cccxcvi. lata eſt, Vt fœnuſ ne maiuſ vnciaruſ exerceretur Liuiuſ libro 7. Tacituſ tamen libro 9. Annaliuſ, Fœnuſ vnciaruſ 11. Tabularuſ legibuſ conſtitutuſ fuiſſe tradit. Fuit igitur hæc repetitiuſ lege 11. Tabularuſ anno vrbiſ cDvi. C. Plaurio Ypſæo, T. Manlio Imperioſo Torquato, Coſſ. lex ſemunciaruſ fœnoris à Tribuniſ biſ lata eſt. Liuiuſ lib. 7. Tacituſ lib. 6. Annaliuſ.

*Genuſtia
lex.*

Paulo poſt, anno cDxi. C. Marcio Rutilo 1v. Q. Seruilio Coſſ. L. Genutiuſ Tribuniſ plebiſ legem tulit, Ne fœnare liceret Liuiuſ. Libro 7.

Atque hæc quidem in vrbe obſeruabantur. Cæterum cum eſſent lucri cupidi, qui nomina in ſocioſ, quòd ij non tenerentur iſ legibuſ, tranſcriberent, legem tulit M. Sem

A M. Sempronius Tribunus plebis, anno 101 x. L. Cornelio Murula, Q. Minutio Ther-
mo Coss. Vt cum sociis ac nomine Latino pecuniâ creditâ ius idem, quod cum ci-
uibus Romanis esset. L. iuius libro 35. Cicero libro 2. de Officiis. *Sepromia lex.*

Anno 100 xlvii. L. Valerius Flaccus 11. Cossul, cum L. Cornelio Cinna 11. in
Marij demortui locum suffectus, tulit. Vt creditoribus quadrans solueretur: hoc est,
vt terni nummi pro centenis in anno penderentur. Vell. Paterculus lib. 2. qui tamen
hoc factum, vt iniustum reprehendit. *Valeria lex.*

Cacilia Gabinia lex ab Aul. Gabiniano Tribuno plebis, L. Metello, Q. Marcio
Rege Coss. anno 100 xxv. lata est: Ne ius diceretur de iis pecuniis, quæ versura facta
essent sumptæ: Ne scilicet Provinciales homines à Romanis exaurirentur: Ne gra-
uior usura quam centesima exigereetur Sed & præter amissam sortem, certam pec-
niam sanciebat Cic. lib. 6. Epistola. ad Articum. *Cacilia
Gabinia
lex.*

B Quod de C. Iulio Cæsare Suetonius, & ipse Cæsar libro 3. Comment. de Bello
ciuili, memoriæ produnt, Cæsarem, cum fides tota Italia esset angustiior, neq. cre-
ditæ pecuniæ soluerentur, constituisse vt debitores creditoribus satisfacere per
æstimationem possessionem ab arbitris ad hoc datis factam, quantiquaque ante ci-
uile bellum comparassent, deducta summa æris alieni, si quid usura nomine nume-
rarum aut perscriptum fuisset: qua conditione quartam ferè crediti deperuisse aiunt,
nescio an ad legem aliquam sit referendum, quod aliquibus placere video, qui etiam
ex Tacito afferunt, eadem lege cautum fuisse, de modo credendi possidendique in-
fra Italiam Locum Taciti cum & superiorum legum mentionem habeat, integrum
adscribam. Sic igitur is libro 6. Annalium, (quemadmodum Iustus Lipsius recen-
suit) scribit: Interea magna vis accusatorum in eos irrupit, qui pecunias scenore
auctitabant, aduersum legem Dictatoris Cæsaris qua de modo credendi, possiden-
diq. intra Italiam cauetur, omissa olim, quia priuato usuri bonum publicum
postponitur. Sanè vetus vrbis fœnebre malum, & seditionum discordiarumque cre-
berrima causa, eoque cohibebatur antiquis quoque & minus corruptis moribus
Nam primo xii. Tabulis sanctum, ne quis vnciarum scenore amplius exerceat, cum
antea ex libidine locupletitum agitaretur: dein rogatione tribunicia ad semuncias
reducta. Postremò vetita versura, multisque plebiscitis obuiam irum fraudibus, quæ
D toties repressæ, miras per artes rursus oriebantur. Hactenus Tacitus.

C Memoratur & alia Iulia lex de Cessione bonorum, Vt qui sine dolo suo malo æri
alieno satisfacere non possit, bonis suis cedendo liberaretur. l. 4. C. qui bon. ced. poss.
& in C. Theod. lib. 4. tit. qui bonis ex lege Iulia cedere possint. *Iulia lex.*

Claudiam tulit C. Claudius Cæsar, Ne creditores in mortem parentum pecunias
filiis familiarum scenore darent. Tacitus libro Annalium 2. quæ lex ab Atheniensibus
desumpta est, quos similem habuisse legem ex Terentij, Phormione discimus. *Claudia
lex.*

Referenda ad hanc classem etiam est lex Pætelia Papiria, quam tulere C. Pæte-
lius Libo Visolus 111. L. Papirius Mugillanus, Coss. anno 100 xvii. Ne quis, nisi
qui noxam meruisset, donec pœnam lucret, & in compedibus, aut in neruo tene-
retur: pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Et ne quis in po-
sterum neceretur. L. iuius libro 8. C. Manlius in Epistola ad Q. Martium consulem,
apud Salustium in Coniuratione. Catilinæ. Tantum de re nummaria, & scenore. Se-
quuntur leges de Iudicibus.

De Iudicibus, Dionis, & Muneribus. CAI. XXI.

D E Iudiciis iam dicturi, prius eas leges recensebimus, quæ de ipsis iudici-
bus latae fuerunt, tum quæ de iudiciis. Sunt autem de Iudicibus latae istæ:
Semproniana, Seruilia, Liuis, Plautia, Cornelia, Aurelia, Pompeia, Iulia An-
tonia. Iudicia primùm penes Senatum fuerunt, ex lege Romuli, de quo

F Dionysius Halicarnassæus scribit in hunc modum: Romulus, inquit, postquam di-
scendit potiores ab inferioribus, mox legibus latis præscripsit, quid vtrisque fa-
Rempublicam administrarent, res vrbanas obirent: idque longo tempore etiam sub
Cossulibus seruatum, donec tandem C. Sempronius Gracchus Trib. pleb. Senatui
Romuli
lex.
*Sepromia
lex.*

iniquior, anno 100xxx. Q. Cæcilio Metello Balearico, T. Quintio Flaminio, Coss. A legem tulit, quam paucis ante annis frater eius Tiberius ferre conatus erat: Vt iudicia, quæ semper antea penes Senatorium ordinem fuerant, ad solos Equites transferrentur. Appianus libr. j. de Bel. ciuil. Asconius in Diuinat. Velleius libr. 2. Tacitus lib. 12. Varro de Vita pop. Rom. apud Nonium, in voce Biceps. Plutarchus in Gracchis, Equites trecentos cum Senatoribus trecentis mixtos tradit, arque inter vtroque communicata iudicia, quod falsum est. Florus etiam Epit. 60. auctor est, lege Sempronii trecentos Senatores cum sexcentis. Equitibus commixtos iudicasse: quod procul dubio ad legem Seruiliam pertinet, quam non multo post tulit Q. Seruilius Cæpio consul, cum C. Atrillio Serrano, anno 100xlvii. Vt iudicia, quæ lege Sempronii ad solos Equites translata erant, ordini Senatorio communicarentur: B quæ tamen lex non multo post abrogata est. Tacitus libro 12. Annal. Cic. in 1. de Arte Rethorica, lib. 2. de Oratore, in Bruto, in Oratione pro Scauro, & ibidem Asconius. Fuit autem hac lege impar & minor numerus Senatorum, quam Equitum. Nam

*Seruilia
lex.*

Liuiæ lex.

paucis post annis M. Liuius Drusus Tribunus plebis, L. Marcio Philippo, Sex. Iul. Cæsare, Coss. anno vrbis 100clxxi. tulit, Vt æqua ex parte iudicia penes Senatum, & equestrem ordinem essent, id est trecenti Equites, & trecenti Senatores. Asconius in Cornelianam, Cic. lib. 3. de Orat. Florus Epit. 71. Appian. lib. 1. de Bel. ciuil. sic scribit M. Liuius Drusus Senatum quoque ac Equites tum maximè propter iudicia dissidentes inuicem conabatur conciliare: quæ cum nequiret Senatui palàm restituere, arte vtroque aggressus est. Nam cum penè id tempus propter crebras seditiones vix trecentorum explerent numerum, promulgauit legem, vt ex Equestri ordine adderentur eorundem, defectu optimorum habito, arque ex his omnibus in posterum Iudices legerentur: vtque causam dicere cogerentur suspecti de munerum corruptela: quod malum iam inter crimina haberi dederat: adeo frontem plerique perficerant. Hactenus ille. Verùm nec hæc Liuiæ longæua fuit: nam L. Marius Philippus Consul, Drusi inimicus, eodem anno obtinuit, vt Drusi leges tanquam contra auspicia latæ, vno Senatusconsulto tollerentur, vti testatur Cic. lib. 3. de Legib. Anno deinde elapso, qui fuit secundus belli Italici Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone Coss. cum Equester ordo in iudiciis dominaretur, legem tulit M. Plautius Siluanus Trib. plebis, Vt Tribus singulæ ex eo numero quinos denos suffragio crearent, qui eo anno iudicarent. Ex eo factum est, vt Senatores quoque in eo numero essent, & quidem etiam ex ipso plebe. Cic. in Oratione pro Cornelio, epistolis ad Attic. lib. 4. & Asconius in Cornelianam. Ex quo intelligitur, cum antè Equites soli iudicarent 300. Tribus dedisse singulas Iudices xv. itaque 450. fuerunt: & iudicia inter tres ordines Senatorium, Equestrem, & Plebeium communicata sunt. D

*Plautia
lex.*

*Cornelia
lex.*

*Aureliæ
lex.*

Plautiam legem secuta est Cornelia, quam tulit L. Cornelius Sulla Dictator & Consul 11. cum Q. Cæcilio Metello Pio, anno 100clxxiii. Vt iudicia Equestri ordini adempta, in solum ordinem Senatorium transferrentur. Florus Epit. 89. Asconius in Diuinationem.

Vndecim annis post legem L. Cornelij Sullæ, Aurelia lata est à L. Aurelio Cotta Prætorè, anno 100cxci. Cn. Pompeio Magno, M. Licinio Crasso, Coss. Vt iudicia, quæ penes solet Senatores erant, inter Senatores & Equestrem ordinem, & Tribunos Ærarios communicarentur. Cicero in Verrinis sæpe, Asconius in eadem, in Orationem pro Cornelio, & in Pisonem, Florus Epitome 97. Velleius libro 2. vbi tamen Tribunos Ærarios non nominat.

*Vatiniæ
lex.*

Secuta Vatiniæ est, quam tulit, vt opinatur Manutius, Publ. Vatinius Tribunus plebis, C. Iulio Cæsare, M. Calpurnio Bibulo Consulibus, anno 100cxiv. Qua autem sententia fuerit, se nondum inuenire potuisse idem ait, existimare tamen popularem fuisse, cum Matrinus Senatum, Senatus illum vehementer oderit.

Iuliiæ lex.

Iuliiæ lex à C. Iulio Cæsare Consule cū M. Bibulo anno eodè lata est. Vt iudicia ad duo genera iudicū redigerentur, Equestris ordinis, & Senatorij: Tributū verò Ærarij: quod erat tertium, tolleretur. Suetonius in Cæsare. Meminit & Agellius libro 14. capite 2. Dio libro 43. Multa præterea huius legis capita fuerunt de ipsorū iudicū auctoritate dignitate & cōditione, de forma & cōsuetudine iudiciorū publicorū & priuatorū. Quæ omnia

A omnia in Antiquis Iurifconsulorū libris cōprehēsa opera Tribonianī abolita sunt.

Pompeia sequitur, quam tulit Cneus Pompeius Magnus 11. Coss. cum M. Licinio Crasso 11. anno 1060. 119. Vt amplissimo ex censu, ex Centuriis, aliter quam antea lecti iudices, ex tribus tamen ordinibus, quibus Aurelia lege communicata erant iudicia, Senatorio scilicet. Equestri & Tribunis Ærarij res iudicarent. Item, vt quinque & septuaginta iudices causas cognoscerent. Cicero in Pisonem, & in eandem Asconius.

*Pompeia
lex.*

Ultima Antonia est quam tulit M. Antonius Cos. cum C. Iulio Cæsare, anno 1060. 119. Vt tertia iudicum decuria è Centurionibus Antesignanis, Alaudis, Manipularibus ferret. Cicero Philip. 1. & 5. Suetonius in Augusto. Ex quo etiam intelligi potest, hanc non fuisse abrogatam, cum ille hostis iudicatus est, vt vult Zasius. Sic enim scribit: Ad tres iudicum decurias quartam addidit ex inferiore censu, quæ ducentariorum vocaretur, iudicarentque de leuioribus summis.

*Antonid
lex.*

Hactenus leges de iudicibus recitauimus, de quibus prolixè Paulus Manutius libro de Legibus, & Franciscus Polerus lib. 3. Historiæ Fori Romani. Quibus adiicemus eam Pompeij legem, qua tulit, Vt de iis, qui à secundo suo Consulatu ad hunc vsque diem ob rem iudicandam pecunias cepissent, quaestio constitueretur. Appian lib. 2. de Bellis ciuilibus.

*Pompeia
lex.*

De iudiciis. CAP. XXII.

C ON est dubium, si omnes, quæ à Priscis Romanis latæ sunt leges, hodie superessent, magnum earum numerum de iudiciis futurum esse. Verum interciderunt fere omnes. Quæ igitur adhuc exant, hoc capite recitabimus. Sunt autem tres, Pompeia, Iulia, & Iunia Petronia.

Pompeia à Cneo Pompeio Magno, Consule solo sine collega, anno vrbs 1060. 119. lata est. Ne reum in iudicio laudare liceret. Plutarchus in Pompeio, & Catone Vt-
censu. Valerius lib. 6. cap. 2.

*Pompeia
lex.*

Legem Iuliam iudiciariam à C. Iulio Cæsare latam, multa de forma iudiciorum priuatorumque continuissè, quæ à Triboniano abolita sunt, diximus capite præcedenti. Fuit autem & alia Iulia ab Octauio Augusto Cæsare lata, qua formam iudiciorum præscripsit, cuius hæc capita feruatur: vt qui nomen alicuius deserent, locum, annum, & mensē, quo crimen admissum erit, designent, l. 3. de accusat. Ne eodem tempore de duobus reis quis quereretur, nisi suarum iniuriarum causa, l. 12. eodem: Ne inuito denuntietur, vt testimonium dicat aduersus focerum, generum, vtricum, priuignum, sobrinum, sobrinam, sobrino natum, eosue, qui priore gradu sunt. Item, Ne libertino ipsius liberorum eius, parentum, viri, vxoris: item patroni, patronæ, & vt ne patroni patronæ, aduersus libertos, neque liberti aduersus patronum cogantur testimonium dicere, l. 4. ff. de testibus. Vt inter priuatos, qui in iudicem consensisset, iurisdicundi, ei iudici potestas esset, l. 3. §. i. ff. de iudiciis. Ne qui iudex sit, arbitrium recipere eius rei, de qua iudex est, nèue se promitti, iubeat. l. 9. de arbitris. Ne minor annis viginti iudicare cogatur, l. cum lege 4. ff. de arbitris. Vt Saturnalibus triduo feriæ seruarentur. Macrobius libro 1. capite 10. Eadem etiam latum opinatur Hotomanus, vt certus patronorum numerus esset. Meminit Asconius in argumento Orationis pro Scauro. Et si quis reus vel accusator domū iudicis ingrediarur, per legem Iuliam iudiciariam in legem ambitus cōmittit, l. 1. ff. de ambit. Item, Ne iudices suo anno in alienas ædes ingrediantur. Dio lib. 54.

Iuniam Petroniam tulere C. Iunius Cæsonius, Petronius Turpilianus, Coss. anno 1060. 119. Vt si dissonantes pares iudicum existerent sententiæ, pro libertate pronunciaretur. Hermog. l. 24. ff. de manumiss. His legibus subiiciemus eas, quæ de multis: item eam, quæ de donis & muneribus latæ sunt.

F De iudiciis etiam fuit lex Memmia, de Reis postulandis, qua latum fuit, vt eorum qui Reipublicæ causa absissent, nomina ne inter reos reciperentur. Cic. in Vatinius, Valer. Max. lib. 3. cap. 7.

Item illa de Calumniatoribus: Vt Calumniatoribus pœna constituto iudicio imponeretur: cuius meminix Cicero pro Sext. Roscio. Papinianus lib. 13. de testibus,

lib. 1. cap. 1. ad Senatusconsultum Turpilianum. Hac autem lege calumniatori in A fronte imprimebatur litera, qua indicabatur calumniatum esse. Sic enim Cicero pro Sex. Roscio: Literam illam, cui vos eoque inimici estis, ut etiam calumnias oderitis, ita vehementer ad caput affigent, ut postea neminem alium nisi fortunas vestras accusare possitis, &c. Cæterum hanc legem, sicut & superiorem, quidam Memmiam, quidam Remmiam appellant. Paulus Manutius autem Commentariis in Orationem pro Sex. Roscio, superiorum illam de reo euocando Memmiam: hanc ergo de Calumniatoribus Remmiam dictam sibi videri scribit. Pertinent ad hunc de Iudiciis locum etiam leges, quæ de Mulctis: item quæ de Donis & Muneribus fuerunt.

*Ateria
Tarpeia
lex.*

De Mulctis primi legem tulere Sp. Tarpeius Montanus Capitolinus, Aul. Ate- B rius Fontinalis Coss. anno 601 C. 1. x. vnde & Ateria, & Tarpeia indifferenter dicitur: Ut omnibus Magistratibus mulctæ dicendæ ius esset, cum antea solis Coss. id liceret: Ut duas oves, triginta boues mulctæ non excederet. Dionysius libro 10. Agellius lib. 11. cap. 1. & Festus in voce Peculatus. Ad huius legis primum caput respexisse videtur Vlpian. l. vnica. ff. si quis ius dic. non obtemp. dum ait: Omnibus Magistratibus secundum ius potestatis suæ concessum est iurisdictione pœnali iudicio defendere.

*Sextia
Menenia
lex.*

Biennio post anno, scilicet 601. P. Sextius Capitolinus, T. Menenius Lanatus Coss. legem tulerunt; ut oves decussi, boues centussi æstimarentur. Apud Festum, qui huius legis meminit, mendum esse videtur, quia prior loco ponit legem Meneniam Sextiam, posteriore Tarpeiam, quasi Menenius ante Tarpeium & Aterium, C Consul fuerit, quod falsum est. Vide Antonium Augustinum ad Festum, ad vocem, Peculatus.

*Papiria
Iulia lex.
Cincia
lex.*

Fuisse quoque Papiriam Iuliam, legem Consularem de modo mulctarum latam ex Liuii cognoscitur: verum qua sententia, non exprimitur. Atque tantum de mulctis.

Huc denique pertinet lex Cincia muneralis, siue de donis & muneribus, quam tulit M. Cincius Tribunus plebis, M. Cornelio Cethego, P. Sempronio Tuditano Coss. anno 101. l. 1. x. Ne quis ob causam orandum donum, munus sine caperet. Liuius lib. 34. Tacitus lib. 14. Annalium, Cicero ad Atticum libro 1. item libro 2. Atticum libro 2. de Oratore, in Catone. Hanc Festus muneralem à Plauto vocari scribit: his verbis. D

Neque numeralem legem, neque Iononiam,

Rogata fuerit necne, flocci æstimo.

Fuerunt autem & alia quædam huius legis capita, Ut, Ne plus ducentis aureis donare liceret: extra quam si coniunctis personis donaretur, quod eo amplius donatum esse, ratum non esset, agrum l. sancimus. C. de donat. Vlpianus cap. Instit. 1. 14 & l. 6. C. Theod. de donationibus. Item, ut in donatione quibuscumque personis facta, mancipatio traditione adhiberetur, ff. l. 4. & l. 5. Verum ista proprie huc non pertinent. E

Hoc loco meminerunt quidam ex Tacito libro 2. Annalium, & ex Aufonio legis Titia muneralis. Cum verò ij loci de mendo suspecti sint, nihil amplius de ea habeo dicere, præferim cum etiam Iustus Lipsius in notis ad Tacitum affirmet in Vaticanis duobus, & Farnesiano codice, legi Cintiam, aut Cinchiam, non Titiam.

Atque has leges, quas de iure publico & priuato recitarem, habuimus. Sequitur, ut de Criminibus dicamus, quod faciemus capitibus sequentibus.

D. F.

A De Criminibus publicis, & primum de Maieftate.

CAP. XXIII.

ACTENVS eas leges recitauimus, qua de iure publico, & priuato latae sunt. Restant illae, quae de criminibus loquuntur. Fuerunt autem crimina maleficia, quae aut aduersus Rempublicam commissa sunt, aut populus Rom. aduersus Rempublicam commissa existimauit, atque iudicio legibus constituto, poena vindicanda putauit: qualia sunt crimen maieftatis, peculatus ambitus, repetundarum, vis publicae, sicariorum, ueneficij, parricidij, falsi, adulterij, plagij. De his omnibus ordine dicemus, sumpto initio à crimine maieftatis, quippe quod omnium fuit grauissimum & antiquissimum.

Maieftas inquit Vlpianus, est crimen illud, quod aduersus populum Romanum, aut securitatem eius committitur, id est, in quo laeditur aut dignitas, aut securitas eius. Et pertinent ad hoc crimen omnia, quaecunque aut populo, aut magistratibus eius directo iniuriæ factæ sunt. Grauiissimum autem inter Maieftatis crimina est crimen perduellionis, & sub illo tanquam species sub genere continetur. Est autem perduellio, hostili animo aduersus Rempublicam, vel Principem animatum esse. Franciscus Hotomanus I. C. celeberrimus, quadruplicem inter maieftatis & perduellionis crimina differentiam notat, quarum prima est, quod maieftatis crimine tenetur ij, qui vel partem aliquam Reipublicæ læserunt: ueluti, si quis duces hostium accepta pecunia liberauit, aut priuatus domi suæ hostium duces tenuit: aut si magistratui quippiam pro sua potestate argeri aliquis officiat: ueluti C. Cornelius, quem Cicero defendit, Perduellionis autem crimen in eos cadit, qui summam Reipublicæ labefactare conati sunt. Altera differentia est, quod maieftatis crimen in foro apud suum Praetorem pro tribunali iudicio certa lege constituto, agebatur, ut ex Verr. 3. & 7. cognoscitur. Perduellio uero primis quidem temporibus à Duumuiris data opera creatis, post autem à populo Romano Comitibus Centuriatis in campo Martio cognoscebatur: quemadmodum ex Oratione Ciceronis pro C. Rabirio perduellionis reo, in Campo Martio habita: itémque ex Valerij Maximi libro 6. capite 5. satis planè constat. Tertia differentia est, quod maieftatis crimen nõ morte, sed exilio multabatur: perduellionis uero damnatum carnifex in urbem euocatus in crucem, Martio in Campo fixam tollebat, quod ex eadem Oratione cognoscitur, in qua crucis mentio fit, & ex Dionis libro trigesimo septimo, ubi de hoc iudicio commemorat. Quartam differentiam Vlpianus ostendit ff. l. vlt. de Crim. Maiefta. ubi ait: Maieftatis imminuta crimen rei morte obliterari: Perduellionis autem memoriam etiam post mortem damnari. Quomodo intelligendus Iustinianus Institutionibus §. 2. de publicis iudiciis, Publica, inquit, iudicia hæc sunt: Lex Iulia Maieftatis, quæ in eos, qui contra Imperatorem vel Rempublicam aliquid moliti sunt, suum vigorem extendit. Cuius poena animæ amissionem sustinet, & memoria rei etiam post mortem damnatur, &c. Plura de Maieftate alibi recitantur, nos hæc leges Romanorum, quæ de eo crimine latae fuerunt, recensebimus: inter quas, quæ quidem post duodecim Tabulas rogatae sunt (de illis enim diximus antè) prima est *Gabinia* Ne quis coitiones clandestinas constaret: qui fecisset, capitali supplicio plecteretur. *lex.* Sallustius in declamatione Porcij latronis.

Post annum inde 1001 v. leges quatuor de maieftate latae, Appuleia, Varia, Cornelia, & Iulia.

Appuleiam tulit L. Appuleius Saturnius Tribunus plebis anno 1001 v. C. Matio v. M. Aquillio Cofs. Hac legè C. Norbanus est popularus, quem M. Antonius Cens. forinus defendit, ut in 2. de Oratore scribit Cicero, ex quo apparet, hac lege vim in urbe ac seditionem vindicatam esse. Carolus Sigonius putat eadem etiam quaestionem de maieftate perpetuam constitutam esse.

Legem Variam tulit Q. Valerius, propter obscurum ius ciuitatis Hybrida cognominatus, Tribunus plebis anno 1001 x. i. Marcio Philippo. Sex. Iulio Casare Cofs. Vt quaereretur de iis, quorum opera, consiliove socij contra populum Romanum arma sumpsissent.

sumpsissent. Cicero oratione pro Scauro, & pro Cornelio, & in eisdem Aconius. A Valerius Maximus lib. 8. cap. 6. Cicero Thufcul. 2. & in Bruo.

*Cornelia
lex.*

Sequitur Cornelia, quam tulit L. Cornelius Sulla Felix Dictator anno 101. C. L. X. cuius hæc capita apud scriptores dispersa leguntur: Prætor, qui ex hac lege quæret, de eo quærito, qui intercessionem sustulerit, aut magistratui, quo minus munere suo fungatur, impedimento fuerit. Qui exercitum è Prouincia eduxerit, aut sua sponte bellum gesserit. Qui exercitum sollicitauerit. Qui ducibus hostium captis ignouerit, aut pecunia liberauerit. Qui ducibus Prædonum captis ignouerit. Qui potestatem suam in administrando non defenderit. Qui cuius Romanus apud Regem exterum versatus fuerit, Mulieris testimonium accipiatur. Calumniatoribus nulla poena sit. His damnatis poena aquæ, & ignis interdictio sit. Cicero in Pisonem, pro Cluentio, & Epistolis ad Appium. Aconius in Cornelianam, & alij. Fuit & illud in hac lege, vt à quæstionibus vel cruentis nullius dignitas exciperetur. Ammianus Marcellinus libro 19. Hac lege populus Romanus vsque ad Cæsarem dictatorem est vsus. Is tulit, vt de vi & maiestate damnatis aqua & igni interdiceretur. Cicero 1. Philip.

Julia lex.

Alia est Julia, quam tulit C. Octavius Augustus. cuius mentio crebra in libris iuriscensultorum occurrit. Eius hæc extant capita.

Prætor qui ex hac lege quæret, de eo quærito, quæ obfides iniussu principis intercederent, quod armati homines cum telis lapidibusve in vrbe sint, conueniantve aduersus Rempublicam, locaque occupentur, vel templa, quòve cœtus, conuentus fiat, hominésve ad seditionem conuocentur: cuiusve opera, consilio, dolo malo, consilium initum erit, quo quis magistratus populi Romani, quive imperium, potestatemve habet, occidat, quòve quis contra Rempublicam arma ferat, quive hostibus populi Romani nuntium, literasque miserit, signumve dederit, feceritve dolo malo, quo hostes populi Romani inuentur aduersus Rempublicam: quive milites sollicitauerit, concitaueritve, quo seditio tumultusve aduersus Rempublicam fiat.

Item de eo, qui in bellis cesserit, aut arcem non tenuerit, aut castra concesserit.

Qui iniussu principis bellum gesserit, delectumve habuerit, exercitum comparauerit, quive, cum ei in prouinciam successum esset, exercitum successori nõ tradiderit: quive imperium, exercitumve populi Romani deseruerit, quive priuatus pro potestate, magistratumve quid sciens dolo malo gesserit, quive quid eorum, quæ supra scripta sunt, facere curauerit, Cuiusve dolo malo iureiurando quis adactus est, quo aduersus Rempublicam faciat: cuiusve dolo malo exercitus populi Romani in insidias deductus, hostibusve proditus erit, factumve dolo malo cuius dicitur, quo minus hostes in potestate populi Romani veniant, cuiusve opera dolo malo hostes populi Romani comœtatu, armis, telis, equis, pecunia aliave qua re adiuti erunt, vt ne ex amicis hostes populi Romani fiant cuiusve dolo malo factum erit, quo Rex exteræ nationis populo Romano minus obtemperet: cuiusve opera dolo malo factum erit, quo magis obfides pecunia, iuramenta, hostibus populi Romani dentur aduersus Rempublicam.

Item de eo quærito, qui confessum in iudicio reum, & propter hoc in vincula coniectum emisserit. Item cuius ope, consilio, dolo malo Prouincia, vel ciuitas hostibus prodita est. Qui statuas aut imagines Imperatoris iam consecratas confluauerint, aliquidve quid simile admiserint. Qui famosos libellos scripserint. Famosi, qui ius accusandi non habent, ad hanc accusandi admittantur, irémque milites. Serui deferentes auidiantur, & quidem dominos suos, & liberti patronos. Irémque mulieres accipiuntur. Qui in reatu maiestatis decesserit, nisi à successoribus purgetur, hereditas fisco vindicetur. Qui ex alia causa legis Iuliæ maiestatis reus est, quam perduellionis, mortis crimine liberetur: qui perduellionis, capite puniatur.

Collecta hæc sunt à Carolo Sigonio ex Vlpiano, Marciano, Scauola, Venuleio, Modestino, Papiniano, Hermogeniano ff. ad legem Iuliam maiestatis. Tacito libro 1. Annalium, & Suetonio in Augusto. Ad hanc quoque legem de Maiestate classem referri non incommode posse arbitror Memmiam de Iugurtha Romam euocandæ,

Accando, & Mamiliam de Senatoribus à Iugurtha corruptis Memmiam tulit. **M**ammius Tribunus plebis. **P.** Cornelio Scipione Nasica, **L.** Calpurnio Bestia Coss. anno **100XLII.** **Vt** **L.** Cassius Prætor ad Iugurtham mitteretur, eumque interposita fide publica Romam duceret, quo facilius iudicio Regis, Scari & relictorum, quos pecuniæ captæ arcessebant, delicta patefierent, salutis de bello Iugurthino.

Mamiliam tulit **C.** Mamilius Limetanus vel Limitanus Tribunus plebis, **Sp.** Posthumio Albino, **Qu.** Minutio Rufino Coss. anno **100CIII.** **Vt** quæreretur in eos, quorum consilio Iugurtha Senatus decreta neglexisset, quique ab eo in legationibus, aut imperiis pecunias accepissent: qui elephantos, quique perfugas tradidissent: item qui de pace, aut bello cum hostibus pactiones fecissent. **Salust.** de bello Iugurthino. **Tantum** de maiestate.

De Adulterio. CAP. XXIV.

SECUNDVM inter crimina iudiciorum publicorum locum dedimus Adulterio, securi ea in re, sicut in toto hoc libro Iustinianum Imperatorem, qui & ipse in Institutionibus iudicia publica recensens, secundo loco Adulterij mentionem facit. Habemus autem vnam tantum de hoc crimine legem reliquam, Iuliam scilicet, quam tulit **C.** Octavius Augustus Imperator, cuius hæc capita hinc inde dispersa collegit **Barnabas Brissonus I. C.** eaque eleganti commentario explicauit. Nos capita legis hic referemus, explicatio è Brissonii commentario petatur.

Ne quis posthac stuprum, adulterium facito sciens dolo malo **Qui** stuprum, adulterium sciens dolo malo fecerit, in Insulam relegatur. **Patri**, qui in potestate habet adulterum quem licet, quem in filia deprehenderit, domi suæ, generiue sui occidere ius esto, dum vnâ cum eo in continenti filiam occidat, **Viro** deprehensum domi suæ in vxore sua adulterum, qui leno fuerit; quiue artem ludicram fecerit; vel in scenam saltandi, cantandiue causa prodierit, iudicioue publico damnatus; neque in integrum restitutus erit, quiue libertus eius mariti, vxorisve, patris, matris, filij, filiz, vtriusque eorum fuerit, propriusve eorum, vel cum alio communis, quiue seruus **D**erit, occidere licet. **Qui** eorum aliquem occiderit, vxorem sine mora dimittito. **Viro** adulterum cum vxore sua deprehensum, quem aut nolit, aut non liceat occidere retinere per horas diurnas, nocturnasque non plus quam viginti, testandæ eius rei gratia, vt vti sine fraude, suo iure possit, licet.

Viro patrique, qui in potestate habet, sexaginta dies vtilis ad accusandum dantor, intraque eos dies quilibet præferuntor. Post eos dies patri, maritoque lapsos, extranei quilibet admittuntor. **N**e quis inter reos eum, qui tunc sine detractiōe Reipublicæ causa aberit, referro. **M**inoribus **xxv.** annis adulterij accusare ne licet. **S**i seruus adulterij accusetur: & quæstionem in eo haberi accusator postulet; iudices seruum æstimando: & quantum æstimauerint tantam pecuniam & alterum tantum **E**cum, qui nomen eius serui detulerit, ei ad quem ea res pertinet, dare iubentor. **Qui** post maritum & patrem accusare possunt, si ad accusandum plures simul profluerint, iis cuius de ea re notio est, de iusto accusatore constituitor. **R**eos adulterij matrem & feminam ex eadem causa ne facito. **S**i mulier ante denunciationem nupsert, qui accusare volet, ab adulterio incipito. **N**ec ante ad mulierem quisquam peruenit, quam adulterum reum peregerit. **A**dulterio absoluto, quæ nupsit, quandiu nupra erit, aduersus omnes secuta esto. **S**i vir, qui vxori adulteræ repudium misit, vel extraneus qui mulieri, antequam nuberet, adulterij se acturos denunciauerint, eaque post denunciationem nupsert, ab ea incipere accusare volenti ius esto. **S**i vidualia sit, de cuius adulterio agitur, accusator liberum arbitrium, adulterum, vel adulteram, vtrum prius velit, postulandi habetor. **Q**ui domum suam præbuerit, vt stuprum, adulteriumue cum aliena matrem, vel cum masculo fieret, sciens, hæc lege tenetor. **Q**ui pro comperto stupro precium acceperit, quæstumue ex adulterio vxoris suæ fecerit, hac lege tenetor. **D**amnatam adulterij si quis sciens vxorẽ duxerit, hac lege tenetor. **Q**ui deprehensum in domo sua adulterum dimiserit, vxoremue in adulterio

deprehensam retinuerit, hac lege tenetur. Mulieri accusanda sex menses vitales dantor, postea accusare ne licet adulterum, adulteramue post quinquennium continuum quam commissum esse adulterium dicitur, accusare ne licet, eaque præscripto adultero, adulteraque vitilis esto. De seruis ancillisve eius, de quo, vel de qua quereretur, parentisve vtriusque eorum, qui eis ad usum à parentibus dati sint, si accusator postulet, quæstionem habeto. Quæstioni reus, reave, patroniue eorum, & is, qui crimen detulit, intersunt. Patronis interrogandi facultas esto. Seruus de quo quæstio habita fuerit, publicus esto. Si reus, vel rea absoluti fuerint, seruo rum damnum iudices æstimant: siue mortui fuerint, quantæ pecuniæ ante quæstionem fuerint: siue salui, quantæ pecuniæ in his damnum datum fuerit, factumue erit. Serui, qui quæstioni postulari possunt, intra sexaginta dies ex die diuortij ne manumittuntor, nee alienantor. Adulterij damnato, damnatæ testimonij dictio ne esto. Diuortia septem ciuilibus Romanis puberibus testibus adhibitis præter liberum eius, qui diuortium faciet, posthac faciunt. Aliter facta pro infectis habentor. Dorale prædium Italicum maritus inuita vxore ne alienato, nee consentiente ea obligato.

Extant hæc capita apud Suetonium in Augusto, Tacitum libro secundo, ff. ad legem Iuliam de Adulterio, Paulum libro Sentent. secundo, capite vigesimo secundo, & Iustinianum sub. titul. quibus alien. licet.

*Peducaæ
lex.
Scantiniæ
lex.*

Ante hanc Iuliam legem de Adulterio, mentio etiam fit legis Peduceæ de Incestu apud Ciceronem libro tertio de Natura Deorum, & Scantiniæ de Pueris impudicis, apud Iuuenalem Satyra 2. Suetonium in Domitiano, Aufonium, Ciceronem Philippica 3. Hanc tulit vt Paulo Manutio placet, C. Statinius Aricinus, Tribunus plebis in eos, qui alienam pudicitiam sollicitassent, aut suam ipsi prostituissent, quibus poenam irrogauit decem millia nummum. Meminit eius etiam Fabius Quintilianus libro quarto, capite secundo, & libro septimo, capite 4. Cælius ad Ciceronem, libro octauo Epistolarum ad Familiares, epistola 12. Valerius Maximus libro sexto, capite primo testatur, C. Scantinium Capitolinum Tribunum plebis, quod filium M. Claudij Marcelli, Ædilis Curulis de stupro appellasset, damnatum fuisse, id quod etiam Plutarchus in Marcelli vita habet, à quo quidem hanc legem Scantiniam vocatam voluit, quod tamen haud videretur verisimile. Hanc porro legem in suam Iuliam de Adulterio & pudicitia retulit C. Octauius Augustus, grauiori imposita poena, teste Iustiniano libro 4. Institutionum, titulo de Iudicijs publicis. Vide & Læuinum Torrentianum commentariis in Suetonium, in Augusto, cap. 4. Elias Vinerus commentariis in Aufonium ait sibi nondum satis compertum esse, quæ & qualis lex Scantiniæ fuerit. Tantum de Adulteriis.

De Legibus inter sicarios, & legibus veneficij ac Parricidij.

C A P. XXV.

CRIMEN inter sicarios dictum est, si ferro, aut telo cædes facta esset: veneficium, si veneno: si parentibus, aut propinquis nex allata, parricidium. Sicarij à sica dicti. Sicam ferreum cultrum fuisse, scribit Iustinianus libro quarto Institutionum. Qualis verò gladius fuerit, docet Iosephus Antiquitatum Iudaicarum libro vigesimo. Sicarij, inquit, latrones sunt, cultellis videntes, magnitudine similibus acinacibus Persicis, recuruis, & similibus iis, quæ à Romanis sicæ dicuntur. vnde & qui latrocinantur nomen sumpserunt. Hi gladij breues erant, ita vt occultari sinu vestis possent, & facile nec opinantes confodi, & maximè in turba possent. De crimine inter Sicarios, & veneficij præter antiquas, quarum memoria obliterata est, extat Cornelia lex, quam tulit Cornelius Sulla Dictator anno 106 LXXXIIT. cuius hæc reperiuntur capita.

*Cornelia
lex.*

Iudex quæstionis cum iis iudicibus, qui ei obuenerint, de eius capite quærito, qui hominem occiderit, cuiusue dolo malo incendium factum erit, quique hominis occidenti, furtiue faciendi causa cum telo ambulauerit. Iudex quæstionis, cum iis iudicibus, qui ei obuenerint, de eius capite quærito, qui venenum malum hominis necandi

- A** necandi causa fecit, fecerit, vendiderit, emerit, habuerit, dederit. Deque eius capite quaerito, qui tribunis militum legionibus, quatuor primis, quive Quaestor, Tribunus plebis, Triumvir Capitalis, Triumvir agris, dandis, assignandis, Consul, Dictator, Praetor, Magister equitum, quive magistratum habuerit, quive in Senatu sententiam dixit, dixerit: qui eorum coit, coerit, conuenit, conuenerit, consensit, consenserit, quo quis fallum iudicium profiteretur, vt quis innocens conueniretur, iudicio publico condemnaretur. Deque eius capite quaerito, qui testimonium dolo malo, dixerit, quo quis publico iudicio rei capitalis damnaretur, quive magistratus, iudexque quaestionis ob capitale causam pecuniam acceperit, vt publica lege reus fieret. Qui contra hanc legem fecerit, is in Insulam deportetur, & bonis omnibus spoliatur. Marcianus ff. ad legem Corneliam de Sicariis Theophilus. Ea lege excepti erant, qui proscriptione Sullana ob relata ciuium Romanorum capita pecunias ex aëario acceperant. Suetonius Caesare. Eiusdem etiam hoc caput fuit, vt cum in consilium iri oporteret, Quaestor a reo quaereret, clam an palam de se sententiam ferri velleret. Cicero pro Cluentio. Item, Vt si quis domi suae necatus erit, ei, qui seruos, qui ante quaestionem fugerint, peruestigari, & inducari, in singulos seruos, quos eius caedis conuicerit, quinos aureos ex bonis occisi: aut si inde redigi ea quantitas non possit, ex publico accipiat. Vt de his, qui ante quaestionem habitam fugerint, si aperto testamento liberi scripti inueniantur, iudicium inter scarios fiat, ita vt è vinculis causam dicant, & conuicti perinde ac serui puniantur: & ei qui conuicerit, deni aurei praemij nomine dentur ex bonis damnati l. Caius 25. ff. ad S. C. Silanianam. Huius legis meminit Seneca libro primo de Prouidentia, & libro Declamatorio: item in ludo, quem de morte Claudij Caesaris composuit.

De Legibus Parricidiis.

Parricidij nomine primum cuiuscunque hominis caedem complexi sunt, teste Plutarcho: & Festus ait, Parricidam, siue vt aliis placet, Parricidam non eum dictum fuisse, qui parentes, sed qui qualemcunque hominem occidisset. Quare veteres de Parricidio leges omnes in genere de caede cuiuscunque hominis, non autem parentum loquuntur. Neminem enim prisca Romani tam nefarium esse arbitrabantur, qui parentibus necem inferret. quoniam sero admodum Romae tale facinus est paratum. Primam de iis, qui parentes occidissent, legem latam fuisse opinatur Carolus Sigonius tum, cum L. Hostius patrem interfecit, aliquanto post bellum Annibalis: quam legem ipse putat fuisse huiusmodi: Si quis parentes occiderit, aut verberauerit, ei damnato nato obuoluator os folliculo lupino, solae lignae pedibus inducantur, & in carcerem ductus ibi tantisper, dum paretur culleus, in quem coniectus in profluentem praecipietur. Coniecturam huius legis capit ex Liuij epitoma, Rhetoricis ad Herennium, & Plauto in Vidularia apud Nonium. Hanc legem putat L. Cornelium Sullam constituta publica quaestione, repetuisse, & confirmasse, nihil autem addidisse.

Lex de Parricidiis.

E Secuta postea est Pompeia, quam tulit Cn. Pompeius Magnus consul cum M. Crasso in anno 1000 C. IX. cuius haec reperiuntur capita: Praetor, qui ex hac lege quaeret, de eius capite quaerito, qui patrem, matrem, auum, auiam, fratrem, sororem, patrualem, matrualem, patruum, auunculum, amitam, (materteram) consobrinum, consobrinam, uxorem, vitum, generum, socerum, victricum, (nouercam) priuignam, patruum, patronam, occiderit. Cuiusve dolo malo id factum erit, siue conficius fuerit. Deque eius matris capite quaerito, quae filium, filiamue occiderit, & aut eius, qui nepotem occiderit, eiusque qui amit venenum, vt parri daret, quamuis non potuerit dare. Is si confessus erit, virgis sanguineis verberatus, deinde culleo infuatur cum cane, gallo gallinaceo, & vipera, & similia, deinde in mare profundum culleus iactetur. Marcianus, Modestinus de Parricidiis. Iustinianus Institutionum libro 4. de Iudiciis publicis, & alij.

Pompeia lex.

C R I M E N falsi latissime patuit. Non omnia, quæ falsò dicta, aut scripta, aut facta in alterius damnum essent, hoc nomine complexi sunt. De falso antiquæ fuere leges, sed certos non habuere Prætores. L. Cornelius Sulla Dictator & Consul cum Qu. Cæcilio Metello, anno 106 LXXII. relatis legibus certum etiam Prætozem huic crimini addidit, Cicerone teste. Ex eius lege de falso hæc capita extant.

Cornelia
lex.

Prætor qui ex hac lege quæret, de eius capite quærito, qui testamentum amouerit, celauerit, eripuerit, deleuerit, interleuerit, subiecerit, resignauerit: quisque testamentum falsum scripserit, sigauerit, recitauerit dolo malo, cuiusue dolo malo, id factum erit. Qui sibi legatum, fideicommissumque ascripserit. Qui nomine Prætoris literas falsas reddiderit, edictumque falsum proposuerit. Deque eius capite quærito qui ob falsas testationes faciendas, testimoniâue falsa inuicem dicenda dolo malo coierit, quique indicem corruperit, corrupendumque curârit.

Deque eius capite quærito, qui nummos aureos partim raserit, partim tinxerit vel sinxerit, qui in aurum vitij quid indiderit, qui argenteos nummos adulterino, flauerit, qui cum prohibere tale quid posset, non prohibuit. Qui nummos stanneos plumbeos emerit, vendiderit dolo malo, eique damnato aqua & igni interdicto. ff. ad legem Corneliam de falso. Meminit eius & Cicero lib. 3. de Natura Deorum, & Suetonius in Augusto.

De Legibus de vi CAP. XXVII.

V I M dixerunt iniuriam, quæ inferebatur alicui, siue in vrbe, siue in agro, siue armatis hominibus, siue inermibus. De hac primis temporibus ferè iudicabant ex legibus de maiestate, & de Sicariis. Vltimis autem temporibus leges de ea late sunt.

Plautia
lex.

Plautia à P. Plautio Tribuno plebis lata est adiuuante. Q. Lutatio Catulo, Consule cum M. Emilio Lepido anno 106 LXXV. cuius hæc videntur fuisse capita: Is, cuius hæc quæstio erit, de eius capite quærito, qui aduersus Rempublicam coniuauerit, insidias Senatui fecerit, Magistratibus vim attulerit, qui cum telo in publico fuerit, aut seditionis causa loca superiora occupârit, alienasue ædes saxis, ignibus, aut ferro occupâri. deque iis quotidie quærito. Itémque de eius capite quærito, qui possessorem è fundo hominibus armatis deiecerit dolo malo, aut armatis obiectis, vt inde profugeret, causam attulerit, prohibitoque, ne prædium, vnde deiectus possessor sit, visu capiatur. Eis damnatis aqua & igni interdicto. Capita hæc collecta sunt à Carolo Sigonio ex iudiciis, quæ hac lege facta sunt, quorum memoria est apud Suetonium, Sallustium in oratione in Ciceronem, Dionem libro trigesimo nono, Ciceronem & alios. Et hac lege, inquit Sigonius, iudicia de vi omnia facta sunt vsque ad Cæsarem Dictatorem, eaque multa capita legis de Sicariis, & de maiestate comprehensa sunt.

Clodia
lex.

Memoratur & Clodia, quam tulit Pub. Clodius Tribunus plebis, L. Calpurnio Pisone Cæsonino, A. Gabinio Consulib. anno 106 CCV. Vt de iis qui Ciues Romani sine iudicio populi, indictaque causa necassent, quæstio haberetur. Tulit autem ob Ciceronem & alios, à quibus necati erant Catilinarij, quamuis nominatim de Cicerone nullam faceret mentionem. Velleius lib. 2. Dio lib. 38. Cicero lib. 3. ad Atticum.

Cneus inde Pompeius in tertio Consularu anno 106 CC I. legem tulit de vi, qua nominatim eadem in Appia via factam, & incendium curiæ, & Domum M. Lepidi Interregis oppugnaram comprehendit, & pœnam grauiorem, & formam, iudicij breuiorem. Capita eius ab Horomano hæc sunt collecta: vt priusquam causa de vi ageretur, testes per triduum audirentur, dicta eorum iudices consignarent, quarta die adesse omnes in diem posterum iuberentur, & coram accusatore ac reo pilæ, in quibus nomina iudicum inscripta essent, æquarentur: dein rursus postera die sortitio

A titio fieret vnus & xxx. qui numerus cum sorte obtigisset, ipsi protinus scssum irentum ad dicendum accusator duas horas, reus tres haberet, reusque illo eodem die iudicaretur: prius autem, quam sententiæ ferrentur, quinos ex singulis ordinibus accusator, eorundem, reus reiceret: ita vt numerus iudicum relinqueretur, qui sententias ferrent, quinquaginta & vnus. Aconius in Milonianæ argumento, Dio lib. 40. Cicero libro 4. de Finibus, & ad Articum libro decimo. Cæsar libro tertio de Bello ciuili. Hanc legem in hunc numerum referri non debere Sigonius vult.

Post legem Pompeiam Iulia lata est à C. Iulio Cæsare Dictatore, cuius tenuis memoria extat. Vnus enim tantum meminit Cicero, qui in prima in Antonium inquit, lege, quam Antonius Consul post mortem Cæsaris promulgauit, vt de vi damnati ad populum prouocarent, obrogari legi Cæsaris, quæ iubet ei, qui de vi damnatus sit, aqua & igni interdici. quam pœnam non à Cæsare primum irrogatam esse constat. Neque verò lex Antonij inter leges est referenda, quia tantum sit promulgata, non lata. Ita Carolus Sigonius.

Iulia lex

Postero autem anno Q. Peditus cum C. Octauio Consul legem tulit nominatim de Cæsaris interfectores, quæ siue de vi, siue de Sicariis, siue de maiestate dicatur, pro lege omnem habenda, cum neque in vniversum, neque in futurum sit lata. Huius meminit Velleius lib. 2.

Peditus lex.

Demum C. Cæsar Augustus leges tulit de vi publica, & de vi priuata. Publicam appellans, vt inquit Iustinianus, quæ armis: priuatam, quæ sine armis esset facta.

C Prioris legis hæc capita fuerunt.

Qui arma, tela domi suæ, agrorūve in villa præter vsum venationis, vel itineris, vel navigationis coegerit præterea ea, quæ quis promercij causa habuerit, hæreditatēve ei obuenerint: Qui turbæ, seditionisve faciendæ consilium inierint, seruosque aut liberos, homines in armis habuerint. Qui pubes cum telo in publico fuerit. Qui pessimo exemplo conuocatus, seditione villas expugnauerint, & cum telis, & armis bona rapuerint. Qui ex incendio rapuerit aliquid præter materiam. Qui puerum, vel foeminam, vel quemquam per vim stuprauerit, qui incendio cum gladio, aut telo rapiendi causa fuit, vel prohibendū dominum res suas seruare. Qui hominibus armatis possessorem domo, agrorūve suo, aut nauis, sua deiecerit, expugnauerit concursu, vtq; id stare, homines commodauerit. Qui coertu, conuersu, turba, seditione incendium fecerit, quique hominem dolo malo incluserit, obfederit, quive fecerit, quo minus sepeliatur, quo magis funus diripiatur, distrahatur, quive per vim sibi obligauerit. Qui cum imperium, potestatemve haberet, ciuem Romanum aduersus prouocationem necauerit, verberauerit, iusseritque, quid fieri, aut quid in collum iniecerit, vt torqueatur, si legatorum, oratorum, comitumque quem pulsauerit, siue iniuriam fecerit. Qui reum vinxerit, impederitve, quo minus intra certum tempus adsit. Qui dolo malo fecerit, quo minus iudicia tuto exerceantur, aut iudices, vt oportet iudicet, vel is, qui potestatem, imperiumve habebit, quā ei ius erit, decernat, imperet, faciat. Qui ludos, pecuniamve ab aliquo inuito publicè, priuatimve, per iniuriam exegerit. Qui cum telo dolo malo in concione fuerit, aut vbi iudicium publicè exercebitur, præter eum, qui propter venationem habeat homines, qui cum bestis pugnent. Qui conuocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberetur, & pulsetur, neque occisus homo sit: Qui ædes alienas, aut villas explicauerit, effregerit, expugnauerit, siquidem in turba cum telo fecerint. Qui noua vestigalia exerceuerint. Prætori, cui exercitio hac lege obuenerit, eam, si proficiscatur, mandare licet. Damnatis de vi publica aquæ, & ignis interdictio esto.

Hæc autem capita omnia sunt in Digestis ad legem Iuliam de vi publica, ex Marciano, Scauola, Vlpiano, Marciano, & Paulo. Addit Paulus, armatos non vtique eos intelligendos esse, qui tela habuerunt: sed etiam, qui quid aliud, quod nocere potest, & telorum appellatione omnia, ex quibus singuli homines nocere possunt accipi. Cæterum qui telum tutandæ salutis suæ causa gerunt, non videri hominis occidendi causa portare.

E ve, per iniuriam exegerit. Qui cum telo dolo malo in concione fuerit, aut vbi iudicium publicè exercebitur, præter eum, qui propter venationem habeat homines, qui cum bestis pugnent. Qui conuocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberetur, & pulsetur, neque occisus homo sit: Qui ædes alienas, aut villas explicauerit, effregerit, expugnauerit, siquidem in turba cum telo fecerint. Qui noua vestigalia exerceuerint. Prætori, cui exercitio hac lege obuenerit, eam, si proficiscatur, mandare licet. Damnatis de vi publica aquæ, & ignis interdictio esto.

Hæc autem capita omnia sunt in Digestis ad legem Iuliam de vi publica, ex Marciano, Scauola, Vlpiano, Marciano, & Paulo. Addit Paulus, armatos non vtique eos intelligendos esse, qui tela habuerunt: sed etiam, qui quid aliud, quod nocere potest, & telorum appellatione omnia, ex quibus singuli homines nocere possunt accipi. Cæterum qui telum tutandæ salutis suæ causa gerunt, non videri hominis occidendi causa portare.

Capita verò legis de vi priuata hæc fuerunt: Qui coertum, & concursum fecerit, quo minus quis in ius producat, quive quæstionem de alterius seruo habuerit.

Qui quam ex agro suo hominibus congregatis sine armis deiecerit. Qui creditor sine auctoritate iudicis res debitoris occuparit. His damnatis tertia pars bonorum publicetur. Neq; Senator, neque decurio sit aut vllum honorem capiat, néue in eum ordinem sedeat, néue iudex sit. Hæc ex Scæuola, Paulo, Vlpiano, Modestino, Digestis ad legem Iuliam de vi priuata

Cornelia lex.

De iniuriis etiam legem tulit L. Cornelius Sulla Felix Dictator & Consul. cum Q. Cæcilio Metello Pro, anno vrbis 1061. quam hic referre placet. Capita eius memorantur ista: Vt in eos, qui quempiam pulsaffent, verberaffent, domumue alienam vi introiffent, iudicium daretur. Vt in eo iudicio non esset, qui ei, qui ageret, gener, focer, vitricus, priuignus, sobrinusue esset, propiusue eorum quemquam ea cognatione, affinitatue attingeret, quise eorum cuius, parentisue cuius eorum patronus esset. Vt filius familiæ ex omni causa iniuriarum ageret, vt actori iusurandum deferre liceret, reo, an iniuriam fecerit. Si quis librum ad infamiam alicuius scripserit, composuerit. ediderit: doloue malo fecerit, quo quid eorum fieret: etiam si alterius nomine ediderit, vel sine nomine: vt de ea re agere liceret: & si condemnatus sit, qui id fecerit, intestabilis ex lege esse iubetur. Vlpianus l. 5. ff. de Iniur.

De Peculatu, residuis, & sacrilegio. C A P. XX.

PE C U L A T V S dictus est furtum pecuniæ publicæ, & peculator, qui furtum pecuniæ publicæ commisit, teste Asconio. Nomen autem accepit, vt scribit Festus, à pecore, quia ab eo initium eius fraudis esse cœpit. Siquidem ante æs, aut argentum signatum ob delicta pœna grauissima erat duarum ouium, & triginta bouum. Vt autem cæteræ quæstiones, sic etiam peculatus primis temporibus certum Prætozem, aut Quæsitorem non habuit: sed lege, prout vsus incidebat, Prætoribus aut etiam consulibus mandabatur. Postquam autem quæstio repetundarum perpetua constituta proprium Prætozem est nastâ, tum verò quæstio etiam peculatus præcipuo Prætori eodem modo mandata est. Id verò ante Dictaturam L. Sullæ, id est, ante annum 1061. Qua tamen lege acceperit, adhuc inueniri non potui. Hæc Carolus Sigonius. Franciscus Hotomanus Petilliam de peculatu legem commemorat ex Liuij libro 38. quæ lata est à Q. Petillio Tribuno plebis, anno 1061. M. Æmilio Lepido, C. Flaminio Nepote Cos. Vellent, iuberent, quæreretur, quæ pecunia capta, ablata coacta ab Rege Antiocho sit, quisq; sub eius imperio fuerint: quod eius publicum relatum non esset, vt de ea re Ser. Sulpitius Prætor vrbæ ad Senatum referret. Addit Liuius: Omnes tribus vtî rogas, iusserunt.

Petillia lex.

Iulia lex.

Præter hanc nulla ferè de hoc crimine lex extat, nisi Iulia, quam tulit C. Iulius Cæsar, quaque peculatum, sacrilegium, & residuas pecunias est complexus. Eius tegis capita in Digestis hæc extant: Prætor, qui ex hac lege quæret, de eo quærito, qui ex pecunia sacra, religiosa abstulerit, interceptit, in suam rem verterit, aut quo quis auferat, interceptiat, vel in rem suam vertat, fecerit. Qui in aurum, argentum æs publicum quid indiderit, immiscuerit, aut quo quid indatur, immisceatur, fecerit dolo malo, quo id peius fiat. Quique tabulam æream legis formamue agrorum aut quid aliud continentem reflexerit, vel quid inde immutauerit, ei aqua & igni interdicitur, atq; pecunia ab hærede reperatur. Quiq; publicam pecuniâ delegatam in vsum aliquem retinuerit, neque in eam rem consumpserit. Item de eo, apud quem ex locatione, emptione, alimentaria ratione, ex pecunia, quam accepit, aliâue qua pecunia resedit, iis damnatus amplius tertia parte quam debeat, soluat. Vlpianus l. 1. ff. eo. Paulus Sententiarum lib. 5. cap. 29. & l. 2. ff. ad lege Iuliam de peculatu. Residua autem pecuniæ, vt & hoc addam, dicebantur, quæ apud eum, qui publicam pecuniam administraret, supererant, cum vel in vsum publicum erogari, vel in ærarium referri deberent. Paulus l. 31. ff. ad legem Iuliam de peculatu. De residuis pecuniis legem ante hanc Iuliam tulisse C. Corneliu Tribunum plebis, ex oratione Ciceronis pro Sulla cognoscitur.

De Ambitu. CAP. XXIX.

A **M**BITVM appellarunt crimen illud, quo quis se in ambiendo magistratu obstrinxit. Ambire verò erat petere, verum studiosius, impensiusque, quam mores, legesque ciuitatis ferebant. De ambitu Cicero libro de petitione consulari ad Q. fratrem. Carolus Sigonius lib. 2. de Iudiciis, & ex eo nos, libro de Magistratibus multa diximus. Hic tantum leges de ambitu, vel potius contra ambitum latas recitabimus.

Primæ legis, quæ ad ambitum pertineret, mentio est apud Liuium libro 4. L. Pinariorum. L. Furio. Tribunis militum consulari potestate, anno cccxxxix. qua togæ candidatæ usus est interdictus. Placuit, inquit Liuius, Senatui tollendæ ambitionis causa, Tribunos legem promulgare, ne cui album in vestimentum addere petitionis causa liceret. Vicerunt Tribuni, vt legem perferrent, Quo in loco, vt hoc obiter moneam, in vestimentum, duabus distinctis vocibus legendum Iustus Lipsius lib. 4. Antiquarum lectionum, cap. 15. monet: vt sensus sit, vtuisse legem, album addi in vestem, id est cretam, gypsum, & similia, quibus togas suas ornare petitori solebant, ex quo & nomen manauit Candidati. Hanc tamen legem obseruatam non esse, satis constat.

Liuius tamen de ambitu primum latam esse C. Fabio, & C. Plautio Coss. scribit anno cccxcix. aduersus eos, qui nundinas, & conciliabula prestandi causa obirent. De Ambitu, inquit à C. Pætelio Tribuno plebis, auctoribus Parribus tum primum latam ad populum est, eaque rogatione nouorum maximè hominum arationem, qui nundinas & conciliabula obire soliti erant, compressam credebat. Verum & hanc legem tacito post consensu abrogatum existimare possumus, quippe cum petitores magistratuum etiam in Prouincias ad coloniarum, & municipiorum gratiam colligendam accurrisse constet. Anno inde cccxxxix. C. Manium Dictatorem quaestiones exercuisse scribit aduersus eos, qui magistratuum petendorum causa coitiones fecissent, quod aduersus Rempub. essent.

Post autè, anno Idxxi. leges de ambitu latæ sunt, à M. Bœbio, L. Æmilio Coss. vt scribit Liuius. Verum cuius sententiæ ex fuerint, non addit. Carolus Sigonius opinatur, ex quo & nomen manauit Candidati. Hanc tamen legem obseruatam non esse, satis constat.

Post autè, anno Idxxi. leges de ambitu latæ sunt, à M. Bœbio, L. Æmilio Coss. vt scribit Liuius. Verum cuius sententiæ ex fuerint, non addit. Carolus Sigonius opinatur, ex quo & nomen manauit Candidati. Hanc tamen legem obseruatam non esse, satis constat.

Anno inde Idxxiv. Lex de ambitu lata est Consulibus Cn. Cornelio Dolabella, & M. Fulvio Nobiliore, teste Liuius in Epitomis. Putat verò Sigonius, hac primum lege capitali poena caurum esse, ne suffragia donis ac pecunia emerentur. Scribit tamen Plutarchus in Coriolano, se nescire, quis primus populum largitione corruerit: serò tamen largitionem factitatum, satis constare. Itaque ad eadem tempora illud pertinet Polibij, qui scribit, ætate sua ambitum capitalem fuisse, id est, exilij poena vindicatum esse, & quod est apud Plin. lib. 35. Quæ Coponium ambitus damnatum, quod vini amphoram dedisset ei, cui suffragij latio erat.

Postquam autem populum in mandandis magistratibus vt tabella coepit, quod lege Gabinia fieri coeptum esse, anno Idxxiv. supra docuimus: tum leges illæ latæ sunt, quarum Cicero meminit in 3. de Legibus: Ne quis tabellam inspiceret, ne rogaret, ne appelleret, quibus legibus studia suffragatorum sublata esse, inquit, qui eam sedulitatem in campum offerebant, vt quos rogarent, eorum etiam tabellam, ne forte deciperentur, vellent inspicere.

C. inde Marii Tribuni plebis legem tulisse de ambitu, anno Idcxxxiv. ex Plutarcho elicitur. Ea lex, vt ibidem scribit Cicero, pontes in Comitibus fecit angustos, nempe, ne cui suffragatori ad rogandum locus in iis pateret. Cæterum qua lege quaestio ambitus perpetua constituta, & proprium Pratoris adeptæ sit, est obcurum. Latam autè per hæc tempora facile crediderim. Siquidè anno Idcxxxix. cum vnà petissent Consulatum P. Rutilius, & M. Scaurus, vt est in Bruto: non Rutilius solum, qui repulsam tulerat, accusauit ambitus designatum competitorum, sed Scaurus etiam ab solutus Rutilium. Nec multò post C. Marius, vt addit Plutarchus, cum in Prætoratæ petitione repulsus esset, accusatus est de ambitu, quia Cassius Sabaconis amici

A est, vt qui annuos in pronunciauerit, si non dederit, impunè sit: sin dederit, vt quo ad viuat, singulis tribubus festertium xxx. debeat: cicero ad Atticum.

Lex inde lata est Licinia de sodalitiis, à M. Licinio Crasso II. coasule cum cn. *Licinia lex.*
Pompeio II. anno 1060. in qua pœnam grauiorem cõstituit aduersus eos, qui largitionem fecissent. Dio lib. 39. Meminit huius legis Cicero pro Plancio multis verbis, ex quibus constat, laram fuisse legem Liciniam in eos, qui sodalitia, & qui ambitum commississent, vt de sodalitiis iudices ederentur, ab accusatore sine reiectiõne: vt de ambitu iudices fortè legerentur, reiectiõne reo & accusatori permiffa. Sodalitia autem tum in hac, tum in aliis legibus cõplectebantur tribules decuriatos populum descriptum, & sodales ad vim faciendam paratos, coitionem cum petitoribus, & numerorum diuisione.

B Anno inde 1000. cum magna inter Consularis competitores, Scipionem, Hypsæum, & Milonem contentio esset, isque non solum largitione profusa, sed etiam factionibus armati peterent, vt inquit Asconius, comitiis extractis, cum Cal. Ianuariis nulli essent Consules, inde v. Cal. Martias per Interregem C. Pompeius solus Consul creatus statim inuit, & post diem tertium de legibus nouis ferendis retulit. duas ex Senatusconsulto promulgauit, vnã de vi, alterã de ambitu: pœnam grauiorem & formã iudiciorum breuiorem constituit. Vtraque enim lex testes prius dari, deinde vno die atque eodem ab accusatore & ab eo perorari iubebat, ita vt duæ horæ accusatori, tres reo darentur. Addit præterea Dio, Pompeium legisse omnes homines, ex quibus iudices forte ducendi essent, & certum patronorum numerum statuisse vtrique parti, & laudatores sustulisse: aduersus autem eos, qui ambitum fecisse arguerentur, eos quoque, qui simili de causa postulati fuerant, accusatores constituisse, magno præmio proposito. Nam cuiunque duos reos fecissent, atque vnum damnassent, ei impunitatem dedisse: Plutarchus item latum à Pompeio scribit ne laudatores darentur, & numerum Iudicum centum sexaginta prodit. At Asconius inquit, Pompeium trecentos sexaginta ex amplissimo censu legisse, ex quibus forte ducendi erant in quaque quæstione.

C Inde Iulius cæsar Dictator ambitus flammam restrinxit, cū comitia magistratuum alia sibi reseruasset, alia populo concessisset. de qua re Suetonius in ipsius vita. *Iulia lex.*

D Postremò c. Iulius Augustus comitiorum ius pristinũ reduxit, ac multiplici pœna coercito ambitu, Fabianis, & Scaptiensibus tribulibus suis die comitiorum, ne quid à quoquam candidato desiderarent, singula millia nummum à se diuisit, vt Suetonius prodit. Adicit Dio libro 54. Augustum statuisse, vt qui largitionibus magistratuum petissent, quinquennio vacarent. Deinde verò cùm Tiberij tempore comitia ad Senatum, & à Senatu ad principem essent traslata, ambitus omnis cessauit. Atque ita lex Iulia, de qua scriptum est in Pandectis, teste Modestino, necessaria non fuit. Tantum de legibus ambitus.

E De pecunijs repetundis CAP. XXX.

NTE R quæstiones publicorum criminum prima fuit, & prima prætorum certum habuit hæc de pecunijs repetundis, de quibus, quæ leges latæ fuerint, hoc capite docebimus. Repetundæ pecuniæ dictæ sunt, quas cura oribus iudicio repeiuerunt. quas illi aut in prouincia, aut in vrbe, aut ob ius dicendum, aut ob iudicandum, aut ob aliud aliquid publicè corãdum cepissent. Quod genus furti cum exprimere vellent, pecuniam ablatam, captam, coactam, conciliatã, auersam dixerunt, quas voces cùm cicero in accusatione Verrii repetundarum rei, Frum legum veterum fragmenta celebrant. Ac repetundarum quidem quæstio primùm constituta videretur sociorum & prouinciarum causa, aduersus Prætores, Quæstores, Legatos, ceterosque qui in prouinciis cum imperio, aut potestate versarentur: vnde lex socialis à cicerone in Verrem vocatur: deinde ad priuos etiam magistratus, Iudices curatoresque traslata, qui aliquid pecuniæ à priuatis cepissent,

Porcia
lex.

Primus autem M. Porcius Cato, cum ex prætura Sardiniam obtineret, sumptus A
provincialium in Prætores coercuit, anno 1071. de quo Livius: Sardiniam M. Por-
cius Cato obtinebat, fugati ex Insula fœneratores, & sumptus, quos in cultum Præ-
torum socij facere soliti erant, circumcisi, aut sublati: In veteri etiam plebiscito de
Thermessibus nominatur lex Porcia, qua iuberetur, quid quemque dare, præbere
oporteret his verbis: Ne quis magistratus, pròve magistratu, legatus, neu quis alius
facito, neive imperato, quo quis magis ij dent, præbeat, ab iisve auferatur, nisi quod
ad S. ex lege Porcia dare, præbere oporteret, oportebit. Per ea verò tempora cum
nullis adhuc legibus hoc crimen vindicatum esset, hæc causa priuata fuit, & extra
ordinem, ex Senatusconsulto, à Recuperatoribus cognita est.

Calpurnia
lex.

Crescente autem indies magis magistratum in provinciis libidine, L. Calpurnius
Piso Tribunus pleb. anno 1061 v. L. Marcio Censorino, M. Manilio Cols. exiit, qui B
legem tulit, qua non solum pœna grauiore, vt verisimile est, hoc crimen vindican-
dum sanxit: sed etiam, vt certum hæc quæstio posthac haberet Prætorem, instituit,
ita vt noua lege opus non esset sociis, sed certum ad quem confugerent, prætorum
haberent. Cic. lib. 2. Offic. & in Bruto.

Eodem tempore nominatur à Valerio lex Cæcilia lib. 6. cap. 9. cum scribit: L.
Lentulus Consularis lege Cæcilia repetundarum crimine oppressus, censor cum L.
Censorino creatus est. Quam tamen legem Sigonius aut eandem cum Calpurnia
fuisse atque à duobus Tribunis, Cæcilio & Calpurnio latam, modò hoc, modò illo
nomine appellari arbitratur, aut apud Valerium Calpurnia, pro Cæcilia oportere
legi putat.

Iulia lex.

Legem Calpurniam subsecuta est Iunia, quam tulit, vt arbitratur Sigonius, M
Iunius Pennus, qui Tribunus plebis, teste in Bruto Cicerone, fuit, Mam. Aimilio
Lepido, L. Aurelio Oreste Cols. anno 1055 v. i. qua lege præter litis æstimationem
exilium etiam damnatum est irrogatū. Itaq; C. Caro, qui consul fuit anno 1033 v. i.
ea lege Macedonibus accusantibus vtraque pœna multatus est, de quo Velleius
Paterculus lib. 2. Cic. in Verrem, & pro Balbo.

Post annos inde 21 v. lex Seruilia lata est à C. Seruilio Glaucia prætore, C. Ma-
rio vi. Consule, anno, 1021 v. i. Cuius legis fragmenta hinc inde apud scriptores
veteres sparsa hæc collegit Carolus Sigonius:

Seruilia
lex.

Qui Prætor ex hac lege quæret, de iis quærito, qui Consules, Prætores, Dictato
res, Magistri equitum, aut in alio magistratu pecuniam ab aliquo priuato abstule- D
rint, ceperint, coegerint, cõciliarint, auerterint, Iudicum, qui ex hac lege facti erint
iudicatio, litis que æstimatio esto.

De hisce, dum magistratum, aut imperium habebunt, eorum nomen deferri non
licet.

Prætor, qui ex hac lege quæret, ei qui petet, patronos sumendi, & repudiandi dato.
Prætor, qui ius inter peregrinos dicet. c. d. l. viros in perpetuum legito, qui in hac
ciuitate iudicent. Idem facito, vt i. c. d. l. viros legat, qui quotannis de pecuniis repe-
tundis iudicent.

Qui ex hac lege pecuniam petet ad eum Prætorem, qui ex hac lege factus erit, E
eum vnde petet, in ius educito, noménque deserto.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vt is, qui nomen detulerit, die vicefimo
ex c. d. l. viris, qui in eum annum facti erunt, centum aduersario suo legat, edatur.
Quos verò is ediderit, ex iis is vnde petetur, quinquaginta edito, legito ve, qui iu-
dicent.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vt iudicum & patronorum nomina in tabu-
lis scripta habeat.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vt qui ita lecti erunt iudices in eam rem,
eius perpetuò iudices sint.

Si is vnde petetur, prius vrbe cesserit, & in exilium abierit, quàm ea res iudica-
ta erit, Prætor ab iis item quærito, ad quos eam rem peruenisse confiterit.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vt testes audiantur, ac citati omnes ad sint
testimonio dicendo.

Prætor,

A Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, uti testes interroget, iudices pronunciet, ne quis iudex disputer.

Prætoris qui ex hac lege quæret, iudicium in alium diem proferre ius sit.

Si prætor, qui eam rem quæret ex hac lege, causam non nouerit ei amplius pronunciare ius sit.

Prætor qui ex hac lege quæret, causam semel à reo dictam in tertiam diem differro.

Extant hæc capita apud Ciceronem pro Posthumo, pro Balbo in Verrem, apud Asconium, in Epitoma Liiij 70. & in duobus fragmentis Legis Seruiliæ, quæ ex æneis tabulis Sigonius ex scripta & suppleta inseruit capite 27. libri secundi de iudiciis Romanorum, ubi has de repetundis leges omnes recenset.

B Deinde post Seruiliam legem lata est Acilia, à M. Acilio Glabrione, in qua illud *Acilia lex.* fuit noui, ut neque ampliari, neque comperendinari reus posset. Cic in Verrem, & in iisdem Asconius.

Acilia in de Cornelia subsecuta est à L. Cornelio Sulla Dictatore lata, qua lege iudicia omnia de repetundis vsque ad primum Cæsaris Consulatum peracta sunt. *Cornelia lex.*

Capita verò legis hæc fuisse videtur, quantum intelligi ex monumentis scriptorū licet.

Qui Prætor ex hac lege quæret, de eo quærito, qui Dictator, Consul, Prætor, Magister equitum pecuniam dono ceperit, abstulerit, coegerit, consiliari, auerterit: nec solum auarè, sed etiam libidinose, superbè, crudeliter se in prouincia gesserit.

Item de eo, qui iudex non suæ decuriæ munere functus erit, aut non perpetuò se-

C derit, aut ob iudicandum pecuniam ceperit.

Item de eis ad quos ea pecunia peruenerit.

Facitòque, uti viginti dies accusatori det, totidèmq; defensori. Item de eis, qui Procons. rationes ad ærarium non retulerint, aut qui Procons. priuatim aliquò profecti fuerint, aut trans marinas res. accesserint.

Prætor, qui ex hac lege quæret, iudices ex Senatoribus sortiatur, reo, & accusatori reiectionem permittat, atq; in eorum locum subsortiatur. Item facito, uti accusatori viginti dies, totidèmq; reo concedat.

Si causam non nouerit, ei comperendinare, & ampliari reum, ius sit.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, ut reo damnato lis æstimeretur, & aqua, &

D igni interdicitur. Qui in reatu decesserit, ei ne lis æstimeretur.

Extant hæc fragmenta apud Ciceronem pro Cluentio, in Verrem, & apud Asconium Commentariis in Verrinas.

Postremò C. Iulius Cæsar legem de pecuniis repetundis tulit, quæ vsque ad extremum seruata etiam nunc in pandectis celebratur. Latam autem esse in primo Consulatu eius, colligitur ex Oratione Ciceronis in Vatinius, qui Cæsare Consule Tribuatum plebis gessit, & ex Oratione pro Sextio. Huius legis hæc capita reperiuntur. *u li a lex.*

Prætor, qui ex hac lege quæret, de eo quærito, qui cum aliquam potestatem haberet, pecuniam ob iudicandum, decernendumve acceperit, vel quo magis aut minus quid ex officio suo faceret. Item de eo, qui comes iudicum pecuniam ceperit.

E Qui ob denunciandum, vel non denunciandum testimonium pecuniam acceperit, cui damnato testimonium publicè dicere, aut iudex esse, postularève non liceat.

Item de eo, qui ob militem legendum, mittendumve, æs acceperit, quiue ob sententiam in senatu, consiliove publico dicendam pecuniam acceperit, vel ob accusandum, vel non accusandum. Item de iis, qui magistratus urbane plus domi muneris in anno acceperint, quam quod sit aureorum centum. Item de eo, qui ob iudicem arbitrumve dandum, mutandum, iubendumve, ut iudicetur: quiue ob non dandum, nõ mutandum, iubendumve, ut iudicetur: quiue ob hominem in vincula publica coniciendum, vinciendum, vinciriue iubendum, exue vinculis dimittendum, quiue ob homi-

F nem condemnandum, absoluumdumve: quiue ob litem æstimandam, iudiciumve capitum, pecuniamve faciendum, vel non faciendum aliquid acceperit. Qui in acceptum tulerit opus publicè faciendum, frumentum publicè dandum, præbendam, fartam, tuenda antequam perfecta, probata, præstita lege erunt. Quod contra hanc legem Proconsul, vel Prætor donatum erit, non liceat usucapi. Venditiones, locationes eius, rei.

causa pluris, minorisve facta irrita sunt, neque usucapio esto prius, quam in potestatem eius, à quo profecta res sit, hæredisve eius veniat. Item de eis, qui munus publicè mandatum accepta pecunia reperiunt. Item de eo, qui ob negocium faciendum, aut non faciendum per calumniam pecuniam accepit. Atque hæc quidem sunt in Pandectis ad legem Iuliam de reperundis, & de calumniatoribus. Apud Ciceronem verò & alios hæc præterea inveniuntur.

Prætor, qui ex hac lege quæret, de eo quærito, qui procos. & propr. cædes, adulteria, & stupra in provincia fecerit. Qui ius in liberis populos de pecuniis creditis dixerit. Qui de provincia exierit aut exercitum eduxerit, & sua sponte bellum gesserit. Qui modum in imperato, & æstimato frumento exigendo excesserit. Qui libertatem sociis non conseruarit. Qui aurum coronarium aut imperauerit, aut acciperit sine s. c. Qui quidquam à sociis præter fœnum, & quatuor lectos, & ligna acciperit. Qui rationes in provincia apud ciuitates non reliquerit, & easdem totidem verbis ad ærarium non retulerit, & ultra triginta dies comites in beneficiis detulerit. Vt prætor quærat ab iis, ad quos pecunia peruenierit. Quod eorum iudicium maior pars iudicabit, id ius, ratumque esto. Horum criminum pleraque obiecit pisoni Macedoniz proconsuli cicero in Oratione in eum habita, sed de criminibus publicis satis.

De alijs Miscellaneis legibus. CAP. XXXIV.

& ultimum.

*Scitia lex
de Auentino monte.*

In hoc caput coniciemus eas leges, quæ in superioribus locum non habuerunt, neque tamen prætermitti à nobis debuerunt. consignabimus autè eas, prout nobis occurrunt. primum occurrit lex Scitia, à L. Scilio Tribuno plebis, M. Valerio Maximo Sp. Verginio Tricosteo cælimontano cons. anno cccxvii. lata, vt Auentinus mons plebi ad ædificia concederetur. Dionysius libro 10. sic etiam recitat: Vt quæ priuati homines bono iure parca possidebant, ea manerent penes pristinos dominos. Quæ per vim aut fraudem occupassent ædificia, ea restituta ex arbitratorum sententia precio ædificationis, addicerentur populo: quæ publica essent, ea sine precio plebi diuiderentur. Meminit eius & Linius libro 3.

*Atilia
lex de dedititijs.*

Atilia de dedititijs, quam tulit L. Atilius Tribunus plebis M. claudio Marcello xv. M. Valerio Læuino cons. anno 10xlii. Omnes campani, Attelani, calatini, Sabatini, qui se dederunt in arbitrium, ditionemque populi Romani, Fuluius proconsul, quæque vna secum dederunt, agrum, urbemque, diuina humanaque, vtensiliaque, siue quid aliud dederunt: de his rebus quid fieri velitis vos rogo Quirites. plebs sic iussit. Quod Senatus maxima pars censet, qui assidetis, id volumus iubemusque. Linius libro 26.

*Clodia
lex de collegijs.*

*Licinia
lex de sodalitijs.*

*Cæcilia
lex de iure Italiae.*

*Contributis
tollendis.*

*Cæcilia
lex de Fultonib.*

Clodia de Collegijs, quam tulit P. Clodius Trib. Pleb. L. Calpurnio pifone Cæsonino, A. Gabinio Cofs. anno 10cxv. vt Collegia, id est, conuentus artificum à Numma instituti, & magna ex parte partim legibus, partim Senatusconsultis sublatis, restituerentur, multique alij constituerentur. Cicero pro Sextio, in pisonem, pro Domo, Afcionius in Cornelianam, Dio libro 38. De Collegijs in xii. Tab. diximus.

Fuit & Licinia de sodalitijs, Vt in Sodalitijs iudicijs ab accusatore ex tribubus ederentur. Cicero pro Plancio, & lib. 8. Epistolarum ad familiares.

Cæciam de iure Italiae, & de tributis tollendis tulit Q. Cæcilius Metellus nepos, L. Afranio Q. Cæcilio Metello celere cons. anno 10cxci. Vt Italia à vectigalibus immunis esset. Dio libro 37. cicero libro secundo epistol. ad Atticum: Portorij Italiae sublatis, agro campano diuise, quid superest domesticum, præter vicissimam.

Fuit etiam Cæcilia de Fullonibus, quã tulit Cæcilius Metellus. Caius Flaminius, Lucius

A Lucius Æmilius Censores dedere ad populum ferendam, cum illis non liceret. Plin. libro 37. capite 17.

Sempronia de viis Italiæ, lata à Caio Sempronio Graccho Tribuno plebis, Quinto Cæcilio Metello Balcario, Tito Quintio Consulibus anno 106xxx. Ut viæ in Italia munirentur, sternerentur, lapidibus milliaria discernentibus notarentur, pontibus instruerentur. Plutarch. in Gracchis & alij.

Sempronia lex de viis Italia.

Claudia de Scribarum negociatione: quam Hortomanus scribit, videri Claudie de Senatorum quæstu, quam supra retulimus, partem fuisse. Suetonius in Domitiano: Scribas Quæstorios negociantes ex consuetudine, sed contra Claudiam legem, venia in præteritum donauit. Aliud de ea lege nihil reperitur.

Claudia lex de Scribarum negociatione.

B Cornelia de lusu: Ne quis in pecuniam luderet, sponsonemve eius rei ergo, nisi qui corporis exercendi causa susceptus esset, faceret: veluti si certaretur disco, hasta, pilove iaciendo, currendo, saliendo, luctando, pugnando, quæ virtutis causa fiebant. Vtrum autem hæc lex Reipublicæ an Imperatorum temporibus lata sit, vix sciri potest. Huius Marcianus l. 3. ff. de aleatoribus mentionem facit.

Cornelia lex de lusu.

Fuit & publicia de lusu, Ne quis in pecuniam luderet, sponsonemve in ludo, nisi qui virtutis causa susceptus esset, faceret: veluti si quis certer hasta, vel pilo iaciendo, vel currendo, saliendo, luctando, pugnando. Marcianus l. 3. ff. de aleator. Idem lege Titia & Cornelia sancitum fuit, ut idem refert.

Publicia lex de lusu.

C Titia de lusu. Ne quis in pecuniam luderet, sponsonemve in ludo, nisi qui virtutis causa susceptus esset, faceret. Marcianus l. 3. ff. de aleat.

Titia lex de lusu.

Meminit etiam Cicero Philipp. 2. Legis de alea.

Talaria de Talorum lusu nominatur à Plauto in Milite glorioso.

Talaria lex.

Atque adeo ut ne legi fraudem faciam talaria,

Accuratote, ut sine talis domi agitent conuiuium.

Facere ad legem aliquam de alea veterem alludit, qua talorum lusus conuiuus interdicebatur, publiciam fortè, aut Titiam.

Pagana lege in plerisque Italiæ prædiis cauebatur, ne mulieres per itinera ambulantes torquerent fasos, aut omnino deteetos ferrent: quoniam aduersaretur

Pagana lex.

D id omnium spei, præcipueque frugum. Plinius vigesimo octauo, capite secundo. Sed de Legibus hæctenus.

LIBRI OCTAVI FINIS.

PRVDENTIA SINGVLARI,
 ERVDITIOE ET VIRTVTIBVS OR-
 NATISSIMIS VIRIS, D. D. CHRISTOPHORO LOE-
 BERO seniori Archigrammateo, & Georgio VValtero
 Syndico Reipublicæ Vinariensis, socero, atque affini suis
 reuerenter colendis. S. D.

DIV, multumque mecum cogitavi, Prudentissimi atque or-
 natissimi viri, Socer atque Affinis colendi, quam ratione
 aliquam saltem apud vos ederem grati in vos animi signifi-
 cationem, pro summis vestris in me meritis. Sed profecto huc
 usque nihil in mentem venit, quo voluptati atque desiderio
 meo satisfieri posse, visum mihi esset. Commodum igitur ita
 res cecidit, ut Antiquitatum libri, quibus colligendis aliquantum temporis tri-
 bui, in publicum emittendi essent: quamuis, ut verum fatear, urgentibus tamen
 id amicis quibusdam, quos & mihi & rebus meis sincero studio feruere, satis su-
 perque hæcenus intellexeram. Nactus ergo occasionem visus sum, qua interim,
 dum referenda etiam gratia facultas esset, profuerer, quantum vobis deberem.
 Quanquam quis est qui pro talibus beneficijs qualia vestra sunt, in primis tua,
 Obseruande Domine socer, gratias dignas agere, nedum referre possit? Huius
 animi in vos mei testimonium esse volo hunc Antiquitatum librum, quem iccirco
 ex alijs elegi, ut sub vestrorum nominum patrocinio in lucem prodiret, & va-
 ria hominum variè affectorum iudicia subiret: quia res, quas tractat, vobis non
 sunt ignota, & vestro etiam muneri, quod geritis, conuenientes. Iudicia enim ex-
 plicat, quomodo ea à Romanis fuerint exercita. Quanquam autem alia iam eo-
 rum tractandorum est ratio: utile tamen est, veterè etiam Romanorum morem,
 ex quo is, qui hodie in usu est, proflexit, cognoscere. Et offerunt sese in hac tra-
 ctatione, plurima & illustra singularis prudentiæ atque sapientiæ illius populi
 (quantum quidem in homines luce verbi diuini carentes, cadere potest) testimo-
 nia. Addo quòd fructus, qui ad studiosos hinc accedet, quem ego quidem potis-
 simum respexi, sit immensus. Descripsi autem integrum hunc librum ex tribus
 lectissimis Caroli Sigonij Mutinensis de iudicijs Romanorum libris, qui nuper
 cum alijs præclaris eius monumentis, quorum tamen magna pars antea quoque
 publici iuris fuit, in lucem prodierunt. Cuius mei consilij rationem in prima ad
 lectorem præfatione reddidi, quam aquis iudicibus (malignos enim & Zoilos
 nihil moror) satisfacturam esse omnino confido. Et quamuis cum propter Anti-
 quitatem obscura hæc materia, tum difficilis esse, præsertim homini, qui non ma-
 gnâ

gnam studio iuris operam dederit, videatur : tamen & perspicua methodus & commodus ordo, quem adhibuit Sigonius, istam difficultatem maxima ex parte tollunt. Multum etiam ad hæc rectius intelligenda lucis mihi attulerunt, Francisci Polleti historia fori Romani, & Iacobi Ruardi libri, quorum aliquot auctoritate & beneficio Clarissimi I. C. Simonis Ostermanni, cuius in me merita nõ possum quidem sine insigni ingratitudinis nota silentio præterire: sed cum ea (tot enim ac tanta sunt) hæc brevis charta capere nõ possit, alium expectant, & magis aptum locum, ubi Deo volente, quantum infantili lingua poterò, prolixè à me commemorabuntur: quorum, inquam, aliquot diligenter legi : quod eò hoc loco recito, ut studiosus lector sciat, per quos ego profecerim, & quibus ipse etiam multò maximam horum collectaneorum partem debeat. Sed plura non addam. Vos, viri Prudentissimi atque Ornatissimi, Socer, atque Affinis, colendi & obseruandi, submisè rogo, ut meum studium æqui bonique consulere, meque & familiam meam, quos hætenus vestris beneficiis benignè fouistis, porrò commendatos vobis habere velitis. Valete optimè, & saluete cum vestris familiis, & tota cognatione, quibus omnibus plurimam è me salutem dicetis. Ratispona, Calend. Martij, Anno à nato Christo ∞ 10XXC.

V. P.

Addictissimus

IOANNES ROSINVS.

SINGVLARI PRVDENTIA,
ERVDITIONE, ET VIRTVTIBUS
ornatissimis viris, D. Christophoro Læbero, Archigram-
mateo, & D. Georgio Valtero Syndico ciuitatis Vi-
nariensis: Socero suo, & affini colendis S. D.

VM adolescens adhuc liberalibus artibus operam darem, atque inter alias disciplinas, quæ publicè proponebantur, principia quædam, seu elementa historia Romanæ audirem, mirum in modum illud studium mihi arridebat. Nam & rerum gestarum commemoratio me, vt alios homines puto plerosque, incredibiliter delectabat, & illustria virtutum exempla, quæ passim occurrebant, quæque ad animum nostrum rectè informandum, omnium sanorum iudicio, plus possunt ipsis præceptis, vehementer me afficiebant: & intelligebam, harum rerum notitiam omnium in Ciceronis, & aliorum & vetustiorum scriptorum monumentis cum fructu, & utilitate versari volentibus, in primis esse necessarium: quod ipsum etiam præceptores nostri identidem nobis inculcabant: quin & hoc addebant, dandam nobis esse operam, vt veteris Reipublicæ Romanæ, Magistratum, Comitiorum, Legum, & quod omnium vtilissimum esset, iudiciorum rationem cognitam aliquo modo, & perspectam haberemus. Ita enim Ciceronis, & aliorum id genus auctorum scripta fore nobis multis partibus planiora, atque magis perspicua. Proditatum fortè in lucem Francisci Polleti historia fori Romani: ex qua, verum id esse, quod à Præceptoribus audiueram, cognoscebam. Itaque cum summa voluptate librum istum euoluebam. Sed sequebatur paulò post ea tempora, quæ cursum meum omninò interrompebant. Quæ ratione factum est, vt illis studiis, quibus tum magnò opere delectabar, intermissis, vni Theologiæ aliquandiu vacarem: donec tandem muneris docendi in schola Ratisbonensi præfectus, Historiarum, atque Antiquitatis studium, iamdiu omissum, repetere sum coactus. Vbi cum eos auctores, qui mihi aliquid opis ad earum rerum cognitionem afferre posse videbantur, conquisiuissem: non abs re facturum me putavi, si certa quædam capita mihi præscriberem, in quæ, si quid ad Antiquitatem, & veterem Romanæ Reipublicæ statum pertinens interlegendum occurreret, notarem, ac deinceps in ordinem redigerem.

Quam

Quamquam mihi parum temporis ad eam rem concedebatur : totos enim dies laboribus scholasticis occupatus, nocturnas horas, quæ quieti debebantur, his lucubrationibus impendere cogebar. Posteaquam ergo de religione, Comitibus, Magistratibus, & legibus quædam commentatus, ad iudiciorum rationem inquirendam, & explicandam accederem : euenit, vt præter Francisci Polleti historiam Fori Romani, cuius paulò antè meminit, etiam Iacobi Cuiacij, Iacobi Ræuardi, Barnabæ Brissonij, Francisci Hotomani, &c. libros, quorum aliquot beneficio Clarissimi Iurisconsulti Simonis Ostermanni nactus eram, inspicerem : in quibus multa rectius, quàm hætenus ab aliis factum erat, explicari videbam : donec tandem etiam librorum Caroli Sigonij, quos de Iudiciis edidit, mihi copia fieret. Quos cum auide percurrissem, operæ præcium me facturum sum arbitratus, si dictos Sigonij libros in compendium contraherem, & his meis Antiquitatum collectaneis insererem : non aliam ob causam, quàm vt ij, qui Sigonij commentarios vel non vidissent, vel non nancisci possent : si fortè in hos meos libros inciderent, etiam hic inuenirent, quæ de iudiciis veterum scitu essent necessaria : eaque ex Clarissimorum Virorum traditione : Cuius mei consilij rationem in prima quoque ad Lectorem Præfatione reddidi, quàm æquis arbitris (Momos enim & Zoilos improbos nihil moror) non improbatum iri confido. Vobis autem, Ornatissimi Viri, Domine Socer, atque Affinis Colendi, hunc librum inscribere volui, vt publicè extaret aliquod mei in vos amoris, & obseruantię testimonium : simul etiam, vt aliquam apud vos ederem, pro summis vestris in me meritis, grati animi significationem. Et si autem ea tanta sunt, vt referendæ gratiæ rationem inire hoc tempore nullam possim : spero tamen hanc qualemcunque grati, & beneficiorum acceptorum memoris animi professionem vobis non fore ingratam. Quod vt fiat, vtque meum studium æqui bonique consulatis : ac me, & familiam meam, quos hætenus vestris beneficiis, atque officiis benignè fouistis, vobis porro commendatos habeatis, submissè rogo. Valete viri Prudentissimi, atque Ornatissimi, Domine Socer atque Affinis colendi, & sal-

uete, cum familiis vestris, & cæteris amicis, quibus omnibus plurimam à me salutem diceris. Ratispona,

Calendis Martij, Anno à nato

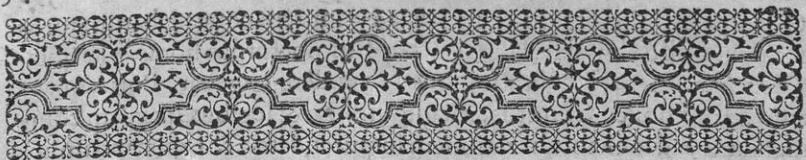
Christo. ∞ 10 xxc.

* *

V. P. Addictis.

Ioannes Rosinus.

E E c.

ANTIQUITATVM ROMANARVM LIBER IX.

DE IUDICIIS.

SUPERIORI Libro leges Romanorum, quæ quidem ex tanto naufragio optimorum scriptorum ad nos peruenerunt, recitauimus: sequitur ut iudicia quoque consideremus. Horum enim tractatio quantum ad veterum monumenta rectius intelligenda conducatur, non facile est dicere. In Cicerone certè, cuius egregia monumenta omnium manibus terentur: & teri etiam, propter multas insignes utilitates debent, quid quæso frequentius occurrit, quàm ea, quæ ad iudicia Romanorum & publica, & priuata spectant? Maxima igitur ex hoc libro lux accedet, tum scriptis eius alijs, tum præcipuè orationibus, in quibus nihil aliud præter iuris controuersias tractatur: ut interim taceam de Plinio Juniore, & alijs innumeris. Quantum etiam proficit harum rerum cognitio versantibus in libris Jurisconsultorum, & res ipsa per se satis testatur, & multorum clarissimorum virorum iudicia declarant. Quare meritò laudanda est industria eorum, qui veterum nonnullorum exemplo ad studiosorum utilitatem iudiciorum Romanorum morem, & rationem ex veterum scriptorum fragmentis, quasi è tenebris eruerunt, & in literas retulerunt. Quorum primus nostra ætate, quod ego scio (Guilhelmi enim Budæi de vocabulorum ad veterem iuris praxim pertinentium significatione commentarius locum nondum aspexit) integram Romani fori historiam (sic enim ipse appellat quinque libris) exposuit Franciscus Polletus Duacensis I. C. quos tamen morte auctoris interruptos, & imperfectos auxit, & ad finem deduxit gener ipsius Philippus Broideus: libros me hercè omni eruditione refoctos, & ad antiquorum monumenta cognoscenda per quàm utiles.

Præter hos verò, & alij passim in suis lucubrationibus non pauca ad hanc rem pertinentia maximo studio conquisuerunt, & nobis communicauerunt, quales fuerunt, Iacobus Cuiacius, Barnabas Brissonius, Antonius Contius, Iacobus Ræuardus, Franciscus Hotomanus, Iurisconsulti clarissimi, aliique plures. Nuperrimè autem Carolus Sigonius vir clarissimus, & antiquitatis instaurator, atque illustrator egregius ad alia, quæ de antiquo iure ciuium Romanorum, Italix, & prouinciarum literis mandauit, addidit etiam tres de iudicijs libros, ea diligentia, eoque ordine scriptos, ut nihil melius, & ordine conuenientiori, omnium iudicio, tradi possit. Hos ego in compendium contraxi, & meis Antiquitatum collectaneis inserui, nulla profectò alia de causa, quàm, ut plures mei ordinis homines, ad illius ipsius monumenta diligenter euoluenda hac ratione inuitarentur, & maximarum utilitatum, quæ inde ad studiosos eorum lectores proficiscuntur, participes fierent. Quod meum consilium, ut ipse etiam auctor, si modò hæc collectanea aliquando in manus eius venient, comprobet, mihi quæ huius facti, quod ipso inconsulto tantum in eius libros ausus fuerim, veniã det, ac voluntatè potius meam, quàm factum ipsum spectet, etiam atque etiã rogo. Hac necessaria excusatione præmissa Iudiciorum tractationè adgre diemur.

Iudicia

A *Iudicia in genere quid sint, & quotuplicia apud Romanos fuerunt* CAP. I.

IUDICIA à iudicando dicta apud Romanos (de iis enim tantum hoc loco agemus) fuerunt. quæcumque aut magistratus ipsi ius dicentes decreuerunt aut iudices à magistratu ius dicente dati, de iure statuerunt.

Quoniam autem ius aliud priuatum fuit, aliud publicum, propterea iudicia alia priuata, alia publica extiterunt: priuata quidem de controuersis, publica uero de criminibus constituta. Vnde dixit Cicero pro Cæcinnâ: Omnia iudicia aut distrahendarum controuersiarum, aut puniendorum malefactorum causa reperta sunt. De utrisque quando agere nobis in animo est, prius de priuatis agamus.

Quid priuata iudicia fuerint, & quot eorum cause

CAP. II.

PRIUATA iudicia fuerunt decreta, seu sententiæ de controuersis priuatis, quæ aut magistratus ipsi, qui ius dicebant, aut iudices à magistratibus ius dicentibus dati tulerunt, prout iure erat sancitum. Eorum ratio ut cognoscatur melius, de rebus primùm seu causis, de quibus iudicium fuit,

Cinde de personis, quæ fecerunt, post de ratione faciendi iudicij priuati dicendum erit. Et quidem de causis iudiciorum priuatorum hoc capite agemus.

Causæ, de quibus iudicia priuata constituta sunt, lites, seu controuersie ciuiles fuerunt, ac priuata appellatæ: ciuiles quidem, quod aut iure ciuili comprehensæ, aut à iure ciuili profectæ sint: priuata uero, quod aut priuatum quemque, non populum, nec Rempublicam arriperunt, aut quod priuato tantum, cuius res ageretur, actio conueniret, non è populo cuiuscunque. Harum uero controuersiarum Prisci Iuris consulti tripartitam atque diuisionem. Quippe alias uoluerunt ad personas pertinere; alias ad res, alias ad obligationes, ut Iustinianus in Institutionibus scripsit. In Controuersis ad personas pertinentibus posuerunt, quæ de liberis ac seruis, libertis & patronis incidere lites potuerunt. Itémque, quæ de ingenuis, ac libertinis, de patria in filios potestate, de nuptiis, de adoptionibus, capitis diminutionibus, ac tutelis fuerunt.

Causæ rerum erant, de mancipationibus, usucapionibus, in iure cessionibus, hereditationibus, fideicommissis, bonorum possessionibus, arrogationibus, & bonorum emptionibus.

Obligationum causæ erant de mutuacionibus, commodacionibus, de positionibus, pignoribus, stipulationibus, fideiussionibus, emptionibus, locacionibus, societationibus, & mandatis, contractibus innominatis, solutionibus, acceptilationibus, nouationibus, delegationibus, furtis, rapinis, damnis iniuria datis, & iniuriis. De singulis **E** antequam ad reliqua accedamus, pauca addemus.

De causis, siue controuersis iudiciorum priuatorum quæ de personis fuerunt CAP. III.

QUANA M controuersie, siue causæ iudiciorum priuatorum de personis fuerint, diximus. Iam operæ precium est, ut paulò uerius exponantur, *Institut. lib. 1. tit. 30.* quòd quidem breuiter expediemus, secuti Iustinianum, ex quo, uel etiam ex Sigonio, plenior earum explicatio peti potest. Omnes homi-

Fnes (inquit Iustinianus) aut liberi sunt, aut serui. Et libertas: quidem (ex qua etiam liberi uocantur) est naturalis facultas eius, quod cuique facere licet, nisi si quid uel, aut iure prohibetur. Cicero pro Cluentio ait, liberum eum dici, in cuius potestate sit, arbitrio suo uiuere, eatenus tamen, ut lege, & instituto permisum fuerit.

Seruitus autem erat constitutio Iuris gentium, qua quis domino alieno contra naturam subiciebatur. Serui verò aut nascuntur, aut fiunt. Nascuntur ex ancillis nostris. Fiunt aut Iure gentium, id est, ex captiuitate, aut iure ciuili, cum scilicet aut liber homo maior viginti annis ad precium participandum sese venditari passus est.

Libertus erat, qui desiderat esse seruus, vel quem dominus ex iusta seruitute manumiserat. Patronus dicebatur, qui ex seruitute manumiserat. Ingenuus is erat, qui statim, vt natus erat, liber erat. Libertini iidem, qui liberti, quemadmodum Iustinianus accipit. Nos libro harum Antiquitatum primo plura de his, quinam fuerint, & quomodo aliquando à libertis distincti sint, diximus.

Patria potestas erat ius illud, quod pater, vel auus in personas liberorum, qui ex iustis nuptiis pro creati erant, habebat. Eratque proprium ciuium Roman. quoniam à lege x i i Tabul. introductum.

Nuptiæ, siue matrimonium erat viri & mulieris coniunctio, indiuiduum vitæ consuetudinem continens. Adoptio fuit actus legitimus naturam imitans ad liberorum solatium inductus, habebatque locum in his personis: in quibus natura locum habere non poterat. Capitis diminutio erat prioris status mutatio. Fuitque triplex, maxima, minor & minima. Maxima capitis diminutio dicebatur, cum aliquis simul & ciuitatem, & libertatem amittebat. Minor seu media, cum ciuitas quidem amittebatur, libertas verò retinebatur. Minima, cum ciuitas retinebatur, & libertas, sed status hominis commutabatur.

Tutela erat ius, ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui per ætatem se ipse defendere non poterat, iure ciuili data ac permessa. Hæc plenius, vt dixi, à Iustiniano & Sigon. atque aliis explicantur.

De causis, siue controuersis rerum iudiciorum priuatorum

C A P. I V.

T cognoscatur, quænam controuersia, de rebus ad iudicia priuata pertineant, de rebus & earum distinctionibus, quædam sunt annotanda.

Institu-
tionum
lib. 2. ti-
tul. 1.

Rerum aliæ in patrimonio nostro esse dictæ sunt, aliæ conctæ. In patrimonio fuerunt res priuatæ, nempe quæ ab alienari pro arbitrio potue-
runt. Extra patrimonium, res sacræ, religiosæ, sanctæ & publicæ. Sacræ dictæ, quæ per Pontifices consecratæ Deo sunt, vt aræ, templa, donaria. Religiosæ, loca, in quæ illati mortui fuerant. Sanctæ, quæ vt inuolataræ essent, pœna proposita cautum erat, veluti muri & portæ vrbi. Publicæ, quæ omnium hominum ac gentium communes sunt, vt aer, mare, litus: aut omnium alicuius vrbi ciuium, vt fora, basilicæ, theatra.

Institut.
lib. 2. ti-
tulo 2.

Item res aliæ corpus habuerunt, aliæ corpore caruerunt. Habuere, quæ sub cen-
sum ceciderunt, vt fundus, & domus. Caruere, quæ animo tantum comprehendi poterant, vt hæreditas, obligatio, seruitus.

Item aliæ fuere mancipi, aliæ nec mancipi. Mancipi, teste Vlpiano, vocarunt prædia in Italiæ solo, tam rustica, qualis est fundus, quam vrba, qualis est domus. E
Item iura prædiorum rusticorum, veluti viam, iter, actum, & aquæ ductum, item ser-
nos, & quadrupedes, quæ dorso collouè domarentur, sicuti boues, mulos, equos, & asinos. Nec mancipi cæteræ res appellatæ.

Acquiri verò, aut singulas voluerunt, aut vniuersas. Singulas, aut iure gentium, aut iure Quiritium. Iure gentium, vt occupatione, captiuitate, accretione, rei affectione, traditione, & seruitute. Iure Quiritium, vt mancipatione, vsucapione, in iure cessione. Occupationis ius erat eiusmodi, vt quod nullius esset, primum occupanti acquireretur. Captiuitatis, vt quæ ex hostibus cepissent, sua fierent. Accretionis, vt quod alicui rei sic accreuisset, vt pars esset totius, eius esset, cuius totum esset. Atque hoc in alluione, circumluione, in edificatione, satione, pictura, scriptura, prætexta
valere voluerunt.

Rei effectio eam vim habuit, vt si species ex aliena re confecta ad pristinam formam reuocari possent, eius esset, cuius erat res, quasi materia non esset extincta: aut si ex vtriusque materia confecta esset, eius qui effecisset.

Tradi

A Traditio venditionem, permutationem, legatum, donationem complexa est. Seruitus dicta est, quod quis vel in re, vel ex re sua alteri constituit: quæ duplex fuit, Personarum, vt vsusfructus, vsus, habitatio: & rerum, vt seruitutes prædiorum vrbano- rum, & rusticorum. Vrbano- rum, vt tigni immittendi, stillicidij recipiendi, vicinis luminibus non offi- cendi. Rusticorum, velut iter, actus, via, aquæ ductus, hau- stus, & eiusmodi alia. Mancipationis ius erat, si quis per imaginariam venditionem, adhibitis non minus quinque testibus ciuibus Romanis puberibus, & libripende, alteri per æs & libram, quem in sua potestate habebat, tradebat.

In iure cessio fuit communis alienatio, & mancipi rerum, & nec mancipi, quæ fiebat per tres personas, in iure cedentis, vindicantis, addicentis.

B Vfuscapio fuit acquisitio per vsum legitimi temporis, iure ciuili constituta, vel adeptio dominij per continuationem possessionis, anni vel biennij: rerum quidem mobilium anni, immobilium autem biennij: Res porro per vniuersitatem acquiri voluerunt quinque modis, hæreditate, fideicommissio, bonorum possessione, arrogatione, & bonorum empitione. Hæreditas fuit successio in vniuersum ius, quod defunctus habuit: eaque duplex fuit, testamentaria, & legitima.

Testamentaria fuit iusta, & solennis testatio mentis, ac voluntatis nostræ de vniuerso iure nostro in alicum, plurèsvè post mortem nostram ab alienando. Atque in his de hæreditatibus, legatis, & fideicommissis cauerunt, & secundos, tertiosque hæredes substituerunt.

C Legitima fuit, quæ ab intestato ex lege XII. Tabularum delata fuit. Intestatus dictus fuit, testamento non facto, non iure facto, rupto vè, irrito vè facto, & ab herede destituro. Quod si quis intestatus moreretur, lex primùm liberis, deinde agnatis hæreditatem attribuit.

Fideicommissa appellata, quæ fidei hæredis, vt ea redderet, committebantur, vt si quid ei testator datum vellet, cui per leges capere non liceret. Itaque non videbatur hæres, sed rogabatur. Horum autem duo genera: vnum, quibus res singulæ, veluti vestis, aut fundus relinquebantur, vt L. Titius hæres esto. Alterum, quibus vniuersæ, vt hæreditas, transferebantur: vt, Peto abs te L. Titi, vt meam hæreditatem C. Seio restituas.

D Bonorum possessio erat ius perfequendi, retinendive patrimonij, siue rei; quæ cuiusque cum moritur, fuit solius Prætoris beneficio instituta. Nam, quia hæredes Prætor facere non poterat, bonorum possessionem, pro suo cuique attribuebat. Earum verò multa genera fuerunt, de quibus post commodiore loco diceretur. Arrogatione eius bona, qui arrogabatur, omnia præter ea, quæ capitis diminutione pereunt, arrogatori pleno iure quærebantur.

Publica bonorum empitio, auctione constituta fiebat, cum debitoris alicuius litigantis bonorum possessio creditoribus à Prætore concessa esset, eaque bona triginta dies ab iis possessa fuissent.

E De controuersis vel causis obligationum

C A P. V.

SEQVNTVR obligationes. Obligatio fuit iuris vinculum, quo necessitate astringebantur rei alicuius soluendæ ex iure ciuili. Hæc fuit triplex, naturalis, ciuilis, mixta. Naturalis, cum reuera contracta erat, vel cum reuera contracta esset, facto tamen aliquo, sed ad iuris ciuilis rationem non accommodato, dissoluta erat: vt si quis vi, metue promisisset, summo iure obligatus erat, & si creditor paucus esset, se nunquam petiturum: aut debitor creditoris postulari iurasset, se non debere. Mixta, quæ cum reuera, & æquissimè contracta esset, etiam à iure ciuili comprobata erat: vt ex mutuo, commodato, deposito, empto, conducto.

Quin etiam obligatio bipartita fuit, ciuilis & honoraria. Ciuiles dictæ, quæ ab aliqua iuris ciuilis parte institutæ, veluti lege XII. Tabularum, vt hæres legatario sit obligatus. Honorariæ, quas vel Prætores, vel Aediles in edictis suis institue-

runt: veluti cum Prætor honorum possessionem creditoribus omnibus hæreditariis A obligauit.

Item obligatio alio modo quadripartita fuit, ex contractu, ex quasi contractu, ex maleficio, ex quasi maleficio.

Contractus fuit negotium inter duos, pluresve data opera gestum, vt vel utrõq; inuicem, vel alter tantum alteri obligaretur. Contractus alij nominati, alij innominati. Nominati alij re parere obligationem dicti, alij verbis, alij literis, alij solo, nudoque consensu.

Re obligatio contrahebatur, cum ea non nisi re tradita, acceptaq; concipiebatur, vt in mutuo, commodato, deposito, pignore. Mutuum erat contractus, quo rerum, quæ pondere, numero, mensura constarent, vsus ita concedebatur: vt postea non eadem, sed aliæ generis eiusdem redderentur. Commodatum erat contractus, quo gratis alicuius rei vsus ita concedebatur, vt accipiens summam in ea ipse reddenda diligentiam præstare deberet. Depositum contractus, quo res aliqua ea lege apud alterum deponeretur, vt is dolum tantum, & nonnullam in ipsa reddenda culpã præstare deberet. Pignus, contractus, quo res aliqua creditori ea lege obligabatur, vt in illa ipsa, cum primitum ei satisfactum esset, reddenda dolum, & leuem culpã præstaret.

Verbis contrahebatur obligatio per stipulationem. Stipulatio erat interrogatio certis, solennibusq; verbis concepta, & apta, consentaneaq; responsio, veluti spondes? spondeo: dabis? dabo. De stipulationibus autem quatuor quærebantur, quæ personæ vel obligare, vel obligari possent, quæ res in stipulationem deduci possent, quæ forma stipulandi esset, quod ius stipulationum existeret. Ad stipulationes autem pertinebant, fideiussiones, quæ per stipulationem fiebant, & vt aliam obligationem confirmarent, institutæ erant. Fideiussor erat, qui fide, aut periculo suo suadebat, vt id, de quo agebatur, fieret, quoniam eius euentum præstaret. Fideiussionis formula erat: Centum à me Titio tua fide credita esse iubet: iubeo. Iubebat autem sua fide, qui auctor, ac sua for erat, vt alteri quid crederetur. Fideiussio verò omni obligationum generi adhibebatur.

Literarum obligatio ea erat, quæ per scripturam fiebat, neque tamen omnis, sed præcipue ad nomina, quæ in tabulis accepti & expensi fiebant, contrahebatur. Ita nominum obligatio sæpe appellabatur, cum alicui quid expensum ferebatur, id est, feriebatur in tabulis, aliquem alicui certam pecuniam expendisse. Obligatio ex consensu erat, quæ sine rei traditione, sine stipulatione, sine nominibus, nudo consensu, solaq; conventionione contrahebatur, vnde & inter absentes, & inter surdos, ac muros rectè fiebat. Erant autem quatuor: emptio, locatio, societas & mandatum.

Emptio & venditio erat contractus bonæ fidei, inter quos iure ciuili licebat, nudo consensu factus de re certa, certo precio in perpetuum domini iure obinenda eaq; in personis, rebus, forma contrahendi, & contractus iure consistebat.

Locatio contractus bonæ fidei, de re aliqua, certa mercede, vel faciendi, vel ad tempus vtenda, inter quos iure ciuili licebat, factus, atque in totidem partibus, quot emptio erat positus. Quod si nulla merces constitueretur, sed tantum, quantum inter eos conuenisset, neq; locatio, neq; conductio, sed actio præscriptis verbis dicebatur.

Societas erat contractus bonæ fidei de alicuius vel rei, vel negotiationis communione, sic institutus, vt eius & quotus, & damnum ad vnumquemque communiter pertineret: cuius totidem, quot superiorum, erant partes.

Mandatum contractus bonæ fidei, de eo quod fieri sine mercede conueniret, periculo mandatoris exequendo, inter quos iure ciuili licebat, factus, atq; in hoc personæ, res, mandata, forma mandati, & ius contractus considerabantur.

His etiam contractibus adiungere licet fiduciam, quæ iuris ciuilis fuit. Erat autem fiducia species mancipationis, vt Boëtius ait, nempe quoties cui res aliqua mancipabatur, cum eo, vt eam mancipanti remaniparet: veluti, si quis dubium timens, amico potentiori fundum mancipasset, vt sibi, cum tempus, quod suspectum esset, præterisset, redderet. Hæc mancipatio fiduciaria nominata, quod restituendi fides interponeretur. Linius lib. 32. Optimum ratus Corinthum Nabidi Lacedæmoniorum tyranno velut fiduciarium dare, vt victori sibi restitueret: si quid aduersi accidisset,

A cidisset, ipse haberet. Itaque fiducia videtur fuisse contractus, quo fidem alicuius fecuri, rem ei aliquam dicis causa mancipabant: ita dictus, quod nulla alia re, quam fide, & probitate emptoris freti, eam venditionem celebrabant. In eius vero formula hæc verba fuere solennia: Vt inter bonos viros, bene agi oportet: & vti ne propter te, fidemve tuam captus, fraudatusve sim.

Obligatio ex quasi contractu erat, quæ neque ex contractu, neque ex delicto proprie nascebatur: sed quia rei priuatæ negotium gestum erat, ita appellabatur, vt si quis negotium absentis, ignorantis sua sponte, ac sine mandato gessisset, quæ negotiorum gestorum est appellata.

Contractus innominati erant quatuor, Do vt des, Do vt facias, Facio vt des, Facio vt facias.

Do vt des, cum id negociū gestum erat, quod neque emptionis, neque vllius alterius nominati contractus nomine, appellari poterat, sed conuentum erat, vt res pro re daretur, veluti in permutatione, & negotio æstimatorio. Do, vt facias, cum id conueniebat fieri, quod locari non poterat: veluti, Vt centum aureos Sempronio dem, vt seruum suum manumittat.

Facio, vt des, is, qui cum superiore reciprocatur: veluti, si conuenisset, vt seruum meum manumittam, & tu mihi centum soluas.

Facio, vt facias, cum neque gratis, neque mercede pecuniaria constituta quid fieri conueniebat, sed vt factum pro facto redderetur: veluti, vt vicini bobus suis alternis diebus vterentur.

C Obligaciones autem quatuor modis dissoluebantur, solutione, acceptilatione, nouatione & delegatione. Solutione, cum vel ea res, quæ debebatur, vel si modo creditor consentiret, altera præstaretur. Nam inuito creditori aliud pro alio solui non poterat. Acceptilatio erat in tabulas acceptæ pecuniæ relatio. Nouatio prioris debiti in aliam obligationem transfusio, atque translatio, quæ per stipulationem fiebat. Delegatio, alterius debitoris in suum locum substitutio.

Obligaciones ex delicto, quæ ex delictis tantum priuatis nascebantur, furto, rapina, damno iniuria dato, & iniuria, Furtum erat contractatio fraudulenta, lucrificandi gratia, vel ipsius rei, vel etiam vsus eius, possessionisve, quod lege naturali prohibitum erat admittere. Idque duplex, manifestum, & nec manifestum. Manifestum, cum res in manibus furis, antequam destinatum in locum ferretur, deprehensa erat. Nec manifestum, cum fur in faciando quidem deprehensus non erat, sed eum furtum fecisse, negari non poterat. His additur furtum per lancem, & licium conceptum, & oblatum, de quibus in fragmentis xii. Tabul. diximus. Rapina furtum erat illud quidem, sed impudenter, & vi factum. Itaque rapinæ & priuatum, & publicum constitui iudicium potuit, pœna proposita fuit tripli.

Damnum iniuria datum à furto, & rapina fuit diuersum, quod illa lucrificandi causa tantum, hoc damni inferendi causa factum est: illa non sine dolo, hoc per imprudentiam admissum. Iniuria enim est, non cauere, quod cauere debuit, & potuit, vt is, qui eo loco iaculatur, vbi vel nulli, vel soli se milites exercere solent. Iniuria demum erat, quæ aut pulsatione, aut conuicio, aut turpitudine corpus, aures, aut vitam alicuius violauit, aut nostrâ, aut alterius in contumeliâ nostrâ: de quib. in xii. Tab.

Obligatio ex quasi delicto erat, cum quis pœna aliqua mulcebatur, quasi deliquisset, cum tamen reuera non deliquisset, sed tantum in culpa esset: veluti, si cuius ex cenaculo deiectum aliquid esset.

De ius dicentibus, vel de personis, quæ ius dixerunt.

CAPVT VI.

F IVBVS poscentibus ex legibus xii. Tabularum quæ ius omne priuatum complexæ sunt vel ex iis, quæ post xii. Tabulas de iure civili laræ sunt, quales fuerunt Furia, Voconia, Atinia, Atilia, Aquilia, & Falcidia, &c. vel ex annuis Prætorum edictis, ius reddiderunt Magistratus ij, qui hanc potestatem à popu

populo acceperunt. Ac qui ius quidem suum persecuti sunt, ij lege agere: qui ius reddiderunt, ij ius dicere dicti sunt. Vnde illa potestas legis actio, hæc iurisdictionis appellata. Vt autem lege agere, fuit aliquid ex iis, quæ legibus aut edictis instituta erant, in iure persequi: sic ius dicere, fuit reddere ea iura, quæ legibus aut edictis continentur.

Ius autem hoc primum dixere Reges, deinde Consules, & qui cum potestate Consulari fuerunt, videlicet, Tribuni militares Consulari potestate, & Decemviri legibus scribendis, postremò Prætores, atque Ædiles Curules.

De iure dicto à Regibus, Dionysius lib. 2. & 4. in Romulo & Tullio apertè scripsit, & Liviùs lib. 1. sub significauit in Prisco, cum ipso vulnerato Tanaquilem Reginam sic fecit loquentem: Interim Seruio Tullio iubere populum audientem esse, eum iura redditurum, obiturumque alia Regis munera esse.

De Consulibus præter Dionysium Liviùs lib. 2. idem docuit de Appio, scribens: Appius Consul de pecuniis crediti ius quàm asperrimè dicere. Et alibi: Quòd de credita pecunia ius non dixisset.

De Decemviris, Consularibus Dionysius libro 10. & 11. cum Liviò lib. 3. Decimo diè ius populo singuli reddèbant. Item Appianus dixit, se eo die neque ius dictum, neque decretum interpositurum. Pòst autem, vt scribit Pomponius I. C. ff. tit. 2. de Orig. iuris, cum Consules auocarentur à bellis finitims, neque esset qui in ciuitate ius reddere posset, factum est, vt Prætor quoque crearetur, qui ius in vrbe diceret. Creatus deinde & alius Prætor, qui, quòd ius inter peregrinos diceret, Peregrinus Prætor appellatus est.

Ædilitium iuris dictionis adhuc memoria obscurior est: hi tamen de paucis rebus ius dixerunt. In primis autem de venditione mancipiorum, de mensuris, & foro venalium. Neque etiam solus Prætor sua iudicia exercuit, sed socios laboris huius Decemviro stilitibus indicandis habuit, de quibus omnibus in eo libro, qui de Magistratibus Romanorum est, plurima scitu dignissima tradita sunt, quò studiosum Legorem remitto.

De loco vbi Iudicia exercebantur, de Foris, ac Basilicis.

CAPVT VII.

E O e v s in quo ius dictum est, fuit duplex: aut superior, aut planus. Superior fuit Tribunal in Comitio, atque in tribunali Sella Curulis. Planus, quicumque locus præter tribunal, posita Sella Curuli, isque locus tum dicebatur Ius. Sic enim Ulpianus: Is, inquit, non is solum locus est, vbi iurisdicundi, iudicandive gratia Magistratus populi Romani consistit: sed etiam, si domi, vel in itinere hoc agat. Et Paulus I. C. Ius est locus, vbi cunq; Præ salua maiestate imperij sui, saluòque more maiorum ius dicere constituit. Comitium pars fuit Fori Romani, in quo Rostra erant. Vnde qui è Rostris agebant, in Forum, & in Comitium versus agere poterant. Centurialia autem iudicia in Basilicis exercebantur. Cùm verò de Comitio supra quædam in medium attulerimus, hic de Foro, quid & quot numero Romæ fuerint, quicquam eorum ornatus fuerit, tum etiam de Basilicis, Tribunali, & Subsellis, pauca quædam dicemus, quæ quidem legentibus non puto ingrata & iniucunda esse futura.

Forum à ferendo dictum esse, quòd eò controuersias suas, & quæ vèdere vellent, conferrent, Varro docet. Alij à foràs deriuant, quòd scilicet foràs, id est, sub dio sit. Isidorus forum à fando, vel Phoronæo Rege Archiuorum nomen accepisse vult: quod tamen doctis non probatur, vt apud Aletiatum, & Franciscum Polletum videre est. Quòd ad significationes vocabuli attinet, ita scribit Festus, Forum sex modis intelligitur. Primo negotiationis locus, vt Forum Flaminium, Forum Iulium, ab eorum nominibus, qui ea fora constituenda curarunt, quod etiam locis priuatis, & in viis, & in agris fieri solet. Alio, in quo iudicia fieri, cum populo agi, conciones haberi.

Aberi solent. Tertio, cum is qui prouincia præest, Forum agere dicitur, cum ciuitates vocat, & de controuersis eorum cognoscit. Quarto, cum id Forum antiqui appellabant, quod nunc vestibulum sequelchri dici solet. Quinto, locus in naui, sed tum masculini generis est, & plurale. Sexto Fori significant Circensia spectacula, ex quibus etiam minores forulos dicimus. Hæc ille. Nos, omisiss reliquis, de iis tantum Foris, quod res conferrentur, dicemus: quorum quidem duo apud Romanos fuerunt genera: alia enim ad vrbis splendorem facta erant; in quibus hominum conuentus fiebant, vel negotiorum ciuiliu, vel delectationis causa: alia ad communes populivrlus parata negotiantibus patebant. Quæ verò fora negotiis ciuilibus tractandis fuerunt comparata, hæc sunt, Romanum, Cæsaris, & Augusti. Romanum forum, quod

B & antiquissimum fuit, & propterea vetus appellatum, incipiebat à Capitolijs radicibus, vbi nunc Septimij arcus est: & secundum longitudinem ad S. Mariam novam, vbi Titi arcus protendebatur, secundum latitudinem à Palatini radicibus, ad viam sacram, & Saturni ædem. Variis nominibus appellatum hoc forum fuit. Nonnumquam enim simpliciter forum dictum est, frequentius Romanum, à dignitate scilicet vrbis, quod præ ceteris esset ornatissimum, propter ædificia, & frequentissimum, propter iudicia. Latinum etiam, siue Latium, item Palladium ab æde Palladis, quæ in eo fuit, est appellatum. Hoc forum eleganter describit Plautinus Miles, vbi indicat, quæ præcipua in eo loca, & quæ in singulis hominum studia fuerint:

Plautus
Militis.

C *Qui periurum (inquit) conuenire vult hominem, mitto in Comitium.
Qui mendacem & gloriosum, apud Chancina sacrum
Dictis damnosos maritos sub Basilica querito.
Ibidem erunt scorta exoleta, quique stipulari solent.
Symbolorum Collatores apud forum Piscarium.
In foro infimo boni homines, atque dices ambulant.
In medio propter canalem, ibi ostentatores meri.
Confidentes, garrulique, & malenoli supra lacum.
Qui alteri de nihilo audacter dicunt contumeliam,
Et qui ipsi sat habent, quod ipsi possit verè dicier.
Sub veteris ibi sunt, qui dant, quique accipiunt srenore.
Pone ædem Castoris ibi sunt subito quibus credas malè.
In Tusco vito ibi sunt homines, qui ipsi sese venditant.
In velabro, vel Pistorem, vel Lanium, vel Haruspicem,
Vel qui ipsi vortant, vel qui aliis subuersentur, prabeant.*

Hæc ille. Circa forum vndequaque fuerunt tabernæ, per pilas distinctæ, quæ aut nomen habuerunt ab opificibus, aut à positu, atque numero. Plurima autem ædificia, quibus insigne hoc forum fuit, cognosci ex Onuphrij Pantinijs de vrbis regionibus libello, & ex Bernardi Gamucci Antiquitatibus Romanis, Italica lingua scriptis, possunt. Et hoc quidem foro diu contentus populus Romanus fuit, donec C. Iul. Cæsar aliud constituit, cuius solum quantum constituerit, Suetonius in Cæsare his verbis significat: Nullum largitionis, aut officiorum genus publicè, priuatimque omisit, forum de manubijs inchoauit, cuius area supra festertium millies constitit, quæ summa, secundum Budæi calculum, vicies quinquies centena millia coronatorum efficit. A Suetonio non dissentit Plin. lib. 36. cap. 15. si ita, quemadmodum Glareanus vult, legatur. sic enim inquit: Pyramides Regum miramur opera. cum solum tantum foro extruendo millies ducenties festertium, emerit Cæsar Dictator, &c. In hoc foro Cæsar ipse statuum loricatorum sibi poni passus est, & Basilicam Iuliam ædificauit. Habuitque & hoc forum in circuitu tabernas, quemadmodum Romanum. Post aliquot annos restituit id Domitianus, & nominauit Palladium, id quod Martialis testatur.

Tertium forum adiecit Octavius Augustus, propter hominum iudiciorumque

multitudinem quæ videbatur non sufficientibus duobus, etiam tertio indigere. Itaque A
festinantius, necdum perfecta Martis æde (quam vouerat bello Philippiensi, pro vi-
rione paterna suscepto) publicatum est, ut separatim in eo publica iudicia, & fortio-
nes ludicæ fierent. Spacio modicum fuit, ne aut alienas domos violeret inuaderet,
aut publica ædificia ignominiosè euerteret. Templo Martis Vitoris, & Colosso Au-
gusti conspicuum fuit. In hoc foro Augustus, cum Tiberis circum inundasset, de-
cursus, & venationes fieri mandauit. In hoc foro Martis ædes erat, in qua conuiuia
agitabatur à Martis Sacerdotibus, ut Suetonius in Claudio auctor est. Atque hæc sunt
tria illa fora, quæ intelligit Martialis lepidissimus Poëta, cum aliis, tum his verbis:

*Causas inquis, agam Cicerone disertius ipso,
Atque erit in triplici, par mihi nemo foro.*

Vide hæc Alexandrum ab Alexandro Neapolitanum Genialium dierum libro 2. cap. 12.

Quarti fori fundamenta iecit Domitianus Imp. verum cum is morte præuentus
exædificare non posset. Neque id vindicatur, à quo exædificatum exornatumque
est, Suetonius in Domitiano. Hoc forum transitorium fuisse appellatum, Lampridius
in Seuero docet, his verbis: Statuas colossas, vel pedestres nudas, vel equestres, Di-
uis Imperatoribus in foro Diui Neruæ, quod transitorium dicitur, locauit, omnibus
cum titulis, & columnis æreis, quæ gestorum ordinem continerent. Vocatum hoc
fuit Transitorium, quod inde in tria fora transitus pateret. Et pertinuit ad montem
usque Quirinalem, parte eius aliqua complanata. Barthol. Marlianus scribit lib. 3. C
cap. 14. In medio huius fori columnam æneam ingenti magnitudine, tecta ex lami-
nis aurichalci, intrinsecus lumine ambiguo sterisse. Forum variis statuis & columnis,
quæ Neruæ gestorum ordinem continebant, exornatum fuisse.

Tandem quintum, & celeberrimum Imp. Traianus adiecit ex manubiis distra-
ctorum spoliorum resectis, in quo columna 140. cubitorum altitudine fuit, in qua
exactissime res ab ipso Principe gestæ, incisæ erant. Agellius lib. 13. cap. 23. Hoc for-
rum Traiani dictum est, & forum Vlpium. Capitolinus in Marco Philosopho: Multi,
inquit, nobiles bello Germanico, siue Marcomanico, imò plurimarum gentium
interierunt, quibus omnibus statuas in foro Vlpio collocauit. De hoc foro, ita Bar-
thol. Marlianus lib. 3. cap. 13. Traiani forum inter Neruæ forum, Capitolium, & col-
lem Quirinalem ab Apollodoro mira industria extructum fuit. Idem architectus
Traiani iussu Mechodæum, & Gymnasium ædificauit. Fori tectum æneum intus vn-
dique circum simulacra equorum, & signorum militarium aurata tegebatur. Simula-
cra autem hæc publico sumptu in eorum, qui bene de Republica meriti essent, aut
alioqui ob facinus in signe, memoriam ponebantur. Arcus item triumphalis, & alia
multa in Traiani laudem extructa forum eius exornabant. Fori porticus amplissi-
mis, excelsisque columnis, & magnis epityliis imposita, tantam præbebat inuenti-
bus admirationem, ut gigantum potius, quam hominum opera crederentur. In hanc
summorum virorum statuas pulcherimas Alexander Seuerus in Traiani honorem
transiit. Equus item Traiani in medio altus columnis impositus stabat. In medio
foro columna Traiani cochleidis structura stabat. Hæc circumquaque rerum gesta-
rum à Traiano summam mira arte cœlaram habebat, in primis verò Dacicum bellum, E
Intus 185 gradibus ad summum fastigium, 40. fenestellis lucem admittentibus præbet
accensum. Alta pedum 120. vel ut Eutropius scribit, 140. In summo Traiani ossa in pi-
la aurea condita eruantur. Hanc columnam Traianus ipse non vidi. Nam dum
hic contra Parthos bellum gereret, Senatus hanc illi absentis dedicauit. Qui dum a
Persis redit, in itinere apud Seleuciam Syriæ urbem, fluxu sanguinis è vita discessit.
Cadauer verò Romam perlatum. Solus hic, teste Eutropio, inter Imperatores in vi-
be sepultus fuit. Hætenus Marlianus De hoc foro & colūna Traiani etiam Georg.
Fabricius Chemnicensis in sua Roma, cap. 7. multa notatu digna habet: Columna F
ipsa, inquit, Patio maiore inerustata, in qua res gestæ Traiani, & præcipue bel-
lum Dacicum est expressum. Cernere in ea est formas murionum, propugnaculo-
rum, pontium, nauium: item varia militum opera lignantium, ædificantium, ca-
stra metantium, fossas agētium, equos adauquantium, trophæa ferentium, in triumpho
cunctium:

A cunctium : item formas thoracum, galearum, clypeorum, scutorum, zonarum, lituorum, pugionum, pilorum, gladiatorum, pharetrarum, aliorumque armorum. Ab ea parte, in qua inscriptio est, Victorix sunt alatae cum duabus aquilis. In hoc foro poëtae Aufonij statuta fuit, de qua Sidonius Appollinaris:

Plausores cui fulgidam Quirites,

Et carus popularitate princeps,

Traiano statuam foro locarunt.

Idem etiam Aufonius de seipso canit:

Quod legimur medio, conspicimurque foro.

B In eodem foro M. Antonius proponi editum mandavit, in quo Christianos pœnarum crudelitate exemit, eosque vocari in ius propter religionem prohibuit: delatorem verò ipsorum cremari viuum præcepit.

Sallustij forum in monte Quirinali fuit, quo in loco nunc ædes S. Susannæ. Hoc forum Sallustius post Africanam Præturam emit, vnà cum hortis, qui & nunc Sallustiani appellantur.

Alterius generis fora hæc erant, boarium, olitorium, pistorium, suarium, cupedinarium, pilcarium, rusticorum, siue suburbanum, & agonium, in quibus ea, quæ ad victum erant necessaria, vendebantur. De iis cum ad institutum nostrum nihil faciant, hic dicere super cedebo. Præter hæc autem fori Aurelij facit mentionem Cicero, Archimouij Victor, Esquilini Appianus, Cedrij Festus, Argentarij Victruuius, Iugarij recentiores. Alexander ab Alexandro Genial. diæ. lib. 2. cap. 14. tredecim recenset fora, P. Victor libello de Vrbs regionibus septemdecim numerat, in reliquis libelli Sexti Ruffi de Vrbs regionibus decem fororum fit mentio. Onuphrius Panuinius in sua regionum Vrbs descriptione nouemdecim enumerat. Venio nunc ad alterum iudicij exercendi locum, Basilicas scilicet.

C Erant Basilicæ amplissima & ornatissima ædificia, in quibus non Senatores modo deliberare, verum etiam Iudices omnis generis causas cognoscere, & clientibus homines periti de iure respondere solebant, quando hi vacabant, mercatores ibidem, & numularij sua tractabant negotia: hic Basilicæ argentariorum est in octaua regione mentio apud P. Victorem.

Cinctæ erant Basilicæ porticibus concameratis ex coaxatis contignationibus immixtis in parastatis columnis, aut pilis adiunctis, supra quam contignationem altera est, & superior porticus, cuius rectum testudinatum, aliis postibus parastatis, & actarijs sustinebatur. Medium spaciū, & quasi superior porticus pluteus vocabatur, qui in vtrumque latus per intercolumnia peristiliorum liberum habebat prospectum. Parastatae verò dupli erant ad latitudinem porticus, sicut & columnæ perpetuo scaporum ductu ad Basilicæ latitudinem. Nam sic ferè describit lib. 8. eam Fori Basilicam, cuius architectus fuerat Victruuius, qui etiam hoc memoriæ prodit. Basilicæ ita ædificari solitas, vt in vna parte iudicia, in altera negotia exerceri possent.

E P. Victor in libello de vrbs Romæ regionibus xix. Basilicas recenset, Onuphrius Panuinius XXI. In his ergo centum virorum, quatuor tribunalia erant, quorum Plinius Orator in Epistolis sepe meminit.

De Tribunali & Subsellijs, CAP. IIX.

PERTINENT & tribunal, & subsellia ad iudiciorum locum, de quibus antequam ad iudiciorum tractationem redeamus, pauca quedam subiiciemus. Tribunal erat suggestus editior, vnde conspici magistratus ab omnibus poterat, in quo sella curulis, iurisdictionis insigne, locata erat, vbi sedens prætor cognoscebat, & pronuntiabat. Victruuius libro quinto tribunal spec-

Ficet amplissimum in eade Augusti his verbis describit: Tribunal, inquit, est in eade hemicylio schematis minoris curuatura formatum: eius autem hemicylij in fronte est interuallum pedes quadraginta, sex, introrsum curuatura pedes quindecim, vti qui apud Magistratus starent, negotiantes in Basilica non impedirent: quod ipsa assignatione augustissimum videretur, & in arcus formam, quæ semicirculo minox

est, cum ad diametrum non pertingat, redactum. Hæc illi. Subsellia autem sedilia A erant, in quibus ij. Iudices, qui Magistratum curulem non gerebant, confidebant, & causas cognoscebant: quales fuerunt Tribuni plebis, Quætores Triumviri, Ædiles plebis, & qui cum Curulibus Magistratibus iudicabant, Centumviri. Quin etiam ij, qui causas agebant, siue defenderent, siue accusarent, in subselliis confidebant: quæ de re vide Aldum Manutium lib. 2. de Quæstis per epistolam, epistola 4. Atque de loco iudiciorum exercendorum hæc tenus. Reuertamur ad Iudicia.

De tempore Iudiciorum exercendorum.

C A P. I X.

NON omnibus diebus sicut iudicia exercere sed in iis diligens obseruata B fuit ratio, sicut in Calendarij Romani explicatione ostensum est, quæ tamen hoc loco paucis sunt reperenda.

Dierum alij Fasti, alij Nefasti, alij Intercisi vocati: Fasti fuerunt, quibus ius fari, id est, dici poterat. Varro libro quinto de Lingua Latina, dies fasti, per quos Prætoribus omnia verba sine piaculo licet fari. Contrarij horum vocantur dies nefasti, per quos dies nefas fari Prætorum, Do, Dico, Addico. Ouidius lib. 1. Fastorum:

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur,

Fastus erit, per quem lege licebat agi.

Suetonius in Octauius de Prætoribus, teste Prisciano: Fasti dies sunt, in quibus ius C fatur, id est, dicitur: & nefasti, in quibus non dicitur. Macrobius libro 1. Saturnal. capite 16. Fasti dies sunt, quibus licet fari, Prætori tria verba solennia, Do, Dico, Addico: hisque contrarij sunt nefasti. Intercisis diebus quibusdam horis fas est, quibusdam fas non est ius dicere. Et fastis quidem diebus lege agi potest, cum populo non potest, Comitialibus utrumque potest. Hi vero, qui toto quoque mense fuerint, ex libro prioris Commentarij quarto de annorum & dierum apud Romanos ratione, & ex Calendario Romano illi libro inserto liquet.

De Legis actionibus, siue de exercenda Iurisdictione, de Vindicatione, & in Iure Cessione, Emancipatione, Adoptione, Manumissione, Postulatione, & Datione Tutoris Postulatione, ac datione possessionis bonorum atque Postulatione interdicti, & Interdicti interpositione.

C A P. X.

MAGISTRATIBUS ius dicentibus, loco etiam & tempore cognitis, iam quemadmodum illud dixerint, declarandum est. Prætores igitur ius dixerunt, aut ex superiore loco, aut ex æquo: id est, aut de tribunali, aut de plano. Quoniam autem, sella posita sedentes id faciebant, eos dies Cessio- E num vocarunt: quorum duo fuere genera. Nam alij postulationibus, alij cognitionibus dicati fuerunt. Cognitionum autem dies alij alius legis actionibus exercendis erant constituti, vnde Vlpian. ff. de bonorum possessione: Si causa cognita bonorum possessio detur, non alibi dabitur, quam pro tribunali, quia neque decretum de plano interponi, neque causa cognita bonorum possessio alibi, quam pro tribunali dari potest. Ut autem legis actiones erant multæ, sic iurisdictionio quoque multiplex erat. Lege quidem agere, ut antè diximus, nihil aliud erat, quam aliquid eorum, quæ lege continerentur, apud Prætorum, vel apud eum, qui talem iurisdictionem haberet, in iure obire: nempe, vindicare, atque in iure cedere, filium suum emancipare, F alienum adoptare, seruum manumittere, tutorem, bonorum possessionem, interdictum, & actionem postulare. Ius verò dicere erat, aliquid horum aut dicere, aut addicere, aut dare. Quæ Prætor, cum faciebat, decreuisse, aut decretum interposuisse dicebatur. Diebus igitur Fastis, Prætores summo manè in Comitium, siue

A siue Forum veniebant, atque in tribunali sella posita assidebant, & Accenso, vt tertiam horam populo circumstanti melamaret, imperabant. Tertia inclamata, tum per Accensum eundem populum rogabant, num quis esset, qui apud se lege agere vellent, id est, qui ius posceret.

Hoc præcepto audito accedebant, qui lege agere volebant: veluti, si dies postulationum esset, qui aliquid eorum postulabant, quæ legis actionibus continebantur, ex legibus, aut edictis eorum: nempe aliquid eorum, quæ supra diximus.

Cæterum hi neque pro arbitrio, neque temere agere potuerunt, sed prout in singulis legis actionibus scriptum erat.

B Legis autem actiones formulæ fuerunt agendi, quas primam Pontifices intulerunt, deinde C. Flavius, App. Claudij Scriba ab Appio compositas divulgauit, de quibus Pomponius de Origine iuris multa. Legis igitur actiones dictæ sunt, quod earum rerum, de quibus lex duodecim Tabularum scripta erat, priuatum agenda-rum formularum præscribebant. Atque hæ actiones ita solennes fuerunt, vt qui agere vellent, & impetrationis rationem habere, & formularum deberent.

Impetrationis ea vis fuit, vt nemini liceret iudicio experiri, nisi prius ab eo, cuius erat iurisdictio, agendi formulam impetrasset. Formularum verò, vt formulæ quædam adhiberentur verborum, quarum ductu in iudiciis experirentur, vt qui vno verbo errasset, is tota causa cecidisse videretur. Porro formulæ illæ in singulis actionibus fuerunt ferè peculiare.

C In vindicatione, & in iure cessione hæc: Si quis seruum, aut aliam rem corpoream sibi vindicare volebat, is apud Prætorum ita agebat. Vindicator tenens seruum in iure, ita dicebat: Hunc hominem ex iure Quiritium meum esse aio. Prætor autem interrogabat eum, vnde pereratur, an contra vindicaret: id est, an contra seruum illum suum esse assereret: eo verò tacente, aut cedente Prætor seruum addicebat vindicanti qui verò vindicauerat, lege egisse: qui cesserat, in iure cessione: atque ea in iure Cessio dicebatur: Prætoris verò Addictio, teste Boetio.

In mancipatione & emancipatione hæc erat formula: Adhibitis non minus quinque testibus cuius Romanis puberibus, & præterea alio eiusdem conditionis, qui libram æneam teneret, qui appellabatur Libripes, is, qui mancipium accipiebat, æs

D tenens, ita dicebat: Hunc ergo hominem ex iure Quiritium meum esse aio, isque mihi emptus est hoc ære, ænea libra: deinde ære percutebat libram, idque æs dabat ei, à quo mancipium accipiebat, quasi precij loco. Qui ergo naturalis pater filium emancipare volebat, is secundum postulationem, die cognitionis filium suum fiduciario patri emancipabat, hæc verborum formulæ vtens, quæ vindicationem simul, ac mancipationem complectabatur: Hunc hominem ex iure Quiritium meum esse aio: quoniam emptus est mihi hoc ære, æneaque libra. Naturalis verò pater respondebat: Hunc filium meum tibi mancipio, & accepto precio in iure cedebat, quo facto Prætor addicebat. Quoniam verò ex lege filius à patre venundatus vsque ad tertiam mancipationem, in potestatem patris redibat, propterea secunda inde mancipatio, & in iure cessione adhibebatur.

E Cumque iterum filius in potestatem patris redisset, tum tertia adhibebatur, hoc modo: Ego verò hunc filium meum tibi mancipio, ea conditione, vt mihi remanipes, vt inter bonos bene agi oportet, ne propter te, tuamque fidem frauder, ac tertium accepto precio, cedebat, & Prætor tertium addicebat. Qua re perfecta tum demum filius è potestate patris egressus putabatur. Vnde fiduciarius pater, qui dominus eius erat factus, eundem naturali patri sine fraude remanecipabat: naturalis verò filium, quem quasi seruum coemerat, manumittebat, atque ita liber ille: id est, sui iuris factus erat, vt Caius scripsit.

F In adoptione hæc erat: Is qui adoptabat, apud Prætorum eum, quem adoptabat, tenens, ita dicebat: Hunc hominem filium meum esse aio, isque mihi emptus est hoc ære. Naturalis autem pater vsque ad tertiam mancipationem in iure cedebat: Prætor verò addicebat, Notauit Appian. etiam testibus præsentibus adoptione, apud Prætorum fieri solitas.

Formula manumissionis fuit ea: Vbi de postulationis manumissio postuata erat, tum die cognitionis post causam cognitam fiebat hoc modo: Qui manumittere

ferum apud Prætorem volebat, eius, quem manumittere volebat, caput, aut aliud **A**
 membrum tenens ad Prætorem ita dicebat: Hunc hominem liberum esse volo, &
 emittebat eum e manu Prætoris. Prætor autem vindicta, id est vitæ, eiusdem serui capiti im-
 posita ita dicebat: Dico eum liberum esse more Quiritium. Inde conuersus ad licito-
 rem, addebat: Secundum tuam causam, sicuti dixi; ecce tibi vindicta. Tum licitor
 accepta à Prætoris vindicta, caput serui percutiebat, faciem palmas, tergumque ver-
 berabat. Quibus peractis nomen manumissi in Acta à Scriba referebatur, adiecta
 causa manumissionis. Addit Caius ff. de manumiss. vindicta, non esse omnino ne-
 cesse pro tribunali manumittere. Itaque plerisque in transitu seruos manumitti so-
 lere, cum aut lauandi, aut gestandi, aut ludorum causa prodiret. Prætor. Atque hæ
 actiones iuris per verbum Dico exprimebantur à Prætoris. **B**

Sed & tutoris postulatio ad legis actionem, datio ad iurisdictionem pertinuit,
 auctore Ulpiano, cum inquit: Ius dicentis officium latissimum est. Nam & pupillis
 non habentibus tutores, constituere potest, quod intelligendum est, si neque testa-
 mentarius, neque legitimus tutor adesset, tum datum à Prætoris fuisse. Hoc cum fa-
 ciebat Prætor, tertiam partem Iurisdictionis explebat, quam verbum Do contine-
 bat. Atque hoc idem de Consulibus & Tribunis plebis dicimus, quorum idem ius
 fuisse accepimus.

Ad hæc verò qui voluerunt, à Prætoris quoque bonorum possessionem postula-
 runt, Prætoris pro arbitrio dedit. Vnde scribit idem Ulpianus eodem loco, Ius
 dicentem bonorum possessionem dare potuisse. Item: Mistum imperium est, cui **C**
 etiam iurisdictione iuncta, quod in danda bonorum possessione consistit. Ceterum bo-
 norum possessio fuit ius persequendi, retinendique patrimonij, siue rei, quæ cuius,
 cum mortuus est, fuit, quod Prætor aut emendandi, aut impugnandi, aut confir-
 mandi iuris ciuilibus gratia dedit. Vt enim duodecim Tabularum ex testamento, vel
 ab intestato ad hæreditatem vocauit: sic Prætor bonorum possessiones inuenit, per
 quas ius ciuile corripuit, non solum in iis, qui intestati mortui essent, sed etiam
 qui testamentum fecissent. Nam si quis moriens alienum posthumum hæredem
 scripseret, is si natus fuisset, à iure ciuili reuocatur: à Prætoris bonorum pos-
 sessione secundum tabulas decorabatur. Si libertus patronum præterisset, lex nul-
 lum dabat patrono aditum ad bona liberi: at Prætor dabat bonorum possessionem **D**
 contra tabulas. Item, si quis ex testamento hæres institutus esset, non solum à iure
 ciuili habebat hæreditatem, sed etiam à Prætoris bonorum possessionem secundum
 tabulas.

Neque verò solum hæc duas bonorum possessiones Prætor dedit ex testamento,
 sed etiam octo alias ab intestato, partim ius ciuile confirmans, partim emendans,
 partim reprehendens. Sunt autem hæc: primò suis hæredibus, id est: liberis, tum
 emancipatis tum suis ab testato: secundò legitimis hæredibus, nempe agnatis, ab
 intestato ex lege XII Tabularum tercio decem personis, quæ manumissori extra-
 neo præferrentur, nimirum filio, filia, fratri, sorori, nepoti, nepti, patri, matri
 auo, auia: quartò cognatis proximis: quinto iis, qui ex familia, nempe liberi liberis, **E**
 ram naturalibus, quam adoptiuis, itemq; vxori, quæ ipse in manum conuenerat:
 sexto liberto, patrono, patroni liberis, parentibusq; eorum: septimo, viro, intestata
 vxore, & vicissim vxori, viro intestato, quoties deficiebat omnis parentum, libe-
 rorumue, seu propinquorum legitima, vel naturalis successio: octauò patroni cogna-
 tis, intestato liberto. Atque hæc quidem Prætor omnino fecit, prout se facturum in
 edicto proposuit. Hinc Valerius libro 7. Piso Prætor Vibranus Terentio patri ex-
 hæredato bonorum defuncti filij possessionem dedit, hæredesque lege agere passus
 non est. Tandem vt postulatio Interdicti ad legis actionem pertinuit, sic interpositio
 interdicti ad iurisdictionem.

Interdicta verò, vt inquit Iustinianus, fuerunt formulæ, atque conceptiones ver- **F**
 borum, quibus Prætor aut iubebat aliquid fieri, aut prohibebat: quod tunc maxime
 faciebat, cum de possessione, aut quasi possessione inter aliquos contendebatur. Erat
 possessio rei corpore prædita, vt domus: quasi possessio rei corpore vacantis, vt
 usus fructus. Ex quibus verbis apparet, interdicta fuisse decreta Prætoris de iis
 rebus,

A rebus, quas Iudicum cognitioni committendas non putarunt, sed sibi ipsis pro iudicio referuarunt. Cum enim dictum sit, res alias sacras, & religiosas, alias publicas, alias priuatas fuisse reliquas actiones, quæ de his incidere poterant, cognoscendas Iudicibus tradiderunt. Quæ verò de vi, vel facta, vel quæ fieri in his posset, incidissent, quatenus ad possessionem ferme pertinerent, ipsi decreuerunt. Decretum verò illud vocatum est præcipuo nomine Interdictum. Itaque decreta, quæ de aliis rebus interposita sunt, arbitrio eorum permittenda: hæc verò, quæ Interdicta vocata sunt propriis formulis concepta, & vt concepta erant, in Edictum relata, & deinde ex Edicto prout res poscitur, pro tribunali pronunciata. Itaque Interdictum fuit Actionis, siue Iudicij quasi principium. Nam vt scribit Caius ff. de vindicat. is, qui destinauit rem petere, an aduerrere debuit, an aliquo interdicto posse nancisci possessionem: quia longè commodius est, ipsum possidere, & aduersarium ad onus petitoris compellere, quam alio possidente petere. Ita inter cæteras legis actiones rectè reponitur etiam Interdicere, quod est, non tam interdictum interponere, quod est Prætoris, quam Interdictum postulare, siue interdicto contendere, quod est litigatoris. Interdictum autem dabitur Prætor, cum mittebat in possessionem. Mittebat autem in possessionem fuisse à danda bonorum possessione diuersum, & tamen partem iurisdictionis fuisse, declarat Vlpianus, cum inquit, ius dicentem & bonorum possessionem dedisse, & in possessionem misisse.

Cæterum interdicta, quæ ad sacras & publicas res pertinerunt, aut fieri aliquid prohibuerunt, aut restitui, aut exhiberi iusserunt: quæ ad priuatas aut de adipiscenda, aut de retinenda, aut de recuperanda fuerunt. De locis sacris & religiosis ita interdictum est: Quo quævis illi mortuum inferre inuito te ius est, quò minus illi eo, eaque mortuum inferre & ibi sepelire liceat, vim fieri veto. Item: Quo illi ius est, te inuito mortuum inferre, quò minus illi in eo loco sepulchrum sine dolo malo edificare liceat, vim fieri veto.

De liberis personis ita: Quem liberum dolo malo retines, exhibeas iubeo: Qui quævis in potestate tua est, si is, eaque apud te est, dolo vel malo tuo factum est, quò minus apud te esset, ita eum eamve exhiberi iubeo: Si Stichus in potestate tua est, quò minus Mævius eum ducere liceat, vim fieri veto.

D De locis publicis: Ne quid in loco publico facias, inve eum locum immittas, quæ ex re quid illis damni detur, præterquam quòd lege, Senatufconsulto edicto, decretove tibi concessum est, de eo, quòd factum erit, interdictum non dabo: quò minus illi viam publicam, iterve publicum aperire, reficere liceat, dum ne ea via, idve iter deterius fiat, vim fieri veto: Ne quid in flumine publico, ripave eius facias, ne quid in flumine publico, ripave eius immittas, quò statio, iterve navigio deterius sit, fiat.

Interdictum de adipiscenda possessione datur ei, cui bonorum possessio à Prætoribus decreta erat in hunc modum: Quod bonorum ex edicto meo illi possessio data est, quòd de his bonis pro hærede, aut pro possessore possides, possideresve, si nihil v'ucaprum esset, quandoquidem dolo malo fecisti, vt desineres possidere, id illi restituas. Cæterum pro hærede possidebat, qui putabat se hæredem esse, atque eo animo possidebat: pro possessore, qui nullo iure rem hæreditariam, vel totam hæreditatem sciens ad se non pertinere possideret. Erat autem vtile hoc interdictum ei, qui tum primum conaretur adipisci rei possessionem. Itaque si adeptus amisset, hoc nihil iuvabatur.

Retinendæ possessionis interdicta sunt duo, quarum v'sarpabantur, cum inter eos, qui de proprietate litigare volebant, non conveniebant, vter possideret, vnum ad res immobiles pertinuit, alterum ad mobiles. Primum fuit: Vti eas res des, quibus de agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero possideris, quò minus ita possideas is, vim fieri veto. Hoc vincebat, qui interdicti tempore possidebat, si modo nec vi, nec clam, nec precario nactus erat ab adversario possessionem. Secundum: Vt ubi hic homo, quò de agitur, maiore parte huius anni fuit, quò minus eum dicas, vim fieri veto. Hoc vincebat, qui maiore parte anni sine vicio possederat.

Interdictum recuperandæ possessionis restituebatur eis, qui vi deieci essent de possessione fundi, vel aedium. Neque enim deiectio est de rebus mobilibus, cum in eas

actio sic vel furti, vel vi bonorum raptorum. Vis autem duplex fuit, vera & simulata. Vera item duplex, armata, & sine armis. Interdictum de vi armata fuit: Unde tu illum vi deiecisti, eò illum restituas iubeo. Sine armis: Unde tu illum vi deiecisti, cum abs te nec vi, nec clam, nec precario possideret, eò illum restituas iubeo. Simulata veram est imitata, eadem ciuiliis & quotidiana est dicta, vt post dicemus.

Iam verò Interdictorum alia simplicia fuerunt, alia duplicia. Simplicia, in quibus alter actor, alter reus est, qualia fuerunt omnia restitutoria; aut exhibitoria. Nam actor is est, qui desiderat aut exhiberi, aut restitui: reus autem is, à quo desideratur, vt restituat, aut exhibeat. Prohibitoria alia simplicia, alia duplicia, erant. Simplicia, veluti, cum Prætor prohibebat in loco sacro, vel in flumine publico, ripæve eius aliquid fieri. Nam actor est qui desiderat, ne quid fiat: reus qui aliquid facere conatur. Duplicia, veluti: Vti possideris, & Vtrubi. Ideo verò duplicia vocabantur, quia par utriusque litigatoris in his conditio est, nec quisquam præcipue reus vel actor intelligitur, sed vterque tam rei, quam actoris partes sustinet. Vfus autem interdictorum antiquus, cum ordinaria iudicia essent, fuit, vt primum de possessione ageretur, & ad interdictum confugeretur, deinde domini actio institueretur. Hæc ferme Iustinianus in Institutionibus.

De actionibus, & earum multiplici differentia.

CAPVT. XI.

EX omnibus legis actionis partibus, extrema fuit actio, siue iudicium, quæ vt ab auctore postulabatur, sic à prætore dabatur. Verum quæ admodum actionis dationem præcedit postulatio, sic postulationem editio, editio in ius vocatio. De quibus singulis dicam, si prius quid sit actio, & quoruplex, dixerò. Actionem definiuit Iustinianus, ius persequendi in iudicio, quod sibi deberur, id est, potestatem impetratam à Prætore repetendæ rei quæ sibi deberur, apud Indices. Egregie illud quidem, ita tamen, si intelligatur non ius solum persequendi, sed etiam ipsa persecutio. Harum verò actionum Iustinianus libro 4. Instituit. à quo hæc sumpimus, septem veterum attulit diuisiones, quibus cognitis, antiqva iudiciorum consuetudo cognosci non potest.

Prima diuisio hæc est. Actionum alia in rem intentæ sunt, alia in personam, alia in vtrumque. In rem, cum egerunt cum eis, qui nullo sibi iure obligati erant, sed eis de aliqua re intulere litem. Vt in re corpus habente: Si Titius seruum, fundumve aliquem suum esse confirmasset, Marcus autem possessor dominum se esse dixisset. Quod idem de rebus corpore carentibus intelligendum est, vt usufructu, & seruitute prædiorum.

In personam, cum egerunt cum eis, qui sibi obligati erant, vel ex contractu, vel ex maleficio, atque intenderunt, eos dare, facere sibi oportere. Vt si Titius empta aut locata domo dixisset, Marcum sibi dare, facere oportere, quidquid empti, locatiue nomine dare, facere oporteret, aut alios contractus, & maleficia nominasset. In personam autem est dicta, quia non certam rem reperuerunt, neque enim dixerunt rem illam, aut illam sibi dare oportere, sed quidquid contractus alicuius nomine eum dare, facere oporteret, parum vnde nam ille satisfaceret, laborantes. Quorum verborum, dare quidem ad domini translationem contulerunt, facere verò ad simplex factum, vt nauis ædificationem, ac traditionem, & vtrumque quidem ad contractum. Dare verò tantum ad maleficia accommodantur.

In vtrumque autem intentæ sunt, quibus & rem certam petierunt, & præstationes personales ab aduersario postularunt. Ear verò fuerunt tres: Familia erciscundæ, communi diuidendo, finium regundorum.

Familia erciscundæ, fuit, quæ inter cohæredes hæreditatis diuidendæ causâ dabatur. Neque enim solum postulabatur, vt hæreditas diuideretur, sed etiam, vt quod eò nomine alteri dare, facere oporteret, præstaretur.

Communi diuidendo fuit, quæ inter eos reddebatur, qui rem, quam ex alia, atque hæc.

A hereditatis causa communem haberent, diuidi, simulque, quod alterum alteri praestare oporteret, dari fieri postulabant.

30 Finitium regundorum fuit, quae in rei confines dabatur, & ut fines agrorum vicinorum dirigerentur, & si quid alter ex alterius agro percepisset, restitueretur. Ex his actionibus prima vindicationes, secunda conditiones, tertia mista sunt appellata.

31 Vindicatio dicta videtur a vi simulata, quam verbis petitor possessori dicitis causa faciebat, ut paulo post apparebit.

32 Conditio vero ex eo, quia condicere erat, diem, locumque, communi consensu indicere, quo in iudicio litigatores venirent; quod etiam in vindicatione quoque fiebat, tamen quia in rem actio proprium sibi nomen vindicationis asseuerat, in hac communi nomine conditionis vsi sunt. Mistarum nomen est, notum.

33 Secunda diuisio: Actiones aliae legitima dictae sunt, aliae honorariae.

34 Legitima, quae a legibus xlii. Tabularum prodita sunt.

35 Honoraria, quae a Praetoribus in Edictis propositae sunt, ut legi deficienti operam ferrent.

36 Legitima fuere, quae in rem, & in personam, & in vtumque sunt nominatae.

37 Praetoriae quaedam aliae, quae a nominibus Praetorum appellantur. Publicana, Paulina, Seruiana, Imperatoribus rerum potentibus, ut creditur, constitutae, & quidem rem & ipsae personamque completae, quae ex Institutionibus Iustiniani peti possunt.

38 Tertia diuisio: Actiones aliae persequenda rei causa sunt instituta, aliae poena, aliae continentur.

39 Persequenda rei fuere omnes in re, & omnes in personam ex contractu natae, ut ex mutuo, stipulatu, empto, vendito, locato, conducto, pro socio, fiducia, mandati, commodati, depositi, item quaedam ex maleficiis, ut furtiua conductio, quae vna est ex Praetoriis, quae ex delicto nascuntur.

Poena, ut actio furti. Siue enim de manifesto quadrupli ageretur, siue nec de manifesto dupli, de sola poena agebatur. Nam ipsam rem, aut vindicatione, aut furtiua conditione, Dominus rei persequabatur. Item in actione Iniuria.

Mista, quae simul & rem, & personam persequabantur, ut actio vi honorum raptorum, quae rem raptam simul cum poena tripli persequabatur, & actio damni iniuriae dati lege Aquilia, non solum, si aduersus inficiantem daretur, sed etiam, si quanti plurimi aestimatio peteretur.

40 Quarta diuisio: Actiones aliae in simplum conceptae sunt, aliae in duplum, aliae in triplum, aliae in quadruplum.

In simplum ex stipulatu, mutuo, empto, locato, conducto, mandato, & aliis.

In duplum, furti nec manifesti, damni iniuriae dati, depositi ex quibusdam causis, serui, corrupti. In triplum rapinae.

In quadruplum, furti manifesti de eo, quod metus causa, de pecunia data ad calumniandum. Actio vero damni iniuriae, in inficiantem dabatur in duplum, in confitentem in simplum.

41 Quinta diuisio: Actionum alitis solidum, id est, totum id, quod debebatur, exigebatur, alitis pars sola. Eiusmodi fuit actio de peculio filij, de dote, quae mulieri divoratio facto ad dotem exigendam aduersus maritum dabatur; item actiones, quae aduersus parentem, patronum, socium, & eum, qui quid donauit, concedebantur. Nam omnes id tantum quod facere possent, damnabantur. Item actio in debitorem, qui bonis cessisset, & postea mediocres fortunas adeptus esset.

42 Sexta diuisio: Actiones quaedam natae sunt ex contractibus, & maleficiis dominorum, & patrumfamilias, quaedam ex contractibus & maleficiis seruorum, & filiorum familias. De primis dictum est. De reliquis nunc dicendum. Ex contractibus seruorum hoc modo: Serui aut consensu dominorum negotiari sunt, aut sine consensu eorum. Si consensu actiones quatuor emanant. Quod iussu, Exercitatio, Institio, Tributio. Quod iussu, data est in eum, cuius seruum cum aliquo iussu ipsius contraxit. Nam qui cum seruo iussu domini contraheret, non serui, sed ipsius domini sequi fidem videbatur. Exercitatio dabatur in exercitorem, qui seruum praeponisset, de eo, quod cum eo seruo illius rei causa gestum fuisset. Exercitor autem erat,

ad quem quotidianus navis quæstus redibat. Servus autem, quem naui præficiēbat, A Magister dicebatur. Institoria dabatur in eum, qui servum institorem gabernæ præfecerat, de eo, quod cum eo seruo eius rei causa gestum esset. Erat autem institor, qui alicui negociationi præficiēbatur. Tributoria dabatur in dominum, quo sciēte vnà cum seruo in merce peculij contractum erat, nisi res æqualiter inter creditores partita esset, nimirum, vt alia tributio fiat. Merx peculij erat, in qua seruus suo nomine domini consensu ita negociabatur, vt eius quæstus ad ipsum pertineret. Sin autem sine consensu negociati sunt, actiones duæ prodierunt, de in rem verso, & de peculio. Actio de in rem verso dabatur in dominum, sine cuius voluntate seruus contraxit vt quod in rem domini versum est, solidum præstet, reliquum ex peculij viribus dissoluat. In rem domini versum dicebatur, quodcumque domini facultates aliqua ex parte amplificaret, dummodò necessarius sumptus ille fuisset. Actio de peculio dabatur aduersus dominum ex serui contractu, quatenus in peculio erat. In peculio id esse dicebatur, quod deductis iis, quæ dominio familiæve debebatur, supererat. Eadem verò patrum, & filiorum familiâs ratio fuit, atque dominorum, & seruorum. Ex maleficiis porrò seruorum Noxales actiones natae sunt, dictæ, quia delicta eorum Noxæ vocatæ. Noxalis autem actiois natura fuit, vt dominus ea damnatus, vel litis æstimationem persolueret, vel si veller, seruum ipsum noxæ dederet. Seruo autem noxæ dedito, dominum statim ab ipso domino in actorem transferebatur. Quod si post admissam noxam dominus mutaretur, noxa in nouum dominum dabatur: si seruus manumitteretur, in ipsum seruum. Quod idem, de noxis C etiam filiorum familiâs est intelligendum. Quia etiam noxalis actio fuit de pauperie, id est, de damno dato à quadrupede. In his, si damnum à quadrupede mansueta erat, vt equo calcitroso, & boue cornupeta, noxalis actio dabatur, lege xii tabularum: si à fera, edicto Ædilium cautum erat, vt ob vulnus homini libero illatum, actio in bonum, & æquum daretur, ob cætera damna in duplum.

Septima diuisio. Actiones alia stricti iuris fuerunt, alia bonæ fidei, alia arbitraria. Bonæ fidei, in quibus libera potestas permitteretur iudici ex æquo & bono estimandi, quantum actori restitui oporteret: in quo & illud continebatur, vt si quid iniuriam præstare actorem oporteret, eo compensato in reliquum is, quo cum agebatur, condemnaretur. Hæ verò fuerunt, empti, venditi, locati, conducti, mandati, si D fiducia, pro socio, negotiorum gestorum, tutelæ, familiæ eriscunda, communi diuidendo, depositi, commodati, pignoratitia, præscriptis verbis, tam quæ de æstimatione, quam quæ de permutatione competebar, & rei vxoria actio. Arbitrariæ quæ ex arbitrio iudicis pendebant, in quibus nisi arbitrio iudicis, is, quo cum agebatur, actori satisfaceret, veluti rem restitueret, vel exhiberet, vel solueret, vel noxali causa seruum dederet, condemnabatur, & fecerunt tam in rem, quam in personam. In rem, quædam Prætoris: in personam, Quod metus causa, quod dolo malo factum. Cùm id, quod certo loco promissum erat, petebatur, & actio ad exhibendum. In his enim omnibus permissum erat iudici, ex æquo & bono, secundum cuiusque rei, de qua agebatur, naturam æstimare, quemadmodum actori satisfieri oporteret. Præter E has reliquæ stricti iuris dictæ.

Hæ ferè antiquæ actiones fuere, ex quibus, qui ius suum persequi iudicio voluerunt, aliquam necessariò arripuerunt, eamque à Prætoris postularunt. Quoniam autem actio ius erat persequendi in iudicio, quod sibi debebatur, qui actionem postulauit: nihil aliud postulauit, quam ius persequendi in iudicio, quod sibi deberetur, aut quod suum esset. Id autem erat iudicium, aut iudicem in eam re, de qua lis erat, postulare, vt re cognita, & iudicata, ius vterque suum adipisceretur. Iudicem autem dare præcipuum fuit ius dicentis officium. Vnde scripsit Vlpianus: Ius dicentis officium latissimum est, nam & bonorum possessionem dare potest, & in possessione mittere, pupillis non habentibus: tutores constituere, Iudices litigantibus dare, & alio libro: Iuri dictio est etiam iudicis dandi licentia, id est, qui ius dicit, præter superiora iura, etiam iudices dandi ius habet. Hinc illa sunt propè translata in Edictis Prætorum: De ea re iudicium dabo. De ea re iudicium non dabo.

A De in ius uocatione editione actionis, & postulatione
actionis, siue iudicij. CAI. XII.

E actione quid sit, & de diuisione actionum haecenus dictum est: sequitur, ut modus actionum expiceretur, id quod hoc capite facimus. Qui petere in animo habebat, aut alia ratione alicui litem, siue actionem intendere, antequam in ius adiret, per amicos intra parietes, quid proficere posset, experiebatur, Liius lib. 4. & Cicerone pro Quintio, & Cecinna testibus. Vbi verò res ita conuenire non poterat, tum die postulationi petitor eum, vnde petebatur, in ius vocabat. Erat autem in ius vocare, vti Paulus definit, in ius experiendi causa vocare. Non omnes tamen vocari poterant. Indicat hoc Edictum Prætoris: Parentem, Patronum, Patronam, liberos, parentisque Patroni, & Patronæ, in ius sine meo permisso, ne quis vocet. Item: Magistratus, Pontifex, dum sacra facit, & qui uxorem ducunt, in ius vocari non possunt. Vocabat autem hoc modo: Qui petebatur, eum, vnde petebatur, conueniebat, atque, ut se in ius sequeretur, admonebat. Si is sequi noluisse, eum in ius educebatur, siue rapiebat. Verum ne iniuriâ facere videretur, ante aliquem eius actionis testem faciebat, capta scilicet hominis fortè interuenientis, aut presentis auricula, rogabat eum his verbis: Licetne attestari? id est, possum ne testem sumere? si respondebat, Licet, tum aduersarium frustrantem, aut fugientem iniecta

C manu ad Prætorum trahebat, atque hoc faciebat auctoritate xii. tabularum. Sic enim in iis erat: Si vis vacationi suat, antestaminor Neminem verò de domo sua in ius vocare licuisse, partim ex Cicerone pro domo & in Vatinius, partim ex Caio, Comment. in xii. Tabulis ff. de in ius vocando cognoscitur, cuius verba sunt: Plerique putauerunt, nullum de domo sua in ius vocare licere, quia domus tutissimum cuique refugium, ac receptaculum sit, eumque qui inde in ius vocaret, vim videri inferre. Paulus etiam ait: Etsi qui domi est, interdum vocari in ius potest, tamè de domo sua nemo extrahi debet. Quod si ille, qui vocabatur, imbecilla valetudine esset, tum qui vocabatur, iumentum, curruve dare cogebatur à lege in hunc modum loquente: Si in ius vocato morbus aut aliâque vitium esset, qui in ius vocabis, iumentum dato: si

D nolet, arceramne sternito. Si verò is, vnde petebatur, latiraret, ita ut nullam secum agendi potestatem faceret, cum de domo extrahi non posset, actor Prætoris auxilium implorabat, atque reum euocari edicto iubebat. Edictum verò ad ipsius latitantis ædes ponebatur, cum solenni vicinorum testatione. Si autem euocationi primæ non pareret, neque defenderetur, Prætor secundam decernens, in bona Petitorem mittebat, & nisi euocatione tertia, ad sui defensionem venisset, altero decreto bona eius possideri, proscribi, ac distrahi iubebat. Itaque in edicto Prætorio erat: Qui fraudationis causa latitauerit, si boni viri arbitrari non defendetur, defendetur, eius bona possideri, vendique iubebo. Venditio tamen non statim fiebat, sed postquam bona per triginta dies possessa essent, tum verò iterum, qui se creditores esse dice-

E bant, si plures essent, Prætorum adibant, petebantque ut sibi liceret vnum ex corpore suo constituere, qui debitoris bona auctioni subiiceret. Is constitutus dicebatur Magister, & post id temporis proscriptio fiebat in celeberrimis totius urbis locis ita: Ille debitor noster in eiusmodi causa est, ut bona eius diuendi debeant, nos creditores patrimonium eius distrahimus: quicumque emere volet, adesto. Inde post aliquot dies, tertium iam Prætorum adibant, postulantes, ut sibi liceret legem bonorum venditorum facere, atque inde ita proscribebant: Hæc quicumque emerit, creditoribus in dimidiam partem eorum, quæ ipsis debentur, respondere debet, sic ut cui aurei centum debentur, accipiat quinquaginta. Et certo tempore elapso emptori patrimonium addicebatur. Et vocabatur is, qui emerat, Bonorum emptor, actionesque omnes à debitore, in bonorum emptorum transferebatur, & conueniebatur non aliter, ac bonorum possessor, siquidem vterque successor Prætorius erat. Theophilus libro tertio Institutionum. Cicero pro Quintio. Atque hæc quidem in xii. Tabulis. Edictum inde Prætoris legem correxisse videtur, & cauisse, ut si quis in ius sequi nollet, satisfaret fore, ut se in iure susteret. Vnde est titulus

in Pandectis ex edicto sumptus. In ius vocatus aut ear, aut laudet.

Vbi vero vocatus in ius venerat, actor impetrata loquendi potestate actionem ei edebat, qua aduersus eum, vti volebat. Erat autem ita comparatum, vt qui peteret, non vnam, sed multas actiones haberet, id est, multis modis ius suum perse qui posset, vt docet Cicero pro Cecinna, Theophilus libro 4. Instit. & Iustinianus de furi- bus. Ex illis igitur actor vnam aliquam eligebat, eamque in ius vocato reo edebat. Plautus Persa. Vlpianus ff. de edendo. Cicero in 4. Verrina.

Edita inde actiones, qua vsus erat actor postulabat eam a Pratore, id est, petebat, vt sibi in aduersarium liceret intendere (postulare enim Vlpiano. ff. de edendo, au- ctore, est desiderium suum in iure apud eum, qui Iurisdictioni preest, exponere, vel alterius desiderio contradicere.) Reus contra a Pratore postulabat aduocatum. Fuit autem aduocatus, teste Aferonio, Iuriscoconsultus, qui Patrono ius suggessit, aut reo presentiam suam commodauit. Actione inde aduersario edita, eaque a pratore post- postulationem impetrata, tum actor, tera verborum accepta formula vadabatur reum, id est, vades, sive sponsores, petebat, fore, vt certo die, is plerunq; perendi- num erat, se in iure sifteret. Vas autem fuit, qui pro altero vadimonium promisit, Va- dimonium porro adhibito Iuriscoconsulto concipiebatur, & qui prouocabat, vadaria qui prouocabatur, vadimonium promittere dicebatur. Concepto vadimonio, & sponsores acceptis, & iure discedebatur. Accidit autem, & quidem saepe, vt Prato- res deinde ex voluntate litigatorum vadimonia in alios dies perendinos differentia- lasserat, dum res in vadimonio fuit, reus cogita ad actione, aut auctori sine iudicio cessit, aut se ad contendendum parauit. Si cessit, rem aut pacto, aut transactione composuit. Hinc erat in edicto, pacta, conuenta, que neque dolo malo, neq; aduersus leges, plebiscita, senatus consulta, edicta, decreta principum, neque quo fraus con- trum curquam fiat, facta erant, seruabo. Quod ad omnes actiones transactionesque traductum est.

Liu. epi- tome 86. Cic. lib. 2. ad Attic. Iuuenalis Satyra 3. Vlpian. ff. de Trans- act. Cicero pro Roscio in 3. Verrina.

De intentione actionis, sive litis. CAP. XIII.

ITEM ERGO inde die, qui dies cognitionibus erat dicarus, & comprehendendus appellabatur, erator actiones editas ac postulas ex tabulis ordine reci- tari, atque actores, reosque citari per Accensum iubebat, vt iudicia actio- nibus eorum cognoscendis daret. Quorum illud dicere vadimonia, hoc addicere iudicia vocauit. Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 16. Si vero litigatores ad vadi- monium die constituto non acurrissent, litem admittentur. Præcipue vero reus, si vadimonium deseruisset, quod promiserat, perdebat litem: quia erator, postulante actore ex edicto bona eius possideri iubebat, & si xxx. dies possessa essent, neq; ille se defendisset, vendi iubebat, eo modo, quo supra demonstratum est. Si autem vterq; occurrisset, tum se stititit dicebantur. Ac tum prior reus ita agebat. Vbi tu es, qui me vadatus es? vbi tu es qui me citasti? ecce ego me tibi sisto, tu contra & te mihi siste. Procedente autem actore rogatur. Quid ais? Respondebat actor. Aio, (exempli gra- tia) fundum quem possides, meum esse, Aio, te mihi dare, facere oportere, prout natura actionis postulabat, qua ille intendere volebat. Ceterum respo actoris ipsam com- plexa est intentionem actionis. Singulae autem actionum intentiones propriis for- mulis incluse fuerunt, que a pontificibus scripte quondam, deinde a Iurisperitis compositae fuerat, a quibus qui recessit, causa cecidit, vt Cic. lib. 1. de Oratore signifi- car. Has vero formulas in singulis actionibus cuiusmodi fuerint, demonstrare lon- gum esset, & propter similitudinem ipsarum inter semolestum, ac prope puridum, in principibus autem præterire vix sine insigni huius doctrine detrimento licet. Ita- que initio ducto a vindicatione, quid in paucis obseruatum sit, videamus.

Actio vindicationis fuit duplex, vna possessionis, altera, domainij possessio vsum rei hoc loco significat, vt adium, aut fundi, eaq; proprie Vindicia nominatur. Qui vero lite de dominio rei intendere volebat, que dicebatur Vindicatio, si, cuius vindi- catio, id est possessio esse deberet, certu fuisse, is, qui possessione carebat, actione sta- tim possessori de dominio intendebat. Sin autem incerta fuere vindicia, primum de vindi

Plautus Curcu- lione.

*Caius ff.
de usur-
pationib.*

enim cum possessore ita agebat, ut primum, an actor esset, id est, an talis esset, unde de ius suum repetere posset, statueret: deinde vindicaret, tum satisfacere iuberet, tum sponcione prouocaret. An auctor esset, ita quaesuit: Quando te in iure conspicio, postulo, anne sis auctor? si ille, qui rogabatur, taceret, lis ei aestimabatur. Si negaret, tum Prator dicebat: Quando negat, Sacramento quaerito. Erat autem Sacramento quaerere, ad eam spondendam pecuniam reum prouocare, Ni ita esset. Itaque audito Pratoris mandato petitor subiiciebat: Quando negas, te Sacramento quinquagenario prouoco: Spondesne, te soluturum quinquaginta asses, si auctor sis? id est, si probauero, te auctorem esse: Cui inficiator respondebat: Spondeo quinquaginta asses, si auctor sim. Inde restipulatur: Tu vero spondesne idem, Ni sim? cui ille: Et ego quoque spondeo. Quod si ille se auctorem esse profiteretur, tum eade vindicandi ratio in domino petendo obseruabatur, quae adhibita fuerat in petenda possessione. Nam vindicatio non magis erat possessionis postulatio, quam dominij. Itaque ut maneamus in superioribus exemplis, si seruus peteretur, petitor seruum tenens ita vindicabat: Quando ais neque negas, te auctorem esse, hunc hominem ex iure Quiritium meum esse aio. Tum Prator possessorem interrogabat, an contra vindicaret, si ille cederet, seruum pariter vindicanti addicebat, id est, dominium decernebat. Sin contra vindicaret, sic respondebat: Et ego eundem hominem meum esse aio ex iure Quiritium. Sed nonne tu dicis, qua causa vindicaueris? Tum petitor causam exponebat.

*Cic. pro
Murena,
Et lib. 1.
de Orat.
Valerius
Probus li
bello de
Notis an-
tiquis.*

*Paulus ff.
de peti-
tione ha-
reditatis.
Africanus.*

*Varro lib.
5. de Lin.
Latina.
Paulus ff.
de peti-
tione ha-
redit.*

*Cicero in
3. Verri-
na, Et in
eandem
Africanus.
Festus.*

* Sin autē fundus, aut domus peteretur, eadē ratione vindicabatur, id est, dominium petebatur, qua postulatū in seruo fuerat. Quippe allatis in ius vindictis dicebat petitor: Hunc fundū aio meū esse ex iure Quiritiū, & reliqua, eodē modo, quo in seruo.

De satisfactionis postulatione ratio fuit eiusmodi: Antequam petitor causam redderet, cur vindicaret, postulabat à possessore, ut satisfaceret, se nihil deterius in possessione facturum. Satisfabat autem possessor, aut litem amittebat.

Sponcionis inde faciendæ ratio fuit huiusmodi: Petitor, ubi cum, unde petebatur, aut intentionem, aut rationem intentionis suæ inficiantem audiuit, eum sponcione. Sacramenti prouocauit, Ni ita esse, qua facta, reus petitore vicissim prouocauit hoc modo in intentione: Quando negas hunc seruum meum esse, Sacramento te quinquagenario prouoco, Spondes ne quingentos si meus sit? id est, si meum esse proba-

bauero. Cui reus: Spondeo si reus sit, & si sponcionē recusasset, litē amisisset. Inde restipulans rogabat: Et tu respondesne quingentos, Ni tuus sit? id est, si probauero tuū non esse. Cui petitor: Spondeo, Ni meus sit: atque hoc nisi fecisset, litem amisisset. In ratione intentionis hoc pacto. Aio hunc seruū meū esse, quia ex ancilla mea natus est. Cui reus: Nego tuam esse, quia ex ancilla tua natus est. Tum Petitor: Spondes ne quingentos, si ex ancilla mea natus sit? Reus: Spondeo, si ex ancilla tua natus sit. Et tu spondes ne quingētos, nisi ex ancilla mea natus sit? In hoc genere pecunia, quæ interponebatur, Sacramento: stipulatio, & restipulatio sponcio dicebatur. Cæterum sponcionis ratio huiusmodi fuit: Qui petebat, dicebatur sponcione, & Sacramento prouocare, quia interrogabat, Spondes ne quingentos? item Sacramento ro-

gare, quaerere, & stipulari ob eandem causam. Ille vero, unde petebatur, dicebatur contendere ex prouocatione, contendere Sacramento, & restipulari. Contendere ex prouocatione, quia prouocatus non recusabat sponcionem: Sacramento, quia pecunia, quæ Sacramento dicebatur, & ut inquit Ildorus libro 5. sponcionis pignus erat, se soluturum spondebat, restipulari, quia & ipse ab auctore vicissim stipulabatur, postquam ipse sponderat: Et tu spondesne idem? Vterque autem spondere, & sponcionem facere, & se inter se sponcione prouocare dicebatur. Cæterum utraq; sponcio his verbis concipiebatur, Si, & Nisi, sed modò hoc, modò illo, pro natura negotij & rei affirmatione, aut inficiatione. Nam semper contrarium rogabatur eius, quod reus dixerat. Quippe negante reo, se esse auctorem, rogabat petitor, ac stipulabatur: Spondesne quinquaginta, si is auctor? Aiente autem, fundum suum esse, quia testamentum extet, rogabat, & stipulabatur: Spondesne quingentos, Ni tuus fundus sit, Ni testamentum extet? Reus autem spondebat: Spondeo quinquaginta, si auctor sim, quingentos. Ni meus fundus sit, Ni testamentum extet. Inde rogabat vicissim petitor.

A petiorem, & restipulabatur, Et tu spondes ne quinquaginta, Ni auctor sim, Si meus fundus sit, Si testamentum extet? Cui ille, Spondeo, Ni auctor sis, si fundus tuus sit, si testamentum extet, &c. Exempla sunt apud Valer. lib. 2. Macrobr. Ciceronem, & Liuium. De quingentis autem spondendis perpetuum non fuisse crediderim, sed sponsonem factam esse pro modo litis, & arbitrio prouocantis. Siquidem dixit Cic. in 5. Verrina: Facta est sponsio Sestertiūm quinque millibus. Et pro Q. Roscio: Pecunia petita est certa, cum tertia parte sponsio facta sit.

His de auctoritate satisfactione, sacramento, & sponsione perfectis, redeo ad rem, de qua dicere institueram. Cum petitor in hæreditatem fundi ageret, ita dicebat: Aio hunc fundum meum esse iure Quiritium. Cui possessor, inficians respondebat: Et ego meum, nõ tuum esse aio ex eodem iure Quiritium. Tum Petitor: Satisda, te non deteriorem possessione facturum. Possessor satisfidabat. Tum petitor, Spõdes ne quingentos, si meus hic fundus sit? possessor spondeo quingentos, si tuus hic fundus sit. Inde restipulans: Et tu spondes ne totidem, Ni tuus hic fundus sit? Petitor, spondeo, Ni meus hic fundus sit. Est autem animaduertendum, si reus nihil ad inficiationem addidisset, puram defensionem dictam: si exceptionem adiecisset, coniunctam. Erat autem exceptio rei defensio, quæ non omnem actoris intentionem excludebat, vt inficiatio: sed eius partem duntaxat, atque his verbis concipiebatur, extraquam si, vel, Nisi si, vt reus dixisset: Imò hæreditas mea est, non tua, Nisi testamento prodatur, quo tibi relicta apparet, aut aliquid tale. Cicero in Rhetoricis. Vt autem in inficiatione actor, sic in exceptione reus sponsonem concepit. Et spõsio quidem cum inficiatione Pura dicebatur, cum exceptione verò Coniuncta: vt, Spondes ne quingentos, Ni hæreditas tua sit, Ni testamentum prodatur? Spondeo, Tu verò spondes ne, si hæreditas mea sit, Ni testamentum prodatur? spondeo:

Quoniam autem per exceptiones actio transferebatur, locus admonet, vt de translatione actionis deinceps dicamus.

Transferebatur actio, cum petitor agens plus in intentione sua complectebatur, quàm ad eum pertinebat. Quod si fecisset, causa cadebat, id est, vt inquit Iustinianus, litrem amittebat, nec facile in integrum restituebatur à Prætore, nisi minor erat viginti quinque annis. Plus autem quatuor modis perebatur, re, tempore, loco, & causa. Re, veluti, si quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti peteret, aut, si is, cuius ex parte res est, rotam eam, vel maiore ex parte suam esse intendere. Tempore, veluti, si is qui ante diem, vel ante conditionem petisset. Loco, veluti, cum quis id, quod certo loco sibi dari postulatus est, alio loco petisset, sine commemoracione illius loci, in quo sibi dari postulatus esset: verbi gratia, si is, qui ita stipulatus fuerat, Ephesi dare spondes: Romæ purè intendat dari sibi oportere. Causa, vt si quis ita à te stipulatus esset. Hominem Stichum, aut decem aureos dare spondes? deinde alterutrum petisset, veluti hominem tantum, aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere stipulationis est optio, vtrum pecuniam, an hominem soluere malit. Qui verò pecuniam tantum, vel hominem tantum sibi dari oportere intendit, eripit optionem aduersario: & eo modo suam quidem conditionem meliorem facit, aduersarij verò sui detiorem. Cic. in Rhetoricis.

Atque hoc quidem modo in rebus corpore præditis litis concipiebatur intentio. Qua cognita, facilis est cognitio reliquarum. Nam in rebus corpore vacantibus, vt in vsufructu, & prædiorum seruitute eodem modo intendebatur, ac vindicabatur. Aio vsufructum fundi tui, qui est in Agro Sabino esse meum. Aio ius ex fundo tuo aquam ducendi, vel ius versus ædes tuas altius tollendi, esse meum. Hoc autem proprium in his fuit, quòd non solum affirmanter inrendi potuit, sed etiam neganter, hoc modo: Aio vsufructum fundi mei non esse tuum, atque ita in cæteris. Causa verò huius dissimilitudinis fuit, quòd in rebus corporeis is solum agere potuit, qui non possedit. Nam ei, qui possedit, nulla erat prodita actio. Neque enim intendere potuit: Aio fundum hunc tuum non esse. Neque enim, si iudicatum esset, non esse possessoris, propterea fiebat necessario, vt esset petitoris. In his autem non idem erat, qui affirmatiuè agebat, & qui negatiuè. Nam affirmanter intendebar, qui se ius illud, de quo quærebatur, habere dicebat, veluti vsufructum, aut seruitutem alterius proprie

proprietate. Negaret verò ipse dominus fundi, aut ædium, qui affirmabat, illum alterum, & suum fructum, aut seruitutem in fundo, aut ædibus suis non habere. In his autem sponsones fuerunt hæc: affirmatiuè ita: Aio, vsum fructum fundi tui esse meum. Aio, vsum fructum fundi non esse tuum. Spondésne, si vsusfructus fundi tui sit meus? Spondeo, si vsusfructus fundi mei sit tuus? Spondeo, si vsusfructus fundi tui non sit meus? Spondeo. Negatiuè ita: Aio, vsum fructum fundi mei non esse tuum. Aio, vsum fructum fundi tui esse meum. Spondésne, si vsus fructus fundi mei non sit tuus? Spondeo, si vsus fructus fundi tui non sit meus? Spondeo. Et tu, spondésne, si vsus fructus fundi tui sit meus? Spondeo; si vsus fructus fundi mei sit tuus? Spondeo. Eodem modo in cæteris. In actione etiam de seruitute luminum fuit, aliquid diuersi à cæteris. In aliis enim, qui intendebat, idem etiam sponsonem faciebat. Exempligratia, si me habere dixissem ius fundo tuo vtendi, fruendi, neque tamen me vni frui sineres, vocassem te in Ius, & intendissem apud Prætorum, ius vtendi tuo fundo meum esse, & à te prouocatus sponsonem fecissem. Ni meum ius sit. At si alius ædes tollere incepissem, tu in ius me vocasses, & ita dixisses: Nego tibi ius esse altius ædes tollendi versus me, & rationem negatæ seruitutis Prætori exposuisses. Tum ego remissam esse seruitutem ostendissem, & à te prouocatus sponsonem fecissem: Ni meum ius sit, itaque in hoc libertas vindicari, in aliis seruitus peti videbatur.

Fuerunt præterea actiones duæ in rem, vna de libertate, altera de ventre cognoscendo, quæ propriam requirunt obseruationem. Ex his autem causa liberalis fuit duplex, aut enim è seruitute in libertatem, aut è libertate in seruitutem vindicabatur. Hæc verò priuata omnino causa non videtur, quia actio cuique è populo data est, qui se assertorem, & vindicem profiteretur. Erat autem lex xli, tabularum, vt inquit Dionysius lib. 11. & Liuius lib. 3. vt si quis aut ex libertate in seruitutem, aut ex seruitute in libertatem assereretur, possessionis ius maneret vsq; ad exitum iudicij penes eum, qui in libertatem assereretur, non qui in seruitutem. Item in eadem lege fuit: Vt cui vindiciæ secundum libertatem à Prætoribus addicerentur, is sponsores daret, hominem postea iudicio sisti. Verba postulantis vindicias sunt apud Terentium Adelphis: Hunc hominem ego liberum esse assero, postulo vt mihi des vindicias secundum libertatem. Item hunc hominem seruum meum esse assero, postulo vt mihi des vindicias secundum seruitutem. Decreta Prætoris: Qui libertatem defendit, ei vindicias do. Decreta in hunc modum possessione, tum alio die actio de libertate intendebatur, ita: Hunc hominem ex iure Quiritium liberum esse assero. Quod dicto, ille alter respondebat: Hunc hominem seruum esse meumque ex iure Quiritium seruum esse assero: Inde sponsones, vt supra: Ni liber sit, Ni seruus sit, & seruus eius sit. Item in cæteris: Aio me ingenuum esse ex iure Quiritium, neque iustam seruitutem seruisse. Aio, hunc hominem cum apud me iustam seruitutem seruiret, à me manumissum, meumque liberum esse. Sponso; Ni manumissus sit, Hæc iudicij illustre exemplum est apud Asconium in Cornelianam.

De ventre verò ita intantum; Aio, mulierem hanc ex te prægnantem esse: Nego, Sponso; Ni sit. Ac de formulis quidem intentionis in actione vindicationis hæc tenus.

Conditionis verò longè alia ratio fuit. Condicio verò fuit, vt diximus, qua non corpus aliquod petierunt, sed à persona certam præstationem postularunt, neque vnde satisfaceret, curarunt. Ea verò, vt dixi, fuit duplex, vna aduersus eum, qui ex contractu; altera aduersus eum, qui ex maleficio obligatus erat. Contractus nominatiuè, vt diximus, hæc fuerunt: Mutuum, Commodatum, Depositum, Pigonus, Emptum, Locatum, Societas, Fiducia, Stipulatus, Negotium gestum, Præscriptis verbis. In his actor fermè sic intendit: Aio te mihi mutui, aut commodati, aut depositi, aut aliorum nomine dare centum oportere. Ille verò, vnde petebatur, aut inficiabatur, aut excipiebat. Inficiabatur ita dicens: Nego me tibi dare centum eo nomine oportere. Excipiebat, partem actionis excludens, ita: Nego me tibi ex stipulatu centum dare debere. Nisi quod metu, aut dolo, aut errore adductus sponso;

A aut, Ni minor annis xxv. sim. Plautus Rudente. Item: Aio te mihi domum, aut nauim ædificare, aut vestem polire oportere ex stipulatu. Nego. Inde sponsio: Ni facere debeat, vt antè, nascebatur: aut: Ni mutui, aut depositi nomine centum dare debeat. Quo in loco Dare videtur accipiendum esse pro reddere. Non enim qui mutuo dedit, aut commodauit, aut deposuit, dominium amisit.

Præscriptis verbis obligatio erat talis. Si qua nasceretur inusitata controuersia, litigatores vel suo ingenio, vel Iurisperiti sui actionis formulam certis verbis secundum pactum inter ipsos conuentum concipiebant, in eaque verba sponsonem faciebant: exempli gratia, Mæuius fulloni polienda vestimenta sua dedit ea mercede, de qua postea inter ipsos conuenisset, atque ea polita accepit, neque fulloni satisfacere, tum fullio sic intender: Aio te mihi mercedem, de qua inter nos conueniari, ob polita tua vestimenta, dare oportere. Nego me dare oportere. Sponsio: Ni dare debeat. Iam verò obligationes ex maleficiis fuerunt, vt diximus, ex furto, damno, rapina, iniuria. In furto eiusmodi fuit intentio: Aio vestem, quam nuper furto mihi abstulisti, meam esse, teque illam mihi dare oportere. Hæc autem actio furtiua condictio vocabatur, odio furum à Prætoe instituta, vt furtum non solum vindicatione reperi posset, sed etiam condictione. Nam in vindicatione aduersus possessorem tantum erat actio, hoc modo: Aio, hanc vestem meam esse. Neque furti mentio fiebat. In condictione verò aduersus furem ipsum erat actio, & furti nomine exprimebatur, & illam rem eum dare, id est, reddere debere, intendebatur, vt Iustinianus

B docuit. Eadem in cæteris maleficiis fuit ratio. Aio te mihi pugnum, aut fustem infixisse aut conuicium fecisse, teque mihi tantum, quantum ego æstimauero, dare oportere. Nego. Sponsio. Ni fecerit.

Postremò mistarum actionum intentiones eiusmodi fuerunt: Aio te familiam diuidere debere, & eo nomine centum te mihi dare oportere. Aio te res communes diuidere debere, & eo nomine centum te mihi dare oportere. Aio, fines agri nostri dirigi oportere, & quot ex agro meo percepisti, te mihi dare oportere. Quibus intentionibus, Inficiatio, Exceptio, Sponsio, eodem modo subiiciuntur, quo in superioribus diximus.

His cognitis, quoniam in tertia diuisione actiones maleficiorum triplices fuisse descripsimus, rei persequendæ, pœnæ persequendæ, & vtriusque: deinceps quænam earum formulæ fuerint, ostendamus. In furto actio, quæ rem tantum persequitur, vindicatio & furtiua condictio vocabatur, vt dictum est. Per quas vbi res ablata recepta erat, remanebat tamen furti actio, quæ ad pœnæ persecutionem pertinebat. In hac ergo intentio hæc erat: Aio te centum mihi abstulisse, & manifesto deprehensum esse, & manifesti furti nomine quadringentos aureos mihi dare debere.

Caius ff. de furtiua condictione.

Rapinæ verò actio simul rem, & pœnam persequatur. Iustinianus. Quamobrem formula erat: Aio, Mæuium vi vestem mihi eripuisse, atque eius rei nomine, eum quadruplum mihi dare oportere. Quoniam enim nulla actio Rapinæ prædita est, quam rem & personam separatim persequi liceret, propterea vna, & eadem actione

E vtrumque persecuti sunt. Actio damni lege Aquilia item & rem & personam persequatur. Pœna aduersus consententem in triplum erat, aduersus inficientem in duplum. Itaque intentionis formula erat: Aio, Mæuium Stichum seruum meum interfecisse, factumque illum inficiatum esse, atque eo nomine duplum, quanti hoc anno seruus plurimi fuit, mihi dare oportere. Reus negabat, se interfecisse, aut inficiatum esse. Sponsio nascebatur: Ni interfecerit, Ni inficiatus sit. Iam verò in seruo corrupto ita intendebatur: Aio, Mæuium Stichum seruo meo persuasisse dolo malo, quo eum dererorem faceret, atque hoc nomine, quanti hæc res fuit, mihi dare oportere. De eo quod metus causa gestum est, quæ fuit Prætoria actio, ita: Aio, Mæuium terrore, ac minis vestem à me extorsisse, atque eo nomine quadruplum, quanti ea res fuit, mihi dare oportere. De calumnia ita: Aio, Mæuium calumniæ causa pecuniam accepisse, vt mihi negotium faceretur, & eo nomine quadruplum mihi dare oportere. Cæterum, vt inquit Iustinianus, actio furti nec manifesti, & serui corrupti à cæteris differunt, quod omnino dupli sunt, at actio damni ex lege Aquilia, & de dolo malo, inficiatione depositi duplicantur, in consententem autem in simplum.

HHh.

dantur. Item actio de eo, quod metus causa factum est, à cæteris diuersa est, quod A eius natura tacite continetur, vt qui iudicis iussu ipsam rem actori restituat, absoluitur. In cæteris non erat ita, sed omni modo quisque in quadruplum condemnabatur.

Sequuntur actiones quintæ diuisionis, quibus non totum, sed pars petitur. In iis verò intentio sic concipiebatur, vt de peculio filij: Aio, me Seruilio filio tuo centum aureos mutuo dedisse, teque quatum ex eius peculio facere poteris, mihi dare oportere. De dote: Aio, me tibi nomine dotis centum dedisse, teque mihi, quantum facere poteris, dare oportere. Item à parente, patrono socioque non totum, sed quantum facere possent petebatur. Eodem modo agebatur cum eo, qui creditoribus bonis suis cessit, si postea aliquid acquisisset. B

De actionibus sextæ diuisionis, nempe, cum dominis causa seruorum, & cum patribus causa filiorum, hæc habemus. Eius quæ dicebatur. Quod iussu, talis fuit intentio: Aio, me Sticho Mæuij seruo ipsius Mæuij iussu centum aureos credidisse, & centum eo nomine Mæuium mihi dare oportere. In exercitoria sic intentum est: Aio, me Sticho seruo, quem Mæuius dominus ei nauis, quam exercet, magistrum præfecerat, centum aureos, eius rei causa, qui præfectus erat, credidisse, eumque eius rei nomine centum mihi dare oportere. In institoria sic: Aio, me Sticho Mæuij seruo, quem Mæuius institorem suum fecerat, centum aureos credidisse, eumque eius rei nomine centum aureos mihi dare debere. In tributoria ita: Aio, Mæuium peculiariæ Stichi serui sui merces ex edicto non distribuuisse, & quanto minus tributum sit, quam debuerit, tantum mihi dare oportere. Exempli gratia. Duodecim sunt in mercibus serui peculiaribus, ex quibus domino quinque debentur, Valerio quinque, toridemque Seruilio: si de peculio agatur, dominus integra quinque obtinebit. Sin autem tributoria, quatuor tantum. Ibi enim melior est domini conditio, hic verò par est omnino. De eo, quod in rem versum est, sic: Aio, me Sticho Mæuij seruo centum credidisse, vt Mæuij domum cadentem fulciret, & Mæuium, quatenus & in rem versum & in peculio Stichi esse constabit, dare mihi oportere. Hinc probare opus erit, & in rem domini versum, & seruum habere peculium. In noxali ita: Aio, Stichum Mæuij seruum noxam mihi nocuisse, & Mæuium aut soluere, aut Stichum noxam dedere mihi debere. Quo in loco noxam dedere, est noxam nomine dedere. In pauperie hoc modo: Aio, bouem Mæuij me cornu petisse, & vulnerasse, eumque Mæuium mihi noxam dedere oportere. Aio, vrsum Mæuij mihi vulnus intulisse, & Mæuium, quantum æquum esse videatur, mihi dare oportere: Aio, vrsum Mæuij meam mihi vestem discidisse, & duplum, quanti vestis est, mihi dare debere. Atque hæc quidem actiones ferme eius generis fuerunt, vt in iis & certa pecunia, & sponso conciperetur & vt ad certam formulam iudex astringeretur, postularetur, Vnde stricti iuris actiones à Iustiniano sunt dictæ.

Postrema diuisione arbitrariæ positæ actiones fuere, in quibus neque certa pecunia est petita, neque sponso facta, neque ad certam formulam iudex astrictus. Hæc verò fuere duorum generum, vnum earum, quæ dicebantur, Ex bona fide: alterum E earum, quæ propriè arbitrariæ appellatæ. Bonæ fidei tres formulæ fuerunt: vna, quæ contractibus bonæ fidei accommodabatur, cum his verbis, Ex bona fide: altera, quæ in fiducijs vsurpabatur, cum his: Vt inter bonos benè agier oportet, & sine fraudatione: tertia rei vxoriz propria cum his: Quantum æquius, melius. Cæterum Arbitrariarum formula fuit, Quantum æquius melius. Arbitrariæ verò quædam fuere Prætoriz in rem, vt Publiciana, & Seruiana: quædam in personam, vt eæ, quibus de eo agitur, quod aut metus causa, aut dolo malo factum est. Item cum id, quod certo loco promissum est, petitur. Item actio ad exhibendum. Hinc formulæ intentionum natæ: Aio, Mæuiam metu me coegisse, vt aureos centum darem, eumque quantum æquius melius videbitur, mihi dare oportere. Aio, Mæuium mihi stipulanti spon- F pondisse, se centum tritici modios Bononiæ daturum, eumque quantum æquius melius videbitur, mihi dare oportere. Aio, Mæuium mihi vestem exhibere debere, & quantum æquius melius videbitur, mihi dare oportere. In omnibus autem arbitrarijs formulis subaudiatur: Nisi ea res mihi restituatur, quod post in formulis iudicij dandi

Cic. li. 3.
Officiorum
& in Topicis.
Cicero pro
Q. Roscio.

A dandi magis apparebit. Porro autem actiones ex fide bona fuerunt in personam hæ, Empti, locati, pro socio, fiducia, rei vxoria, negotiorum gestorum, mandati tutelæ, depositi, commodati, pignoris, præscriptis verbis: & mixtæ dæ, nempe familiæ eriscundæ, & communi diuidendo. Harum autem intendendarum formulæ fuerunt hæ: Aio, te mihi domum vendidisse, aut locasse: tæque mihi ex æquo & bono dare, facere oportere, quicquid alterum alteri empti, siue locari nomine dare facere oportet ex fide bona. Eadem ratione in cæteris, quæ nascuntur ex contractibus. Hoc verò præcipui fuit in fiducia, & re vxoria, quod in fiducia ita intentum est: Aio, te mihi domum illam, quam tibi mancipauit, vt mihi remancipares vt inter bonos benè agi oportet, sine fraude remancipare oportere. In re vxoria verò ita: Aio, me tibi præter

B dotem peculium, & patrimonium meum dedisse, tæque mihi, quantum æquius melius sit, dare oportere. Differit autem vxoria actio ab actione de dote, quod illa ad dotem tantum pertinet, hæc etiam ad peculium, & patrimonium vxoris.

Mistarum autem formulæ hæ fuerunt: Aio, te familiam diuidere debere, & quod eo nomine alterum alteri ex quo & bono dare facere oportet, te mihi ex fide bona dare facere oportere. Aio, te re communes diuidere oportere, & quod alterum alteri ex æquo & bono dare facere oportet, te mihi ex fide bona dare facere oportere. Differunt autem bonæ fidei actiones ab arbitrariis, quod in iis restitutionis mentio fiat, in his non fiat. Ac quemadmodum quidem siue iis, siue actio intenderetur, atque acciperetur, hæc hæctenus.

C *De Iudicibus: de iudicio postulando, & dando: de tribunorum appellatione & testibus.*

C A P. XIV.

C O N C E P T A ad hunc modum actionis intentione, actor iudicium, siue iudicem in eam à Prætorè postulabat. Si iudicem postulauit, aut eum, qui propriè Iudex appellatus est, aut arbitrum postulauit: si iudicium, aut recuperatores, aut Centumuiros. Iudex cognouit causas omnes & iuris & facti, sed quæ essent, & leuiiores, & ad diiudicandum faciliores. Arbitrè, quæ Bonæ fidei, & Arbitrariæ appellatæ. Vnde Festus: Arbitrè est, qui totius rei arbitrium habet, & potestatem. Recuperatores dicti fuerunt, qui de rebus priuatis recipiendis, reddendisque cognoscebant. Centumuirii iudicia fecerunt ferè de iis controuersis, in quibus non de facto, sed de æquitate, & iure certatum est, vt scribunt Cic. lib. I. de Oratore & pro Cæcinnæ, & Quintil. lib. 4. Testamenta item ab iis confirmata, aut rescissa fuisse, ostendit pluribus exemplis Valerius: & eisdem de inofficioso testamento cognouisse, Scæuola & Paulus ff. de inofficioso testamento testes sunt. De hæreditariis verò Cic. de lege agraria. Quin etiam iidem de causis iuris grauissimis, & obscurissimis iudicasse à Tacito in Dialogo de oratoribus, & Seneca libro 3. de Beneficiis dicuntur. Sed de Cæruis alibi plura dicta sunt. Iam de postulando Iudice & Iudicio agendum.

Concepta igitur actionis intentione, litigatores pro natura actionis aut iudicem, aut recuperatores, aut iudicium à Prætorè postulantur. Hoc enim ius fuit Magistratus eius, cui fuit iurisdictio, vt hæc dare postulantibus posset. Iudicis nomine ipsum siue iudicem, siue arbitrum, cum vnus postulabatur, significarunt. Ea verò res in hunc modum est acta. Si res ageretur eiusmodi, vt lis de facto, aut de certo iure esset, & minimè controuerso, actor iudicem aduersario, quem ipsi commodum erat, ferebat in verba sponsionis: Ni ita esset. Rogabar autem eum, vt eo cõrentus esset, & non alium posceret, his verbis, de quibus Festus: Si alium procas, nũe alium procas. Est enim poscere prouocare, quod dicitur in iudice collocando. Sin autem iudex, quem actor ferebat, à reo probabatur, tum iudex conuenire dicebatur. Vbi verò Iudex conuenerat, postulabatur à Prætorè, verbis simul sponsionis allatis, in quæ postulat. Formula postulandi hæc erat: Iudicem, arbitrumue postulo: vt des in diem tertium, siue perendinũ. Hinc etiã adigere arbitrum, & sumere arbitrum, dicebatur. Eadem ratio in postulando recuperatorio, & Centumuirali iudicio fuit. Non postulabantur,

Cicero
pro Q.
Roscio &
pro Cluē-
tio Valer.
lib. 2.
Asconius:

Cicero
pro Mu-
rana &
Cacinna.
Plantus
Bacchidi-
bus.

autem Centumviri, nisi utique litigatores in eos subscripsissent. Plinius libro 5. A
epistolarum. Post hæc ille subscripsit cētumvirale iudicium, mecum non subscripsit.

Vbi Iudex, aut Recuperatores, aut Centumviri postulati sunt, in arbitrio prætoris
fuit aut dare aut non dare, prout in Edicto proposuerat. Si dedit, dedit eos, qui sal-
ua lege dari potuerunt. Vt enim scribit Paulus ff. de iudiciis: Non omnes iudices
dari possunt ab iis, qui iudicis dandi ius habent: quidam enim lege impediuntur,
ne iudices sint, quidam natura, quidam moribus. Natura, vt surdus & mutus, &
perperuō furiosus, & impubes, quia iudicio carent: Lege, qui senatu motus est:
Moribus, feminae & serui, non quia non habent iudicium, sed quia receptum est, vt
civilibus officiis non fungantur. Hæc tenus Paulus. Dedit etiam in verba, quibus
sunt postulati. Hæc verò fuit formulæ quadam ab ipsa intentione actionis, & conce-
pta sponsonis accepta, & quidem hoc modo: Esto iudex, & si pareat, rem ita
esse, pronuncia (paret hic significat idem, quod inuenitur, manifestum fit, vt docet
Festus) In plerisque autem actionibus iubebant alterum litigatorum damnari. Ex
quo scriptum est à Iustiniano, omnia iudicia fuisse absolutoria. Quemadmodum
verò singulæ formulæ intentionum ad formulas iudiciorum sint redactæ, & breui-
ter superioribus exemplis repetitis, demonstremus. In vindicatione rei corpus ha-
bentis. C. Aquilli iudex esto, si pareat, fundum Capenatem, de quo Seruilius agit cum
Catulo, Seruilius esse ex iure Quiritium, neque is Seruilio à Catulo restituatur, tum
Catulum damnato. Quod si exceptio intercederet, addebat: Extra quam si testa-
mentum prodatur, quo appareat, Catuli esse. Sæpe ramen Prætor reo iniquus ex-
ceptionem addere noluit, qua de causa Tribuni plebis appellari poterant. Quod
ostendit Cicero in Lucullo iniquus: postulat, vt excipiantur hæc inexplicabi-
lia. Tribunal aliquem cenfeo adeant, à me istam exceptionem nunquam impe-
trabunt.

In vindicatione rei corpore vacantis ira: Si pareat vsufructum fundi Seruilius esse
Mæuij, neque Seruilius eum vti frui sinat, tum Seruilius damnato. Si pareat, ius eun-
di, agendi per fundum esse Mæuij, neque Seruilius eum ire agere sinat, tum Seruili-
um damnato. Si pareat, ius ex fundo Seruilius aquam ducendi, vel ius versus ædes
Seruilius altius tollendi esse Mæuio, neque Seruilius aquam ducere, aut altius tolle-
re sinat, tum Seruilius damnato. In causa libertatis, & ventris sic: Si pareat, Seruilius
liberum, aut ingenuum esse, liberum aut ingenuum pronunciato. Si pareat, Stichum
seruum, aut liberum Mæuij esse, seruum, aut liberum pronunciato. In Condictio-
ne verò ita: Si pareat, Seruilius Mæuio murui, aut depositi nomine centum dare
oportere, neque eos restituerit, Seruilius damnato. Si pareat, Seruilius domum
aut nauim edificare, aut vestem polire ex stipulatu oportere, neque satisfecerit, eum
damnato. In mistis ita: C. Aquilli Iudex esto, itaque familiam herciscitor, vt, quod
cuique ex hæredibus adiudicandum esse videbitur, quòdque Seruilius Mæuio dare,
facere oportet, iudices. In pœnalibus actionibus hoc modo: Iudex esto, si pareat,
Mæuius centum Seruilio abstulisse, & manifesto deprehensum esse, Mæuius in qua-
dringentis damnato. Item in ceteris, quæ sequuntur, huius generis. In iis verò, in E
quibus pars peritur, hoc pacto: Si pareat, Mæuius Lucio Seruilius filio centum mu-
tuò dedisse, tum Lucius pater, quantum ex filij peculio facere poterit, damnetur.
In iis verò, in quibus cum Dominis agit causa seruorum, ita: Si pareat, Seruilius
Sticho, Mæuij seruo iussu Mæuij centum credidisse, neque Mæuius Seruilio satisfaciat,
tum Mæuius damnatur. In actionibus Bonæ fidei hoc modo: Si pareat, Mæuius
Seruilio domum aut vendidisse, aut locasse, tum quantum Mæuius Seruilio ob
eam rem dare ex fide bona oportet, tanti damnetur. In arbitrariis ita: Esto arbiter,
& si pareat, Mæuius metu coegisse Seruilius, vt centum daret, aut dolo malo ini-
quis ponderibus vsu, vt eum fraudaret, aut eidem stipulanti spondidisse, se centum
triticis modios Bononæ daturum, neque arbitrio iudicis ei satisfaciat, tum quantum F
Seruilius in litem iurauerit, tanti damnato. Hæc sunt formulæ vltatæ, quas reperire
licet in Pandectis. Plures habet Sigonius Pergamus.

Vbi Prætor iudicem ac iudicium hoc modo dederat, tum deinceps numerum tes-
tium, quibus denuncietur testimonium, præscribebat, qui plerumque decem fuerunt
Indicat

ff. de li-
berali
causa.

A Indicat hoc Edictum Prætoris de recuperatorio iudicio dando, cuius meminit Probus in libro de notis: Quanti ea res erit, tantæ pecuniæ iudicium recuperatorium dabo, testibus publicâ duntaxat decem denunciandi potestatem faciam. Indicat & lex Manilia, de qua alibi. Cum autem denunciandi potestatem dicebant, præcisa oratione denunciandi testimonij facultatem intelligebant. Interdum etiam is, vnde petebatur, dante Prætoris iudicium, Tribunus plebis appellabat, & iudicium recusabat: qui verò appellatus erat, is interdiceret auxilij causa poterat. Cicero pro Quintio in Antonium: Non venirem contra iniuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinui, non iure Prætorio.

*Asconius
in Oratio-
nem in
toga can-
dida.*

B *De Satisfactionibus, contestatione litis & iudicio
faciendo. CAP. XV.*

A T O inde, acceptoque iudicio satisfactiones præstitæ sunt, vel ab ipsis litigatoribus, vel ab eorum procuratoribus. Fuerunt verò satisfactiones duæ, Iudicatum solui, & rem ratam haberi: quorum alterum ad actorem, alterum ad procuratorem pertinebat. Ac si actio esset in personam debitoris, procuratores soli satisfabant: actorum quidem de rato, reorum verò iudicatum solui. Itaque in Edicto ita fuit: Cuius nomine quis actionem dari sibi postulauerit, ei, quo nomine agit, id ratum habere eum, ad quem ea res pertinere, boni viri arbitrarij satisfidet. Cicero pro Quintio: Ille postulat, vt iudicatum solui, satisfidaret. Illud etiam præcipui moris fuit in causis bonæ fidei, & arbitrariis, vt qui arbitrium adigerent, aliquando pecuniam deponerent, quæ compromissum dicebatur. Cicero pro Q. Roscio. De compromisso autem sic Paulus ff. de recept. & qui arbitr. Compromissum ad similitudinem iudiciorum redigetur, & Proculus ff. pro socio. Arbitrorum duo genera, vnum huiusmodi, vt siue æquum siue iniquum esset, ei parere necessum foret. Quod tunc obseruabatur, cum, ex compromisso ad arbitrum iusserentur eiusmodi, vt ad boni viri arbitrium deberet redigi.

D His verò rebus omnibus absolutis, litem contestabantur. Contestari autem litem tum dicebantur, inquit Festus, cum ordinato iudicio, vtraque pars dicebat, Testes estote. Atque his demum rebus perfectis, vterq; litigator sibi denunciabat in perendinum diem. Nam in eum Iudex datus fuerat. Vnde ea denunciatio Comperendinatio & Condictio dicta. Sic enim Asconius: Comperendinatio est ab vtrisque litigatoribus inuicem sibi denunciatio in perendinum diem: namq; cum in rem aliquam agerent litigatores & pœna se Sacramenti peterent, posebant iudicem, qui dabatur post tertium diem: quo dato, deinde inter se in perendinum diem, vt ad iudicium venirent, denunciabant. Et Festus: Condictio est in diem tertium eius rei, quæ agitur, denunciatio. Quod si cum peregrino res esset, ille dies status dicebatur, teste Macrobio lib. 1. Saturnaliorum, cap. 16. Stati dies, qui iudicij causa cum peregrino instituantur: & Plauto Curculione: Status condictus cum hoste dies. Hostis nunc morte

E veteri significat peregrinum. Apud Probum etiam illæ notæ T. D. T. S. P. in actionibus exponuntur, In diem tertium, siue perendinum: Est autem illud intelligendum vniuersam iudicij priuati formam siue legibus, siue moribus fuisse contentam, quousque Augustus Imperator, cum Rempublicam contineret, legem Iuliam tulit, qua diligentius hæc omnia sanxit, cuius legis meminit Agellius libro 14. Vlpianus, item Callistratus ff. de receptis.

Vbi verò dies tertius accessit, tum iudicium factum est, nisi aut iudex, aut alter litigatorum absuit. Quod si causa absentia fuit morbos (lex xii. Tabularum, Paulus Agellius, & alij plures Sonticum illum morbum dixerunt) dies iudicij prolarus est. Sic enim, Lex xii. tabularum: Si iudex, alterve ex litigatoribus morbo Sontico impediatur, Iudicij dies diffusus esto, quæ de alibi. Postquam autem iudex venit, ex exemplo ad iurandum accessit, se ex lege iudicaturum. Arbitr enim non iurauit. Formula iurandi sollemnis fuit: Ex animi sententia, Cicero in Lucullo & Justinianus. Locus in comitio ad Aram, quæ Puteal Libonis dicebatur. Erat autem Puteal Libonis ara in comitio, in gradibus ipsis, ad laquam Curia sita, in quam iurari solebat,

Cicero li. 1. de Diuina. oratione. de la. cobum. Ruar. dum li. 5. Variorū. cap. 8.

sic dicta à puteo, in quo Accij Nauij nauacula, cum core defossa fuerat. Solemne A
autem iurandum erat, iurare Iouem lapidem: Si ego te sciens fallo, ita me eiiciat
Diespiter bonis, salua vrbe, & arce, vt ego hunc lapidem. Iurasse autem aram re-
nentes, ostendit Cicero pro Flacco his verbis: Ergo is, cui, si aram tenens iuraret,
crederet nemo, per epistolam quod voler, iniuratus probabit? Sed pergam ad reli-
qua. Quod si iudex venit, litigatorum autem alter non venit, neque morbum excu-
savit, tum Prætor peremptorium edictum in eum edidit. De quo sic Vlpianus ff.
de iudiciis. Ad peremptorium iudicium hoc ordine venit, vt primo quis petat
post absentiam aduersarij edictum primum, mox alterum, & tertium. Quibus pro-
positis, tunc peremptorium impetret, quod inde hoc nomen sumpsit, quod perim-
meret disceptationem, hoc est, vltra non pateretur aduersarium tergiversari. In B
peremptorio autem comminatur is, qui edictum dedit, etiam absente diuersa parte
cognitorum se, & pronuntiaturum. Nonnunquam hoc edictum post tot numero
edicta, quæ præcesserint, datur nonnunquam post vnum vel alterum, nonnunquam
statim, quod appellatur vnum pro omnibus. Hæc autem æstimare oportet cum,
qui ius dicit, & pro conditione causæ, vel personæ, vel temporis, ita ordinem edi-
ctorum, vel compendium moderari. Hactenus Vlpianus.

Vbi verò vterque litigator aduenit, Iudex vtrunque iurare iussit. Id iurandum
Calumniæ iuramentum appellauerunt. Nam actor quidem iurauit, se non Calumniæ
causa inficiari Ciceroni pro Milone, & Q. Roscio, iurare in litem dicitur. Id autem
interpretantur iuriconsulti, a dorem iurasse, se litem ex æquo, & bono æstimatu- C
rum. Atque vnus quidem iudex si fuit, is vnus, aut duos iudicij socios Iurisperitos
sibi adiunxit, qui quidem non ipsi iudicauerunt, sed consilium communicauerunt. Iudex
autem sæpe stans iudicauit, sed, vt verisimile videtur, de re parua Cicero in Bruto.
Quemadmodum autem tales iudices cognoscerent, paucis exponit Titius in ora-
tione apud Macrobiū lib. 3. Saturnalior. cap. 16. loquens de Iudicibus sui tempo-
ris: Veniunt, inquit, in comitiū tristes, iubent dicere, quorum negotium est, nar-
rant. Iudex testes poscit. Ipsiū ite ministrum, vbi redit, ait, se omnia audiuisse, tabu-
las poscit, literas inspicit, vix præ vino sustinet palpebras, &c.

Cum autem litigatores, siue patroni eorum iussi essent dicere, tum verò duobus
modis dixerunt: vno paucis, altero pluribus verbis. Breuem expositionem appella- D
runt causæ coniectionem, de qua sic Aconius: Cum litigatores ad iudicem venis-
sent, antequam causa ad iudicem ageretur, quasi per iudicem rem exposuerunt.
Atque id ipsum dictum est causæ coniectio, quasi causæ suæ in breue coactio. Lon-
gioris expositionis exemplo sint causæ à Cicerone defensæ P. Quinctij, & Q. Roscij.
Causa verò acta ita est, vt testib. literis & argumentis ex ipsa re, qua de agebatur de-
promptis, vtrunque certatum sit. Eius rei conficiendæ, ac status excogitandi, atque
eò probationes omnes conferendi artificium in libris Oratorijs multis verbis est
demonstratum. Neque enī in alijs præceptis antiqui Rhetores tam Græci, quam
Latini plus studij, aut operæ consumpserunt. De testibus & tabulis, si qua ad hunc
locum pertinent, tum afferemus, cum de publicis Iudiciis differemus. Et hæc quidem E
de Recuperatorio iudicio intelligenda sunt, cuius exemplum est Oratio pro Cæciu-
na. De Centumuirali, cuius longè alia ratio fuit, pauca sunt adicienda:

Ad Centumuiros causas detulere Prætores perplexi iuris controuersiam conti-
nentes, non tamen ipsi eis iudiciis præferre, alijs fortasse muneribus occupati: ve-
rùm eas Decemuiris stitibus iudicandis attribuerunt, qui vt supra dixi, ex consilio
Prætorij existerunt. Hi verò Centumuiros non solum sortiti sunt, sed etiam coege-
runt, atque eis præfuerunt, & litigatores citauerunt, & omninò hasta posita torum iu-
dicium pro suo arbitrio moderati sunt, nō in foro, sed in Basilicis, id est, in aulis, quæ
eius officij causa constructæ erant, quarum illustres fuere Porcia & Iulia. Ipsa verò
Centumuiralia iudicia in plura consilia distributa erant, & cognitio causarum Cen- F
tumuiralium in orbem per ea consilia circūducebatur, petinde atque hodie fit in
Italia in Iudicialibus quæ appellantur Rotis: Quin etiam aliquot causæ eiusmodi
fuerunt, vt primum à Decemuiris, deinde à Centumuiris iudicatæ sint æquæ præiudiciales
appellantur. Præiudicium nimirum ipsum Decemuirum iudicium, quod:

ante

- A** ante Centumuirale factum est, nominatum. Cæterum Centumuiralia iudicia aucto numero iudicum procedente tempore in quatuor consilia fuisse tributa, ut testantur Plinius lib. 4. & 6 epistolarum. Quinctilianus lib. 12. Valerius Maximus lib. 7. Fuerunt porro quedam causæ, quæ & à Decemuiris, & Centumuiris cognitæ sunt, ut de libertate, quæ duplex assertio dicta, & de ventre agnoscendo, & aliæ. De libertate testis est Cicero pro Cæcina, & pro Domo. Itaque liber suspicari, quæ apud Iuriconsultos Præiudicia in causis priuatis dicuntur, ea Decemuirum fuisse, iudicia inde subsecuta, Centumuirum. Satis enim constat, Iustinianum in libro de actionibus, Præiudiciales actiones vocare de libertate, & ventre cognoscendo. De libertate autem cognitum esse & à Decemuiris, & à Centumuiris ex Cicerone manifestum est.
- B** Ex quo intelligitur, iudicium Decemuirum ratione subsecuentis iudicij Centumuiralis fuisse præiudicium. In quam sententiam etiam Vlpianus accipiendus est ff. de in ius vocando, & de liberali causa, ubi significat optionem esse dandam ei, cuius de libertate agitur, an cognitionem causæ suæ malit per Centumuiralia iudicia circumduci, an audita à Decemuiris causa, non præiudicium, sed sententiam proferri. Quamquam autem Decemuirum præiudicium Centumuiralibus causis fecerint, non tamen omnibus fecerunt, sed aliquibus tantum, quemadmodum ex Vlpiano ff. si ingenuus esse videtur, intelligi potest, & ex Quinctiliano lib. 5. & 11. ubi secundam assertionem appellasse videtur secundum iudicium de libertate à Centumuiris factum: Cum primum Decemuirum fecerint: partes Centumuiralium causarum causas aliquot,
- C** quæ duplicia sunt naturæ iudicia, vnum Decemuirum, alterum Centumuirum, itemque has duas, vnam Decemuirum, Centumuirum alteram. Ex quo factum, ut ex duobus de eadem re iudiciis factis primum præiudicium, secundum iudicium dictum sit. Centumuiralium porro causarum quamquam nullæ extant, neque apud Ciceronem, neque apud alium quemquam orationes, cum inter priuatas essent grauissimæ, exempla tamen similium iudiciorum multa attulit Valerius loquens de Testamentis. Has autem causas egere oratores eodem, quo superiores, artificio, ut ex Ciceronis Rhetoricis & Alconio conuincitur. Quemadmodum autem iudicem sese gerere oporteat his causis, declarat Cicero lib. 3. Officiorum sui verbis. At neque contra Rempublicam, neque contra iusturandum, ac fidem, amici sui causa vir bonus faciet, nec si iudex quidem erit, de ipso amico. Ponit enim personam amici, cum induit iudicis. tantum dabit amicitiam, ut veram amici causam esse malit, ut peroranda litis tempus, quoad per leges liceat, accommodet. Cum verò iurato dicenda sententia sit, meminerit Deum se adhibere testem, id est, ut ego arbitror, mentem suam, qua nihil homini dedit ipse Deus diuinius. Itaque præclarum accepimus à maioribus morem rogandi iudiciis: si eum teneremus, quæ salua fide facere possit.
- D**

De sententiæ latione, in integrum restitutione, additione, iudicio calumniæ, & falsi.

E

CAP. XVI.

- C** AUSA demum utrinque perorata, post meridiem ad ferendam sententiam, quodcumque fuerit iudicium, ventum est. Sic enim scriptum erat in XII. tabulis: Post meridiem præsentem ambobus litem addicito: Sol occasus suprema tempestas esto. Supremam nominat, quia post supremam iudicij, aut causa cognosci non poterat. Quod si iudices causam non intellexerint, dixerunt, sibi non liquere. Agellius lib. 14. Cicero pro Cæcina. Si vero in causa nihil obscuritatis habuerunt, sententiam tulerunt. Sententiæ porro ferendæ non vna omnium iudicium, neque in omnibus causis ratio fuit. In nonnullis enim causis, ut de libertate & ventre cognoscendo pronunciarunt. sibi videri hominem aut liberum aut ingenuum, aut seruum, aut libertum, aut filium esse, aut non. Vlpianus ff. de liberali causa. In actione verò iniuriarum pronunciarunt, aut iure fecisse videri, aut non iure fecisse videri. Iustinianus tit. de iniuriis. In aliis causis alterum condemnabant, alterum

Plantus
Rudente.

alterum absoluebant. Dicebant autem, aut, condemnatio: aut, ille debet: aut, solue: aut, A
 redde. Macer ff. quæ sentent, Si iudex ita pronunciauerit: cum conser, Titium Seio
 ex illa specie quinquaginta, item ex illa viginti, quinque debere, iccirco, Titium
 Seio centum condemno. Vlpianus ff. de re iudicata. Si is, qui petit, summam expres-
 serit, & iudex ait. Solue, quod petitum est, vel, quantum petitum est, valet sententia.
 Addere etiam soliti fuerunt Iudices in sententiæ latione hæc verba: Si quid est mei
 iudicij: Cic. lib. 2. de finibus, in Epistolis ad Q. fratrem: Prætor iudicare solet deberi.
 Absoluendi verò formula fuit: Secundum illum litem do. Cicero pro Q. Roscio. Se-
 neca lib. 7. controuersiarum. Neq; verò illud præterire oportet, quod est apud Iusti-
 nianum, Omnia iudicia fuisse absolutoria, quia si ante rem iudicatum reus satisfac-
 eret actori, officio iudicis conueniebat, eum absolue, licet in ea causa fuisset, iudi-
 cij accipiendi tempore, vt damnari deberet. Exemplum est eius rei apud Ciceronem
 pro Q. Roscio. Non tamen omnia iudicia fuisse talia existimauerim. Etenim in iis,
 quibus non res, sed pœna perebatur, restituta re non tamen absoluebantur, vt Ven-
 uleius ostendit ff. Quæ in fraudem creditorum: Hæc actio, inquit, restituendæ gratia,
 non pœnæ nomine datur, ideò que absolui debet reus, si restituerit.

In arbitrariis præcipua aliqua obseruatio fuit. Arbitri primùm pronuntiârunt ar-
 bitrium, deinde, nisi reus arbitrio paruisset, sententiam protulerunt, eumq; condem-
 nârunt. Arbitrium autem pronuntiârunt ita: Arbitror, te hoc modo satisfacere acto-
 ri debere. Sententiam verò pronuntiârunt hoc modo, vt scribit Pomponius ff. de ar-
 bitris: Quantum ei debes, redde. Diuisioni vestræ stari placet, pro ea parte, quam sol-
 uisti creditoribus, accipe. Quòd si reus arbitrio iudicis non parebat, tum arbiter
 actori iurandum in litem deferebat, id est, iubebat illum iurare, quanti litem æsti-
 maret, vt reum non modò damnalet, quanti ea res erat, sed etiam quanti actor æsti-
 maret, Vlpianus ff. de rei vindicatione. Est porrò intelligendum, iudicem in arbitris
 liberos fuisse, quàm in iis, quæ stricti iuris sunt, quod in iis neque pluri neque
 minoris damnare poterat, quàm quantum petebatur in hoc, quantum actori restitui
 oporteret, æstimabat: in iis exquirebatur tantùm, quod lingua nuncupatum esset, in
 his non tam quod in contrahendo dictum erat, quàm quod bonæ fidei, ratio exige-
 bat, in iis compensationis rationem habere non licebat, in his licebat. Vt si quis pe-
 teret decem, & deberet quinque, iudex in illis debitorem damnabat decem, in his
 quinque. Arbitros tamen Prætoris & ipsos imperiò fuisse subiectos, docet Vlpianus
 ff. de receptis arbitris. Notauit etiam Alconius in causis leuioribus singulos iudices
 sententiam de tabula pronunçiasse.

Porrò iudicio causæ perfectò, secuta sunt tria alia iudicia, vnum de reo, alterum
 de petitore, tertium de iudice. Rei iudicium fuit duplex, vnum pro reo, Restitutio
 in integrum appellata: alterum contra reum, Addictio. Petitoris autem iudicium
 Calumniæ, Iudicis, Falsi iudicium est vocatum. Restitutio in integrum fuit huius-
 modi, Quoniam fieri poterat, vt aliquis in actione vel recusanda, vel accipienda
 multis modis lapsus esset, post sententiam semel latam dabatur damnato potestas
 litis retractandæ, atq; ea dicebatur Restitutio in integrum. Paulus ff. de in integrum
 restitutionibus: Inegetri restitutio est redintegrandæ rei vel causæ actio, Item: In-
 tegri restitutio est actio Prætoris, qua rem certam, aut ius, aliãque quamlibet cau-
 sam redintegrari postulamus, cum quid per metum, vel dolum, vel status permuta-
 tionem, vel iustum errorem, vel necessariam absentiam, vel ætatis infirmitatem ges-
 tum est, &c. Plura traduntur ab Vlpiano & aliis. Itaque in Edicto fuit: Quòd metus
 causa gestum erit, ratum non habebit. Vbi notat Vlpianus, idem olim edici consue-
 uisse. Quòd vi, metusve causa. Sed postea detractum esse vis mentionem, ideò, quia
 quodcumque vi atrocis sit, id metu quoque fieri videretur. Item in eodem: Quæ dolo
 malo facta esse dicuntur, si de his rebus alia actio non erit, & iusta causa esse videbitur
 iudicium dabo &c. plures formulæ ab Vlpiano petantur.

Addictio autem, quæ fuit iudicium contra reum, huius fuit generis. Post triginta
 dies, quæ quis debere iudicatus fuerat, iterum in ius rapiebatur, & ni iudicatum face-
 ret, id est pecuniã debitam soluere, à Prætoris creditoris nexus addicebatur, nisi spon-
 sorem dedisset, atq; à creditore abductus priuatum in carcerem condebatur, donec
 aut.